

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทุนวิจัย

งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. 2549

รายงานวิจัย

วัฒนธรรมดนตรีไทย ภาคกลาง และภาคอีสานใต้: พิธีกรรมและความเชื่อที่
เกี่ยวข้องกับ การถ่ายทอดความรู้

ศูนย์วิทยทรัพยากร

โดย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.บุษกร สำโรงทอง

กิตติกรรม คำนำ

วัฒนธรรม เป็นเสมือนจิตวิญญาณของสังคมมนุษย์ที่แสดงออกถึงความเป็นมา ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น การวิจัยเรื่องวัฒนธรรมคนครีไทยภาคอีสานใต้และภาคกลาง ในด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ เกิดขึ้นเพื่อศึกษาและรวบรวมภูมิปัญญาของศิลปินคนครีพื้นบ้านภาคอีสานใต้และภาคกลางในด้านวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านคนครี และความเชื่อที่ส่งผลให้เกิดพิธีกรรม ซึ่งถือเป็นการรวบรวมภูมิปัญญาไทยด้านวัฒนธรรมคนครีพื้นบ้านไว้ได้อย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบสานให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านนี้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง

ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสถาบันการศึกษาต่างๆ รวมทั้งท่านผู้สนใจงานด้านวัฒนธรรมคนครีไทยต่อไป

รองศาสตราจารย์ ดร. บุษกร สำโรงทอง

ศูนย์วิทย์ฯ ทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

บทกวี

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนผู้เสียภาษีอากรให้กับรัฐบาล เพราะงบประมาณที่ผู้วิจัยนำมาจัดทำงานวิจัยชิ้นนี้ ได้รับจากงบประมาณที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐจัดสรรให้

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ที่สนับสนุนทุกท่านได้แก่ ประชาชนไทย เจ้าของทุนวิจัยฉบับนี้ และขอขอบคุณ รศ.ดร. ชาญฉรงค์ พรุ่งโรจน์ คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ที่สนับสนุนและช่วยผลักดันให้ผู้วิจัยรับทำงานวิจัยชิ้นนี้ ขอขอบคุณคุณวรุณี ฉิมะวงษ์ ผู้ช่วยวิจัยที่มีความทุ่มเทให้กับงานวิจัยชิ้นนี้อย่างไม่ย่อท้อ คุณนรัตธ์พร หมคงด และเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยวิจัยวัฒนธรรมดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ช่วยให้งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มได้โดยปราศจากอุปสรรคใดๆ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งขอขอบพระคุณสำนักวัฒนธรรมทุกจังหวัดในเขตอีสานใต้และภาคกลาง รวมถึงนักวิชาการผู้ประสานงาน ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือในการติดต่อนัดหมายศิลปินในพื้นที่ และอำนวยความสะดวกในทุกๆด้าน ทำให้มีจำนวนศิลปินที่ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ตามเป้าหมายที่กำหนด

งานวิจัยนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่ได้รับความร่วมมือจากศิลปินทุกท่านตามที่ได้กล่าวนามไว้ในภาคผนวก ซึ่งผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านทั้งหลายที่ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ทั้งยังให้ข้อมูลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้อย่างมาก ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศิลปินทุกท่านด้วยความสำนึกในพระคุณยิ่ง

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

รองศาสตราจารย์ ดร.บุษกร สำโรงทอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้วิจัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาด้านวัฒนธรรมดนตรีของภาคอีสานใต้และภาคกลาง โดยการเก็บข้อมูลจากศิลปินดนตรีพื้นบ้านในเขตอีสานใต้ 6 จังหวัดได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ สระแก้ว ศรีสะเกษ อุบลราชธานีและจังหวัดนครราชสีมา และในภาคกลาง 20 จังหวัดได้แก่ จังหวัดอ่างทอง อยุธา ฉะเชิงเทรา กาญจนบุรี ลพบุรี นครปฐม ปทุมธานี ปราจีนบุรี ราชบุรี สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร สระบุรี สิงห์บุรี สุพรรณบุรี ชัยนาท นครนายก นนทบุรี อุทัยธานี และกรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาพบว่าดนตรีที่มีชื่อเสียงของภาคอีสานใต้ได้แก่ วงกันตรึม วงมโหรีเขมร วงปี่พาทย์พื้นบ้านและวงมะมั่วด ส่วนดนตรีประเภทหมอลำเป็นที่นิยมในจังหวัดอุบลราชธานีเพียงจังหวัดเดียว ในเขตภาคกลางมีดนตรีประเภทเพลงร้องเป็นส่วนใหญ่ได้แก่เพลงพื้นบ้านของชุมชนต่างๆเช่นเพลงพื้นบ้านท่าโพธิ์ ของชาวลำท่าโพธิ์ จังหวัดอุทัยธานี หรือเพลงเหย่ย และเพลงร้อยพรรษาของจังหวัดกาญจนบุรี เพลงพื้นบ้านที่เป็นที่รู้จักในภาคกลางทั่วไปได้แก่ เพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงขอทาน เพลงเรือ เพลงพวงมาลัย เพลงหางเครื่อง เพลงกล่อมลูก เพลงปรบไต่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรำโขนและกลองยาวในบางพื้นที่ จังหวัดที่มีวัฒนธรรมการบรรเลงดนตรีแบบมอญ ได้แก่จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดนนทบุรี ซึ่งมีการร้องและบรรเลงเพลงทะเลมอญ จังหวัดที่มีวัฒนธรรมดนตรีลาวได้แก่จังหวัดนครนายก ซึ่งมีการลำพวน เป็นต้น

งานวิจัยค้นพบข้อสรุปของวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านในด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ดนตรีว่า มีการสืบทอดต่อกันไปจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งแบบมุขปาฐะ มีอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องในการประกอบพิธีกรรม ศิลปินเป็นผู้ที่มีบทบาททั้งด้านการอนุรักษ์และการจัดการวัฒนธรรมซึ่งทำให้วัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านยังคงมีความเข้มแข็งเช่นเดียวกับที่ผ่านมาในอดีต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

what remains just as deep and strong today as in the past

Abstract

This research project focused on the study of Thai musical culture in two regions. The Lower Northeast and the Middle region. The former is comprised of the Buriram, Surin, Sagaew, Si Saked, Ubonrachathani and Nakornracgasima provinces whereas the latter consists of the Angthong, Ayudhaya, Bangkok, Chacheongsaw, Chainad, Kanchanaburi, Lopburi, , Nakorn Nayok, Nakornprathom, Nonthaburi, Pathumthani, Prajinburi, Rachaburi, Samuthprakarn, Samuthsongkram, Samuthsakorn, Saraburi, Singhaburi, Supanburi and Uthaitani provinces.

The field research was conducted by interviewing the prominent musicians of these two regions. The study found that the distinguishing musical genres of the Lower Northeastern Regions are known as Kantreom, Mahori Khamere, Phipat and Mamoud. However, Moh Lum is notable only in the Ubonrachathani area. Music in the Middle Region of Thailand is characterized by the type of vocal music found in the Tha Pho sub-district of the Uthai Thani province which is known as Phleng Peon Ban Tha Po as well as Phleng yeoi, Phleng Roi-Pansa which are found in Kanchanaburi province. The notable vocal music of the Middle region consists of the Phleng Choi, Phleng Ei-Saew, Phleng Koh tan, Phleng Roe, Phleng Phoungmalai, Phleng Hangkroeng, Phleng Krom Luk, Phleng Phrob Kai, etc. In some locations Rum Thon and Klong Yaw were found. Some characteristics of the Mon style of music were discovered in the Samuthsakorn, Samuthsongkram, Samuthprakarn, and Nonthaburi provinces in which the Thayae Mon is performed.

The research findings showed that the beliefs and rites conveyed in the music of this region are subject both to intergenerational musical transmission as well as the influence of their Buddhist traditions. These leading musicians play two roles. They function both as a curator and manager for the continuation of their musical culture since it was discovered that in most locations, the traditional musical roots remain just as deep and strong today as in the past.

สารบัญ

เนื้อหา	หน้า	107
คำนำ	ข	116
กิตติกรรมประกาศ	ค	116
บทคัดย่อภาษาไทย	ง	173
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ	180
สารบัญ	ฉ	182
บทที่ 1 บทนำ	1	187
บทที่ 2 บริบทที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้าน	16	
2.1. บริบทที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมเพลงพื้นบ้านภาคอีสานใต้	19	
2.1.1. ประเภทของดนตรีในวัฒนธรรมอีสานใต้	19	
2.1.2. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการแสดงดนตรีและเพลงพื้นบ้านภาคอีสานใต้	25	
2.2. บริบทที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมเพลงพื้นบ้านภาคกลาง	31	
2.2.1. ประเภทของเพลงพื้นบ้านภาคกลาง	31	
2.2.2. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการแสดงดนตรีและเพลงพื้นบ้านภาคกลาง	42	
บทที่ 3 พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดดนตรี	47	
3.1. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดดนตรีภาคอีสานใต้		
3.1.1. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านเจริญ กัณฑ์	52	
3.1.2. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านมโหรีเขมร	69	
3.1.3. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านปี่พาทย์	76	
3.1.4. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านเพลงโคราช 9	92	
3.1.5. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดการรำโทน	100	

3.1.6. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ ด้านหมอลำ	107
3.2. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดดนตรีภาคกลาง	116
3.2.1. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดการร้อง เพลงพื้นบ้าน	116
บทที่ 4 บทวิเคราะห์ผล	173
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	180
บรรณานุกรม	182
รายชื่อและที่อยู่ผู้ให้สัมภาษณ์	187

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ดนตรีเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมนั้นๆ ด้วยเหตุที่มนุษย์เป็นผู้สร้างดนตรี มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์จึงสร้างงานดนตรีขึ้นตามจินตนาการที่มีเอกลักษณ์ของตน และสังคมนั้นๆ เพื่อบรรยายอารมณ์ความรู้สึก และสภาพของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ออกมาเป็นเสียงดนตรีโดยใช้ความสั้นยาวของจังหวะและการร้อยเรียงเสียงสูงต่ำเพื่อแสดงให้เห็นภาพพจน์ตามจินตนาการของผู้ประพันธ์ เมื่อผลงานดนตรีได้รับการตอบรับจากสังคม จึงเกิดการถ่ายทอดบทเพลงต่อ ๆ กันไป และเกิดเป็นวัฒนธรรมว่าด้วยการสืบทอดความรู้ในเรื่องดนตรีนี้อย่างเป็นระบบ

การถ่ายทอดความรู้ทางด้านดนตรีถือว่าเป็นวัฒนธรรมดนตรีอย่างหนึ่งซึ่งมีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นการจรรโลงไว้ซึ่งระเบียบ ประเพณี ที่สืบทอดต่อกันมา ทำให้เกิดเอกลักษณ์ในการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีของสังคมที่แตกต่างกันไป ความแตกต่างในวัฒนธรรมการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีในท้องถิ่นที่ต่างกันมีพื้นฐานมาจากความเชื่อ แนวคิด และการปฏิบัติที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะของสังคมนั้นๆ เช่น วัฒนธรรมการถ่ายทอดความรู้ของนักดนตรีในวงดนตรีประกอบการแสดงโนราทางใต้ มีพิธีกรรมซึ่งถือเป็นประเพณีในการปฏิบัติคือการไหว้ครูแตกต่างไปจากการถ่ายทอดความรู้ของนักดนตรีในวงปี่พาทย์ในภาคกลาง และวงดนตรีสะล้อ ซอ ซึง ในภาคเหนือ เป็นต้น

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นที่จะศึกษาวัฒนธรรมดนตรีที่บ้านภาคอีสานใต้และภาคกลางเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมดนตรี เป็นแหล่งอ้างอิงของสถานศึกษา ผู้ที่สนใจภายในและภายนอกชุมชน และยังเป็นประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของวัฒนธรรมดนตรีแต่ละภาคอันสะท้อนภาพของวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของชุมชนในภาคอีสานใต้ รวมถึงภาคกลาง เป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนที่อยู่ต่างภูมิภาคกัน และเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นไว้เพื่อเป็นมรดกแก่นุชนรุ่นหลังสืบไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีไทย ภาคอีสานใต้และภาคกลาง ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดความรู้
2. ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้

ทฤษฎี สมมติฐานหรือกรอบแนวความคิด (Conceptual Framework) ของโครงการวิจัย

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้และเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมสืบทอดต่อกันมา ในช่วงต้นของชีวิตมนุษย์จะเป็นช่วงที่เกิดการสังสมวัฒนธรรม (Enculturation) ที่สำคัญ โดยมีการเรียนรู้ผ่านการประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมและเมื่อเติบโตมีความรู้ถึงจุดหนึ่งก็สามารถเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นต่อไป เป็นกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมอันสำคัญของสังคม

ดนตรีไทยเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีวิวัฒนาการ มีเครื่องดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น มีระเบียบวิธีการบรรเลง มีการสืบทอดต่อกันมาอย่างเป็นระบบ มีแบบแผนปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน มีพิธีกรรมและความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญของการถ่ายทอดความรู้

งานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับ วิธีการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านของภาคอีสานใต้และภาคกลาง ซึ่งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในการทำวิจัยด้านวัฒนธรรมการถ่ายทอดดนตรีไทย คือการได้องค์ความรู้เพื่อความเข้าใจในภูมิปัญญาไทยว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้าน เช่นการอนุรักษ์ และเผยแพร่ ความคิดความเชื่อของคนในถิ่นนั้น ๆ ที่จะสามารถเป็นแหล่งอ้างอิงให้แก่คนในชุมชน สถานศึกษาและผู้สนใจในด้านการศึกษาดนตรีต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่จังหวัดที่ทำวิจัยภาคอีสานใต้

แผนที่จังหวัดที่ทำวิจัยภาคกลาง

- 1 กรุงเทพฯ
- 2 สมุทรปราการ
- 3 สมุทรสาคร
- 4 สมุทรสงคราม
- 5 นนทบุรี

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัย ดำเนินการโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาข้อมูลจากแหล่งวัฒนธรรมภูมิภาคทุกภาค เช่น ศูนย์ วัฒนธรรม พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น สถาบันราชภัฏประจำจังหวัด กลุ่มศิลปินในอำเภอ ตำบลหรือหมู่บ้านที่มีชื่อเสียง
3. ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ หัวหน้าแหล่งวัฒนธรรม ศิลปินผู้ถ่ายทอดและผู้รับสืบทอด ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องในการจัดพิธีกรรม
4. รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ผลตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพและสรุปผล

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

จำแนกเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าออกเป็น 2 ชุด ดังนี้

1. งานวิจัยวัฒนธรรมดนตรีภาคกลาง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏ งานนิพนธ์ที่รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับดนตรี และเพลงพื้นบ้าน คือ บทความเรื่อง การเล่นเพลง ของพระพิณจวรรณการ (แสง สาลิคุล) อธิบายถึงการเล่นเพลงพื้นบ้านต่างๆ ซึ่งแพร่หลายในขณะนั้นพร้อมบทร้อง เช่น เพลงโคราช เพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงพวงมาลัย และบทความ เรื่อง ขับร้อง ใน กรมหมื่นสวัสดิวรางสวัสดิ์ รวบรวมลักษณะที่เรียกว่า “ขับร้อง” ที่มีปรากฏในขณะนั้น เช่น ร้องละคร ร้องลำดอกร้อยสัทวา การขับไม้และแห่กล่อม ฯลฯ รวมทั้งการร้องเพลงพื้นบ้าน ที่ทรงเรียกว่า “ร้องเพลงได้ตอบต่างๆ”

บทความเรื่อง ต้นกำเนิดของพระยาอนุমানราชชน กล่าวถึงความจำเป็นในการเรียนรู้วัฒนธรรมดนตรีของชาวบ้านในชนบทว่า เพราะชาวชนบทสามารถรักษามรดกทางวัฒนธรรมได้ดีกว่าคนกรุง เนื่องจากความเจริญแบบใหม่ยังเข้าไปไม่ถึง การศึกษาและรักษาวัฒนธรรมดนตรีของชาวชนบท นอกจากเป็นการรักษามรดกวัฒนธรรมของชาติแล้ว ยังเป็นพื้นฐานความรู้ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่อไป

คนเพลงและเพลงพื้นเมืองภาคกลาง ของ อนุก นาวิกมูล รวบรวมประวัติ และบทสัมภาษณ์เกี่ยวกับประสบการณ์การเล่นเพลงของ พ่อเพลง แม่เพลงคนสำคัญ เช่น นายพรหม เอี่ยมเจ้า นางค่วน บุญดั้น นางทองหล่อ ท่าเลทอง ข้อมูลเกี่ยวกับ การศึกษาเพลงพื้นบ้านภาคกลางในอดีต และข้อมูลการศึกษาเพลงพื้นบ้านภาคกลาง ในแง่มุมต่างๆ เช่น “พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านพื้นเมือง” “โอรสพระปิ่นเกล้าฯ เขียนถึงเพลงพื้นบ้านและฯ” “ตัวอย่างทำนองเพลงพื้นบ้านภาคกลาง 26 ชนิด”

เพลงพื้นบ้านภาคกลางจากแม่บัวผัน จันทรศรี ศิลปินแห่งชาติ ของ อนุก นาวิกมูล รวบรวมประวัตินางบัวผัน จันทรศรี ทั้งประวัติชีวิต ประสบการณ์การเล่นเพลง เนื้อร้องเพลง พื้นบ้านสุพรรณบุรี-อ่างทอง ล้านนางบัวผัน จันทรศรี และคณะ

เพลงปฏิพากย์ : บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย ของ สุกัญญา สุจฉายา ศึกษา และรวบรวมเพลงปฏิพากย์ของภาคกลาง พัฒนาการ บทบาทของเพลงปฏิพากย์ ในฐานะที่เป็น ภาพสะท้อนของสังคมไทยในอดีต การนำเสนอเรื่องเพศที่ปรากฏในเพลงปฏิพากย์ และโครงสร้าง เพลงปฏิพากย์ภาคกลางได้แก่ บทไหว้ครู บทเกริ่น บทประหรือบททักทาย บทผูกรัก บทสูกหรือ ลักพาหนี บทชิงชู้หรือบทตีหมากคั่วและบทจาก รวมทั้งฉันทลักษณ์ของบทประพันธ์เพลงพื้นบ้าน ประเภทต่างๆ พร้อมตัวอย่างบทไหว้ครู

วัฒนธรรมการดนตรีของชาวมอญชุมชนวัดบางกระดี่ ของ ชโลมใจ กลั่นรอด ศึกษา วัฒนธรรมดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ โดยศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบ องค์ประกอบของ ทะแยมอญ และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมอญวัดบางกระดี่ที่ผลต่อวัฒนธรรมการดนตรีและการ เล่นทะแยมอญ

จังหวะและทำนองในเพลงน้อยและลำตัด ของ วัณณะ บุญจับ ศึกษาเปรียบเทียบจังหวะ และทำนองในเพลงน้อยและลำตัดตามแนวภาษาศาสตร์ พบว่าเพลงน้อยและเพลงลำตัดมีฉันท ลักษณ์ที่คล้ายกัน แต่มีจังหวะและทำนองต่างกัน ทำนองเสียงในการร้องเพลงน้อยเรียกว่าการ ร้องลำตัด

เพลงนอกศตวรรษ (2527) ของอนุก นาวิกมูล เป็นหนังสือที่รวบรวมเพลงพื้นบ้านภาค กลางไว้อย่างละเอียด และสมบูรณ์ ถึง 44 เพลง ใช้เวลาเป็นตัวกำหนดในการจำแนกเพลงที่รวบรวม มาเป็น 4 ประเภท คือเพลงหน้าน้ำ กฐิน ผ้าป่า ออกพรรษา เพลงหน้าเกี่ยวข้าว นวดข้าว เพลงหน้า สงกรานต์และใกล้เคียง เพลงอื่นๆ ร้องทั่วไปไม่จำกัดเทศกาล นอกจากกล่าวถึงประวัติความเป็นมา ของเพลงพื้นเมือง ลักษณะและคุณค่าของเพลงพื้นเมือง รวมถึงภาพชีวิตที่มีทั้งความสุข สุข เศร้า อิมทั้งน้ำตา ขั้นตอนการฝึกฝนและพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อบรรลู่สู่ความเป็นยอดของพ่อเพลงแม่ เพลงในอดีตและที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันเช่น แรกเริ่มของการหัดเพลง ครูจะร้องให้ฟังก่อนแล้วให้ ผู้หัดร้องตาม พยายามทำเสียงให้ได้อย่างครุ แต่ก่อนอื่นต้องมีการ “จับข้อมือ” เมื่อหัดไปสักพักหนึ่ง จึงค่อยเข้าพิธีไหว้ครูหรือยกครูหรือครอบครู อันเป็นพิธีสำคัญและค่อนข้างเป็นทางการ ส่วนใหญ่ ชีวันพฤหัสบดี อันเป็นวันครูในการทำพิธี

เพลงพื้นบ้านศึกษา ของสุกัญญา สุจฉายา จัดแบ่งออกเป็น 2 ภาค ภาคแรก “ปริทัศน์เพลง พื้นบ้าน” เนื้อหาครอบคลุมถึงลักษณะของเพลงพื้นบ้าน การแบ่งประเภทเพลงพื้นบ้าน พัฒนาการ ของเพลงพื้นบ้าน ตลอดจนบทบาทของเพลงพื้นบ้านในสังคมไทย โดยสุกัญญา แบ่งประเภทเพลง พื้นบ้านออกเป็น 8 ประเภทใช้จุดประสงค์ของเพลงเป็นตัวกำหนด คือ แบ่งเป็นเพลงกล่อมเด็ก เพลงปลอบเด็ก เพลงร้องเล่น เพลงประกอบการละเล่นของเด็ก เพลงได้คอบ เพลงร้องรำพัน เพลง

ประกอบการละเล่นของผู้ใหญ่ เพลงประกอบพิธีกรรม และกล่าวถึงพัฒนาการของเพลงพื้นบ้าน
ไทยว่า เพลงพื้นบ้านกลุ่มหนึ่งมีบทบาทชัดเจนว่าเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมนั้น ๆ เช่นเพลงในงาน
ศพ เพลงประกอบพิธีรักษาโรค ฯลฯ ยังมีเพลงพื้นบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่แม้การแสดงออกในปัจจุบัน
จะเน้นเรื่องความสนุกสนานรื่นเริง แต่เมื่อพินิจให้ลึกซึ้งจะพบว่ามีความสัมพันธ์กับความเชื่อและ
พิธีกรรมในอดีต และยังเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมนั้นๆ ด้วย เพลงพื้นบ้านดังกล่าวคือ เพลง
ปฏิพากย์ และเพลงประกอบการละเล่นของผู้ใหญ่ ที่ปรากฏในฤดูกาลเก็บเกี่ยวพืชผล และเทศกาล
ตรุษสงกรานต์ ส่วนภาคที่ 2 ของหนังสือให้ชื่อว่า “เพลงพื้นบ้านวิเคราะห์” เป็นรวมบทความทาง
วิชาการซึ่งได้หยิบประเด็นที่เป็นลักษณะเด่นของเพลงพื้นบ้านมาวิเคราะห์ พร้อมให้ความเห็นและ
ข้อเสนอแนะ เช่นบทเพลงโต้ตอบของภาคกลาง บทแบบโครงสร้างเพลงกล่อมเด็กอีสาน บท
การศึกษาเปรียบเทียบเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคเหนือและอีสาน บทเพลงพื้นบ้านกับสื่อสาร
ทางการเมือง

หนังสือวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด
กาญจนบุรี ฉะเชิงเทรา ชัยนาท นครนายก นครปฐม นนทบุรี ปราจีนบุรี ปทุมธานี
พระนครศรีอยุธยา ราชบุรี ลพบุรี สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร สระบุรี สิงห์บุรี
สุพรรณบุรี อ่างทอง อุทัยธานี ของคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุใน
คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยกระทรวง
มหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 จำนวน 19 เล่ม แยกตามจังหวัดละ 1 เล่ม เป็น
หนังสือที่ครอบคลุมเนื้อหาสาระของท้องถิ่นอย่างกว้าง ๆ ประกอบด้วยเรื่องภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม
สังคม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ มรดกทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา
และเทคโนโลยี และโครงการตามพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาพัฒนา
ชนบทให้อยู่ดีกินดี พร้อมรูปภาพประกอบ โดยส่วนหนึ่งในบทมรดกทางวัฒนธรรมประกอบด้วย
การละเล่นพื้นบ้าน นาฏศิลป์และดนตรี ศาสนาพิธีกรรม และความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี
ท้องถิ่นและการกินอยู่

การศึกษารวบรวมเพลงพื้นบ้าน “เพลงเรืออยุธยา” ของอมรา กล้าเจริญ กล่าวถึงข้อมูลที่
น่าสนใจเกี่ยวกับการเล่นเพลงเรือ ผู้เล่นเพลงเรือมิได้เล่นเป็นอาชีพ จึงไม่มีการไหว้ครู แต่ถ้าเป็น
เพลงหาจะต้องยกครูหรือค่านับครูก่อน เครื่องยกครูประกอบด้วยพานหมาก พลุ ดอกไม้ ธูป และ
เทียน ทั้งคณะใช้พานเดียว ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายไหว้ก่อน แล้วส่งพานให้ฝ่ายหญิง เพลงเรือเป็นเพลงที่
เล่นเพื่อความบันเทิง เฉพาะฤดูกาลในเวลาน้ำท่วมทุ่งนาและเทศกาลกฐินและผ้าป่า อันเป็นประเพณี
ทางศาสนาเท่านั้น มีการกำหนดสัญญาณการเริ่มต้นจับคู่ว่าเพลง และกำหนดสัญญาณการเลิกเล่น
เพลงต่างกับเพลงพื้นบ้านชนิดอื่นๆ เพลงเรือมีรูปแบบและวิธีการแสดงที่มีเอกลักษณ์เด่นเป็นของ
ตนเอง ส่วนในด้านการใช้ภาษาในเพลงจะมีลักษณะเป็นแบบสองแง่สองง่าม หลีกเลียงและหา

พัญชนะ สระมาแทนคำหาขยาบ นิยมใช้คำชวน เนื้อหาของเพลงเรือสะท้อนให้ทราบถึง ขนบธรรมเนียม ประเพณี อาชีพ ความเป็นอยู่ของสังคมรวมทั้งระบบการปกครองและการ เปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางการเมือง อมรยังได้รวบรวมผลงานทางวรรณกรรมมุขปาฐะพื้นบ้าน โดยเฉพาะ “เพลงเรือ” ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งนับวันจะสูญหายไปพร้อมกับพ่อเพลงแม่ เพลงที่อายุมากแล้ว

เพลงกล่อมเด็กและเพลงประกอบการเล่นของเด็กภาคกลาง 16 จังหวัด ของคุณหญิงสะอาด โปษะกฤษณะ และคณะ แยกการวิจัยเป็นเพลงกล่อมเด็กซึ่งเนื้อหาครอบคลุมถึงความสำคัญ ที่มา และคุณค่าของเพลงกล่อมเด็ก สำหรับเพลงประกอบการเล่นของเด็ก กล่าวถึงความสำคัญของบท ประกอบการเล่นของเด็กทั้งในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน ศึกษาคำทายของไทยภาคกลาง เพลง ประกอบการเล่นที่แต่งขึ้นใหม่ การเปรียบเทียบบทร้องประกอบการเล่นสมัยก่อนกับบทที่แต่งใหม่ สมัยปัจจุบัน และคุณค่าของเพลงประกอบการเล่นของเด็ก ในบทวรรณคดีที่เกี่ยวข้องได้นำเสนอ บทกล่อมพระบรรทมเป็นบทประพันธ์ของกวีในราชสำนัก มีความไพเราะเป็นเรื่องที่นำมาจาก วรรณคดีเรื่องต่างๆ มาประพันธ์ขึ้นใหม่ ทำให้ผู้ได้อินได้ฟังมีพื้นฐานทางวรรณคดีไปด้วย ส่วน หนึ่งของบทท้ายของงานวิจัย กล่าวถึงสาเหตุที่บทร้องหมดความนิยมไปบ้างเพราะสภาพสังคมและ สภาพเศรษฐกิจไม่อำนวย อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก ผลกระทบทางวิทยาศาสตร์นำวัดดูมาใช้ แทนคน ระบบการศึกษาของไทยยังไม่เน้นให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของ ไทยมากนัก ทำนองไม่รู้จักเร้าอารมณ์ให้อยากเล่น

การศึกษาเรื่องประเพณีไทย ของเสถียรโกเศศ (ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชชน) แบ่ง ออกเป็น 2 ภาค ภาค 1 “เรื่องประเพณีไทย” กล่าวถึง ความหมายประเพณีไทย จารีตประเพณี ประเพณีปรัมปรา ขนบประเพณีและธรรมเนียมประเพณี วิธีประชาชนและความนิยมตามสมัย ประเพณีตายซาก ประเพณีเกี่ยวกับผู้หญิงและผู้ชาย การเปลี่ยนแปลงของประเพณี การแก้ประเพณี ภาค 2 “เรื่องชนชาติประวัติศาสตร์และศาสนาของไทย” เนื้อหาเกี่ยวกับ เชื้อชาติ สัญชาติ และ ประชาชาติ ชนชาติไทย การนับถือผี ไสยศาสตร์ พุทธศาสนา และไสยศาสตร์ รวมทั้งโองการ ธรรม์สารที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมและความเชื่อเพื่อการสืบทอดคนตรีภาคกลาง โองการธรรม์สาร สำหรับทำนํ้ามนต์กันเสนียดจัญไรชนิดกล้าแข็งมากจะใช้ประพรมหรืออาบรดด้วยนํ้ามนต์ธรรมดา ไม่ได้

หนังสือการละเล่นของไทย โดยมนตรี ตราโมท หนังสือเล่มนี้เป็นการอธิบายประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นเมืองไทย เพลงปربโก่ เพลงพวงมาลัย เพลงเกี่ยวข้าว เพลงอีแซว เพลงเรือ แอ้ว เกล้าขอ เพลงทรงเครื่อง

หนังสือประวัติและผลงานของนายหวังดี นิมา โดยภาควิชานาฏศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาถลางกรณี่ หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมประวัติชีวิตของ นายหวังดี นิมา หรือ “หวังดีะ” ศิลปินแห่งชาติด้านเพลงพื้นบ้านภาคกลาง นอกจากนี้ยังเป็นการ

รวบรวมบทร้องลำตัด ได้แก่ ลำตัดโครงการหลวง ลำตัดอีสานเขียว ลำตัดประชาธิปไตย บทร้องเพลงน้อย และเป็นการรวบรวมผลงานและรางวัลต่างๆ ของนายหวังดี นิมา ด้วย

เอกสารประกอบการเรียนการสอน เรื่อง “เพลงพื้นบ้านสระกระเทียม” โดยนักเรียนโรงเรียนสระกระเทียม เสนออาจารย์มาลัย ไชยน้ำอ้อม เอกสารฉบับนี้เป็นการรวบรวมบทขับร้องเพลงปรบไก่อ่ ของครูกุหลาบ เครืออยู่ ศิลปินอาวุโสด้านการขับร้องเพลงพื้นบ้านของจังหวัดนครปฐม

หนังสือวัฒนธรรมพื้นบ้าน (2531) โดยประเทือง คล้ายสุบรรณ์ ได้จำแนกประเภทเพลงพื้นบ้านออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ ประเภทมุขปาฐะ ประเภทอมุขปาฐะ และประเภทผสม นอกจากนี้ยังเป็นการรวบรวมและยกตัวอย่างบทประพันธ์เพลงพื้นบ้านต่างๆ

งานวิจัยเรื่องเครื่องคิดของไทย ของปกรณ์ รอดช้างเผื่อน เป็นการศึกษาเครื่องดนตรีประเภทเครื่องคิดของไทย ได้แก่ พิณน้ำเต้า พิณเพ็ชระ กระจับปี่ ซึ่ง และจะเข้ ซึ่งกล่าวถึงลักษณะทางกายภาพ การประดิษฐ์ การบรรเลง รวมถึงวิธีการบรรเลงของเครื่องคิดชนิดต่างๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะจะเข้ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึง ลักษณะทางกายภาพ เทคนิคการปรับปรุงเสียง การประดิษฐ์ การฝึกหัด รวมถึงการประสมวงของจะเข้ด้วย

หนังสือดุริยางคศิลป์ไทย ของอรพรรณ บรรจงศิลป์ และคณะ มีเนื้อหาครอบคลุมถึงเครื่องดนตรีและวงดนตรีไทย และสาระน่ารู้ต่างๆ เกี่ยวกับดนตรีไทย ในเรื่องเครื่องดนตรีและวงดนตรีไทยนั้นมีข้อความที่กล่าวถึงลักษณะ การฝึกหัดและวิธีบรรเลงจะเข้ รวมถึงการประสมวงของจะเข้ด้วย โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกหัดและวิธีการบรรเลงจะเข้ซึ่งได้กล่าวถึงวิธีการเทียบเสียงของจะเข้ไว้ว่า จะเข้มี 3 สาย คือ สายเอก สายทุ้ม และสายลวด สายเอกกับสายทุ้มมีเสียงห่างกันเป็นคู่ 4 และสายเอกห่างจากสายลวดเป็นคู่ 8

หนังสือเรื่องเครื่องดนตรีไทย ของชนิด อยู่โพธิ์ เป็นหนังสือที่อธิบายถึงสาระน่ารู้ต่างๆ เกี่ยวกับเครื่องดนตรีไทยทุกชนิด ซึ่งชนิดกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของกลองยาวไว้ว่า เป็นกลองที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้ว่าไทยได้รับแบบอย่างมาจากชาติใด อีกทั้งยังกล่าวถึงส่วนประกอบของกลองยาว และโอกาสในการแสดงกลองยาวว่าคนไทยนิยมเล่นกลองยาวเพื่อความรื่นเริง รวมถึงใช้ในขบวนแห่ในพิธีต่างๆ

เอกสารประกอบ การอบรมสัมมนา การพัฒนาศักยภาพดนตรีพื้นบ้านภาคกลาง ประเภทกลองยาว ณ โรงแรมสองพันบุรี อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลปสุพรรณบุรี เป็นเอกสารที่กล่าวถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกลองยาว ได้แก่ ประวัติ องค์ประกอบ เสียง มีอู่หัวครุ และเนื้อร้อง โดยเฉพาะในเรื่องเสียงของกลองยาวนั้น สหวัฒน์ ปัสสัมปรีชา ได้กล่าวไว้ว่าเสียงของกลองยาวทั่วไปมีด้วยกัน 7 เสียง

คือ เปิง ป๊ะ บ่อม เป็ด นะ เพริง พรู อีกรังได้อธิบายถึงลักษณะของเสียงรวมถึงวิธีการตีเสียงต่าง ๆ ไว้อีกด้วย

2. งานวิจัยวัฒนธรรมดนตรีภาคอีสานใต้

เพลงโคราชการศึกษาในเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์ ของถาวร สุงงกษและคณะ ศึกษา วิวัฒนาการของรูปแบบ เนื้อหา วิธีการเล่นเพลงโคราช และวิเคราะห์เนื้อหาของเพลงโคราช

เพลงโคราชในกระแสโลกาภิวัตน์ ของวีระ เลิศจันทิก ศึกษาองค์ประกอบและ ศิลปการแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิม และลักษณะโลกาภิวัตน์ รวมทั้งศึกษารูปแบบฉันทลักษณ์ ของเพลงโคราช

การศึกษาเครื่องดนตรีสโตนของเมืองคง จังหวัดศรีสะเกษ ของอักรพล ชูเชิด ศึกษาประวัติ ความเป็นมาของเครื่องดนตรีสโตน ขั้นตอนการทำสโตน ผลงานการบรรเลงของวงดนตรีสโตนที่มี ชื่อเสียงของชาวเขินเมืองคง บริบทที่สำคัญของสโตน ประเพณีพิธีกรรม คติความเชื่อ วัฒนธรรมการสืบทอด ความสัมพันธ์ระหว่างทำรำกับการบรรเลงสโตน และศึกษาวิเคราะห์ องค์ประกอบในการบรรเลงสโตน

เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์ ของวิทยาลัยครูสุรินทร์ รวบรวม เอกสารการสัมมนาเรื่อง“เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์” ซึ่งศึกษาเรื่องราว ของจังหวัดสุรินทร์ ในด้านวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งรวบรวมหัวข้อสัมมนาเกี่ยวกับดนตรีและเพลง พื้นบ้าน เช่น “เพลง-ดนตรี และการละเล่นพื้นบ้านชาวสุรินทร์” “บทเพลงพื้นเมืองจังหวัด สุรินทร์” “เพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมืองจังหวัดสุรินทร์” “คุณค่าเพลงพื้นเมืองจังหวัด สุรินทร์”

การวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านกัณฑ์ของหมู่ดงมัน จังหวัดสุรินทร์ ของพรรณราย คำโสภา วิเคราะห์เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้านของหมู่บ้านดงมัน โดยศึกษาบทเพลงประกอบการแสดง ที่ใช้วงกัณฑ์บรรเลง 4 บทเพลง คือเพลงประกอบการแสดงเรือมอ้ายย เรือมกโนบดิงดอง เรือม กัณฑ์ และเรือมอันเร ด้านประวัติความเป็นมา การแต่งกาย โอกาสและวิธีการแสดง มาตรา เสียง การเทียบเสียง คำร้อง ทำนอง โครงสร้างของทำนองเพลง การประสานเสียง จังหวะ และ โครงสร้างฉันทลักษณ์ของบทเพลง

มโหรีเขมร : วิเคราะห์เฉพาะกรณีบ้านสะเดา กิ่งอำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ของ วิโรจน์ เอี่ยมสุข ศึกษาโครงสร้างทางดนตรี วงมโหรีเขมร บ้านสะเดา วิเคราะห์หน่วยเสียงของ เครื่องดนตรีประเภทเครื่องค้ำเนินทำนอง ที่ใช้ประจำในวงมโหรีเขมร และเพลงที่ใช้ประจำอีก เพลง รวมทั้งศึกษาประวัติความเป็นมา ความเป็นมาของวงดนตรีและศิลปินนักดนตรีของมโหรี เขมร บ้านสะเดา

หนังสือ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด นครราชสีมา บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ สระแก้ว สุรินทร์ อุบลราชธานี ของคณะกรรมการฝ่ายประมวล เอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว โดยกระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องใน โอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 จำนวน 6 เล่ม แยกตาม จังหวัดละ 1 เล่ม เป็นหนังสือที่ครอบคลุมเนื้อหาสาระของท้องถิ่นอย่างกว้าง ๆ ประกอบด้วยเรื่อง ภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สังคม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ มรดกทางธรรมชาติและทาง วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี และโครงการตามพระราชดำริ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่อยู่หัวทรงพระกรุณาพัฒนาชนบทให้อยู่ดีกินดี พร้อมรูปภาพประกอบ ส่วนหนึ่งในบทมรดกทาง วัฒนธรรมประกอบด้วยการเล่นพื้นบ้าน นาฏศิลป์และดนตรี ศาสนาพิธีกรรมและความเชื่อ ชนบทธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นและการกินอยู่ ดังเช่น

- พิธีกรรมโงมมีวด ซึ่งจัดกระทำขึ้นเพื่อรักษาพยาบาลผู้ป่วยด้วยดนตรีและการรำรำ ของชาวไทยเขมร (สุรินทร์) ผู้ประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่าครุมมีวดจะเลือกมอบให้หรือประสิทธิ์ ประสาทวิชาหรือบรรจิวินาศแก่บุตรหลาน (ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง) หรือสตรีที่มีความสนใจ และคิดว่า สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขของพิธีกรรมอันนี้ได้ โดยผู้รับมอบจะไม่รู้มาก่อนว่าตนเองจะต้องเป็น ผู้รับมอบบพบาทของครุมมีวด อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องที่บุคคลนั้น ๆ ไม่อาจปฏิเสธได้ จะมีอาการ บอกละครว่าครุมมีวดต้องการสังสิดิในร่าง จำต้องทำการต้อนรับและปรนนิบัติรับรอง มิฉะนั้นจะมี อาการคลั่งคล้ายคนบ้าขาดสติ

- สังคมชาวบุรีรัมย์ มีความเชื่อพื้นฐานในเรื่องผี จึงมีคำพูดที่เกี่ยวกับผี เช่น ผิดผี เสียผี เป็น ดัน กลุ่มไทยเขมรมีผีที่รู้จักกันแพร่หลาย อาทิ ครุมมีวด (ผีที่มาเข้าทรง) ครุกำเนิด (ผีประจำตัวแต่ ละคน) เนียะตา (ปู่ ย่า ประจำหมู่บ้าน) ประภูมิแสร (พระภูมิประจำนา) กรองพาลี (ผู้รักษาแผ่นดิน ภูเขา) อาร์กัย (ผู้รักษาต้นไม้ใหญ่ หนองบึง บ่อ) เมปรีช - เมพนม (ผู้รักษาป่า เขา) ปรีชกบาล ปราบาย (พรายแปลคหัว เทพทางดนตรี ร้องรำ) ฯลฯ

- ชาวสระแก้วที่เรียนเวทมนตร์ของขลัง เชื่อว่าห้ามรับประทานฟักแฟง น้ำเต้า มะเฟือง จะ ทำให้ลาถาอาคมเสื่อม

- ก่อนการแสดงลำพื้น ของชาวจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นการลำที่เก่าแก่ที่สุด หมอลำต้อง นำค้าย หรือเครื่องบูชาครู ซึ่งประกอบด้วยดอกไม้หนึ่งคู่ เทียนหนึ่งคู่ เพื่อระลึกถึงคุณครู เมื่อไหว้ ครูเสร็จ หมอลำจะนำค้ายไปวางไว้ในที่สูงเพื่อป้องกันไม่ให้บุคคลอื่นล่วงเกิน

- นายใหญ่ วิเศษพลกรัง (พ่อใหญ่เมืองคง) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (เพลงโคราช) ได้เรียนวิชาเข้ากรรมหรือคาถามนต์ มีความเชื่อว่า ผู้เจริญคาถามนต์จะมีอำนาจ 3 ประการ คือ มีสติปัญญาเฉียบแหลมไม่คิดขัดในการว่าเพลง เกิดโชคลาภได้รางวัลจากผู้ฟัง มีเสน่ห์ เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ฟังดงามด้วยวรรณศิลป์

- การเล่นโหวดนั้น เดิมชวานาทำโหวดจากคอกเฟือง โดยหักเอาเฟืองหรือลำต้นข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วมาเป่า เรียกว่า ปี่ภูฟ้า ต่อมาดัดแปลงวัสดุที่ใช้ทำโหวดให้ถาวร โดยเล่นที่กลางทุ่งนา และสามารถเล่นโดยการเป่าและการขว้างโดยใช้เชือกทำเป็นบ่วงยึดส่วนหัวกับส่วนหางเอาไว้

- การลำพืน เป็นหมอลำที่เก่าแก่ที่สุด เป็นต้นกำเนิดของการลำแบบอื่น ๆ แต่อดีตรักเล่นกันอยู่บ้าน บางแห่งจะลำบทเวทียกพื้น ส่วนการลำกลอนนั้น หมายถึงบทร้อยกรองต่างๆ มีทั้งนิทานพื้นบ้าน นิทานชาดก คำสอน คดีโลก คดีธรรม การเมือง ประเพณี ประวัติศาสตร์ สารคดีต่างๆ โดยจำแนกเป็นลำกลอนธรรมดา การเทศน์โงทย์และการเกี่ยวพาราตีของหนุ่มสาวชาวอีสาน การร้องจะเรียกกันว่า “ขก” โดยแต่ละขกจะมีเนื้อหาแตกต่างกันออกไป

- ลิเกเขมร เล่นที่อำเภอประโคนชัย ขณะที่ยกมมาแสดงบ่อยคือคณะคาเผือก ตั้งอยู่ที่บ้านไทร เรื่องที่นิยมเล่นได้แก่เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เช่นจันทโครพ ลักษณวงศ์ สุวรรณลอยล่อง เป็นต้น

- กันตรึม เป็นการละเล่นของชาวอีสานใต้ ได้รับความนิยมาจนปัจจุบัน เดิมใช้สำหรับขับประกอบการเช่นบวงสรวง มีการทรงเจ้าเข้าผี เครื่องดนตรีประกอบด้วยกลองกันตรึม 2 ลูก ปี่ อ้อ 1 เลา ซอคร้วเอก 1 คัน ขลุ่ย 1 เลา ฉิ่ง 1 คู่ และเครื่องประกอบจังหวะอื่นๆ ตามความเหมาะสม

- มะมั่วด เป็นการบรรเลงประกอบพิธีกรรม โดยมีการรำรำและบรรเลงทำนองดนตรีไปตามความประสงค์ของผี ขณะเชิญวิญญาณเข้าสิงสถิต ชาวจังหวัดศรีสะเกษจะเรียกว่า “รำแม่มด”

- มโหรี เป็นวงดนตรีพื้นบ้านอีกประเภทหนึ่งของชาวสุรินทร์ ใช้บรรเลงในขบวนแห่งานต่างๆ เครื่องดนตรีประกอบด้วย ซออู้ ซอกลางหรือซอกันตรึม ซอด้วง ปี่โฉน กลอง ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง ใช้บรรเลงโหมโรงเพื่อประกอบพิธีทางศาสนาและงานทั่วไป

- รำโชน เป็นการละเล่นของชาวจังหวัดนครราชสีมาและแพร่หลายมากกว่า 80 ปี ใช้โชนเป็นเพียงเครื่องดนตรีชิ้นเดียวแต่อาจมีมากกว่า 1 ลูก ประกอบการรำรำ

- มโหรีพื้นบ้านโคราช ประกอบด้วยเครื่องดนตรีได้แก่ ปี่ ซออู้ (คล้ายซอด้วงภาคกลาง แต่เสียงแหลมเล็กกว่า สายทำจากลวด หน้าซออาจขึ้นด้วยหนังงูเหลือมหรือหนังตะกวด) ซออู้ กลอง ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่ ฉิ่ง ปี่แก้ว กลองตอก

- เพลงกล่อมลูกของจังหวัดศรีสะเกษ จะใช้ภาษาลาวหรือไทยอีสาน มีลักษณะคล้ายและไม่ค่อยจะแตกต่างจากภูมิภาคอื่นของประเทศไทยเท่าใดนัก

โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย : เพลงโคราช ของเพชร สุวรรณภาชน์ เป็นผลงานวิจัยทางมนุษยวิทยาการดนตรี ซึ่งมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งนำเสนอความเป็นมา รูปแบบ เนื้อหา และวิวัฒนาการเพลงโคราช กระบวนการเข้าสู่ชีพหมอลำเพลงที่เริ่มจากฝากตัวเป็นศิษย์กับครูเพลง ต้องมีการไหว้ครูหรือยกครูก่อนตามประเพณีและต้องผ่านพิธี “เข้ากรรม” จึงจะออกว่าเพลงได้ รวมทั้งหมอลำเพลงจะทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงเสมอ เมื่อไหว้ครูเสร็จก็จะนำเครื่องไหว้ครูนั้นไปไหว้เจ้าที่เจ้าทางของเจ้าบ้านผู้เป็นเจ้าภาพ อันเป็นดั่งบ่งชี้ให้เห็นพิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดเพลงโคราช อีกส่วนหนึ่งเป็นการวิเคราะห์โลกทัศน์บางประ

การของชาวไทยโคราชจากกลอนเพลง และการเล่นเพลงโคราชว่าชาวไทยโคราชมีความคิดความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ต่อธรรมชาติ และต่อมนุษย์อย่างไร ตลอดจนมีการปฏิบัติตนในสังคมอย่างไร

พัฒนาการและนาฏยลักษณะของรำโทนจังหวัดนครราชสีมา ของนวลรวี จันทร์สุน เสนอ เป็นปริญาณานิพนธ์ชั้นมหาบัณฑิตของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กล่าวถึงความเป็นมา รูปแบบเนื้อหา พัฒนาการ และนาฏยลักษณะ ของรำโทนจังหวัดนครราชสีมา เปรียบเทียบขั้นตอน และท่ารำของการเล่นรำโทนทั้งชุมชนในเมือง อำเภอครบุรี และอำเภอจักราช ซึ่งพบว่ามีโทนส่วนใหญ่ จะใช้ผู้หญิงซึ่งตรงกับการเล่นรำโทนในอดีต ที่ฝ่ายหญิงจะตีโทน เพื่อเป็นการส่งสัญญาณให้ฝ่ายชายรับรู้ว่า มีหญิงสาวบ้านนี้จะเล่นรำโทน อีกประเด็นหนึ่ง คือ หากว่าฝ่ายชายตีโทน โทนจะแตก นับเป็นความเชื่อที่สืบทอดปฏิบัติต่อกันมาอย่างหนึ่ง

เอกสารหมายเลข 10 ประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างของชาวสุรินทร์ ของสมจิต พ่วงบุตร เป็นเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์” ของวิทยาลัยครูสุรินทร์กล่าวถึง การเล่นเรือบมมีวด ประเพณีการเล่นในพิธีกรรมอย่างหนึ่งของชาวสุรินทร์ ซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมตกทอดสืบกันมาหลายชั่วอายุคน และถือปฏิบัติกันมาจนทุกวันนี้ ทั้งนี้เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่าการเล่นมีวด เป็นที่น่านับถือศักดิ์สิทธิ์ เป็นการบำบัดอาการคนไข้ให้มีอาการทุเลาลง มีกำลังใจดีขึ้น ขวัญดีขึ้น หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ เพราะได้ฟังดนตรีที่ไพเราะ

คติชาวบ้านอีสาน ของจารุวรรณ ธรรมวัตร เป็นหนังสือที่ศึกษาวิถีชีวิตของคนในอดีต กล่าวถึง ประเพณีท้องถิ่นอีสาน ภาษิตสำนวนพูดอีสาน (ผะหยา) ความทวยอีสาน (ปริศนาคำทาย) ความเชื่อ พิธีบายศรีสู่ขวัญ การละเล่นพื้นเมือง ภาษาถิ่นอีสาน และนิทานชาวบ้าน

ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน ของสิราพร ณ ถลาง เป็นการประมวลทฤษฎีคติชนวิทยาและวิธีวิทยาต่าง ๆ ที่จะประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชน โดยเฉพาะข้อมูลประเภทเรื่องเล่าพื้นบ้าน (folk narrative) อันได้แก่ ตำนานปรัมปรา (myth) และนิทานพื้นบ้านประเภทต่างๆ เช่นนิทานมหัศจรรย์ (fairytale) นิทานประจำถิ่น (legend) นิทานมุขตลก (joke) เป็นต้น การนำเสนอทฤษฎีคติชนวิทยาในแต่ละบทจะนำเสนอความคิด หลักของทฤษฎี ยกตัวอย่างงานวิจัยในต่างประเทศที่ใช้ทฤษฎีนั้นๆ รวมทั้งวิเคราะห์คติชนไทยตามแนวทฤษฎีนั้น หรือยกตัวอย่างงานวิจัยของไทยที่ได้ประยุกต์ทฤษฎีนั้นๆ กับการวิเคราะห์ข้อมูลคติชนไทย วิธีวิทยาและทฤษฎีต่างๆ ที่กล่าวถึงสะท้อนความรู้สึคนึกคิดของมนุษย์ ทั้งในมิติที่เป็นสากล และในมิติทางวัฒนธรรม เฉพาะของแต่ละกลุ่มชน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาอนุภาค แบบเรื่อง การแพร่กระจายของนิทาน โครงสร้างของนิทาน โครงสร้างของตำนานปรัมปรา บทบาทของตำนาน และพิธีกรรม บทบาทของคติชนกับการสร้างอัตลักษณ์กลุ่มชนและบทบาทคติชนกับการเสนอ

ทางออกทางใจให้กับมนุษย์ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนเนื้อหาคติชนประเภทต่างๆให้เหมาะสมกับรสนิยม ของยุคสมัยและการสร้างสรรค์คติชนใหม่ ๆ ในบริบทของสังคมสมัยใหม่

การวิจัยเรื่อง การศึกษาคติลักษณะและการวิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้ (2545) ของสุพรรณิ เหลือบุญชู มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบและวิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้ โดยแบ่งบทเพลงออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ บทเพลงชั้นสูง บทเพลงสำหรับเข้าขบวนและบทเพลงเบ็ดเตล็ด โดยเลือกเพลงแต่ละประเภทมาวิเคราะห์จำนวน 4 บทเพลง ได้แก่ เพลงอมตูก เพลงรำเปย เพลงกโนปคิงตองและเพลงระบำลุ่ม (อันรูจ) พบว่าคติลักษณะของบทเพลงมีลักษณะโครงสร้างของเพลงแบบทำนองเดียว แต่มีเนื้อร้องหลายๆ ท่อน รูปไม่มีความซับซ้อน

หนังสือเรื่อง กัณฑ์ (2526) โดยวิภา วิสเพ็ญ เป็นหนังสือที่รวบรวมเนื้อร้องบทเพลง กัณฑ์ ประวัติการเล่น วิธีการเล่น จำนวนผู้เล่น การแต่งกาย โอกาสที่ใช้แสดงวงกัณฑ์ และอธิบายว่าบทเพลงกัณฑ์สามารถแบ่งออกเป็นบทเพลงชั้นสูง บทเพลงสำหรับขบวนแห่ และบทเพลงเบ็ดเตล็ด

หนังสือเรื่อง เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์ (2527) โดยสุนัย วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ ได้ทำการรวบรวมงานเขียนหัวข้อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเพลงพื้นบ้านและการละเล่นจังหวัดสุรินทร์ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของเมือง ประเพณีต่างๆ นอกจากนี้ยังมีบทความของกมล เกตุศิริ อธิบายความหมายของเจี๊ยงและโอกาสที่ใช้ในการขับร้อง นอกจากนี้ยังอธิบายถึงดนตรีที่ใช้ประกอบงานศพของจังหวัดสุรินทร์ได้แก่วงคุ่มโอง และบทความของสมจิตร พ่วงบุตรเครื่องดนตรีที่ประกอบในวงกัณฑ์ วงคุ่มโอง เจี๊ยง พร้อมชื่อทำนองเพลง นอกจากนี้บทความของสมจิตร พ่วงบุตรได้บันทึกเนื้อร้องบทเพลงกัณฑ์ทำนองต่างๆ ซึ่งมีนายโบราณ จันทร์กลิ่นเป็นวิทยากรในการบอกบทขับร้องดังกล่าว

หนังสือเรื่อง สุรินทร์ มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย (2536) โดย สิริ ผาสุก อัจฉรา กาญจน์ และเครือจิต ศรีบุญญาภักดิ์ หนังสือเล่มนี้สำหรับตอนที่ 6 ว่าด้วยเรื่องของบทเพลง ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านชาวสุรินทร์ อธิบายขั้นตอนพิธีกรรมมะม่วง เครื่องดนตรีในวงคุ่มโอง เพลงพื้นบ้านกัณฑ์ และเจี๊ยงประเภทต่าง ๆ โดยไม่มีทำนองเพลงมาประกอบในการอธิบาย

หนังสือเรื่อง กัณฑ์ (เพลงพื้นบ้านอีสานใต้) (2529) โดย ภูมิจิต เรืองเดช หนังสือนี้ เป็นการรวบรวมบทขับร้องสำหรับเพลงพื้นบ้านกัณฑ์ โดยกล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไป วิวัฒนาการ โอกาสที่ใช้ในการแสดง เครื่องดนตรี เวที และฉันทลักษณ์ในการประพันธ์บทขับร้องกัณฑ์

หนังสือ วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน (2545) โดยพรทิพย์ ชังธาดา อธิบายเกี่ยวกับหมอลำ เพลงโคราช กัณฑ์ เรือมอันเร โดยแต่ละประเภทได้อธิบายเกี่ยวกับประเภทของวัฒนธรรม ฉันทลักษณ์ในการประพันธ์บทสำหรับขับร้อง นอกจากนี้ยังได้อธิบายเรื่องของความหมาย การกำเนิด การจำแนกประเภทของแต่ละวัฒนธรรม

หนังสือ ชีวิตและผลงานนายทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง จังหวัดอุบลราชธานี โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี เนื้อหาว่าด้วยชีวิตและผลงานของนายทองมาก จันทะลือด้านการแสดงหมอลำจนเป็นที่มาของฉายา “หมอลำภูทา” นอกจากนี้ยังมีงานเขียนเรื่อง “บทบาทของหมอลำต่อสังคมในช่วงกึ่งศตวรรษ” ของจางูวรรณ ธรรมวัตร ซึ่งเป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ตำนานหมอลำ นอกจากนี้ยังเป็นการรวบรวมคำสอย นิทานก้อมและตัวอย่างกลอนลำประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นบทกลอนในการร้องเพลงพื้นบ้านอีสานโดยนายทองมาก จันทะลือ

หนังสือของดีโคราช เล่ม 4 สาขาการศึกษาและนันทนาการ (2538) โดยศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา กล่าวถึงเพลงโคราช เพลงช้าเจ้าหงส์ รำโทน มโหรีโคราชและลิเกโคราช โดยแต่ละวัฒนธรรมคนตรีจะเป็นการอธิบายในหัวข้อตำนานทั่วไป วิวัฒนาการ ประเภท และเป็นการยกตัวอย่างคำกลอนต่างๆ

บทความเรื่องกระจั๊บบี้ ของเฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี ในวารสารถนนคนตรีปีที่ 2 ฉบับที่ 8 กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของกระจั๊บบี้ที่พบในอินเดีย โดยพบว่ามีเครื่องคิดซึ่ง เป็นเครื่องดนตรีโบราณของอินเดียมีรูปร่างลักษณะคล้ายกระจั๊บบี้ของไทยมาก อีกทั้งกล่าวถึง ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาของกระจั๊บบี้ในไทยว่ามีด้วยกัน 3 ประการ คือ ประการแรกไทยอาจได้รับแบบอย่างกระจั๊บบี้จากอินเดียผ่านเข้ามาทางพม่า ประการที่สองไทยอาจได้รับแบบอย่างกระจั๊บบี้จากอินเดียโดยผ่านเข้ามาทางประเทศเขมร ประการที่สามไทยอาจได้รับแบบอย่างกระจั๊บบี้จากอินเดียผ่านมาจากชวา

วิทยานิพนธ์เรื่องกระจั๊บบี้ : การศึกษาด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางดนตรี ของปดมา เอี่ยมสอาด เป็นวิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมา สมมุติฐานของชื่อ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของกระจั๊บบี้ รวมถึงอัตลักษณ์ของกระจั๊บบี้ไว้โดยละเอียด ซึ่งปดมา กล่าวถึงระบบเสียงของกระจั๊บบี้ไว้ว่า การเทียบเสียงกระจั๊บบี้ในปัจจุบันเป็นการเทียบเสียงตามความถนัดของผู้บรรเลง คือ บางท่านเทียบคู่ 4 บางท่านก็เทียบคู่ 5

งานวิจัยเรื่องวงกันตรึมของชาวอีสานใต้ ของพิมพ์ใจ ศิริสาคร เป็นงานวิจัยที่ศึกษาถึงความหมายของคำว่ากันตรึม ประวัติการเล่นกันตรึม โอกาสในการบรรเลง ลักษณะการประสมวง เครื่องดนตรีในวงกันตรึม การแต่งกาย สถานที่ที่ใช้บรรเลง พิธีไหว้ครู รวมถึงทำนองเพลงกันตรึมด้วย ซึ่งพิมพ์ใจได้กล่าวไว้ว่า กันตรึมนั้นเป็นเป็นคำที่เรียกเลียนเสียงการตีโทนแบบพื้นบ้านของชาวสุรินทร์ และชาวนุรรัมย์ เนื่องจากคนในแถบนั้นออกเสียงแทนเสียงกลองที่ได้ยินว่า ตรีม ตรีม ส่วนคำว่า กัน นั้นไม่มีความหมาย แต่เป็นการนำคำบางคำมาปะข้างหน้าให้เกิดเป็นคำ 2 พยางค์ตามความนิยมของชาวอีสานใต้

บทความเรื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานใต้ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในหนังสือลักษณะไทย กล่าวถึงเครื่องดนตรีและการแสดงในภูมิภาคอีสานใต้ในเขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรี- สะ

เกษ มีข้อความส่วนที่กล่าวถึงรูปร่างลักษณะ รวมถึงวิธีการสร้างกลองกันดรัมไว้อย่างคร่าว ๆ อีกทั้งกล่าวถึงประวัติความเป็นมา ลักษณะการบรรเลง โอกาสที่แสดง และเพลงกันดรัมด้วย โดยกล่าวว่ากลองกันดรัมนั้นเป็นกลองที่ใช้บรรเลงอยู่ในวงกันดรัม ซึ่งเป็นวงที่มีบทบาทอย่างมากในวิถีชีวิตของชาวอีสานใต้ และสามารถพบเห็นได้ทั้งในงานมงคล งานอวมงคล รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตรา (2. ... คำกล่าวถึงลักษณะของ "เพลงพื้นบ้าน" ไว้โดย

บทที่ 2

บริบทที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้าน

ความหมายของดนตรีพื้นบ้าน

ดนตรีพื้นบ้านหรือเพลงพื้นบ้าน มีความหมายถึงเพลงที่คนในท้องถิ่นนั้นๆสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำมาใช้ในวิถีชีวิต เป็นที่รู้จักและนิยมร้องเล่นกันในหมู่บ้านซึ่งจะมีเอกลักษณ์เฉพาะ มีวัฒนธรรมการแสดงที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้มีส่วนในการกำหนด จนได้รับการยอมรับจากสมาชิกของสังคม ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของเพลงพื้นบ้านไว้ต่างกัันดังนี้

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ(2544:142) กล่าวว่าเพลงพื้นบ้านหรือ "เพลงพื้นเมือง" หรือ "ดนตรีพื้นบ้าน" ซึ่งทั้งหมดมีความหมายเดียวกัน คือหมายถึง เพลงของคนที่อยู่ในสังคมชนบท ส่วนการร้อง อาจจะร้องคนเดียว ร้องโต้ตอบหรือร้องเป็นหมู่คณะก็ได้ มีเครื่องดนตรีที่ประดิษฐ์ขึ้นมาเอง บรรเลงหรือไม่ก็มีก็ตาม เป็นเพลงที่สืบทอดกันมาปากต่อปาก โดยไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เล่นกันเพื่อความสนุกสนานบันเทิงผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการทำนาทำไร่ หรือเพื่อแสดงออกถึงความรักของชายหนุ่มหญิงสาว เพื่อพิธีกรรมต่างๆ บ้าง เพื่อห่ก่ล้อมบ้าง เพลงเหล่านี้จะร้องกันเป็นภาษาถิ่น มีท่วงทำนอง ตลอดจนบทร้อง มีท่าทางการแสดง หรือมีเครื่องดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น

มนตรี ตราโมท (2497: 50) กล่าวว่า

“เพลงพื้นบ้าน หมายถึง เพลงของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็ประดิษฐ์แบบแผนการร้องเพลงของตนไปตามความนิยม และสำเนียงภาษาพูดที่เห็นแปร่งแตกต่างกันไป เพลงแบบนี้นิยมร้องกันในเวลาเทศกาล หรืองานที่มีการชุมนุมคนในหมู่บ้านมาร่วมรื่นเริงกันชั่วคราว เช่น ครุฑสงกรานต์ ขึ้นปีใหม่ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า และในการลงแขกเอาแรงกันในกิจอันเป็นอาชีพ เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว”

ประเทือง คล้ายสุบรรณ์ (2531: 29) ให้ความหมายไว้ว่า คือเพลงที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ คิดรูปแบบการร้องและการเล่นขึ้น เพื่อร้องเล่นรื่นเริงสนุกสนาน

จรรवरณ ธรรมวัตร (2536:133) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง เพลงที่แพร่หลายอยู่ไม่ว่าจะในหมู่บ้านเดียว หรือหลายหมู่บ้านก็ได้ แต่ทั้งนี้เนื้อหา ผู้ร้อง ผู้ฟัง อยู่ในหมู่บ้านที่คุ้นรู้จักกัน เพลงพื้นบ้านจะแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะหมู่บ้านนั้นๆ มีบทบาท หรือหน้าที่เป็นที่รู้จักกันในสังคมระดับหมู่บ้าน

สุกัญญา สุจฉายา (2545: 12-18) ได้กล่าวถึงลักษณะของ “เพลงพื้นบ้าน” ไว้โดยละเอียดว่า

“เพลงพื้นบ้านเป็นงานของชาวบ้าน เป็นเพลงของกลุ่มชน คนในสังคมมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของบทเพลง ไม่มีต้นกำเนิดที่แน่ชัด เพราะถ่ายทอดมาโดยการเล่าจากปากต่อปาก อาศัยการฟังและจดจำ ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพลงพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพลงที่มีเนื้อร้องและทำนองไม่ตายตัว เนื้อร้องหรือบทเพลงสามารถขยายออกไปได้เรื่อย ๆ หรือตัดทอนให้สั้นเข้าก็ได้ตามใจคนร้อง เนื้อร้องมีความเรียบง่ายในการใช้ถ้อยคำ ส่วนวงโคจร มีทำนองหลักเพียงทำนองหลักเดียวร้องซ้ำไปซ้ำมาหลายเที่ยว เนื่องจากเพลงพื้นบ้านไม่มีการบันทึกโน้ตดนตรีไว้ จึงไม่มีทำนองที่ถูกต้องที่สุด เพราะฉะนั้นเราจะพบว่าเพลงพื้นบ้านชนิดเดียวกันแต่มีลีลาการร้องแตกต่างกันออกไปได้หลายทาง”

สุจริต บัวพิมพ์ (2538: 29-36) ได้สรุปประโยชน์ของเพลงพื้นบ้านไว้ว่าเป็นไปเพื่อความบันเทิง ให้ความรู้ หรือเตือนสติเพื่อก่อให้เกิดความเป็นระเบียบของสังคม เนื่องจากในบทเพลง จะมีการสอดแทรกคติเตือนใจอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยให้ผ่อนคลายอารมณ์พร้อมกับเป็นการบอกเล่าข่าวคราวแก่เพื่อนบ้าน หรือเป็นการจดบันทึกเหตุการณ์บ้านเมืองในยุคก่อน ๆ ได้อีกด้วย

สุพรรณิ เหลือบุญ (2542: 22) ได้กล่าวถึงลักษณะของเพลงพื้นบ้านอีสานดังนี้

1. เป็นเพลงที่คิดประดิษฐ์ขึ้นเฉพาะถิ่น
2. ใช้ภาษาถิ่นในการแต่งเพลงคือ ภาษาไทย-ลาว ไทย-เขมร
3. ประโยคเพลงสั้น ๆ มีทำนองซ้ำ ๆ กัน เป็นทำนองที่ฟังง่ายไม่ซับซ้อน
4. จังหวะของเพลงไม่สลับซับซ้อน เน้นความซ้ำ เร็ว ดำเนินจังหวะโดยใช้เครื่องประกอบจังหวะแต่ละท้องถิ่น
5. การประสานเสียง เกิดจากการประสานด้วยเครื่องดนตรีในแต่ละชนิด

ในตัวของมันเอง 6. รูปแบบหรือ โครงสร้างของเพลง ส่วนใหญ่เป็นเพลงท่อนเดียว ไม่มีการแปรทำนองหลัก ยกเว้นบางเพลงเท่านั้นที่แต่งให้มีโครงสร้างซับซ้อน เช่น การลำ”

จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของเพลงพื้นบ้านนั้นมีความเรียบง่ายเนื่องจากกำเนิดขึ้นด้วยภูมิปัญญาของชนในท้องถิ่นนั้น เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและคนในสังคมที่อยู่ร่วมกัน การสร้างงานดนตรีแบบชาวบ้านไม่ต้องอาศัยการเล่าเรียนเรื่องทฤษฎีดนตรีแต่อย่างใด ความเรียบง่ายของบทเพลงทำให้เกิดความนิยมในหมู่ผู้ที่รักดนตรีอย่างแพร่หลาย มีการร้องหรือเล่นเพลงเลียนแบบกันต่อไป และมีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างกลมกลืน เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงกล่อมลูก เป็นต้น นอกจากนี้เพลงพื้นบ้านยังสามารถสะท้อนภาพสังคมไทยในท้องถิ่นต่างๆ ได้ดังที่สุกัญญา สุฉายา (2545: 87) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ เพลงพื้นบ้านศึกษาไว้ว่า คำกล่าวที่ว่า

“วรรณกรรมคือภาพสะท้อนของสังคม” เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางเนื่องจากวรรณกรรมที่เกิดขึ้นในสมัยหนึ่ง ๆ ย่อมบรรจุภาพทางสังคมและวัฒนธรรมในสมัยนั้น ไว้เพราะผู้ผลิตวรรณกรรม หรือกวีต่างก็เป็นผลผลิตของสังคมนั้น สังคมย่อมมีส่วนกำหนดความนึกคิดของกวี กวีจะสะท้อนภาพสังคมออกมาได้ถูกต้องตามความเป็นจริงมากน้อยเพียงไรย่อมขึ้นอยู่กับกลุ่มสังคมที่กวีสังกัดอยู่

ภาพสะท้อนทางสังคมจากเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านสามารถสะท้อนสภาพสังคมในท้องถิ่นนั้นให้ปรากฏในด้านที่หลากหลาย

ได้แก่

1. ด้านวิถีชีวิต เพลงพื้นบ้านสะท้อนภาพวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เช่นการทำมาหาเลี้ยงชีพ การประกอบอาชีพทำนา มีเพลงที่อธิบายวิถีชีวิตของชาวนาในอดีตว่ามีขั้นตอนการทำอย่างไร และชาวนามีความยากลำบากอย่างไร หรืออาชีพการประมง อาชีพทอผ้าไหม และการประกอบอาชีพประจำท้องถิ่น อื่นๆ
2. ด้านการศึกษาอบรม เพลงพื้นบ้านบอกเล่าถึงการศึกษาอบรมที่เกิดขึ้นอย่างพื้นบ้านเช่น มีการสั่งสอนให้อยู่ในศีลในธรรม มีการอบรมการปฏิบัติตนให้เป็นคนดีของสังคม
3. ด้านนิเวศวิทยา เพลงพื้นบ้านสะท้อนภาพของสิ่งแวดล้อมที่สังคมตั้งอยู่ เช่นมีเนื้อร้องบอกถึงสถานที่ตั้ง และสภาพแวดล้อม ว่ามีบรรยากาศและความเป็นอยู่อย่างไร
4. ด้านค่านิยมของสังคม เช่น การแต่งกาย การเคารพผู้อาวุโส การเกี้ยวพาราสี การแบ่งชนชั้นวรรณะของคนในสังคม สะท้อนภาพแนวคิดการปฏิบัติตนของคนในสังคม
5. ด้านความเชื่อในเรื่องศาสนา คนไทยในภาคอีสานและภาคกลางส่วนใหญ่มีความเชื่อในพระพุทธศาสนา ความเชื่อเหล่านี้จะสะท้อนออกมาในรูปของพิธีกรรม และบทร้องที่มีการกล่าวบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือเทพเจ้าศาสนาพราหมณ์ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ และผีต่างๆตามความเชื่อพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้น
6. ด้านการประพุดติตน เนื้อร้องเพลงพื้นบ้านมีการสอนถึงการทำดี เพื่อที่จะมีชีวิตที่ดี เป็นการสอนกฎแห่งกรรม สะท้อนถึงความต้องการที่จะให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่เบียดเบียนกัน

7. ด้านการเมือง บทเพลงพื้นบ้านสะท้อนทัศนคติทางการเมืองที่สังคมมีต่อรัฐบาล เช่น มีการร้องบอกถึง การโกงกิน การประทุมิชอบของข้าราชการ การทำงานของรัฐบาล มีการเชิญชวนให้ไปเลือกตั้ง เป็นต้น

8. ด้านเศรษฐกิจ บทเพลงพื้นบ้านมีการเชิญชวน หรือรณรงค์ให้ประหยัดคอดออม กินอยู่อย่างพอเพียง สอนให้ลูกหลานรู้ค่าของเงิน

9. ด้านการเปลี่ยนแปลงของสังคม เมื่อใดที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้น เพลงพื้นบ้านเป็นภาพสะท้อนความคิด ความรู้สึกของคนในสังคมต่อการเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี

10. ด้านประวัติศาสตร์ เช่นมีการบอกเล่าถึงเนื้อเรื่องในวรรณคดีไทย หรือกล่าวถึงประวัติศาสตร์ สะท้อนภาพความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในท้องถิ่นนั้น

11. ด้านอารมณ์ความรู้สึก คนตรีพื้นบ้านสะท้อนอารมณ์ และความรู้สึกของคนในสังคมได้ทั้งบทร้อง และทำนองที่เรียบเรียงจากจินตนาการของคนในท้องถิ่นนั้น

12. ด้านความเชื่ออย่างพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านสะท้อนภาพแนวคิดและความเชื่อของคนในสังคมที่มีมาแต่โบราณ เช่นการมีข้อปฏิบัติเกี่ยวกับ การนอนคือไม่นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก การล้างหน้าหลังตื่นนอน การแต่งกายให้มีสีถูกต้องตามคติโบราณ เช่น วันจันทร์ ควรใส่สีเหลือง วันอังคาร สีม่วง เป็นต้น

ภาพสะท้อนในด้านต่างๆที่เกิดขึ้นในบทเพลงพื้นบ้าน แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของคนตรีที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมากกว่าการให้ความบันเทิง ภาพสะท้อนที่ปรากฏในบทเพลงพื้นบ้านยังหลักฐานสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น วิถีการดำรงชีวิต วิวัฒนาการของสังคม สภาพแวดล้อม วัฒนธรรมและความเชื่อของคนในสังคมนั้น

2.1. บริบทที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมเพลงพื้นบ้านภาคอีสานใต้

2.1.1 ประเภทของคนตรีในวัฒนธรรมอีสานใต้

คนตรีและเพลงพื้นบ้านอีสานใต้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม กล่าวคือ คนตรีของกลุ่มวัฒนธรรมโคราช มีการขับร้องที่เรียกกันว่าเพลงโคราชและการรำโชน คนตรีของกลุ่มวัฒนธรรมกันทริม เป็นคนตรีของชาวจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ และสระแก้ว คนตรีของกลุ่มวัฒนธรรมนี้ มีทั้งคนตรีประเภทขับร้องที่เรียกกันว่าเจรีซงต่าง ๆ และคนตรีประเภทบรรเลง เช่น วงกันทริม วงปี่พาทย์เขมร และวงมโหรีเขมร และยังมีกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำซึ่งเป็นชนกลุ่มเล็กของชาวอีสานใต้ มีการขับร้องที่เรียกกันว่าหมอลำซึ่งพบที่จังหวัดอุบลราชธานี

ดนตรีที่ปรากฏในเขตอีสานใต้ สามารถเรียบเรียงตามลำดับตัวอักษรได้ดังต่อไปนี้

กระโนบดิงตอง เป็นภาษาเขมรแปลว่า ตักแตนคร้าข้าว เป็นการเดินที่เลียนแบบลีลาท่าทางการเคลื่อนไหวของตักแตนคร้าหอยก่อกัน ดนตรีที่ใช้ประกอบเหมือนกับรำอาโอย การแต่งกาย ผู้รำแต่งตัวเหมือนตักแตนคร้า มีปีก มีหัว ส่วนตัวมันก็แปลกไปคือ มีกระโปรงสั้นๆ นุ่งทับปีก ส่วนเนื้อร้องและทำนอง ใช้ทำนอง “กระโนบดิงตอง”

กันตร็อบเมือน (ปรบไถ่) เป็นการละเล่นที่นิยมกันมากในงานเทศกาล ขึ้นบ้านใหม่ บวชนาค หลงพระปีไผ่ เป็นต้น การเล่นกันตร็อบเมือนจะคล้ายเพลงโคราช คือ แบ่งผู้เล่นเป็นฝ่ายหญิง ฝ่ายชาย ช้างละ 2 คนบ้าง 3 คนบ้าง ร้องเป็นนิทานเกี่ยวกับพาราสิ่ บทกลกเฮฮา อวยชัยให้พร แต่ไม่มีดนตรีประกอบ มีเฉพาะการปรบมือและตีจังหวะเท่านั้น เป็นการละเล่นพื้นบ้านของชาวประโคนชัย

การขับร้องสรภัญญะ หรือ การสวดสรภัญญะ เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวศรีสะเกษที่มีการประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา นิยมขับร้องและประกวดการขับร้องสรภัญญะในเทศกาลออกพรรษา หรือประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า ร้องสารภัญญ์ ทั้งที่ถูกต้องคือการสวดสรภัญญะ การขับร้องสรภัญญะสะท้อนให้เห็นท่วงทำนองที่ไพเราะของภาษาอีสานได้อย่างดี มีความหมายลึกซึ้ง ยากที่จะใช้ภาษาอื่นไปให้คำจำกัดความเปรียบเทียบได้ มีหลายหมู่บ้านในจังหวัดศรีสะเกษที่มีการสวดสรภัญญะในงานเทศกาลออกพรรษา มีพระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านในการรักษาประเพณีที่ดีงามนี้เอาไว้ การขับร้องหรือการสวดนั้นจะเป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนา วรรณคดีพุทธศาสนา นิทานพื้นบ้านที่มีคติธรรม สอนใจ

เจรียง หรือ จำเจรียง เป็นภาษาเขมรแปลว่า ร้อง เป็นการขับหรือออกเสียงเป็นทำนองแบบอ่านทำนองเสนาะ ใช้กลอนสดเป็นส่วนใหญ่ในการขับขานนิทานชาดก และเกี่ยวกับพุทธศาสนา ตลอดจนบรรยายเหตุการณ์ในอดีต เจรียงแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ เจรียงแท้ ที่ไม่มีเครื่องดนตรี คนร้องอยากจะร้องเมื่อไรก็ได้ ในโอกาสใดก็ได้ตามแต่สะดวก และ เจรียงกาฝาก ที่ต้องอาศัยเครื่องดนตรีเป็นหลักเกาะ จะเล่นกันในวงกันตรึม การเจรียงของคนท้องถิ่นนี้ จะเจรียงกันเมื่องานเสร็จเรียบร้อยแล้ว ภาษาที่นำมาผูกกันเป็นเจรียงหรือเป็นทำนองเสนาะนั้นจะมีทั้งภาษาเขมรและภาษาไทย เจรียงจะมีชื่อเรียกย่อยออกไปตามลักษณะดังต่อไปนี้ เจรียงที่มีชื่อเรียกตามชื่อของเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประสานเสียง เจรียงที่มีชื่อเรียกตามลักษณะของเพลงที่ใช้ขับร้อง และเจรียงที่มีชื่อเรียกตามลักษณะของงานประเพณี

เจ็ง หรือ ลำเจ็ง หมายถึง การฟ้อนรำ เช่น เจ็งบ้องไฟ เจ็งผีโขน เจ็งนางแมว และเจ็งแม่ปางคัง เป็นต้น โดยทั่วไปเพลงเจ็งนั้นเป็นเพลงสนุกสนาน เครื่องดนตรีประกอบด้วย กลอง แคน พิณ โหวด โหม่ง ตีเป็นจังหวะเรียกว่า จังหวะเจ็งมีการรำรำประกอบ ส่วนใหญ่จะเป็นขบวนแห่ฟ้อนรำกันไป มีต้นเสียงร้องนำ ซึ่งนิยมต้นกลอนสด ผู้ที่อยู่ในขบวนแห่จะเป็นลูกคู่ร้องรับ การเจ็งนี้มักจะเป็นกลุ่มย่อยๆ ที่ตั้งขบวนแห่ไปเพื่อขบองจัย ข้าวของ ไปร่วมทำบุญที่วัด เจ็งที่เป็นที่

รู้จักกันมากในจังหวัดสระแก้ว ได้แก่ เซ็งบั้งไฟ และเซ็งนางแมวขอฝน เนื้อร้องนั้นอาจมีความหมายสองแง่สองง่าม

เพลงกันตรึม หรือ โฉ๊ะกันตรึม เป็นวงดนตรีพื้นบ้านของชาวอีสานได้จัดอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมเขมรในเขตจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ จังหวัดบุรีรัมย์ และสระแก้ว ที่เชื่อว่าจะได้รับการถ่ายทอดมาจากเขมร บ้างก็ว่ามีการนำเอาการเล่นเสียงดีโตนมาเป็นชื่อวงดนตรีที่เรียกว่า “กันตรึม” หรือ “โฉ๊ะกันตรึม” ซึ่งก็มีผู้สันนิษฐานว่ามาจากชื่อที่เขมรเรียกว่ากันตรึมมีง เครื่องดนตรีมีกลองกันตรึม 2 ใบ ซอตรวอก 1 คัน ปี่อ้อ 1 เลา และมีฉิ่ง ฉาบ และกรับเป็นเครื่องดำเนินจังหวะ ทำนองเพลงกันตรึมมีหลายทำนอง หลายจังหวะ เป็นแม่บทของเพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านอื่นๆ ของอีสานได้ การเล่นกันตรึม นิยมเล่นในงานมงคล หรือเทศกาลต่างๆ บางครั้งก็มีการฟ้อนรำประกอบเนื้อร้องในการเล่นกันตรึมจะนิยมใช้ภาษาเขมร

เพลงโคราช เป็นเอกลักษณ์ของชาวนครราชสีมา ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับเพลงข่อยหรือเพลงทรงเครื่องของภาคกลาง ร้องโต้ตอบชาย-หญิง ใช้แสดงในงานบุญต่างๆ แทบทุกชนิด ยกเว้นงานแต่งงาน เพราะเชื่อกันว่าจะทำให้คู่บ่าวสาวไม่ค้ายจากกัน โดยเร็วก็อาจจะต้องเลิกร้างจากกัน ในปัจจุบันงานที่แสดงเป็นประจำมิได้ขาดก็คืองานแก้บนที่อนุสาวรีย์ท่าน้าวสุรนารีหรือที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่างานแก้บนท่านย่าโม บทร้องของเพลงโคราช เป็นคำร้อยกรอง แบ่งออกเป็นวรรค ทำนองเพลงโคราชเกิดจากองค์ประกอบสี่ประการ คือ เสียงสูงต่ำของสำเนียงภาษาถิ่นโคราช เสียงสั้นยาวของเสียงสระในบทกลอน ฉันทลักษณ์ของบทกลอน และเทคนิคการเอื้อนเสียงของแต่ละคน ปัจจุบันนี้เพลงโคราชได้รับอิทธิพลจากเพลงลูกทุ่งและเพลงหมอลำเข้าไปด้วย แต่ก็ยังแสดงแยกส่วนกันอยู่ ค่านิยมของผู้ฟังในยุคนี้ก็ เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เพลงโคราชเสื่อมความนิยมลงไปมาก บ้างก็เห็นว่าเพลงโคราชเป็นของหายากและไม่น่าสนใจ

เพลงซำเจ้าหงส์ดงลำไย หรือ เพลงดงลำไย เป็นเพลงปฏิพากย์ ไม่มีดนตรีประกอบ อาศัยการตบมือให้จังหวะเป็นสำคัญ บางแห่งมีการใช้โตนช่วยตีประกอบจังหวะในการรำ ลูกคู่ มีบทร้องรับแต่ละกลอน และรับสร้อยเวลาที่พ่อเพลงแม่เพลงขึ้นสร้อยก่อนร้องกลอน และเวลาลงกลอน เนื้อหาทำนองเกี่ยวพาราสี ชักชวนให้มาสนุกสนานร่วมกัน ขุนสรวงชศึกษา (2525) กล่าวไว้พอสรุปได้ว่า เพลงซำเจ้าหงส์ดงลำไยเป็นที่นิยมเล่นกันแพร่หลายในจังหวัดนครราชสีมา ในสมัยรัชกาลที่ 5 - 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 -8 ผู้คนลืมนั่นกันไปบ้าง สมัยรัชกาลที่ 9 เด็กรุ่นใหม่ๆ ไม่เคยรู้จักเลยเริ่มเลือนไปราว พ.ศ.2500 และ ใหญ่วิเศษพลกรัง กล่าวถึงเพลงซำเจ้าหงส์ดงลำไย สรุปได้ว่า มีการเล่นเพลงนี้มากกว่า 100 ปี โดยคนโคราชรับมาจากภาคกลางอีกต่อหนึ่งซึ่งเรียกว่า เพลงซำเจ้าหงส์ เมื่อประมาณ 50 -60 ปี มาแล้ว ในเขตอำเภอเมืองฯ มีการเล่นเพลงนี้กันแทบทุกหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านสวายเรียง บ้านนาหลุม บ้านทะเล บ้านปรุ

รำโตน เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่เล่นแพร่หลายในนครราชสีมามาก่อนที่อื่นเป็นเวลานานกว่าประมาณ 80 ปีมาแล้ว โดยใช้โตนเป็นเครื่องดนตรีหลักเพียงอย่างเดียว ตีประกอบตั้งแต่ 2 ลูกขึ้นไป

ไป เพื่อให้จังหวะการร้องเชิดเพลงราวัง บางหมู่บ้านอาจมีเครื่องดนตรีอื่นประกอบ เพื่อความครื้นเครงสนุกสนาน การรำไทพ่นนิยมเล่นในเทศกาลตรุษสงกรานต์เป็นเวลา 7 – 15 วัน ส่วนใหญ่เล่นในตอนกลางคืนบริเวณลานวัดหรือลานในหมู่บ้าน การรำไทพ่นไม่มีการไหว้ครูเพราะเน้นความสนุกสนานเท่านั้น หนุ่มสาวรำต่อกันเป็นคู่ๆ ต่อมาในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี มีนโยบายให้การรำไทพ่นเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ เมืองนครราชสีมาจึงมีการเล่นอย่างแพร่หลาย เกิดจังหวะและลีลาทำรำใหม่อย่างมากมาย เพราะยุคนี้เริ่มได้รับวัฒนธรรมตะวันตกบ้างแล้ว แต่ยังมีลักษณะของพื้นบ้านโคราชอยู่ ปัจจุบันนี้ เสียงไทพ่นเริ่มหมดไปจากหมู่บ้าน รำไทพ่นจึงเป็นเพียงความทรงจำของคนรุ่นเก่าวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าเช่นนี้ก็จะหมดไปในที่สุด

รำสะเอง เป็นการรำถวายแถนหรือผีฟ้า มีจุดมุ่งหมายการรำคือ ตัวผู้ปวยได้บนบานแถนเอาไว้ และบรรพบุรุษนับถือแถนแล้วจัดการรำสะเองขึ้นเพื่อถวายแถนให้ปกป้องรักษาคุ้มครอง บางแห่งเรียกการรำสะเองว่าร้านางอ ซึ่งเป็นประเพณีของชาวกวายน ศรีสะเกษ การรำสะเองมักกระทำในเดือนสาม เพราะพืชผลในไร่นาเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว พิธีกรรมนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสมัครสมานสามัคคีของชาวบ้าน ปลุกฝังคุณธรรมให้ลูกหลานรู้จักเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ ปฏิบัติตามประเพณีที่ดีงาม

เริ่มตรด หรือ ระบายตรุษสงกรานต์ ซึ่งเป็นการเล่นเพลงชาวบ้านคล้ายกับเพลงร่อยพรรษาของจังหวัดกาญจนบุรี จะเล่นในเทศกาลวันตรุษสงกรานต์ โดยผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้รับความนับถือเป็นผู้ใหญ่ บ้าน รวบรวมหนุ่มสาวในหมู่บ้านของคน ร้องรำไปทุกๆ หลังคาเรือน เพื่อบริจาคเงินทอง ข้าวของเครื่องจุดปัจจัยนำไปถวายวัด เนื้อร้องไม่เป็นบทจำกัดแน่นอน และไม่ร้องเป็นเรื่องราว แต่จะเริ่มด้วยบทกล่าวขออนุญาตเข้าบ้านก่อน แล้วล้อมชมเชย คุณงามความดีของเจ้าบ้าน ลงท้ายด้วยบทให้ศีลพร ให้เจริญรุ่งเรืองแล้วกล่าวลา คนตรีที่ใช้ประกอบได้แก่กลองกันตรึม 2 ลูก ขลุ่ย กรับ ฉิ่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีครบ ตามแต่จะหามาได้ อาจจะเป็นเครื่องดนตรีประเภทแคนก็ได้ การร้องมีการรำประกอบและต้องรำเป็นรูปวงกลมเสมอ

เริ่มมมืวด หรือ รำแม่มด เป็นเพลงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวสุรินทร์ ซึ่งเชื่อว่า การเริ่มมมืวดจะสามารถช่วยคนที่กำลังเจ็บไข้ได้ป่วยให้มีอาการทุเลาลงได้ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหมอทรงเรียกว่า มะมืวด (แม่มด) หรือหมอลำผีฟ้าของชาวอีสานได้นั่นเอง คนตรีบรรเลงและนักร้องจะร้องประกอบจนเทพที่เขานับถือเสด็จเข้าประทับ เมื่อเข้าประทับทรงแล้วก็มีการพ้อนรำ นับว่าคนตรีใช้รักษาคนป่วยนี้เป็นพิธีที่ให้ผลทางจิตใจกับคนป่วยมาก และมีความเชื่อว่าพิธีนี้จะนำความเจ็บไข้ออกจากร่างกาย คนไข้

เริ่มอันเร หรือ ลูดอันเร เริ่ม แปลว่า "รำ" ลูด แปลว่า "กระโดด หรือ "เต้น" อันเร แปลว่า "สาก" ฉะนั้น เริ่มอันเร หรือ ลูดอันเร จึงแปลว่า "รำสากหรือเต้นสาก" เริ่มอันเรเป็นการละเล่นของชาวไทยเขมรในจังหวัดสุรินทร์ จะเล่นกันในวันหยุดสงกรานต์ ชาวสุรินทร์ถือว่า วันขึ้น 7 ค่ำ เดือนห้า เป็นวันขึ้นปีใหม่ของทางจันทรคติ จะมีการหยุดงาน 2 ช่วง คือหยุด 3 วัน และ 7 วัน

ในช่วงนี้ ชาวบ้านจะเล่น เรือมอันเรที่ลานบ้านหรือลานวัด บทร้องจะเป็นภาษาพื้นบ้านของแต่ละภาค ทำรำส่วนมากเป็นอิสระเป็นทำรำเกี่ยวพาราตี ฝ่ายชายจะเดินไล่ฝ่ายหญิง ส่วนฝ่ายหญิงจะคอยรำอวย ระวังไม่ให้ฝ่ายชายถูกเนื้อต้องตัว

เรือมอ้าย เป็นการละเล่นพื้นบ้าน ที่ร้องโต้กลอนสดเกี่ยวพาราตีระหว่างหนุ่มสาว นิยมเล่นกันในงานเทศกาลต่างๆ การเล่นเรือมอ้ายเมื่อร้องจบแต่ละวรรคจะมีลูกคู่ร้องรับ และมีเครื่องดนตรีบรรเลงรับ ทำรำไม่มีแบบแผน เป็นการพ้อนรำให้เข้ากับจังหวะดนตรี ที่มีจังหวะเร่งเร็ว สนุกสนานทำนองที่ใช้ บรรเลงประกอบด้วยเรือมอ้าย เรียกว่า"ทำนองอ้ายลำเบ" ทำรำของฝ่ายหญิง จะเป็นทำที่คอยปกป้องระวังการถูกเนื้อต้องตัวของฝ่ายชายคล้ายกับ เรือมอันเร

ลำเตี้ย เป็นทำนองที่มีจังหวะรวดเร็ว ตึกคัก มีชีวิตชีวา ใช้ในการรำโต้ตอบกันระหว่างชายกับหญิง เนื้อหาของลำเตี้ยมีทั้งเชิงเกี่ยวพาราตี หอกลเข้าเชิงคลกขบขัน แบ่งออกเป็น 4 ทำนอง คือ เตี้ยธรรมดา เป็นกลอนลำเตี้ยที่เชื่อว่าเกิดขึ้นก่อนลำเตี้ยทำนองอื่น ลำเตี้ยที่ใช้ขึ้นออกเป็นลำเตี้ยลาว โดยตลอด เตี้ยโฆง เป็นทำนองลำเตี้ยที่มีลำเตี้ยลำเป็น ภาษาไทยกลาง ซึ่งเดิมเชื่อว่ามาจากหมอลำกลอน แต่ต่อมาก็ได้มีการนำทำนองมาร้องกันในเนื้อร้องเพลงไทยสากล จนนิยมแพร่หลายและคุ้นหูคนไทยในภาคกลางเป็นอย่างดี เตี้ยพม่า เตี้ยพม่ามีสำเนียงของกลอนเป็นสำเนียง ไทยภาคกลาง เช่นเดียวกับกับเตี้ยโฆง ต่างกันที่ทำนองลำ สาเหตุที่ได้ชื่อว่า เตี้ยพม่า ก็เนื่องจากได้ยืมเอาทำนองเพลง พม่าราชวาน มาใช้นั่นเอง จึงถือได้ว่าเป็นกลอนลำที่เกิดขึ้นมาเมื่อไม่นานมานี้เอง เตี้ยหัวโนนตาล หรือ เตี้ยหัวดอนตาล หรือเรียกสั้นๆ ว่า เตี้ยดอนตาล ทำนองลำเตี้ยทำนองนี้ กล่าวกันว่า เป็นทำนองเฉพาะของหมอลำในเขตท้องที่อำเภอคอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ลิเกเขมร ปรากฏในแถบอีสานใต้ในจังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ มีลักษณะการเล่นเหมือนลิเกทั่วไป ใช้ภาษาเขมรในการดำเนินเรื่อง เครื่องดนตรีก็มี ซออยู่ขนาดกลาง กลองรำมะนา 2 ใบ และเครื่องประกอบจังหวะ เช่น กรับ ฉิ่ง ฉาบ เรื่องที่นำมาเล่นมักจะเป็นนิทาน เช่นเรื่อง กดามซอเงินกุมาร ปัจจุบันไม่ได้รับความนิยมจึงค่อยๆสูญหายไป

วงดุ่มโมง, ทุ่มโมง หรือ ภาษาถิ่นเรียกว่า ตีมุง เป็นวงดนตรีพื้นบ้านที่นับถือกันว่าเป็นดนตรีที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์ มีเล่นในเขตจังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะในแถบอำเภอ ปราสาท และอำเภอกาบเชิง และใช้บรรเลงในงานศพของบุคคลที่เคารพนับถือ เป็นบุคคลที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะ เครื่องดนตรีที่เป็นหลักในวงคือ ฉิ่งหุ่ย 1 ใบ เป็นเครื่องดนตรีบรรเลงนำโดยชาวสุรินทร์ ถือว่าเสียงของฉิ่งหุ่ยนั้นเป็นเสียงความเศร้า อัปมงคล ส่วนเครื่องดนตรีที่นำมาบรรเลงในวงดุ่มโมงให้ได้ทำนองที่เศร้าสร้อยมากขึ้น ได้แก่ เสียงปี่ คำร้องประกอบวงดุ่มโมง ไม่มีบทแน่นอน ผู้ร้องจะร้องค้นเอา มักกล่าวถึงสังขารของคนเราที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีทุกข์ สุข การดับสูญ กล่าวถึงความดีของผู้ตาย และความอาลัยของผู้ที่อยู่ข้างหลัง ในปัจจุบันนี้วงดุ่มโมง หาแสดงได้ยากมาก เนื่องจากนักดนตรีที่มีความสามารถมีอายุมาก และเสียชีวิตไปบ้างแล้ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ได้มีการถ่ายทอดสืบต่อมาให้กับคนรุ่นหลังมากนัก ปัจจุบันนับว่าใกล้สูญหายไปแล้ว

วงมโหรีพื้นบ้าน อีสานได้นับว่าเป็นท้องถิ่นที่มีวงดนตรีที่ได้รับอิทธิพลของคนครีไทยภาคกลางเมื่อในอดีต ปัจจุบันนี้ไม่มีผู้สืบทอดและนิยมเล่นกัน ดังนั้นวงดนตรีที่เรียกว่า มโหรีพื้นบ้านจึงเกือบสูญหายไปจากความทรงจำของชาวอีสานได้แล้ว อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่ามีในเขตจังหวัดสุรินทร์มีบางหมู่บ้าน และบางตำบล เช่น ที่ตำบลตั้งใจ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์, ที่โรงเรียนสังขละวิทยา อําเภอสังขละ จังหวัดสุรินทร์, ที่อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ และอาจมีอีกบางหมู่บ้านเหล่านั้นที่ยังมีปรากฏการบรรเลงลักษณะวงดนตรีจะเป็นวงดนตรีที่นำเอาเครื่องดนตรีที่ได้รับอิทธิพลจากคนครีไทยภาคกลาง และเครื่องดนตรีพื้นบ้านมาประสมวงกัน เช่น ซอด้วง ซอด้วงนอก กลองกันตรึม ระนาดเอก พิณ กลองรำมะนา ปี่สไล กลึง ฉาบ และกรับ แต่จะมีซอเป็นเครื่องดนตรีหลัก สำหรับบทเพลงที่ใช้ในการบรรเลงในวงมโหรีพื้นบ้านนั้น อาจารย์มนตรี ตราโมท ได้กล่าวไว้ว่าวงมโหรีพื้นบ้านนิยมบรรเลงเพลงตามแบบแผนของคนครีไทยมากกว่าบรรเลงเพลงพื้นบ้าน แต่ทำนองลีลา ที่บรรเลงจะให้ความรู้สึกที่ต่างจากเพลงคนครีไทยภาคกลาง ทั้งๆ ที่ชื่อเพลงเดียวกัน บทเพลงที่บรรเลงในวงมโหรีพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นในแถบอีสานใต้จะแตกต่างกันออกไปจนไม่สามารถจะสรุปได้ว่าที่ไหนควรจะยึดถือเป็นแนวทางอันถูกต้องของเพลง เพราะเพลงส่วนใหญ่ผู้ที่บรรเลงมีอายุมากแล้ว บางเพลงนำมาปะติดปะต่อ อาจจะจำถ่ายทอดกันมาเรื่อยๆ จนบางทำนองเพลงขาดหายไป

หมอลำ เพลงชาวบ้านภาคอีสานที่ได้รับความนิยมและแพร่หลายเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เป็นการเล่นของชาวศรีสะเกษมาแต่โบราณกาล เป็นการขับร้องประกอบเครื่องดนตรีสำคัญคือ แคน ปัจจุบันหมอลำได้วิวัฒนาการการเล่นและวิธีการขับลำเป็นหลายประเภท หมอลำคู่ คือลำได้ตอบระหว่างชาย หญิง หมอลำชิงชู้ คือการลำระหว่างชายสองหญิงหนึ่ง หรือชายหนึ่งหญิงสอง ต่อมาได้พัฒนาเป็น หมอลำชิง นุ่งน้อยห่มน้อย ร้องลำสลับการร้องจังหวะเพลงเร็ว การเล่นลำคู่ปัจจุบันไม่เป็นที่นิยม เพราะมีการเล่นหมอลำชิงที่เร้าใจกว่า หมอลำหมู่ คือลำเป็นคณะ แต่งตัวคล้ายลิเก แสดงเป็นเรื่องเป็นราว เช่น เรื่องผาแดงนางไอ่ สังข์ศิลป์ นางสิบสอง กำพร้าผีน้อย นกกระยางขาว เป็นต้น หมอลำหมู่มีสองแบบ คือ หมอลำเวียง ท่วงทำนองซ้าๆ เวลาเรื่องโศกเศร้าจะครึ่งผู้ชมให้คล้ายตามได้ หมอลำเพลิน เป็นหมอลำหมู่ที่นิยมเพราะมีทำนองสนุกเร้าใจ ผู้เล่นที่เป็นหญิงมักจะนุ่งสั้นๆ เล่นเรื่องขุนช้างขุนแผน และชาละวัน ไกรทอง เป็นต้น

อาโย, อาฮัย เป็นเพลงปฏิพากย์ร้องโต้ตอบเกี่ยวพาราสิกันระหว่างหนุ่ม ๆ สาว ๆ คล้ายกับเพลงอีแซวหรือลำตัดของภาคกลาง แต่ได้รับอิทธิพลมาจากเขมร ชายหญิงจะร้องโต้ตอบเป็นภาษาเขมร ในเชิงเกี่ยวพาราสิ ประกอบกับเครื่องมโหรี ลักษณะเด่นและแปลกไปจากการเล่นลำตัดหรือเพลงอีแซวของภาคกลาง คือ การขับร้องเกี่ยวพาราสิแบบอาโยจะไม่มีคำหยาบคายเลย ผู้ร้องทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะใช้คำพูดที่สุภาพ บรรดาหนุ่มสาวนิยมเล่นเมื่อมีงานประเพณีต่าง ๆ ในระหว่างที่ร้องจบ คนครีก็จะรับเป็นท่อน ๆ และในช่วงคนครีรับนี้ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะรำค่อนกัน

การถ่ายทอดเพลงพื้นบ้านภาคอีสานใต้

ในอดีตรการถ่ายทอดเพลงพื้นบ้านโดยทั่วไปแล้วเป็นไปในแบบมุขปาฐะ ซึ่งเป็นการต่อกันแบบปากต่อปาก ไม่มีการเขียนหรือบันทึกไว้ การเรียนเป็นไปแบบใกล้ชิดเพราะสถานที่เรียนส่วนใหญ่คือบ้านของครูนั่นเอง และด้วยการเรียนนั้นไม่มีค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด ศิษย์จึงได้ช่วยครูทำงาน และเรียนไปด้วยพร้อม ๆ กัน ดังนั้นนอกจากศิษย์จะได้เรียนด้านดนตรีด้วยแล้วอาจได้มีโอกาสเรียนการทำงานบ้านหรือการทำนา ทำสวนซึ่งครูประกอบอาชีพอยู่ ตลอดจนเกิดการหล่อหลอมทั้งทัศนคติและการดำรงชีวิตอีกด้วย

2.1.2. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับการแสดงดนตรีและเพลงพื้นบ้านภาคอีสานใต้

ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องกับเป็นส่วนใหญ่ เพราะชาวอีสานใต้นับถือผีต่าง ๆ ตามคติความเชื่อที่มีอิทธิพลมาจากเขมร จารุวรรณ ธรรมวัตร (2540:106-107) ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอีสานว่า

1. ผีบ้าน แต่ละหมู่บ้านในภาคอีสานจะนับถือผีประจำหมู่บ้านที่เรียกว่า “ผีปู่ตา” ผีปู่ตาเป็นผีที่คอยดูแลรักษาป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ที่จะมากระทำแก่คนในหมู่บ้าน ทุกๆ ปีจะมีการเลี้ยงผีปู่ตาที่คอนปู่ตา คอนปู่ตาคือเขตหวงห้ามเพราะเป็นศาลที่ผีปู่ตาสงสถิต ส่วนใหญ่คอนปู่ตาก็จะเป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่อายุนับร้อยปี เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากไปตัดไม้หรือยิงนกภายในบริเวณคอนปู่ตา ผีปู่ตาจะโกรธและบันดาลให้ชีวิตประสบแต่อัปมงคล ในพิธีเลี้ยงผีปู่ตานั้น เจ้าจ้ำจะเป็นพิธีกรเพราะเจ้าจ้ำเป็นคนกลาง ในการติดต่อรหว่างชาวบ้านกับผีปู่ตาเมื่อถึงวันเลี้ยงผีบ้าน ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารคาวหวานไปร่วมในพิธีเช่น ข้าวต้ม ไข่ต้ม ไก่ต้ม เหล้าขาว ปั้นข้าว ข้าวคำข้าวแดง กกล้วย น้ำอ้อย น้ำตาล
2. ผีนา หรือผีตาแฮก เป็นผีที่ทำหน้าที่อารักษ์ผืนนา คอยอำนวยความสะดวกให้ข้าวกล้างดงาม น้ำ ปลา อุ้มสมบูรณ์ ตลอดจนคอยคุ้มครอง วัว ควาย ให้มีสุขภาพดีเหมาะในการทำงาน ผีตาแฮกจะสถิตอยู่มุม ไค้มุมหนึ่งของที่นา นาแปลงใดที่ตาแฮกสถิตชาวนาจะยกคันนาให้สูงขึ้น ก่อนจะลงมือทำนาจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกเสียก่อน การเลี้ยงผีตาแฮกนั้นจะกระทำกันในวันพฤหัสบดี อาหารที่นำไปเช่นผีตาแฮกได้แก่ ไก่ต้ม เหล้าขาว แกลบ ข้าวต้มมัด ไข่ต้ม ข้าวคำ ข้าวแดง กกล้วย น้ำอ้อย น้ำตาล เมื่อเลี้ยงตาแฮกเสร็จแล้วชาวนาจึงจะปักคำข้าวกล้าในนาแปลงที่ตาแฮกอยู่ก่อนเพื่อเป็นการเสี่ยงทายความงอกงามของข้าวในนา
3. ผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษ เป็นผีเครือญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษยังไม่ได้ไปเกิด ยังคอยปกป้องคุ้มครองลูกหลานของตนอยู่ แต่ถ้าหากลูกหลานประพฤติไม่เหมาะสม ผีเชื้อก็จะ โกรธบันดาลให้เจ็บป่วยลูกหลาน

จะต้องทำการขอขมาจึงจะหาย โกรธ เมื่อถึงวัน โคน วันพระหรือวาระที่ทำบุญ
ข้าวสากในเดือนสิบและบุญข้าวประดับ ในเดือนเก้า ลูกหลานจะต้องให้ทาน
อุทิศส่วนกุศลไปให้

4. ผีปอบ ผีปอบก็คือคนที่เป่าผี เข้าไปสิงในร่างกายของคนอื่นเรียกว่า ผีปอบเข้า
เพื่อที่จะกินตับไต ไข่มุกของคนคนนั้น บางครั้งคนที่ถูกผีปอบเข้าจะถึงแก่ชีวิต
หากไม่มีหมอมือมาขับไล่ ผีปอบที่สิงสถิตอยู่ให้ออกไป สาเหตุที่จะทำให้คนเป็น
ปอบนั้นมีอยู่ 2 ประการคือ

1. เกิดจากการเรียนเวทย์มนตร์คาถาต่างๆ เช่น เสน่ห์ยาแฝดอยู่ยงคง
กระพันแล้ว เวทย์มนตร์คาถานั้นแก่กล้าจนเกินไป หรือประพฤติปฏิบัติผิดข้อ
ห้ามของเวทย์มนตร์นั้นๆ ผลที่สุดก็กลายเป็นผีปอบ

2. เกิดจากการถ่ายทอดจากรพบุรุษ หากพ่อหรือแม่เป็นปอบเมื่อตาย ไปผี
ปอบจะรีบออกจากร่าง ไปสิงสถิตบุคคลที่อยู่ใกล้และบุคคลนั้นจะกลายเป็นปอบ
ทันที

เมื่อปอบเข้าสิงร่างใคร บุคคลนั้นจะมีอาการชักกระตุกคืนทุรนทุราย ส่ง
เสียงร้องโหยหวนน่ากลัว ญาติพี่น้องต้องไปตามหมอมือมาขับไล่ผีปอบ โดยการ
ใช้หาวยวิเศษหรือหางกระเบนและ ไข่ว่าน ไฟเหน็บหรือจี้ลงไปตามส่วนต่างๆ
ของร่างกาย เมื่อผีปอบทนไม่ได้ก็จะออกปากบอกว่าตนเป็นใคร มาจากไหน
แล้วจึงออกจากร่างไป แต่ในบางรายถ้าผีปอบนั้นมีคาถาแก่กล้ากว่าหมอมือ ผีปอบ
นั้นก็จะไม่ยอมออก คนที่ถูกผีปอบเข้าก็จะตายหากแก้ไขไม่ทัน

เป็นที่น่าสังเกตว่าคนที่ถูกผีปอบเข้าสิง ส่วนมากจะเป็นคนป่วย คน
อ่อนแอ และคนขี้ขลาด

5. ผีเป่า ผีเป่าคือคนที่กลายเป็นผีดิบเพราะชอบกินตับคน ตับสัตว์ หรือ
ชอบกินอาหารสด อาหารคาว ผีเป่าจะออกหากินในเวลากลางคืน โดยเฉพาะใน
คืนเดือนมืดที่ตรงกับวันพระมักจะออกหากิน คนที่เป็นผีเป่าจะมีแสงออกที่รู
งมุกทั้งสองข้าง”

พิธีกรรมที่เกิดขึ้น โดยมีอิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องผีที่เห็นได้ชัด ได้แก่ พิธีมะม่วง ซึ่งเป็นพิธีที่
มีวัตถุประสงค์คล้ายกับพิธีผีฟ้าของอีสานเหนือที่เชื่อว่าการเข้าทรงในรูปผีฟ้าเป็นการเข้าทรงเพื่อ
รักษาโรค พิธีมะม่วงนี้ก็เป็นการเข้าทรงเพื่อปิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บและเป็นการสื่อสารกับผีตามความเชื่อ
ของชาวมอญ ซึ่งสมจิตร์ พ่วงบุตร (2526: 6) ได้กล่าวถึงพิธีมะม่วง หรือ เรือมมม่วง ไว้ดังนี้

“การเล่นเรือ มม่วง เป็นประเพณีการเล่นในพิธีกรรมอย่างหนึ่งของชาวสุรินทร์
ซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมตกทอดสืบกันมาหลายชั่วอายุคน และถือปฏิบัติกันมา
จนทุกวันนี้ ทั้งนี้เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่าการเล่น มม่วงเป็นที่น่านับถือ

ศักดิ์สิทธิ์เป็นการบำบัดอาการคนไข้ให้มีอาการทุเลาลง มีกำลังใจดีขึ้น ขวัญดีขึ้น หายจากโรคภัยไข้เจ็บ เพราะได้ฟังดนตรีที่ไพเราะมีเรื่องเล่ากันต่อๆ ว่า คนไข้ บางราย ไม่ยอมกินข้าวกินปลา เป็นเวลาแรมเดือน นอนอยู่กับที่เคลื่อนไหวก็ไม่ได้ พอดีให้มีการเล่น มฆีวด ได้ยินเสียงดนตรีที่กระหึ่มเท่านั้น ก็รู้สึกตัว สามารถลุกขึ้นเองได้ หน้าตาสดใส กินข้าวกินปลาได้ ชาวบ้านจึงเชื่อว่าดนตรี สามารถรักษาคนป่วยให้หาย ได้เหมือนกัน ดังนั้นการรักษาคนไข้ในสมัยก่อน ของชาวสุรินทร์ นอกจากใช้สมุนไพร และคาถาอาคมปิดเป่าตามพิธีไสยศาสตร์ แล้ว ก็ต้องมีพิธีกรรม มฆีวดเข้าช่วยด้วย”

พิธีการเล่นมฆีวดนี้ต้องมีเครื่องเช่น โห่ครูดนตรีซึ่งประกอบไปด้วยเครื่องบูชาที่มีทั้ง อาหารและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ได้แก่ ผ้าขาวขนาดยาว 5 สอก 1 ผืน สุรา 1 ขวดใหญ่ เงิน 21.50 บาท ไก่ต้มทั้งตัว 1 ตัว หรือ หัวหมู 1 หัวก็ได้ ข้าวสุก 1 จาน แกงหรือเนื้อต้ม 1 จาน รูปเทียน อย่าง ละ 2 คู่ กล้วยดอกไม้ 5 กล้วย หมากพลู 5 คำ บุหรี่ 5 มวน ข้าวสาร 2 ถ้วย ใบพลูสด 2 ใบ หมากสด หรือหมากแห้ง 2 ลูก แก้วน้ำ ชันน้ำอย่างละ 2 ใบ พาน, ถาด, จาน อย่างละ 1 ใบ เสื่อ 1 ผืนใหญ่ ขนาดเล็กใช้ 2 ผืน ไม้ขีดไฟ 1 กล่อง แป้งหอม น้ำหอม ขมิ้นผง

สังเกตได้ว่าลักษณะของพิธีกรรมมฆีวดนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในวิถีชีวิตของชาว อีสานได้ในกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลดนตรีเขมรว่า ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในเรื่องผี อย่างแน่นแฟ้น ซึ่งภาพของความเชื่อดังกล่าวสะท้อนออกมาเป็นรูปแบบของพิธีกรรมที่ถูกกำหนด เพื่อเอาใจผีที่พวกเขานับถือ พิธีกรรมนี้มีการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษชาวเขมรที่เข้ามาอาศัย อยู่ในประเทศไทยมาซึ่งลูกหลานที่มีเชื้อสายไทย-เขมร ในรุ่นปัจจุบัน

นอกจากกลุ่มวัฒนธรรมดนตรีเขมรแล้วพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในด้านไสยศาสตร์ ของปรากฏพบในกลุ่มวัฒนธรรมดนตรีโคราช ได้แก่ พิธีการเข้ากรรม ซึ่งเพชร สุวรรณภาชน์ (2544: 68-69) ได้อธิบายถึงพิธีเข้ากรรมไว้ว่า

“ การเข้ากรรมนั้นเป็นพิธีที่เกิดจากความเชื่อสืบทอดกันมาของหมอลำเพลงโคราช ว่า ถ้าผู้ใดต้องการเป็นหมอลำหรือหมอลำดั่ง (หมายถึงมีชื่อเสียงเป็นที่นิยม ของผู้ฟังเพลง) จะต้องผ่านการเข้ากรรม เรียนรู้คาถาอาคม และธรรมะ โดยใน ระหว่างเข้ากรรมจะมีการเสี่ยงทายโดยใช้ไก่ซี (ไก่สีขาว) หรือดอกบัว และถ้า ไก่ซีของตน “คึก” หมายถึง ไก่มีสุขภาพดี กระปรี้กระเปร่าตลอดการเข้ากรรม แสดงว่าคนนั้นจะเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงต่อไป หรือถ้าเสี่ยงทายโดยใช้ดอกบัว ก็จะนำดอกบัวตูม ไปแช่น้ำในถังหรือ โอ่งถ้าดอกบัวบานก็แสดงว่าตนจะเป็น หมอลำที่มีชื่อเสียงต่อไป นอกจากเข้ากรรมเพื่อเสี่ยงทายอนาคตในอาชีพ หมอลำแล้ว หมอลำยังเชื่อว่าการเข้ากรรมจะทำให้ตนว่าเพลงด้นได้คล่อง ไม่ติดขัด ถ้าไม่เข้ากรรมจะด้นเพลงไม่ได้ สำหรับผู้ที่ทำพิธีเข้ากรรมให้หมอลำ

เพลงนี้อาจจะเป็นครุเพลง หรือพระก็ได้ ส่วนใหญ่นิยมเข้ากรรมที่วัดเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็มีหมอลเพลงบางคนเข้ากรรมอยู่ที่บ้านครุเพลงของตน การกำหนดพิธีจำนวนวันหรือการปฏิบัติตัวในการเข้ากรรมมีความแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับครุเพลงหรือพระที่ทำพิธีให้ การเข้ากรรมของหมอลเพลง ต้องเตรียมของใช้ในพิธี ประกอบด้วย หมากจำนวน 1,000 คำ นุหรี 1,000 มวน รูปเทียนอย่างละ 1,000 เล่ม กระทบ 1,000 กระทบ บายศรี 7 ชั้น และโกศที่ต้องใช้ในการเสด็จระหว่างอยู่กรรม ผู้เข้ากรรมต้องกินข้าวมี้อละ 1 ปั้น (1 กำมือ) เท่านั้นนอกจากข้าววันละ 3 ปั้นแล้ว ยังต้องกินพริกไทยเสกวันละ 7 เม็ด เชื่อว่าเพื่อให้เสียงดี ปฏิภาณดี กินทุกวันตั้งแต่ขึ้น 1 คำไปจนถึงวันเพ็ญ 15 คำ ส่วนวันแรมจะไม่กิน นอกจากนี้จะกินรากสอฟ้า และเกสรบัวหลวงทุกวันเพื่อช่วยให้ปัญญาดี ต้องทำน้ำมันดีไว้ดื่มและอาบน้ำแทนน้ำ และห้ามว่าเพลงในระหว่างเข้ากรรมเด็ดขาด เพราะจะทำให้กรรมแตก ตลอดระยะเวลาที่เข้ากรรมก็มีการฝึกสมาธิ เรือนคาถาอาคมไปด้วย ได้แก่ คาถามุตโต ตามความเชื่อของหมอลเพลงในอดีต ผู้เจริญคาถามุตโตแล้วจะมีอำนาจ 3 ประการ คือ

1. มีสติปัญญาเฉียบแหลม ไม่ติดขัด ในการว่าเพลง
2. เกิดโชคลาภและได้รับรางวัลจากผู้ฟัง
3. มีเสน่ห์เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ฟัง

คาถามุตโตเป็นวิชาที่รวมคาถาต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ หัวใจพระจันทร์ (คาถามหาเสน่ห์ให้คนนิยม) หัวใจมโหสถ หัวใจนักปราชญ์ หัวใจพระปาติโมกข์ (คาถาเพื่อให้มีปัญญาเฉียบแหลม) หัวใจช้างผสมโขลง (คาถาสรางอำนาจ) หัวใจพระฉิม (คาถาบันดาลโชคลาภ) เป็นต้น นอกจากนี้ยังเรียนคาถาสะกดโรงคาถาสะกดฝ้ายตรงข้าม คาถาสะกดคนดู ตลอดเวลาที่หมอลเพลงใหญ่อยู่กรรมนั้น ได้ตั้งใจปฏิบัติตนตามที่ครูกรรมบอกทุกประการ และโกศที่นำมาเสด็จไม่ห้อย จึงมีความเชื่อว่าตนเองจะต้องเป็นหมอลเพลงที่มีชื่อเสียงต่อไป”

สำหรับหมอลเพลงหญิง ถ้ายวง จวนเหนือ ชื่อเดิม ถ้ายวง เทสดีตระกูล ฉายาที่ใช้ในการเล่นเพลง ถ้ายวง จวนเหนือ ซึ่งเริ่มหัดเพลงครั้งแรกจากพ่อ คือ พ่อขำ มุกพิมาย

“หลังจากเรียนเพลงกับพ่อขำได้ประมาณ 1 ปี พ่อขำเริ่มมองเห็นว่าหมอลเพลงถ้ายวงมีใจรักและมีความสามารถเล่นเพลงพอใช้ได้ จึงจัดพิธีเข้ากรรมให้เป็นเวลา 7 วัน โดยมีพ่อขำเป็นครูกรรม การเข้ากรรมของหมอลเพลงถ้ายวงมีธรรมเนียมปฏิบัติคล้ายคลึงกับการเข้ากรรมของหมอลเพลงใหญ่ คือ ต้องจัดเตรียมสิ่งของที่ใช้ในพิธีเข้ากรรม ประกอบด้วย ข้าวตอก 1,000 ดอก

หมากจำนวน 1,000 คำ บุหรี่ 1,000 มวน รูปเทียนอย่างละ 1,000 เล่ม
กระทง 1,000 กระทง บายศรี 7 ชั้น แต่ของเสียงทยเปลี่ยนจากไก่ซี 1 ตัว
เป็นดอกบัวตูม 3 ดอกใส่ในถัง ต้องทำน้ำมันใส่ถังไว้ต้มและอาบทุกวัน
ระหว่างอยู่กรรมสามารถกินข้าวได้ตามปกติ นอกจากนี้ต้องกินน้ำผึ้ง ดอก
กัศเค้า ข้าวดอกโดยพ่อบ้าง เป็นคนเสก เพื่อให้เสียงดี และต้องกินพริกไทย
วันละ 1 เม็ดเพื่อให้ปัญญาดี ระหว่างอยู่กรรมไม่ต้องเรียนคาถาเช่นหมอลำเพลง
ใหญ่ แต่ต้องสำรวมและนั่งสมาธิ หลังจากผ่านพิธีเข้ากรรมและผลเสียงทย
ดอกบัวบานทั้ง 3 ดอกแล้ว หมอลำเพลงล้าวงจึงเริ่มเล่นเพลงเป็นอาชีพอย่าง
จริงจัง”(เรื่องเดียวกัน, หน้า 72)

พิธีการเข้ากรรมนี้เป็นพิธีที่สะท้อนความเชื่อที่ผู้ปฏิบัติมีต่อเรื่องไสยศาสตร์ มีเรื่องการเล่น
คุณไสยเข้ามาเกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์หลักคือการสร้างความมั่นใจให้กับตัวศิลปิน เพื่อจะได้ประสบ
ความสำเร็จในการแสดง ซึ่งรวมไปถึงความสำเร็จในเรื่องวิชาชีพ ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าการแสดง
เพลงโคราชในอดีตอาจเป็นอาชีพที่มีการแข่งขันกันค่อนข้างสูง นักแสดงต่างต้องการเป็นหนึ่งเพื่อ
ความอยู่รอดในเชิงธุรกิจ จึงต้องสร้างขวัญและกำลังใจโดยมีการเสียงทยเพื่อเป็นแรงเสริมให้มี
ความมั่นใจมากขึ้น เมื่อผลที่เสียงทยออกมาดีก็จะทำให้ศิลปินมีกำลังใจในการประกอบอาชีพ
ต่อไป

นอกจากนี้ยังมีพิธีไหว้ครูก่อนแสดงเพื่อเป็นการคารวะแก่ครู เป็นการรำลึกถึงครู
และขอพรให้ครูมาช่วยคลบ้นดาลให้การแสดงสัมฤทธิ์ผล เช่นการไหว้ครูก่อนการแสดง
กันตรึม

ซึ่งภูมิจิต เรื่องเลข. (2527: 168) ได้อธิบายไว้ดังนี้

ก่อนที่วงกันตรึมจะบรรเลงไม่ว่างานใดๆ ตามพิธีแต่ดั้งเดิม ก่อนการ
แสดงจะต้องมีพิธีไหว้ครูเพื่อความเป็นสิริมงคลทั้งผู้ดูและผู้เล่น

เครื่องเช่นไหว้ครูก่อนการเล่นกันตรึม ประกอบด้วย

1. เงินเหรียญ 6 สลึง กับอีก 20 บาท
2. ผ้าขาว 1 ผืน
3. รูป 1 คู่
4. เทียน 1 คู่
5. กรวยดอกไม้ 5 กรวย
6. ข้าวสาร 1 ถ้วย ใบพุด 2 ใบ วางบนจานข้าวสาร
7. อาหาร มีหัวหมู หรือไก่ต้ม 1 ตัว หรือเนื้อหมู เนื้อไก่ ปลา เนื้อวัว
อย่างใดอย่างหนึ่ง จำนวน 1 ถ้วย
8. ข้าวสุก 1 ถ้วย

9. บุหรี่ 5 มวน

10. หมากพลู 5 คำ

11. เหล้า 1-2 ขวดใหญ่

12. แป้งหอม น้ำมัน ขมิ้น น้ำหอม (พอสสมควร)

13. ผลไม้ต่างๆ เช่น กล้วย ส้ม เงาะ ละครุด หรือขนมหวานต่างๆ

14. อาหารทั้งหมดจัดวางใส่ถาด มีจาน มีขันน้ำ ฟาน และแก้วน้ำ

เมื่อไหว้ครูเสร็จแล้ว วงกันตรึมจะเริ่มบรรเลงเพลงเป็นการโหมโรงเพื่อปลุกให้ผู้ดูตื่นตื่น และผู้แสดงได้เตรียมตัว จากนั้นก็เริ่มแสดง โดยที่เริ่มที่บทไหว้ครู ตามธรรมเนียมการเล่นกันตรึมแต่โบราณ ”

การไหว้ครูดนตรีพื้นบ้านภาคอีสานได้นั้นมีการไหว้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์ เป็นขั้นแรกก่อนเข้าบทเรียนขั้นต้น เช่น การเริ่มเรียนเพลงโคราชนั้น บิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องการให้ลูกเรียนก็นำไปฝากเป็นศิษย์กับศิลปินที่มีชื่อเสียงถ้าครูเห็นว่ามีอนาคตที่น่าจะเป็นหมอลำเพลงได้ก็จะรับไว้โดยทำการยกครู เพื่อรับไว้เป็นศิษย์ ทั้งนี้มีเครื่องบูชาครูได้แก่ กรวยดอกไม้ขาว 6 คู่ เทียน 6 เล่ม รูป 6 ดอก ผ้าขาว 1 ผืน ขาวประมาณ 4 สอก และเงิน 6 หรือ 12 บาท หรืออาจมากกว่า การไหว้ครูเมื่อแรกเข้าเรียนนั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาเช่นกัน ผู้ที่ต้องการเรียนรู้เพลงพื้นบ้านเป็นครั้งแรกนั้นก็ต้องทำการยกครู โดยนำเครื่องบูชาครูตามที่ครูกำหนดมามอบแก่ครูผู้สอน เมื่อครูรับเป็นศิษย์แล้วครูก็จะสอนให้โดยศิษย์มักจะมาเรียนกับครูที่บ้านโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย แต่ศิษย์มักจะช่วยครูทำงานบ้านหรืองานอื่นๆตามที่ครูมอบหมาย

นอกจากการไหว้ครูแรกเข้าแล้ว พิธีไหว้ครูก่อนแสดงก็เป็นสิ่งสำคัญไม่แพ้กัน โดยก่อนขึ้นเวทีศิลปินทุกคนจะไหว้ครูก่อน เครื่องไหว้ครู ซึ่งเจ้าภาพจะเป็นผู้จัดมาให้ อุปกรณ์ที่ใช้ในการไหว้ครูก่อนแสดงก็จะมี ความแตกต่างกันไป เช่นการไหว้ครูก่อนการแสดงเพลงโคราช มีอุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องบูชาครูประกอบด้วย ผ้าขาว 1 ผืน กรวยพระ 6 กรวย ดอกไม้ รูปเทียน และเงินค่ายกครู 6 หรือ 12 บาท เป็นต้น

เมื่อสังเกตเครื่องช้นสังเวชนในพิธีไหว้ครูพบว่า มีทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค เป็นความเชื่อว่าครู หรือผีที่เขานับถือนั้นมีชีวิตที่ต้องการอาหารการกินคั่งมนุษย์ จึงได้นำเอาเครื่องเช่นที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตมามอบแก่ครูเพื่อเป็นการแสดงความคารวะและมอบให้ครูนำไปใช้

นอกจากความเชื่อเรื่องผีแล้วชาวอีสานได้ยังมีความเชื่อเรื่องโชคลางอีกด้วย ดังที่ถาวร สิบงข และคณะ (2536: 43) ได้กล่าวไว้ว่า

ส่วนใหญ่หมอลำเพลงจะมีความเชื่อในเรื่องโชคลางพอสสมควร เช่นในการก้าวขึ้นโรงเพลงจะมีการดูทิศตามฤกษ์รับ ก้าวแรกที่ขึ้นจะต้องเลือกคู่ตามทิศทางลมโดยการหายใจ ถ้าข้างซ้ายคล่อง ก็ก้าวขาซ้ายขึ้น ทำนองเดียวกันถ้าข้างขวาหายใจสะดวกก็ก้าวขาข้างขวาขึ้น เป็นต้น เมื่อขึ้นเวทีไปแล้ว ก็มีการเป่าคาถามหานิยม

เพื่อให้ผู้ฟังชื่นชอบคนก็มี หมอเพลงบางคนเชื่อว่าหลังคาโรงเพลงนั้น ถ้าหากมีการมัดคิ้วตอกหรือสิ่งอื่นใด จะทำให้คาถาอาคม สติปัญญา ในการว่าเพลงเสื่อมลงไปด้วย ก็ขอร้องให้แก้มัดคอกออกก็มี

การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมคนตรีพื้นบ้านอีสานนี้เป็นสิ่งที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นซึ่งบ่งบอกถึงที่มาของกลุ่มชน พื้นฐานความเชื่อแสดงให้เห็นถึงความเหนียวแน่นในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาอีสานได้เป็นอย่างดี และสิ่งที่บ่งบอกถึงขนบวิถีในการปฏิบัติต่อสิ่งที่คนเชื่อก็คือพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความเชื่อนั้นๆนั่นเอง

2.2 ขริบทที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมเพลงพื้นบ้านภาคกลาง

2.2.1 ประเภทของเพลงพื้นบ้านภาคกลาง

เขตภูมิศาสตร์ของแต่ละภาคก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ลักษณะของเพลงพื้นบ้านมีความแตกต่างกันไป เช่นภาคกลางมีพื้นที่เป็นที่ลุ่ม ประชากรมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ดังนั้นเพลงพื้นบ้านของภาคกลางส่วนใหญ่จึงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเกษตรกร เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงเดินกำรำเคียว หรือสภาพภูมิศาสตร์ที่ห้อมล้อมไปด้วยแม่น้ำ ลำคลอง เป็นปัจจัยทำให้เกิดการละเล่นเพลงที่เกี่ยวกับน้ำในด้านอิทธิพลของศาสนา และพื้นภูมิหลังของชนในท้องถิ่นนั้นก็ปัจจัยที่ทำให้เกิดรูปแบบของเพลงพื้นบ้าน ดังนั้นการจัดแบ่งประเภทของเพลงพื้นบ้านภาคกลางสามารถแบ่งได้ตามปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำเนิดของเพลงดังนี้

1. เพลงบอกเล่าภารกิจ เกิดขึ้นด้วยแรงบันดาลใจในขณะที่ประกอบสัมมาอาชีพ โดยกำเนิดของเพลงอาจเกิดขึ้นขณะดำเนินกิจกรรม หรือภายหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจแล้ว เป็นการตอบสนองความต้องการในการผ่อนคลายของชาวบ้าน ภายหลังจากการปฏิบัติภารกิจที่เหน็ดเหนื่อย เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงฟาง เพลงเดินกำรำเคียว
2. เพลงเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา เช่น เพลงบวชนาค เพลงพืชมฐาน เพลงร้อยพรรษา เพลงเรือ เพลงเจ้าขาว
3. เพลงแสดงพื้นภูมิหลังของชนในท้องถิ่นนั้น ได้แก่ เพลงลำพวนของผู้ที่มีเชื้อสายลาว การละเล่นทะเล่ยมอญของผู้ที่มีเชื้อสายมอญซึ่งกระจายอยู่ในหลายจังหวัดของภาคกลาง เป็นต้น
4. เพลงเกี่ยว คือเพลงที่มีการตอบโต้กันระหว่างชาย-หญิง เช่น เพลงพวงมาลัย เพลงข่อย เพลงอีแซว ลำตัด เพลงระบำบ้านนา
5. เพลงเพื่อการใช้ประโยชน์ เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพื่อปลอบประโลมเด็กให้หลับ เพลงขอทาน ศิลปินใช้เพื่อหาเลี้ยงชีพ เพลงรำกาข้าวสารหรือนำพาข้าวสาร เพื่อเรียกร้นำไปทำบุญในฤดูออกพรรษา การรำโทน เพื่อสันตนาการ เป็นต้น
6. เพลงบอกเล่าประวัติศาสตร์ เช่น เพลงปราบไถ่ เพลงทรงเครื่อง ลำพวน เพลงเจ้าขาว

7. เพลงที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น เพลงหัวไม้ ใช้ประกอบพิธีการเข้าทรง

ทั้งนี้เพลงพื้นบ้านแต่ละประเภทยังอาจนำไปใช้ประโยชน์ได้ในต่างวาระโอกาส เช่น เพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงปรบไก่ เพลงทรงเครื่อง ลำตัด อาจนำมาใช้ในการรณรงค์เพื่อช่วยพัฒนาสังคม หรือเพื่อเป็นการกระจายข่าวให้แก่ภาครัฐ หรือเอกชน ตลอดจนสามารถนำไปใช้เพื่อการบอกเล่าประวัติศาสตร์ทางพุทธศาสนา หรือใช้สั่งสอนอบรมให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติดี เพราะเพลงพื้นบ้านส่วนใหญ่สามารถปรับเปลี่ยนเนื้อร้องได้ตามวัตถุประสงค์ในการแสดง

สุกัญญา สุขฉายา (2545: 23-24) ได้กล่าวถึงการแบ่งประเภทเพลงพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. แบ่งตามเขตพื้นที่ เป็นการแบ่งตามสถานที่ที่ปรากฏเพลง อาจแบ่งกว้างที่สุดเป็นภาค หรืออาจแบ่งย่อยลงไปอีกเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล
2. แบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมของผู้เป็นเจ้าของเพลง ยกตัวอย่างเช่น เพลงพื้นบ้านกลุ่มวัฒนธรรมไทพวน และ เพลงพื้นบ้านกลุ่มไทยมุสลิม เป็นต้น
3. แบ่งตามโอกาสที่ร้อง เป็นเพลงที่ร้องตามฤดูกาล หรือเทศกาล และเพลงที่ร้องได้ทั่วไป ไม่จำกัดโอกาส
4. แบ่งตามจุดประสงค์ในการร้อง เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงปลอบเด็ก เพลงประกอบการละเล่นของเด็ก เพลงปฏิพากย์ เพลงร้องรำพัน เพลงประกอบการละเล่นของผู้ใหญ่ และเพลงประกอบพิธีกรรม
5. แบ่งตามความสั้นยาวของบทเพลง เช่น เพลงปฏิพากย์สั้น ได้แก่ เพลงพานฟาง เป็นต้น เพลงปฏิพากย์ยาว ได้แก่ เพลงฉ่อย เพลงเรือ เป็นต้น
6. แบ่งตามเพศของผู้ร้อง เป็นเพลงของผู้หญิง เพลงของผู้ชาย
7. แบ่งตามจำนวนผู้ร้อง เป็นเพลงร้องเดี่ยวและเพลงร้องหมู่
8. แบ่งตามวัยของผู้ร้อง เป็นเพลงเด็ก เพลงผู้ใหญ่

เพลงพื้นบ้านชนิดต่างๆที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมภาคกลาง

เมื่อก้าวถึงเพลงพื้นบ้านชนิดต่างๆที่ปรากฏอยู่ในภาคกลางแล้ว พบว่ามีหลากหลายซึ่งเพลงประเภทหนึ่งอาจพบว่ามีการละเล่นอยู่ในหลายจังหวัด ซึ่งอเนก นาวิกมูลและมนัส พูนผล (2530: 11 - 14) ได้จัดแบ่งประเภทเพลงพื้นบ้านภาคกลางตามลำดับเทศกาลและฤดูกาลที่เล่นดังนี้

หน้า

1. เพลงเรือ	4. เพลงรำกาข้าวสาร
2. เพลงเครื่องท่อน	5. เพลงร่อยพรรษา
3. เพลงหน้าโง่	
หน้าเกี่ยวข้าว นวดข้าว	
6. เพลงเกี่ยวข้าว	11. เพลงโอง
7. เพลงต้นกำ	12. เพลงพานฟาง

8. เพลงเดินกำ (รำเคียว)	13. เพลงสงค้อลำพวน
9. เพลงจาก	14. เพลงซั๊กกระดาน
10. เพลงสงฟาง	
หน้าสังกรานต์	
15. เพลงพินฐาน	24. เพลงซันเข้าโลม
16. เพลงพวงมาลัย	25. เพลงฮินเลเล
17. เพลงสงกรานต์	26. เพลงกรุ่น
18. เพลงยั่ว	27. เพลงซั๊กเยื่อ
19. เพลงระบำบ้านไร่	28. เพลงเข้าตี
20. เพลงระบำ	29. เพลงแห่นางแมว
21. เพลงซำเข้าหงส์	30. เพลงใจหวัง
22. เพลงเหย่ย	31. เพลงบวชนาค
23. เพลงคล้องช้าง	
ทั่วไปไม่จำกัดเทศกาล	
32. เพลงเทพทอง	40. เพลงโนเน โนนาค
33. เพลงปรบไก่	41. ลัวัดัด
34. เพลงไก่ป่า	42. เพลงระบำบ้านนา
35. เพลงพาดควาย	43. เพลงแอ้วเคลำซอ
36. เพลงสำหรับเด็ก	44. เพลงฮินแซว
37. เพลงขอทาน	45. เพลงแห่เข้าบ่าว
38. เพลงล้อย	46. เพลงรำโทน
39. เพลงทรงเครื่อง”	

นอกจากเพลงดังที่กล่าวมา พบว่ายังมีเพลงพื้นบ้านภาคกลางที่มีได้กล่าวถึง ได้แก่ เพลงโคราช เพลงสั๊กวา เพลงทะแยมอญ เพลงมอญรำและเพลงหัวไม้ เพลงพื้นบ้านชนิดต่างๆ

การจัดลำดับเพลงพื้นบ้านภาคกลางคือ ไปนี้จัดเรียงตามลำดับตามแบบเทศกาล และฤดูกาลที่นิยมเล่นโดยจะเรียงลำดับเพลงตามแบบของ เอนก นาวิกมูล ที่กล่าวไว้ข้างต้น เพื่อเป็นการง่ายต่อความเข้าใจ

เพลงที่จัดอยู่ในฤดูหน้าน้ำ

เพลงเรือ เป็นเพลงที่ร้องกันในเรือ ขณะเดินทางไปทำบุญตามเทศกาลในช่วงในฤดูน้ำ ราวเดือน 11 - 12 ซึ่งเป็นช่วงหลังออกพรรษา เป็นช่วงฤดูกาลทำบุญทอดกฐิน นิยมเล่นกันกันในจังหวัดอุษายา อ่างทอง สิงห์บุรี สุพรรณบุรี และลพบุรี

เพลงเครื่องท่อน เป็นเพลงที่มีการโต้ตอบกันระหว่างชายกับหญิงเหมือนเพลงเรือ และเพลงอื่นๆ ที่นิยมการโต้ตอบในช่วงที่คนไทยตื่นตัวเกี่ยวกับโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เพียงแต่เพลงเครื่องท่อนเป็นเพลงที่มีเนื้อหาค่อนข้างจะล้อแหลมกับศีลธรรม สองแง่สองงามจึงทำให้ขาดการสนับสนุนเพราะเห็นว่าหยาบโลน เกินไป จึงทำให้เพลงเครื่องท่อนได้สูญหายไปจากสังคมภาคกลาง ว่ากันว่าเครื่องท่อนนี้เคยร้องกันอยู่แถบอยุธยา

เพลงหน้าไม้ เพลงนี้จะมีลูกคู่อยู่ข้างๆ คอยตะโกนร้องสนับสนุนด้วยคำที่ว่า เขียะแม่เขียะหรือ ไซ้...ไซ้ เลขทำให้มีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า เพลงไซ้ ที่เป็นอาการของลูกคู่ที่ร้องรับนั่นเอง

เพลงนี้พบมากในแถบ จ.นครนายก การเล่นเพลงจะเล่นร่วมกับพิธีกรรมทางศาสนา อาทิ เพื่อร่วมขบวนแห่กฐินหรือแห่ผ้าป่า ลักษณะการเล่นจะเป็นการออกมาด้นกลอนสดโต้ตอบกันระหว่างพ่อเพลงและแม่เพลง กลอนสดที่ด้นนั้นจะเกี่ยวกับเรื่องศัพท์เพระ ที่ไม่กระทบต่อศีลธรรมอันดี และมีความสุภาพไม่หยาบโลน การตั้งวงร้องจะเป็นวงกลม

เพลงรำพาข้าวสาร หรือเพลงรำพาข้าวสาร เพลงนี้มีบางคนกล่าวว่า น่าจะแผลงมาจากเพลงนำพาข้าวสาร หรือเพลงเที่ยวร้อนร่อขอข้าวสาร เนื่องจากเป็นเพลงของคณะนักร้องที่จะตระเวนไปตามบ้านในเวลาค่ำคืน โดยมีเป้าหมายที่จะตระเวนขอข้าวสารจากแต่ละบ้านเพื่อนำเอาไปถวายวัด พบได้ในแถบจังหวัดปทุมธานี ช่วงฤดูออกพรรษา คือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นต้นไป กระทบหมดเขตเมื่อ วันเพ็ญ เดือน 12 ประเพณีการรำพาข้าวสารได้เลิกมานานแล้ว เพราะได้มีพวกมิชชันนารีพากันโดยไม่สุจริต ปลอมตัวเป็นคณะรำพาข้าวสารออกจี้ปล้นชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเดือนร้อนหวาดกลัว

เพลงร่อยพรรษา เป็นเพลงที่นิยมร้องเล่นกันใน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี ซึ่งเป็นดินแดนที่มีภูเขาสูงไม่มีน้ำ การเล่นเพลงร่อยพรรษาจึงไม่ใช่เพลงที่ใช้ลำน้ำเป็นแหล่งเล่นเพลง แต่เขาจะร้องกันบนบก เป็นเพลงที่มีเป้าหมายเพื่อออกเรียไร้ข้าวของ เครื่องใช้อุปโภคบริโภคจากชาวบ้านไปถวายวัด เนื่องในเทศกาลออกพรรษา การเล่นเพลงร่อยพรรษานี้จะกระทำกันในวันก่อนวันออกพรรษาหนึ่งวันซึ่งผิดกับการเล่นเพลงประเภทอื่นๆ ในฤดูน้ำหลากที่มีมักจะเล่นกันหลังวันออกพรรษา

หน้าเกี่ยวข้าว นวดข้าว

เพลงเกี่ยวข้าว เป็นเพลงที่สำหรับร้องกันในขณะลงแขกเกี่ยวข้าว เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน คลายความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าในการทำงาน และเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านในอาชีพเดียวกัน การร้องมักจะร้องเพียงไต่ถามถึงการทำนาและเกี่ยวกันบ้างเล็กน้อยๆ พบได้ในจังหวัดภาคกลางที่มีการทำนา เช่น สุพรรณบุรี และอยุธยา เป็นต้น

เพลงต้นกำ คือ เพลงเกี่ยวข้าว ที่พบได้ในจังหวัด อ่างทอง หรือ เพลงต้นกำรำเคียว ที่พบได้ในจังหวัดนครสวรรค์ หมายถึงการร้องที่มีลูกคู่รับ "เฮ้ เฮ้า เฮ้ เฮ้" ซึ่งทำนองจะต่างไปจากเพลงเรือเล็กน้อย (แต่ฉันทลักษณ์ยังคงเป็นแบบเพลงเรือ) การเล่นเพลง "ต้น

ถ้า" นั้น พ่อเพลงแม่เพลง ไม่ต้องเกี่ยวข้าวด้วยเพราะถือว่ามีหน้าที่เพียงเล่นเพลง การ เล่นต้องมาตั้งวงกัน มือซ้ายถือข้าว มือขวาถือเคียว แล้วร้องรำกันไปอย่างสนุกสนาน การควงเคียว ควงข้าว ต้องบรรจบกันพอดีที่ตรงหน้าเสมอ จึงอาจจะลำบากบ้างสำหรับ คนที่ไม่ได้เป็นพ่อเพลงแม่เพลง

เพลงจาก เป็นเพลงสั้นร้องโต้ตอบระหว่างหญิงชายเมื่อกำลังเกี่ยวข้าวตอนเย็น ๆ ก่อนทุก คนจะแยกย้ายกลับบ้านของตัวเอง มีเอกลักษณ์คือร้องทอดเสียงยาวอ้อยอิ่งแสดงอารมณ์ อาลัยที่ต้องจากกันในวันนั้น ๆ ผู้ร้องร้องขณะกำลังเกี่ยวข้าวตอนเย็น ๆ ไม่มีการรำรำไม่ ต้องปรบมือรับเพราะกำลังใช้มือเกี่ยวข้าว เมื่อพ่อเพลงแม่เพลงดันเสียงร้องจบก่อนแล้ว คนอื่น ๆ ที่เป็นลูกคู่ก็จะช่วยกันร้องรับ เนื้อหาของเพลงแสดงความอาลัยที่ต้องจากกัน ขึ้นต้นเพลงแต่ละบทด้วยคำว่าจากกันเอ๋ย...พบเฉพาะ ที่ อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี

เพลงสงฟาง เป็นเพลงที่ร้องในลานนวดข้าว หลังจากขนข้าวที่เกี่ยวข้องแล้วมายังลานนวดข้าว ในขณะนวดจะใช้ไม้ "คันฉาย" หรือไม้ "ขอลาย" สงฟางพลิกข้างบนลงล่างเพื่อให้หัวควายนวด ได้ทั่วถึง ขณะที่สงฟางจะร้องเพลงสงฟางไปด้วย เนื้อร้องเป็นทำนองชักชวนกันมาช่วยสงฟาง แกมเกี่ยวพาราตี

เพลงโอก เป็นเพลงที่มีทำนองเชื่องช้า ร้องโต้ตอบกันระหว่างหญิง ต้องอาศัยลูกคู่ทั้งสอง ฝ่าย พบได้ในอำเภอบางแพะ จังหวัดราชบุรี

เพลงพานฟาง เอกลักษณ์คือขึ้นต้นด้วยคำว่า พานเถอะหนาแม่พาน... (หรือพ่อพาน...) พบในแถบจังหวัดราชบุรี นครปฐม กาญจนบุรี สุพรรณบุรี ลักษณะการละเล่นคือ ทุกคน ถือไม้คันฉายฟางที่ย่ำเสร็จแล้วออกไปนอกลาน ขณะกำลังพาน (เขี่ยฟางออก) ก็ร้องเพลง โต้ตอบกันไปด้วยเพื่อให้เกิดความสนุกสนานผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย เพลงพานฟาง เป็นเพลงสั้น ร้องง่าย เปลี่ยนถ้อยคำให้สัมผัสกันในไม้ที่เขี่ยฟางแล้ว คนอื่นที่เป็น ลูกคู่ก็ช่วยกันร้องรับ ไม่มีการรำรำ หรือปรบมือ เพราะกำลังพานฟางอยู่

เพลงสงค้อลำพวน เพลงสงค้อลำพวนเป็นเพลงร้องโต้ตอบในลานนวดข้าวขณะกำลังร่อน ลำพวนหรือเศษผงออก ลักษณะการร้องจะเป็นการร้องเพลงโต้ตอบกัน คนอื่น ๆ ช่วยเป็น ลูกคู่รับ ไม่ต้องปรบมือ เนื้อหาที่ร้องเป็นไปในเชิงเกี่ยวพาราตีมักจะขึ้นต้นเพลงด้วยคำว่า สงค้อลำพวนเอ๋ย...ยกเว้นในบางถิ่น พบในแถบจังหวัดราชบุรี นครปฐม กาญจนบุรี ใน 3 จังหวัดนี้มีกลอนร้องคล้ายคลึงกัน ส่วนในอีกจังหวัดหนึ่งคืออ่างทอง มีเนื้อร้องและ สร้อยรับต่างออกไป

เพลงชักกระดาน เป็นเพลงสั้น ร้องง่าย ร้องโต้ตอบกันในลานนวดข้าวขณะกำลังชัก กระดานลากข้าวไปกองรวมกันที่หลักเกี่ยกลางลานข้าว เมื่อหัวหน้าร้อง คนอื่น ๆ ก็ ช่วยรับ ตรงกลางและท้ายเพลง ไม่มีการรำรำหรือปรบมือเพราะกำลังดึงเชือกกันอยู่มี เอกลักษณ์คือมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "ข้างชักเอ๋ย หรือ ข้างเอ๋ยข้างชัก" พบในแถบจังหวัด

ราชบุรี กาญจนบุรี นครปฐม สิงห์บุรี อ่างทอง ฉะเชิงเทรา (ทางฉะเชิงเทราเรียกว่าเพลงช้างซัก)

หน้าสงกรานต์

เพลงสงกรานต์ หรือเพลงสังกรานต์ คือเพลงที่นิยมเล่นในเทศกาลสงกรานต์ มีอยู่ด้วยกันหลายเพลงเช่นเพลงพินิจฐาน พวงมาลัย สังกรานต์ ยั่ว ระบายบ้านไร่ เพลงระบำ ซ้ำเจ้าหงส์เหย่ย คล้องช้าง อินเลด กรุ่น ซ้ำเจ้าโลม ซักเหย่ย เข่าผี อีแซว

เพลงพินิจฐาน พบได้ในจังหวัด สุโขทัย กำแพงเพชร ดาก สุพรรณบุรี นครสวรรค์ อุทัยธานี และ ชัยนาท เป็นการเล่นที่ร้องเพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มอบสิ่งที่ดีตนเอง ขอให้ได้ตั้งใจนึก ในอดีตเพลงพินิจฐานเป็นเพลงที่ใช้เล่นในวันสงกรานต์ หนุ่มสาวชาวบ้านจะพากันไปเก็บดอกไม้ แล้วแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง นั่งของๆ พนมมือถือดอกไม้แล้วกล่าวอธิษฐาน แต่ละฝ่ายจะมีผู้ที่เป็นต้นบทกล่าวนำ ฝ่ายชายจะเริ่มต้นก่อน โดยขึ้นต้นเพลงว่า “พินิจฐานเอ๋ย มือหนึ่งถือพาน พานแต่ดอก...” การจะเอ่ยชื่อดอกไม้จะเป็นชื่อดอกอะไรก็ได้ แต่จะต้องสัมผัสกับชื่อของอีกฝ่ายหนึ่งที่ผู้ร้องจะเจอไว้

เพลงพวงมาลัย โดยมากมักจะร้องควบคู่กันไปกับการเล่นตีกระทบพื้นเมืองอย่างหนึ่ง คือ “ช่วงชัย” การเล่นช่วงชัยนั้นถ้าปาถูกช่วงถูกผู้ใด ผู้นั้นจะต้องรำ และขณะที่ผู้ถูกปารำนั้นเอง ผู้ที่ล้อมอยู่เป็นวงก็จะร้องเพลงพวงมาลัยให้เป็นเพลงสำหรับรำ ถ้าฝ่ายหญิงถูกรำ ฝ่ายชายก็ร้องเป็นเชิงเกี้ยว ถ้าฝ่ายชายต้องรำ ฝ่ายหญิงก็จะร้องว่าต่างๆ นิยมเล่นกันทางจังหวัดกาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครปฐม อ่างทอง นครสวรรค์ และสุพรรณบุรี ในงานนักขัตฤกษ์ งานมงคล เช่น บวชนาค ทอดกฐิน และลอยกระทง

เพลงยั่ว เป็นต้นกำเนิดเพลงอีแซว เหตุที่เรียกว่าเพลงยั่วเพราะร้องยั่วกัน เป็นที่ยอมรับกันว่าเพลงนี้เกิดในถิ่นสุพรรณบุรี

เพลงระบำเป็นเพลงพื้นเมืองของไทยภาคกลางที่เล่นกันมาช้านาน ในวันนักขัตฤกษ์เทศกาล ครุขสงกรานต์ และเป็นการเล่นประกอบในการเล่นลูกช่วง ซึ่งจัดว่าเป็นเกมเล่นสนุกอย่างง่าย ๆ ของพื้นบ้าน โดยใช้ผ้าขาวม้าม้วนกลม แบ่งคนเล่นออกเป็น 2 ฝ่ายอย่างสนุกสนานครื้นครั่น ในท่วงทำนองของเพลงระบำ มีลักษณะลีลาทางภาษามงดงดงงามเนื้อร้องกะทัดรัด มีสัมผัสและคมในความหมาย แสดงความคมคายเป็นสองแง่สองงามให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ และเกิดความคิดแก่ผู้ฟังได้อย่างถึงใจ ชาวปทุมธานีนิยมเล่นเพลงระบำนี้กัน

เพลงเหย่ย เป็นเพลงพื้นบ้านของชาวไทยภาคกลางที่นิยมร้องและเล่นกันมาแต่โบราณ เดิมมีชื่อเรียกกันหลายอย่างแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่น เพลงดอกแคว้ง เพลงกลองยาว เพลงรำแคน เฝ็งจะเรียกกันว่าเพลงเหย่ย เมื่อมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมการละเล่นพื้นบ้านขึ้นมา ที่เรียกว่า

“เหย่ย” เป็นเพราะว่าคำร้องทูกวรรคลงท้ายด้วยเสียงเดียวกันหมด คือ “เหย่ย” ซึ่งเป็นเสียงเพี้ยนของคำว่า “เอย” นิยมเล่นกันในจังหวัดกาญจนบุรีโดยเฉพาะในเขตอำเภอพนมทวน และ อำเภอเมืองกาญจนบุรี การเล่นนิยมเล่นในเทศกาลวันตรุษสงกรานต์ งานนักขัตฤกษ์ งานมงคลต่างๆ และงานรื่นเริงทั่วไปของชาวบ้าน บางครั้งจะเป็นการเล่นประกอบการเล่นพื้นเมืองอื่นๆ เช่น การเล่นลูกช่วงรำลูกช่วงซี้ข้าหรือประกอบการเล่นเหยี่ยวเฉียวลูกไก่

เพลงคล้องช้าง เป็นเพลงร้องประกอบการเล่นคล้องช้าง นิยมเล่นในหน้าตรุษสงกรานต์ มีเอกลักษณ์คือ เป็นเพลงสั้น เปลี่ยนคำสัมผัสเพียงไม่กี่จุด เมื่อใครร้องนำขึ้นแล้ว คนอื่นก็เป็นลูกคู่คอยรับ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเล่นคล้องช้างขึ้นต้นเพลงแต่ละบทด้วยคำว่า คล้องช้างเอามาได้เอย...

พบที่ จังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี นครปฐม

เพลงอินเลเล เป็นการร้องเพลงโต้ตอบกันที่มีความยาวไม่มากนัก การขึ้นต้นคำร้องจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “อิน เล เล อิน เล เล” ว่าลร้องจะต้องให้คำ ๆ นั้นลงด้วยสระเอ โดยลีลาการร้องจะมีความกระชับ เน้นความสนุกสนานและฟังการสัมผัสคำที่มีความคล้องจองกัน

เพลงระบำ เพลงระบำเป็นเพลงที่พบทั่วไปในจังหวัดของภาคกลาง จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบการร้องประกอบรำเพลงพื้นบ้านประเภทที่เรียกว่าเพลงระบำนี้ที่จังหวัดนครปฐม จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดนครนายกและจังหวัดฉะเชิงเทรา สำหรับเพลงระบำ ณ จังหวัดปทุมธานีมีลักษณะเด่นคือตอนที่ร้องรับว่า “ระบำไหนดอยบ้านไกล เขาร่าสวยเอย” ซึ่งนิยมเล่นกันในวันตรุษสงกรานต์หนุ่มสาวมาพบกันตอนเย็นและเพลงเพลงระบำกัน สำหรับฝ่ายชายมักจะเข้าไปเล่นต่างหมู่บ้าน ส่วนฝ่ายหญิงจะอยู่ในหมู่บ้านของตัวเอง ปัจจุบันไม่พบเพลงประเภทนี้ในจังหวัดปทุมธานีแล้ว เพลงซำเจ้าหงส์ เพลงซำเจ้าหงส์ดงลำไย เป็นเพลงพื้นบ้านของชาวจังหวัดนครราชสีมา เป็นเพลงปฏิพากย์ที่มีการเกี่ยวพาราสีกันเป็นพื้น เพราะเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวจะได้พบปะกันและมีการละเล่นอันเป็นประเพณีที่ค้ำจุนลักษณะของเพลงปฏิพากย์กล่าวคือเป็นการร้องเพลงโต้ตอบกันระหว่างชายหญิง และมีลูกคู่ร้องรับ ฉันทลักษณ์ของเพลงซำเจ้าหงส์ดงลำไย มีลักษณะที่ไม่มีแบบแผนตายตัว แต่มีลักษณะที่สำคัญได้แก่ รูปแบบ ในแต่ละวรรคมีคำตั้งแต่ 4 คำขึ้นไป การสัมผัส มีทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน สำหรับจังหวะใช้การปรบมือให้จังหวะ และคำกลอนจะเป็นลักษณะเป็นกลอนหัวเดียว

เพลงซำเจ้าโลม การร้องเพลงซำเจ้าโลมนั้นนิยมร้องต่อจากเพลงพินฐาน ที่เรียกเพลงซำเจ้าโลมเพราะเรียกจากชื่อวรรคแรกของเพลง มีการร้องโต้ตอบกันระหว่างชาย หญิง ซึ่งเป็นบุคคลเดียวกันกับผู้เล่นเพลงพินฐาน

เพลงกรุ่น เป็นเพลงพื้นบ้านประกอบเพลงร้องโต้ตอบชาย - หญิงของชาวหนองโพ อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี นิยมร้องเล่นกันเป็นวงตามลานบ้าน ลานวัด ใน

“เหย่ย” เป็นเพราะว่าคำร้องทุกวรรคลงท้ายด้วยเสียงเดียวกันหมด คือ “เหย่ย” ซึ่งเป็นเสียงเพี้ยนของคำว่า “เอ่ย” นิยมเล่นกันในจังหวัดกาญจนบุรี โดยเฉพาะในเขตอำเภอพนมทวน และ อำเภอเมืองกาญจนบุรี การเล่นนิยมเล่นในเทศกาลวันตรุษสงกรานต์ งานนักขัตฤกษ์ งานมงคลต่างๆ และงานรื่นเริงทั่วไปของชาวบ้าน บางครั้งจะเป็นการเล่นประกอบการเล่นพื้นเมืองอื่นๆ เช่น การเล่นลูกช่วงรำลูกช่วงซี้ซ้าหรือประกอบการเล่นเหย่ยวเดี่ยวลูกไก่

เพลงคล้องช้าง เป็นเพลงร้องประกอบการเล่นคล้องช้าง นิยมเล่นในหน้าตรุษสงกรานต์ มีเอกลักษณ์คือ เป็นเพลงสั้น เปลี่ยนคำสัมผัสเพียงไม่กี่จุด เมื่อใครร้องนำขึ้นแล้ว คนอื่นก็เป็นลูกคู่คอยรับ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเล่นคล้องช้างขึ้นต้นเพลงแต่จบท่อนด้วยคำว่า คล้องช้างเอามาได้เอ... พบที่ จังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี นครปฐม

เพลงอินเล เป็นการร้องเพลงโต้ตอบกันที่มีความยาวไม่มากนัก การขึ้นต้นคำร้องจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “อิน เล เล อิน เล เล” ว่าลาร้องจะต้องให้คำ ๆ นั้นลงด้วยสระเอ โดยลีลาการร้องจะมีความกระชับ เน้นความสนุกสนานและฟังการสัมผัสคำที่มีความคล้องจองกัน

เพลงระบำ เพลงระบำเป็นเพลงที่พบทั่วไปในจังหวัดของภาคกลาง จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบการร้องประกอบรำเพลงพื้นบ้านประเภทที่เรียกว่าเพลงระบำที่จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนครนายกและจังหวัดฉะเชิงเทรา สำหรับเพลงระบำ ณ จังหวัดปทุมธานีมีลักษณะเด่นคือตอนที่ร้องรับว่า “ระบำไหนเอ๋ยบ้านไกล เขาร่ำสวดยเอ๋ย” ซึ่งนิยมเล่นกันในวันตรุษสงกรานต์หนุ่มสาวมาพบกันตอนเย็นและเพลงเพลงระบำกัน สำหรับฝ่ายชายมักจะเข้าไปเล่นต่างหมู่บ้าน ส่วนฝ่ายหญิงจะอยู่ในหมู่บ้านของตัวเอง ปัจจุบันไม่พบเพลงประเภทนี้ในจังหวัดปทุมธานีแล้ว

เพลงซำเจ้าหงส์ เพลงซำเจ้าหงส์ดงลำไย เป็นเพลงพื้นบ้านของชาวจังหวัดนครราชสีมา เป็นเพลงปฏิพากย์ที่มีการเกี่ยวพาราสักเป็นพื้น เพราะเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวจะได้พบปะกันและมีการละเล่นอันเป็นประเพณีที่ดั้งเดิมตามลักษณะของเพลงปฏิพากย์กล่าวคือเป็นการร้องเพลงโต้ตอบกันระหว่างชายหญิง และมีลูกคู่ร้องรับ ฉันทลักษณ์ของเพลงซำเจ้าหงส์ดงลำไย มีลักษณะที่ไม่มีแบบแผนตายตัว แต่มีลักษณะที่สำคัญได้แก่ รูปแบบ ในแต่ละวรรคมีคำตั้งแต่ 4 คำขึ้นไป การสัมผัส มีทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน สำหรับจังหวะใช้การปรบมือให้จังหวะ และคำกลอนจะเป็นลักษณะเป็นกลอนหัวเดียว

เพลงซำเจ้าโลม การร้องเพลงซำเจ้าโลมนี้นิยมร้องต่อจากเพลงพิชฐาน ที่เรียกเพลงซำเจ้าโลมเพราะเรียกจากชื่อวรรคแรกของเพลง มีการร้องโต้ตอบกันระหว่างชาย หญิง ซึ่งเป็นบุคคลเดียวกันกับผู้เล่นเพลงพิชฐาน

เพลงกรุ่น เป็นเพลงพื้นบ้านประกอบเพลงร้องโต้ตอบชาย - หญิงของชาวหนองโพ อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี นิยมร้องเล่นกันเป็นวงตามลานบ้าน ลานวัด ใน

ปรบไถ่สามารถหาพบได้ในการแก่นบน และงานไหว้ศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำปีบางแห่ง เช่น ที่อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี, อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี, แถบคู่ม่าน้ำสุพรรณบุรี อ.สองพี่น้อง สุพรรณบุรี, และที่บ้านสระกระเทียม จ.นครปฐม

เพลงไถ่ป่า ปรากฏชื่ออยู่ในหนังสือเก่าก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าร้องอยู่แถบอยุธยา เป็นเพลง ร้องโต้ตอบเก่าแก่ของชาวบ้านภาคกลาง เคยนิยมเล่นในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แล้ว หายสาบสูญไปโดยไร้ร่องรอย ใน “ประกาศห้ามมิให้เล่นแอ่วลาว” พ.ศ.๒๔๐๕ ปลาย สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขอให้ฟื้นฟูการละเล่นต่างๆ ของไทย รวมถึงเพลงไถ่ป่า แทนที่จะไปห่อเล่นลาวแคน

เพลงทาดควาย เป็นการเพลงร้องคนเดียว ขามเหงา รำพึงบนหลังควายหรือในที่สงัดเพื่อ ผ่อนอารมณ์ มีท่วงทำนอง เขือกเขิน เสรีสร้อย บางคนเรียกว่า เพลงตะวันตก (จังหวัด อ่างทอง อยุธยา) ส่วนทางพนมทวน จ.กาญจนบุรี เรียกว่า เพลงขับเกวียน เพราะร้อง ขณะนั่งขับเกวียนไปตัดไม้ในป่าหรือเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ ฉันทลักษณ์ของกลอน เป็น แบบเดียวกับเพลงเกริ่นของเพลงฉ่อย แต่ไม่มีลูกคู่รับยาว ๆ อย่างของเพลงฉ่อย เนื้อหา มักเป็นการรำพึงรำพัน หรือร้องเพลงเนื้อเสี่ยว ๆ

เพลงสำหรับเด็ก เป็นเพลงที่ใช้สำหรับการกล่อมเด็ก หรือกำกับการเล่นของเด็ก เพลงกล่อมเด็ก มีปรากฏในทุกภาค เพราะเป็นเพลงที่เกิดขึ้นมาอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เพลงกล่อมเด็กใช้ร้องเพื่อ ปลอบให้เด็กหลับ โดยแต่ละเพลงจะสอดแทรกคติธรรม วิถีชีวิตและเรื่องเล่าความเป็นอยู่ของคน ในท้องถิ่น โดยใช้ภาษาท้องถิ่นนั้นๆ ในการขับร้อง เพลงประกอบการละเล่นของเด็กเช่นเรื่อง ปลอบประโลม (ไกวโล้) ตามปรากฏต่อเนื่อง (ไกวโยน) ขู่เข่าจอมพยศ (ไกวรวม) เพลงโยน จิ้งจ่าหรือ กล่อมระยะ (ไกวโยน) ของจังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น

เพลงขอทาน หรือ เพลงกระบอก เป็นเพลงที่พวกฉวีพร้องเพื่อเลี้ยงชีพ สุกัญญา กัท ราชย์ (2542: 552 - 555) ได้กล่าวไว้ว่า ในสมัยก่อนเมื่อมีงานบุญ วันตรุษ สารท วนิพกจะ พายเรือแะไปตามบ้านขอข้าวหรือสวดงค์ ถ้าเจ้าบ้านอยากฟังนิทานเรื่องใดก็จะร้องให้ ฟัง ห่อเพลงแม่เพลงที่ร้องเพลงเก่งจริง ๆ จะมีคนมาจ้างไปร้องให้ฟัง กลายเป็น “เพลง หา” ทำให้เพลงขอทานกลายเป็นเพลงอาชีพ ต้องมีการฝึกฝนมาโดยเฉพาะ ตั้งแต่สมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้นมา เพลงขอทานเสื่อมลงเรื่อย ๆ เนื่องจากทางราชการ ห้ามวนิพกร้องเพลงขอทานเร่ร่อน ผลคือทำให้อาชีพนี้หมดไป

เพลงฉ่อย เป็นเพลงโต้ตอบในสมัยรัตนโกสินทร์ ร้องแพร่หลายอยู่แถบหัวเมืองฝ่ายเหนือ คือ นครสวรรค์ อุทัยธานี ขึ้นไป ตกลงมาถึงปลายรัชกาลที่ 5 เพลงฉ่อยกลายเป็นเพลง ที่บ้านที่คนทั่วไปรู้จักมากที่สุด มีห่อเพลงแม่เพลงอาชีพร้องเล่นในเขตอ่างทอง อยุธยา สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม เพชรบุรี อุทัยธานี ชลบุรี ระยอง

เพลงทรงเครื่อง มีกำเนิดขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของเพลงฉ่อย คือ เป็นเพลงฉ่อยที่เล่นเป็นเรื่อง มีการร้องรำและมีการแต่งตัวแบบละครหรือลิเก อีกทั้งยังมีวงปี่พาทย์ (พิณพาทย์) ประกอบ จึงเป็นเพลงพื้นบ้านที่เป็นการแสดง มีทั้งร้องและรำ และเจรจาแถมด้วยมุขตลก เป็นการแสดงที่มีครบทุกรส ทั้งรัก โศก ตลก รบปะปนกัน เพลงทรงเครื่องเคยมีแสดงในกรุงเทพฯ ราชบุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง นครนายก ออยุธยา แต่ต้นกำเนิดน่าจะมามีที่มาจากกรุงเทพฯ

เพลงโนนโนนาค เป็นเพลงร้องตอบโต้กันระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย นิยมใช้ร้องเล่นกันในช่วงลงแขก มีการเดินตอบโต้กันเป็นกลอนสด นิยมเล่นกันในยามตรุษสงกรานต์ในแถบจังหวัดปทุมธานี และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลำตัด เป็นการละเล่นดนตรีพื้นบ้านเมืองปทุมธานี เกิดจากการดัดแปลงบทสวดสรรเสริญพระเจ้าทางศาสนาอิสลามที่ตีกลองร่ามะนา ที่ปีตธานี เรียกว่า ลิกะฮู ในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้เข้าสวดในราชสำนักและต่อมาได้กลายเป็นการละเล่นแบบต่าง ๆ เช่น จำอวด ลิเก ลำตัด เดิมมีชื่อเรียกว่า ตะกุกยา เริ่มต้นมีผู้ตีร่ามะนา นักร้องนั่งร่วมกันเป็นวง ขึ้นต้นร้องเป็นภาษาแขก เป็นบทร้องสำหรับลูกคู่รับขึ้นก่อน ผู้ตีร่ามะนาก็ร้องตาม สองเที่ยวแล้วแยกกันออกร้องใจความสั้น ๆ มีลูกคู่คอยรับ แบ่งเป็นฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ได้ตอบกัน

เพลงระบำบ้านนา เป็นการเล่นเพลงระบำในจังหวัดนครนายก ส่วนใหญ่เล่นในงานมงคล งานรื่นเริง และเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานตรุษสงกรานต์ งานสารท งานบวช ฯลฯ การเล่นเพลงระบำบ้านนาประกอบด้วย ท่อเพลง แม่เพลงตั้งแต่ 2 - 3 คน ขึ้นไป มีลูกคู่ร้องรับ 1 - 2 คน แล้วสามารถเล่นเพลงระบำได้ การกำหนดจังหวะใช้การปรบมือ เนื้อหาเล่นเป็นชุด ๆ ตั้งแต่ไหว้ครู เกริ่นชวนฝ่ายหญิงรำ ฝ่ายหญิงไหว้ครูแล้วเริ่มว่าบทแต่งตัว ซึ่งหมายความว่า จะออกไปพบแล้วว่า "ประ" คำพูดกัน มีแขวงอื่น ๆ เช่น แขวงนา แขวงเกวียน ฯลฯ อาจเล่นเป็นเรื่องราวทางวรรณคดี เช่น ไชยเชษฐ ลักขณวงศ์ ฯลฯ จบลงด้วยบทลา การเล่นเพลงส่วนใหญ่เล่นกันในเวลาประมาณ 20 นาทีมาถึงเที่ยงคืน หรือเล่นตั้งแต่หัวค่ำยันรุ่งเช้า เพลงระบำบ้านนามีลักษณะแตกต่างจากเพลงระบำบ้านไร่คือ ลูกคู่ร้องรับว่า "แถวรำ เจ้าเอ๋ย รำเอ๋ย รำแน่ะ" ไม่นายเขาร่างมเอ๋ย" ลูกคู่ชายรับว่า "ขาไว้" ลูกคู่หญิงรับว่า "ผาดชา" หรือ "ผาเอ๋ย"

เพลงแอ่วเกล้าซอ เข้าใจว่าชาวภาคกลางจะได้ประดิษฐ์ทำนองขึ้นเลียนแอ่วเกล้าของภาคอีสาน แต่คัดทำนองให้เหมาะสมกับถ้อยคำสำเนียงของไทยภาคกลางและใช้ซอด้วง ซอด้วงบ้าง แทนแคน นับว่าเป็นเพลงพื้นเมืองที่พัฒนาการโดยมีเครื่องดนตรีเข้าประกอบ และเป็นทำนองที่กระฉับกระเฉงน่าฟังแบบหนึ่งทีเดียว

เพลงอีแซว แต่ก่อนเรียก เพลงขั้วเพราะร้องขั้วกัน คล้ายเพลงกลองยาว เป็นที่ยอมรับกัน
ว่าเพลงนี้เกิดในถิ่นสุพรรณบุรี เป็นเพลงอยู่ในจังหวะกระชั้นเร็วกว่าเพลงค่อยหนึ่งเท่า ผู้
ร้องต้องคล้องแคล้วมีปฏิภาณว่องไวมาก ต้องจำเพลงหลักให้แม่น ไม่อย่างนั้นก็ร้องไม่
ทัน ว่ากันว่าเพลง อีแซวเป็นเพลงที่ประดิษฐ์กันขึ้นหลังกว่าเพลงพื้นเมืองชนิดอื่น และ
ก็ได้ขึ้นร้องกันอยู่เพียง ๕ จังหวัดเท่านั้น คือ อ่างทอง อโยธยา อุทัย สิงห์บุรี และ
สุพรรณบุรี เหตุผลที่เรียกว่าเพลงอีแซวนั้น พ่อบัวเผื่อน สันนิษฐานว่า “เพราะขึ้นร้อง
แซวกันทั้งคืน”

เพลงแห่เจ้าบัว เป็นเพลงร้องขั้วสั้น ๆ ของ อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี เป็นเพลงเบ็ดเตล็ด
สั้นมาก จะช่วยกันร้องพร้อม ๆ กันขณะกำลังแห่แห่นเจ้าบัวไปบ้านเจ้าสาว

เพลงรำโทน หรือที่เรียกกันทุกวันนี้ว่า เพลงร่ำวง ระหว่างสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2
(พ.ศ. 2484 – 2488) ประชาชนในพระนครและธนบุรีพากันนิยมเล่นรำโทนอยู่ทั่วไป จน
พ.ศ. 2487 รัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม นั้นก็ได้มอบให้กรมศิลปากรพิจารณา
ปรับปรุงการเล่นรำโทนขึ้น โดยสร้างบทร้องใหม่ 4 เพลง คือ เพลงงามแสงเดือน, ชาว
ไทย, ราชมาร่า และคืนเดือนหงาย พร้อมกันนั้นก็จัดทำรำหึ่งดงามตามแบบฉบับของ
นาฏศิลป์ไทย เช่น นำเอาท่ารำสอดสร้อยมาลา ชักแป้งผัดหน้า ฯลฯ มากำหนดเป็นแม่
ท่าแล้ว กรมศิลปากรก็ยังได้เปลี่ยนชื่อรำโทนเป็น “ร่ำวง” อีกด้วย เพราะเห็นว่า ผู้เล่น
ข้อมร่วมวงกันรำ และรำเคลื่อนย้ายเวียนเป็นวง ปรากฏว่า แม้สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่
2 แล้ว ศิลปะแห่งการร่ำวงก็ยังได้รับความนิยมเรื่อยมา อนึ่ง ในระยะหลังการปรับปรุง
นี้ไม่นาน ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามยังได้ช่วยแต่งเพลงร่ำวงให้ด้วยอีกถึง 6 บท
คือ ดอกไม้ของชาติ, บูชานักรบ, หญิงไทยใจงาม, ดวงจันทร์วันเพ็ญ, ดวงจันทร์ขั้วขลุ่ยฟ้า
และยอดชายใจหาญ ซึ่งเป็นที่คุ้นหูอยู่ถึงทุกวันนี้ทุกเพลง

เพลงสัทวา หรือคนโบราณเรียก สักวา เป็นการเล่นอย่างหนึ่ง ส่วนมากเล่นในเทศกาล
ทอดกฐินทอดผ้าป่าในเดือน 11 เดือน 12 อันเป็นฤดูน้ำหลากของทุก ๆ ปี ซึ่งเป็นการเล่น
ที่นิยมของผู้มีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่เจ้านายในสมัยอยุธยาขึ้น จะนำบริวารที่เป็นนักร้องทั้งคัน
บพและลูกคู่ มี โทน กรับ ฉิ่ง พร้อมสำหรับลงเรือขนาดใหญ่ไปทุ่ง บางลำเป็นชายบางลำ
เป็นหญิง เมื่อไปพบปะประชุมกันเป็นการสโมสรในท้องทุ่ง ก็จะแต่งเพลงวางทำนองเพลง
ร้องส่งโต้ตอบกันเป็นกลอนเกี้ยวพาราสีกัน หรือผูกเป็นเรื่องราวโต้ตอบประลองฝีปากกัน
ทะแยมอู เป็นการเล่นซึ่งสันนิษฐานว่ามีมาดั้งเดิมก่อนอพยพมาเป็นการร้องเกี้ยวพา
ราสีกัน คล้ายเพลงพื้นเมืองของไทย นิยมเล่นในงานต่าง ๆ เช่น กฐิน ผ้าป่า ตรุษ
สงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น จะเล่นบนบกหรือในเรือก็ได้เพราะใช้การร้องโต้ตอบ
กันเป็นพื้น คนตรีที่ใช้ประกอบเป็นประเภทเครื่องสาย เช่น ซอ จะเข้ เครื่องกำกับ
จังหวะ คือ ฉิ่ง และกลองเล็ก ๆ หากเล่นบนบกต้องมีรำประกอบการร้องด้วย เนื้อหา

มอญ เป็นการโต้ตอบเกี่ยวพาราสิกันไม่มีการพูดเสียดสี ใช้คำชวนหรือตลกคะนองในเรื่องทางเพศ เพราะการเล่นทะเลยมมอญของหนุ่มสาวจะอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเสมอ หากผู้ใหญ่เห็นว่ามีการเล่นที่เกินเลยไม่เหมาะสมหรือหยาบโลน ก็จะเรียกฝ่ายหญิงกลับบ้าน เลิกเล่นทันที ฉะนั้น การเล่นทะเลยมมอญ จึงแปลกกว่าการเล่นเพลงพื้นเมืองของไทย อยู่ที่เล่นเฉพาะเกี่ยวพาราสิเท่านั้น ไม่มีเล่นชิงชู้ ลักพาหนี หรือตีหมากคั่ว ทะยมมอญอาจร้องโดยชักเอาเรื่องชาคมาเปรียบเทียบด้วย มีพ่อเพลงแม่เพลงเป็นคู่ ๆ ร้องเป็นภาษามอญ ซึ่งปัจจุบันหาชุกยากเพราะไม่มีคนรุ่นใหม่สืบต่อ

มอญรำ เป็นการแสดงของชาวมอญมาแต่โบราณ ใช้แสดงในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน และงานฉลองอื่น ๆ ชาวมอญได้จัดเป็นประเพณีในงานราชการด้วย ครั้นเมื่อชาวมอญอพยพ เข้ามาในประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราว พ.ศ. 2202 ได้นำประเพณีการแสดงมอญรำเข้ามาเป็นประจำในหมู่มอญด้วยกัน และการแสดงดังกล่าวนี้ได้วิวัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ การแสดงมอญรำนั้นจะต้องใช้ ปี่พาทย์มอญ ประกอบการรำและการร้องโดยทั่วไปชาวมอญมีนิสัยรักดนตรีและศิลปะการแสดง เช่นมอญรำ และทะเลยมมอญ ต่อมาทะเลยมมอญหาผู้แสดงได้ยาก ยิ่งเหลืออยู่แต่มอญรำเท่านั้นที่ยังพอหาผู้ได้ โดยเฉพาะในจังหวัดปทุมธานี การแสดงมอญรำยังนิยมใช้แสดงในงานต้อนรับแขกและงานศพผู้มีเกียรติ เพลงหัวไม้ พบได้ในชุมชนที่มีเชื้อสายชาวมอญ เช่น ณ ตำบลท่าทราย อำเภอเมืองนครนายก และอำเภอบ้านนา ประกอบกันที่ไดักระทำกันไว้ในรอบปีที่ผ่านมา โดยปฏิบัติการในเดือน 5 ถึงเดือน 6 ตามท้องถิ่นที่กำหนดขึ้น จะเริ่มจากพิธีเข้าทรง โดยคนทรงเข้าทรงหัวไม้จะดื่กลองโทนไปด้วย แล้วรำประกอบการร้องของหัวไม้ เมื่อเข้าทรงแล้วให้ถามเรื่องที่ต้องการทราบจนถึงเวลาบ่ายหรือเย็นพอสมควรแล้วเลิกทรง

2.2.2. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับการแสดงดนตรีและเพลงพื้นบ้านภาคกลาง

เนื่องด้วยเพลงพื้นบ้านภาคกลางมีลักษณะที่เรียบง่าย ทำให้เพลงสามารถเข้าไปซึมซับอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี มีการร้องเล่นกันจนสามารถเลียนแบบกันต่อๆ ไปได้ ซึ่งแตกต่างจากดนตรีไทยในราชสำนักที่มีขนบปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา ดังที่ สงบศึก ธรรมวิหาร(2540:223 – 224) ได้เรียบเรียงเรื่องความเชื่อกับพิธีการ ไหว้ครูไว้ดังนี้

“ระบบความเชื่อในดนตรีไทย ก็เช่นเดียวกับความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในวงการอื่น ๆ ในสังคมไทย ที่เชื่อในอำนาจลึกลับ ดำนาจ นินยาฯ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถค้นหาคำตอบที่แท้จริงของปัญหาซึ่งเกิดขึ้นได้ ความเชื่อที่ว่า เทวดาเป็นผู้ให้กำเนิด หรือเทพนิยายเกี่ยวกับกำเนิดของ สิ่งต่าง ๆ อาจ

กล่าวได้ว่าเป็นเพียงเครื่องชี้ให้เห็นถึงการขาดคำตอบหรือคำอธิบายที่น่าเชื่อถือได้เท่านั้นเอง

นิยายเกี่ยวกับกำเนิดของคนตรีไทย รวมทั้งศิลปะสาขาอื่น ๆ ในประเทศไทยมักมีต้นตอมาจากวรรณคดีอินเดีย เทพเจ้าที่สำคัญ และเป็นที่ยู่อักกันในหมู่นักดนตรีไทย ที่มีชื่อปรากฏในหนังสือโบราณ ซึ่งสรรเสริญบรมครูของคนตรีคือ พระวิศณุกรรมเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดเครื่องดนตรีทั้งหลาย และเป็นผู้ประสาทวิชาดนตรีขับร้องแก่มนุษย์ พระป้อนุสสิขร เทพเจ้าแห่งพิน และ พระประคนธรรพ ซึ่งเป็นครูดนตรีผู้อาวุโส

นอกจากเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดของคนตรีไทยที่มีตำนานกล่าวถึงแล้ว ยังมีความเชื่ออีกว่าเพลงไทยเกือบทุกเพลงมีความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ และถือเป็นของสูง เช่น เพลงสาธุการ องค์พระพิราพ บูหลันลอยเลื่อน เพลงเหล่านี้ นักดนตรีจะต้องเล่นด้วยความสำรวม ตั้งใจ และจะเล่นเพลงเหล่านี้ในบางโอกาสเท่านั้น¹

คนตรีไทยนั้น คงจะเป็นของคู่กับพระพุทธศาสนานานที่เดียวจนไม่อาจบอกว่า เราใช้ดนตรีของเราคลุกเคล้ากับศาสนานานเท่าใด ความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระ กับคนตรีนั้น เป็นการเอื้อเฟื้อต่อกัน ช่วยส่งเสริมคุณประโยชน์แก่กันมานานหนักหนา พระศาสนามีส่วนให้คนตรีไทยเจริญอย่างมากมาแต่อดีตกาล แม้แต่ทุกวันนี้ก็ยังเห็นประโยชน์กันอยู่บ้าง แม้ว่าจะลดน้อยไปกว่าแต่ก่อนก็ตาม”

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการไหว้ครูของศิลปินเพลงพื้นบ้านก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในบางท้องถิ่น เนื่องมาจากคติความเชื่ออย่างชาวพุทธที่ให้ความสำคัญต่อผู้เป็นครู แต่วิธีการที่ประกอบพิธีกรรมจะเน้นไปในด้านการไหว้ครูก่อนแสดงเป็นส่วนใหญ่ เครื่องบูชาครูที่ใช้มักจะเป็นของที่หาได้ง่าย ไม่มากชนิด ซึ่ง อมรา กล้าเจริญ (2538: 63, 73) ได้ทำการสัมภาษณ์ศิลปินเพลงเรือจังหวัดอุตุระและเรียบเรียงไว้ในหนังสือการศึกษา – รวบรวมเพลงพื้นบ้านเพลงเรืออุตุระไว้ดังนี้

“...ลักษณะการเล่นเพลงเรือของแถบบางไทร ได้รับข้อมูลจากคุณยาย (นาง สวัสดิ์ บันเพ็ชร) ว่า ถ้าเป็นเพลงว่าก็เล่นกันเลข แต่ถ้าเป็นเพลงหาจะต้องยกครูก่อน เครื่องยกครูจะประกอบด้วยพานหมาก พลุ ดอกไม้ รูป และเทียน ทั้งคณะใช้พานๆ เดียวกัน ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายไหว้ก่อน แล้วส่งพานให้ฝ่ายหญิง การยกครูนี้นางที่เรียกว่า “ค่านับครู”

ตัวอย่างเพลง ไหว้ครู

¹ ปรางค์ วงษ์เทศ, -วิเคราะห์คนตรีไทยในแง่มนุษยวิทยาอย่างคร่าว ๆ - ถนนราชวิถีและดนตรีไทย อนุสรณ์ในการณาปนกิจศพท่านเอกภมก นาถศาสตร์ ณ เมรุวัดพระพิเรนทร์วรจักร 18 พฤษภาคม 2517, หน้า 55 - 56.

สิบนิ้วบนอบขอบย่อ	ลูกจะไหว้ครูอ้อสั้นไป
ครูหว่าครุที่เป็นนักเพลง	ลูกจะไหว้ครูเพลงประโก
ลูกจะไหว้ครูเมียงครุที่มีนาม	ลูกจะไหว้ครูหว่าหัวไผ่
ให้ดำในคอให้มาต่อท้องกลอน	ขอให้เสียงลูกร้อนดังเรไร
ว่านี่แม่เพลงอยู่ไหนให้บอกไขฉันทมา	ให้แม่ตอบวาจาเอ๋ยไวไว

คุณลุงสะอาด แพรดำ พ่อเพลงดาบลาบงเสาชาง อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้ข้อมูลว่า การเล่นเพลงเรือ โบราณไม่มีการไหว้ครู การไหว้ครูเพลงเรือมีในระยะหลังที่เรียกว่าเพลงหาต่อมาจะเล่นที่ไหนก็ต้องมีการไหว้ครู การไหว้ครู เสียถึงกันว่าถ้าเล่นเพลงเรือต้องไหว้ครู ซึ่งคุณลุงให้ความเห็นว่าเป็นเรื่องดี นึกถึงครูบาอาจารย์ก่อนทำให้ขวัญและกำลังใจดี ข้อมูลที่ได้ก็อีกประการหนึ่งคือ ในการเล่นเพลงเรือ โดยทั่วไปนั้นนิยมเล่น บทผูกรัก บทผู้ขอ หรือชุดลักหาพาหนะ สำหรับบทชิงชูหรือตีหมากรุกนั้นจะเล่นได้ก็ต่อเมื่อมีโอกาสเหมาะๆ เช่น มีพ่อเพลงหรือแม่เพลงเก่งๆ มาเจอกันก็มีการนัดหมายกันหรือบางทีอยู่ที่เข้าภาพต้องการจะให้เล่น ถึงจะได้เล่นกัน”

จะเห็นได้ว่านอกจากศิลปปี่เพลงเรือจะทำพิธีไหว้ครูแล้ว ยังมีการเคารพบูชาด้วยการขันดิน การแสดงด้วยบทร้องที่มีเนื้อหาในการบูชาพระคุณครูอีกด้วย ซึ่งการไหว้ครูด้วยการใช้เพลงเปิดการแสดงไหว้ครูเพื่อความเป็นสิริมงคล พบในการแสดงเพลงพื้นบ้านส่วนใหญ่ เช่นที่คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกล้าไว้หนังสือ วัฒนธรรม พัฒนาการและทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดปราจีนบุรี ว่า

“การเล่นเพลงระบำส่วนมากนิยมเล่นในเวลากลางคืน สถานที่เล่นจะยกพื้นเป็นเวทีหรือไม้ก็ได้เวลาพอระบำและแม่ระบำร้องเพลงก็จะรำประกอบไปด้วย แต่ก่อนที่จะเล่นบทใด ก็ตาม จะต้องมีการไหว้ครูเสียก่อนหรือที่เรียกว่ายกครุ ต้องมีเหล้าขาว ดอกไม้ รูปเทียน เงิน หมาก ยาเส้น ใส่พาน พ่อระบำหนึ่งพาน แม่ระบำหนึ่งพาน มีขันสำหรับทำนํ้ามนต์ด้วย เมื่อไหว้ ครุเสร็จ พ่อระบำก็จะเริ่มร้องกลอนไหว้ครุ ดังเช่น

ยกมือสองข้าง	ขันวางเหนือผม
พระไตรสรณคมคุ่มข้าว
ขอไหว้พระพุทธรัง	ทั้งเป็นผู้สั่งสอนสัตว์
ให้เลิกปฏิบัติหยาบขำ
พวกฆ่าสัตว์ลักทรัพย์	หรือคอคตบเมียบ้าน
ให้มนุษย์พากันเลิกรา

พวกคึดคดปด ไป	พวกเง่าโง่ควายว้าว
ให้เลิกละซื่อว่าตัวมูสา
พวกสุราพารวน	ถ้าปวดป่วนท้องไส้
ก็รับได้เพราะเป็นกระสายแพทรกยา
ขอรกรหนาเจ้าเอย	ลูกจะขอเอ๋อชูลี
ขอรกรประนมกัมเกศา
ลูกจะขอบูชาพระบาลี
พระรัตนตรัย	ลูกได้ฟังไบบุญ
ของเจ้าประคุณ	จะขอรกราบกรานอัญญเอ๋อชูลี

หมายเหตุ การปรบมือของลูกคู่ ปรบระหว่างวรรค วรรคละครั้ง คำร้องของลูกคู่ โดยทั่วไป คือ

..... คำ ซา
 คำ ซา ซ่า
 คำ เอ๋ ซา”

การไหว้ครู ต้องมีขั้นตอนการไหว้ และมีอุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องบูชาครู ศิลปินมีความเชื่อว่าการนำเอาวัสดุสิ่งนั้นสิ่งนี้มาเป็นเครื่องบรรณาการแด่ครูจะเป็นเคล็ดให้เกิดความสำเร็จในการแสดง หรืออาจเป็นนัยที่ทำให้ศิลปินเกิดความมั่นใจขึ้น ชนิตร ภู่งกาญจน์ (2544:196) ได้กล่าวถึงเครื่องบูชาครูในวงกลองยาวไว้ในหนังสือแก่นแท้คนตรีไทยว่า

“... การเล่นกลองยาวก็เหมือนการแสดงคนตรีแบบอื่นๆ คือ ต้องมีการไหว้ครูก่อนแสดง

ประเพณีการไหว้ครูของกลองยาว เขามีวิธีการคือ เอาเครื่องดนตรีทั้งหมดวางกองรวมกันเอาไว้กลางวง ผู้เล่นจะนั่งล้อมวงคนตรี แล้วเอาเครื่องบูชาครูนำไปใส่พานมาทำพิธีไหว้

สำหรับของไหว้ครูนั้นจะประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. เทียน ๑ เล่ม
๒. ธูป ๑ ดอก
๓. ดอกไม้สามสี
๔. ค่ากำนัน ๖ สลึง ๖ บาท หรือ ๑๒ บาท
๕. เหล้าขาว ๑ ขวด แก้ว ๑ ใบ
๖. น้ำสะอาด ๑ ขัน
๗. เทียนน้ำมันต์ ๑ เล่ม เพื่อนำมาทำน้ำมันต์

วิธีไหว้ครูก็จะเริ่มเมื่อทุกอย่างพร้อม หัวหน้าคณะจะจุดธูป จุดเทียน เท เหล้าใส่แก้ว แล้วกล่าว นโม ๓ จบ ต่อด้วยกล่าวคำบูชาครู จากนั้นก็จุด เทียนทำน้ำมันต์ พระคาถาธรรมนิสารใหญ่ ๑ จบ แล้วต่อด้วยคาถาแขกเต้า เมื่อจบทั้งสองคาถาแล้วก็ป็นอันว่าเสร็จพิธีการทำน้ำมันต์ จากนั้นจึงเอาน้ำมันต์นั้นมาประพรมเครื่องดนตรี และผู้เล่น และให้ทุกคนคั้นน้ำมันต์คนละอีก เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคล แคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง ทำให้เกิดเสน่ห์เมื่อมีคนมอง ทำให้คนรักเมื่อมีคนเห็น ใครได้ดูแล้วก็จะต้องมาคู่อีก ทั้งหมดนี้คือพิธีไหว้ครูตามแบบโบราณ”

บริบทที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดดนตรีที่กล่าวมานั้นเป็นตัวอย่างของปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาศิลปป็นดนตรีพื้นบ้านของท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีการอนุรักษ์ และสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งวิธีการถ่ายทอดจะเป็นอย่างไร และความเชื่อของศิลปินจะมีผลต่อการจัดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างไรจะได้กล่าวถึงในบทที่ 3 ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดดนตรี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542 ให้ความหมายของคำว่าพิธีกรรมว่า หมายถึง การบูชา แบบอย่าง หรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา

พิธีกรรม เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความเชื่อในสิ่งหนึ่งสิ่งใด แล้วสร้างกรรมวิธีในการปฏิบัติซึ่งมีรูปแบบของขั้นตอนเพื่อตอบสนองความเชื่อนั้น เช่นการเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อของมนุษย์ก็จะเป็นตัวกำหนดขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีกรรมเพื่อสื่อสารไปยังสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อเป็นการแสดงความนอบน้อม หรืออ้อนวอนให้สิ่งเหนือธรรมชาตินั้นมาช่วยตน

ความเชื่อ เป็นความสำคัญที่เป็นนามธรรมอยู่ในจิตใจมนุษย์ ซึ่งมักจะได้รับสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งความเชื่อนั้นประกอบด้วยแนวความคิดที่มีต่อจินตนาการตามที่มนุษย์แต่ละสังคมเห็นพ้องและยอมรับร่วมกันแล้วถ่ายทอดต่อกันมา ซึ่งสังคมแต่ละยุคอาจมีความเชื่อที่ต่างกันไป เพราะวิวัฒนาการของความเชื่อจะแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของสังคม และปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งคงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องก็คือผู้ถ่ายทอดและผู้รับสืบทอด ดังนั้นพิธีกรรมก็คือภาพสะท้อนแห่งความเชื่อของสังคมมนุษย์ซึ่งแสดงออกมาเป็นรูปธรรมโดยมีรูปแบบมีขั้นตอนในการปฏิบัติที่มนุษย์ในสังคมยอมรับร่วมกัน มีการถ่ายทอดปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นประเพณี

การสืบทอดด้านดนตรีมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดอันเป็นผลมาจากความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งศิลปินเชื่อว่าเป็นผู้สร้างดนตรี ได้แก่พิธีไหว้ครู ซึ่งทวิ ถาวโร และพิสิฏฐ์ บุญไชย (2539:13) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการไหว้ครูไว้ ดังนี้

- 1.1 เพื่อเป็นการแสดงสัมมาคารวะ และความกตัญญูรู้คุณต่อครูบาอาจารย์(ครูบาอาจารย์ตามความหมายนี้ นอกจากจะหมายถึงผู้ถ่ายทอดศิลปะการดนตรีโดยตรงแล้ว ยังกินความรวมถึงเจ้าที่เจ้าทาง ผีบ้านผีเรือน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงที่มโหรีขณะนั้นนับถือด้วย)
- 1.2 เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่หมู่คณะ
- 1.3 เพื่ออธิษฐานให้ครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองให้มีสวัสดิภาพ ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง
- 1.4 เพื่ออธิษฐานขอให้ครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยคลบนันดาลให้สามารถแสดงมโหรีได้อย่างราบรื่น มีคุณภาพเป็นที่นิยมของผู้ชมผู้ฟัง

1.5 เพื่อการกล่าวขอขมาโทษต่อครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากในการแสดงนั้นมีข้อบกพร่องหรือความไม่ควรใดๆ เกิดขึ้น

การไหว้ครูถือเป็นสัญลักษณ์ของความนอบน้อม ของผู้ที่ต้องการศึกษาเล่าเรียนต่อผู้ที่จะถ่ายทอดวิชาความรู้ และเป็นการแสดงความกตัญญูตาแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของงานคนตรีอีกด้วย

แม้พิธีไหว้ครูคนตรีในแต่ละท้องถิ่นนั้นจะมีวัตถุประสงค์ที่เหมือนกันแต่รูปแบบและขั้นตอนของพิธีกรรมจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อพื้นฐานของคนในสังคมนั้น นอกจากนี้อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมก็เป็นภาพสะท้อนความเชื่อของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่นการใช้เครื่องบูชาครูที่เรียกว่า ชัน ในการไหว้ครูมักพบในหลายภูมิภาค ซึ่งมีความข้องกับความเชื่อในพุทธศาสนา ดังที่ ธวัช ปุณ โณทก (2542: 469) ได้อธิบายไว้ดังนี้

ชัน ในภาษาถิ่นอีสานมีความหมายตรงกับ “พาน” คือ ภาชนะใส่เครื่องบูชา คำว่า “ชัน” มีความหมายรวมถึงภาชนะที่ทำด้วยไม้ สานด้วยไม้ไผ่หรือหวาย และโลหะด้วย โดยทั่วไปชันจะหมายถึงพานใส่เครื่องสักการบูชา มีหัวดอก ดอกไม้ รูปเทียน สำหรับบูชาพระรัตนตรัย แต่กระนั้นก็ตามคำว่าชันมักจะมีคำมาต่อท้ายเพื่อแสดงประเภทชนิด เช่น

- 1) ชันห้าชันแปด คือพานใส่เครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย และในพิธีกรรมอื่นๆ โดยนำเทียน 5 เล่ม ดอกไม้ 5 ดอก ใส่ในพาน เรียกว่า ชันห้า หากอย่างละแปด เรียกว่า ชันแปด ในปัจจุบันพบว่า ชันห้าชันแปดนั้น ใช้จานใส่ดอกไม้และเทียนเป็นส่วนใหญ่ ไม่นิยมใช้พานโลหะ เพราะหายาก
- 2) ชันคาย คือ พานใส่เครื่องบูชาครูในพิธีกรรมอื่นๆ เช่น เช่นผี ไหว้ครู และบูชากัณฑ์เทศน์ เรียกว่า “คายเทศน์” หากเป็นคายเทศน์ หรือ คายเทศน์คาถาพัน จะมีเงินปัจจัยที่จะถวายพระภิกษุด้วย และมีบริวารอื่นๆ เช่น รูปเทียน หัวดอกดอกไม้ ตามจำนวนคาถาในกัณฑ์นั้นๆ (ในมหาเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ รวมมีคาถา 1000 คาถา)
- 3) ชันหมากเบ็ง คือพานเครื่องสักการบูชา 5 ประการ ชันหมากเบ็ง (เบญจจะ) เป็นเครื่องสูง ประดิษฐ์อย่างประณีต จะนิยมทำขึ้นเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพระรัตนตรัย จะพบว่าในพิธีกรรมพุทธศาสนาและพิธีกรรมเกี่ยวกับไสยศาสตร์และวิญญูณ ก็นิยมทำชันหมากเบ็งเป็นเครื่องสักการบูชาเช่นเดียวกัน โดยทั่วไปชันหมากเบ็งจะประดิษฐ์จากกรวยใบตองเย็บติดกันเป็นยอดแหลม (ปลายยอดกรวยใบตองทุกยอดจะเสียบดอกบานไม่รู้โรยยอดละดอก) กล้ายพานบายศรี แต่มีขนาดเล็กกว่า กรวยใบตองยอดแหลมนี้จะวางอยู่บนพาน

(ปัจจุบันนิยมใส่กระป๋องนม) มีที่เสียบคอกไม้ เทียน และรูป ประดับประดา เพื่อความสวยงามอีกด้วย

พิธีกรรมไหว้ครูในภาคอีสานได้นั้น มีวิธีการปฏิบัติที่สะท้อนถึงความเชื่อที่ได้รับมาจาก พุทธศาสนา และการนับถือผีที่เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากเขมร เนื่องจากศิลปินคนตรี อีสานได้ส่วนใหญ่มีเชื้อสายเขมร ดังที่มงกุฏ แก่นเดียว (2542:80,81) ได้กล่าวถึงความเชื่อในเรื่อง เกี่ยวกับครูของชาวอีสานว่า

“ครูกำเนิด (ครูที่มาพร้อมกับการเกิด) ชาวเขมร – ส่วยเชื่อว่าทุกคนที่เกิดมามีเทพเจ้าองค์หนึ่ง ที่เรียกชื่อว่า “ครู” ตามมารักษา ดังนั้นทันทีที่ทารกคลอดออกมา พ่อแม่หรือปู่ย่าตายายจะทำ จวมครูกำเนิด ด้อนรับทันที ความเชื่อในครูกำเนิดนี้ ทำให้คนเขมร – ส่วย ถือว่าศิรชะเป็นสิ่งสูงเท่าเป็นสิ่งต่ำ เนื่องจากครูจะสถิตรักษาอยู่ที่ศิรชะ ดังนั้นห้ามเอามือจับ ศิรชะ ห้ามเอาเท้าถูกศิรชะ เพราะครูจะโกรธที่ เรียกว่า ผิดครู ซึ่งถ้าผิดครูแล้ว จะเกิดอาการปวดศิรชะ ปวดตา ซึมเศร้า บางคนที่ครูฤทธิ์แรง ถึงกับเป็นบ้าไปก็มี และในที่นอนของเขา หมอนของเขาก็ใช้หนุนเฉพาะศิรชะเท่านั้น จะเอาหมอนของเขามาหนุนเท้าไม่ได้ หรือถ้าเป็นหมอนของคนอื่นที่ไปใช้รองนั่ง หรือหนุนเท้าแล้ว เอามาหนุนศิรชะนอนก็ไม่ได้ ผิดครู และบรรดาผ้าถุง ผ้าถุงต่าง ๆ ก็ห้ามไปแขวนไว้บนหัวนอน

ครูกำเนิดนี้ ทำหน้าที่ประคองทารก คอยให้ความคุ้มครองป้องกัน ตัวเจ้าของ ไม่ให้ภูตผีปีศาจต่างๆ มาทำร้ายแต่ตัวเจ้าของละเลยไม่ปฏิบัติให้เป็นที่พอใจของครูกำเนิดแล้วจะถูกครูกำเนิดทำร้าย คือครูทำเอง หรือไม่ก็เปิดโอกาสให้ภูตผีอื่นมาทำร้ายได้ อย่างไรก็ตามแม้ปฏิบัติไม่ผิดเลย แต่เมื่อภูตผีปีศาจที่จะมาทำร้ายนั้นมีฤทธิ์แรงกว่า ครูกำเนิดก็แพ้เขาเขาก็มาทำร้ายได้เช่นกัน”

ความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากคติเขมรนี้เป็นพื้นฐานให้เกิดพิธีกรรมไหว้ครูอย่างเขมรซึ่ง ยังมีเครื่องบูชาครูที่มีความแตกต่างไปจากเรื่องบูชาครูภาคกลางก็คือการใช้จวม เป็นอุปกรณ์ในการบูชาครู ซึ่งมงกุฏ แก่นเดียว(2542:863-864) ได้อธิบายเรื่องจวมไว้ดังนี้

“จวม เป็นวัตถุที่เสมือนเป็นที่สิงสถิต หรือที่ประทับของ “กรู” ผู้เป็นเจ้าของจวมจะต้องสักการบูชาตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชีวิตของตน จวมตามความเชื่อและพิธีกรรมของชาวเขมร — ส่วน มีอยู่ 4 ชนิดด้วยกัน คือ

จวมกรูกำเน็ด (จวมกรูกำเน็ด) คือ กะลามะพร้าวที่ผ่าซีก หรือชันน้ำ 1 ใบเป็นภาชนะใส่ขี้เถ้า 1 กำมือ แล้วเอาต้นหญ้าคาปัก 3 ต้น จวมนี้ทำขึ้นทันทีที่ทารกคลอดออกมา เพื่อบูชากรูกำเน็ด โดยจุดหญ้าคาพอเป็นพิธีเสมือนจตุรูปลูกแต่ในบางหมู่บ้าน จวมกรูกำเน็ดนี้ทำเหมือน จวมโบน คือ มีเทียน 1 เล่ม มีใบพลูเรียง 4 ชุด มีหมาก 4 ลูก เงิน 1 บาท ใส่ด้วย

การเอาขี้เถ้าใส่ และหญ้าคา 3 ต้น เป็นความหมายว่า กรูกำเน็ดคือ พระพรหมผู้สร้างโลก พระพรหมสร้างโลกสร้างแผ่นดินก่อน แล้วสิ่งมีชีวิตสิ่งแรกที่สร้างคือ หญ้าคา ส่วนที่มีใบพลูเรียงชุดละ 4 ใบนั้น คือ ธาตุ 4 ได้ปรุงแต่งเป็นพืชสัตว์อื่นๆ ขึ้นมาทั่วทั้ง 4 ทวีป และเทียน 1 เล่ม คือ วิญญาณอันก่อให้เกิดสัตว์และมนุษย์ขึ้นมา

จวมกรูมะมั่วด จวมชนิดนี้แกนในมักทำด้วยไม้สองชนิดเท่านั้น คือ ไม้ทองหลาง (ละลู) กับ ไม้โมกมัน (คแลงก๊วง) ไม้ชนิดใดเหมาะแก่ใคร กรูมะมั่วดจะบอกตอนเข้าทรงเอาไม้ชนิดนี้มาเหลาเป็นรูปทรงสอรูป มีข้อสองชั้นคล้ายหน่อไม้ ตรงชั้นนี้เจาะรูเล็กขนาดก้านรูปไว้โคยรอบ เพื่อเสียบ “ขันธ์” คือก้านมะพร้าวที่ตัดสั้นเท่าใบลำควน เขาม้วนใบลำควนตามยาว เอาด้ายมัดไว้เอาก้านมะพร้าวเสียบเป็นแกนใน เสียบรอบชั้นล่าง โคยรอบ โดยปกติทำ 19 อัน แต่มีบางแห่งทำมาน้อยกว่านี้

จากนั้นเอาใบตาลอ่อนที่ลู่เป็นลวดลายสวยงาม ตกแห้งแล้วทาขมิ้นจำนวน 3 ใบมาหุ้ม โคยรอบ ห่อใบลำควนไว้ภายใน ใช้ด้ายมัดติดไว้ ใช้เทียนขี้ผึ้งเสียบแซมข้างบน อาจจะมีเทียนชนิดต่างๆ หลากๆ คู่ก็ได้ มีกรวยเอก กรวยโท เงิน 1 บาท มีขางม้าเป็นบริวารก็ได้

จวมกรูสนมสังวาลย์ (จวมกรูสนมสังวาลย์) ทำเหมือนกันกับจวมกรูมะมั่วด แต่มีหมวกสีแดงที่เย็บผ้าเป็นรูปหมวกคล้ายร่ม หรือฉัตรแดง สวมไว้บนขอดอีก และใช้ด้ายสีแดงพันทแยง โคยรอบ ดิครูปนกห้อย โยงระย้าข้างๆ เจ้าของจวมกรูสนมสังวาลย์เป็นบุคคลพิเศษ คือ ขณะคลอดออกมามีสายรกพันศีรษะ พันลำตัวเฉียงบ่า ถือว่าบุคคลประเภทนี้มีฤทธานุกาพมาก อีกประเภทหนึ่งที่มีฤทธานุกาพมากกว่า คือ ประเภท “ปะเจ็กระโมล” (สายสะคือบิด เป็นเกลียว)

จอมโบน (จอมครู) คำว่า โบน แปลว่า สี คือจำนวน 4 เขาใช้งาน 1 ใบ กละมะพร้าว หรือขันแทนน้ำก็ได้ ใส่ข้าวสารครึ่งถ้วย หรือชีเด้าก็ได้ เอาใบ พลุ 16 ใบมาเรียงซุดละ 4 ใบ รวมเป็น 4 ซุด เอาใบพลูเรียงนี้วางบนข้าวสาร โดยให้ด้านก้านมาประชุมกันที่กลางถ้วย หันปลายใบไปทั้งสี่ทิศ การวางใบ พลุนั้นนิยมวางด้านสีเขียวขึ้นบน เอาผลหมากสุกที่ตากแห้งแล้ว (หมากสง) 4 ลูก วางตรงกลางจานปักเทียนไข 4 เล่ม ตรงกลางจาน ใส่เงินหนึ่งบาทลงไปที่ กลางจาน

คำว่า โบน แปลว่าสี นั้น หมายถึงใบพลูที่เรียงซุดละ 4 ใบ และหันไป 4 ทิศ จอมชนิดนี้ใช้บูชาครูทางช่างและศิลปะต่างที่เรียกว่า ปรีเยะ ปี สะนอ การ์ (พระวิษณุกรรม) มีสำนวนเขมรคำหนึ่งกล่าวว่า เมียน มมีวด เมียน จอม แปลว่า เพราะมีหมอมด จึงมีจอม หมายถึง เพราะเชื่อ ในภูตผีจึงต้องเช่นผี”

ดนตรีเกิดขึ้นมาจากความต้องการในการตอบสนองความจำเป็นในด้านการอยู่ร่วมกันใน สังคมของมนุษย์ เช่นการสร้างสัญญาณในการนัดหมาย การแสดงออกเพื่อบูชาธรรมชาติซึ่งมนุษย์ เคารพนับถือ หรือการสะท้อนภาพแห่งจินตนาการ การเลียนแบบเสียงที่อยู่รอบกาย โดยการเปล่ง เสียง การตีกระทบเคาะไม้ การสร้างเสียงสูงๆ ต่ำๆ โดยใช้วัสดุที่ใช้ในชีวิตประจำวันเหล่านั้นถือเป็น ต้นกำเนิดแห่งเสียงดนตรีที่มนุษย์ยุคปัจจุบันนำมาพัฒนาขึ้นจนมีความวิจิตรบรรจง วิวัฒนาการของ งานดนตรีถือเป็นผลผลิตชิ้นสำคัญของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงภาพสะท้อนแห่งจินตนาการ ของผู้สร้างงาน รูปลักษณ์ของดนตรีที่ถูกผลิตขึ้นนั้นจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับวิถีการดำรงชีวิต ของมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของมนุษย์ในสังคมแต่ละท้องถิ่น

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าความรู้ถูกสืบทอดต่อกันมาจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่งทำให้ ความรู้ดังกล่าวกลายเป็นความเข้าใจของมนุษย์ที่เห็นพ้องกันในสังคม เพราะมนุษย์ในสังคม เดียวกัน ต่างได้รับสืบทอดความรู้มาในลักษณะที่เหมือนหรือใกล้เคียงกัน ความรู้ในด้านดนตรีที่ ปราชญ์ขึ้นนับเป็นภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่มนุษย์ได้ถ่ายทอดและรับสืบทอดต่อกันมาจนถึง ปัจจุบัน

องค์ประกอบของการถ่ายทอดวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญด้วยกัน 3 ส่วน ได้แก่ วัฒนธรรม ผู้ ถ่ายทอด และผู้รับสืบทอด ส่วนวิธีการถ่ายทอด หรือกระบวนการที่มีส่วนทำให้การถ่ายทอด วัฒนธรรมสัมฤทธิ์ผลนั้นเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการซึ่งในแต่ละสังคมจะมีระเบียบปฏิบัติและ ข้อกำหนดในการใช้ต่างกันไป

การวิจัยเรื่องวัฒนธรรมดนตรีเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด ความรู้ด้านดนตรีที่บ้านอีสานใต้และภาคกลางนี้ ผู้วิจัยเน้นการศึกษาในด้านการถ่ายทอดความรู้ พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด โดยเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์ศิลปินที่มี

ชื่อเสียงในท้องถิ่นนั้นๆ ในเขตอีสานใต้เน้นการศึกษาศิลปินเจริญ กัณฐมิม มโหรีอีสาน วงปี่พาทย์พื้นเมือง รำโทน เพลงโคราช และหมอลำ ส่วนในเขตภาคกลางนั้นเน้นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการขับร้องเพลงพื้นบ้านและการแสดงกลองยาว ดังข้อมูลที่จะได้นำเสนอต่อไปนี้

3.1. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดดนตรีภาคอีสานใต้

จากการสัมภาษณ์ศิลปินคนตรีอีสานใต้ด้านการถ่ายทอดวัฒนธรรมคนตรีพบว่า ศิลปินคนตรีพื้นบ้านแต่ละจังหวัดมีวิธีการในการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีที่เหมือนกัน กล่าวคือใช้วิธีการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ มีการเรียนแบบครูพักลักจำ ซึ่งผู้เรียนฝึกฝนด้วยตนเองโดยการเลียนแบบศิลปินที่ตนชื่นชอบ ส่วนในด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดนั้นพบว่ามีลักษณะที่แตกต่างกันไป ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลในการสัมภาษณ์โดยจัดกลุ่มจังหวัดที่มีลักษณะคนตรีที่คล้ายกันคือกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมคนตรีเขมรได้แก่ คนตรีประเภทเจริญ กัณฐมิม มโหรีเขมรและปี่พาทย์เขมรในจังหวัดจังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ สระแก้ว สุรินทร์ กลุ่มที่มีการแสดงหมอลำได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดที่มีการรำโทนและเพลงโคราชได้แก่จังหวัด นครราชสีมา ซึ่งทำให้สัมภาษณ์ของศิลปินจังหวัดต่างๆในด้านการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรี และพิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง จะได้นำเสนอตามลำดับประเภทของคนตรีดังต่อไปนี้

3.1.1 พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านเจริญ กัณฐมิม

จังหวัดสุรินทร์

อาจารย์ธงชัย สามสี

ศูนย์วิจัยและ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาจารย์ธงชัย สามสี อายุ 37 ปี ศิลปินเจริง กันดรีม จังหวัดสุรินทร์ อยู่บ้านเลขที่ 5 หมู่ 8 บ้านคกงมัน ตำบลคอโค อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์จบการศึกษาอนุปริญญาด้านดนตรี จากสถาบันราชภัฏสุรินทร์

การถ่ายทอดความรู้

อาจารย์ธงชัยเริ่มเรียนดนตรีตั้งแต่เรียนอยู่ประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านคกงมัน อาจารย์ได้คลุกคลีกับศิลปินที่โด่งดังเพราะญาติทั้งทางบิดาและมารดาล้วนเป็นศิลปิน เช่น นายโบราณ จันทร์กลิ่น ญาติทางมารดา เป็นนักร้อง และตีกลอง ทั้งยังเป็นคนแรกที่มีชื่อเสียงในเรื่องกันดรีม นายพูน สามสี ญาติทางบิดา มีความชำนาญทั้งดนตรีและร้องในวงกันดรีม อาจารย์ธงชัยเล่าว่าในตอนแรกไม่ได้คิดที่จะเรียน ภายหลังเมื่อหมู่บ้านได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมก็เกิดความรู้สึกรู้ว่าอยากที่จะเรียน แต่มารดาไม่สนับสนุนให้เรียนเพราะกลัวว่าจะไปดื่มเหล้าเมายากับพวกนักดนตรี จึงส่งให้ไปอยู่ที่กรุงเทพฯ หลังจากที่ได้ไปได้ 3-4 เดือน อาจารย์ก็กลับมาที่บ้านและกับออกมารดาว่าอยากที่จะเรียนจริงๆ จนกระทั่งมารดาอนุญาตให้เรียนในที่สุด ครูคนแรกของอาจารย์ธงชัยคือ พ่อพูน สามสี เริ่มเรียนขณะที่ศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โดยเริ่มหัดร้องกันดรีมก่อน แล้วจึงมาเรียนขอในภายหลัง

สมัยที่อาจารย์ธงชัยเริ่มเรียนขอเพลงแรกที่เรียน คือ เพลงปกาจารย์เจ๊ก (ดอกคำเจ๊ก) เพราะจะเรียนจากง่ายไปหายาก ส่วนร้องจะเรียนเพลงครู คือ เพลงซเรีซเดิรเป็นเพลงแรก สมัยก่อนนั้นนิยมเรียนเพลงนี้ก่อนเพราะเป็นเพลงค่อนข้างยากเนื่องจากเป็นเพลงที่ไม่มีจังหวะที่ตายตัว การบรรเลงจะต้องอาศัยสมาธิ การร้องจะมีลักษณะโหยหวน กลอง 2 ใบจะต้องตีพร้อมกันทุกคนที่บรรเลงจะต้องมีสมาธิ ดังนั้นจึงเชื่อกันว่า หากเล่นเพลงครูได้แล้วก็จะทำให้เล่นเพลงอื่นๆ ได้ด้วย

วิธีการเรียนเป็นการสอนตัวต่อตัว ครูสีให้ดูแล้วสีตาม เมื่ออาจารย์ธงชัยบรรเลงได้แล้วจึงมีการมาจดบันทึกเป็นแบบบรรยาย เช่น กคนี่ซี้แล้วสี 2 ครั้ง กคนี่วางแล้วสี 3 ครั้ง เป็นต้น ช่วงเวลาที่จะได้เรียนจะต้องหาเวลาที่ครูกับนักเรียนว่างตรงกัน จึงทำให้การเรียนค่อนข้างเป็นไปช้าๆ อาจารย์ธงชัยกล่าวว่าตนเองเป็นคนทีเรียนค่อนข้างช้า เรียนประมาณ 1 สัปดาห์จึงจะได้ 1 เพลง ครูจึงมีการดูค่า แต่จะไม่มีการตี เพลงที่ยากที่สุดสำหรับอาจารย์ธงชัย คือ เพลงซเรีซเดิร เพราะทั้งยากและยาว อาจารย์ใช้เวลาเรียนเพลงนี้ถึง 4 ปี จึงสามารถออกแสดงได้

ปัจจุบันอาจารย์ธงชัยสอนเด็กโดยใช้โน้ต ค ร ม ฟ ซึ่งได้เรียนรู้มาจากเด็กนักเรียนโรงเรียนต่างๆที่เล่นดนตรีได้ แต่อาจารย์ธงชัยกล่าวว่าตนเองก็ยังไม่มีความชำนาญในการอ่านเขียนโน้ต อาจารย์ธงชัยมีลูกศิษย์ประมาณเกือบ 1,000 คน เนื่องจากมีโอกาสได้ไปสอนตามโรงเรียนต่างๆทั่วจังหวัดสุรินทร์เช่น โรงเรียนเทคโนโลยีสุรินทร์ศึกษา จะเป็นการสอนวิชาเลือกทั้งดนตรีและนาฏศิลป์

วิธีการสอนนั้นอาจารย์ธงชัยจะมีเอกสารแจกให้ผู้เรียนทราบว่าสอนเรื่องอะไรบ้างเป็นสิ่งแรก และใช้วิธีการเขียนโน้ตลงบนกระดานเป็น 3 บรรทัด บรรทัดบนเป็นโน้ตไทย บรรทัดกลางเป็นโน้ตสากล และบรรทัดล่างเป็นเนื้อร้อง เพราะบางคนอ่านโน้ตไทยได้ บางคนอ่านโน้ตสากลได้ อาจารย์ธงชัยกล่าวว่าตอนแรกมีเด็กมาเรียน 50 คน เมื่อสอนไปนานๆเข้าก็ทำให้เด็กหลายๆคนสนใจมากขึ้น จึงมีเด็กตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 2 จนถึง มัธยมศึกษาปีที่ 6 มาเรียนกันมากมาย จนกระทั่งเกิดการจัดค่ายดนตรีขึ้น 2 ครั้งต่อปี มีเด็กมาเข้าร่วมกิจกรรม ครั้งละ 400 - 500 คน

เมื่อเด็กมีความสนใจและเกิดวงดนตรีขึ้นหลายๆวง ทำให้รัฐบาลได้เข้ามามีส่วนช่วยสนับสนุนการเรียนการสอน เช่น การจัดค่ายดนตรีจะได้งบประมาณจาก องค์การบริหารส่วนตำบล หลังจากนั้นก็มีการจัดการประกวดภายในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เด็กอยากที่จะเรียนมากขึ้น เด็กที่เรียนก็มีความสามารถมากขึ้น และสามารถที่จะไปประกวดได้บ่อยขึ้น

ส่วนทางโรงเรียนในจังหวัดสุรินทร์ เมื่อเห็นว่าเด็กมีความสนใจในการเรียนดนตรีนี้ ก็จะตั้งซื้อเครื่องดนตรีเพื่อจะให้เด็กได้เล่นได้เรียน เมื่อเด็กมีรายได้ที่ได้รับมาจะหักเรื่องค่ายานพาหนะก่อน ส่วนที่เหลือก็เป็นรายได้เสริมให้กับเด็ก ๆ

พิธีกรรมและความเชื่อ

อาจารย์ธงชัยกล่าวถึงพิธีกรรมก่อนเรียนว่า เริ่มแรกนั้นจะให้เด็กไหว้ครูก่อนโดยใช้เครื่องไหว้ครู (ขันตั้ง) ซึ่งมีเครื่องบูชาครู ได้แก่ เงิน 21.50 บาท (แต่ปัจจุบัน 22 บาท เพราะไม่นิยมใช้สตางค์) เหล้า 1 ขวด ไก่ 1 ตัว หมาก 5 คำ พลู 5 คำ บุหรี่ 5 มวน ข้าวและกับข้าว 1 จาน กรวย 5 กรวย รูป เทียน ขนม ผลไม้

อาจารย์ธงชัยเล่าว่า สมัยนั้นมีเพื่อนที่ไปขอเรียนด้วยกันทั้งหมด 15 คน เมื่อนำเครื่องบูชาไปไหว้ครู ครูก็รับและมีการเชิญครูผู้ใหญ่มาแสดงโดยตั้งกลองหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพลงที่เล่น คือ เพลงครูชื่อ เพลงซเรียดเรียด มีการพรมน้ำมนต์ให้เด็กเพื่อที่จะให้ครูปกปักรักษาเด็กที่มาเรียนเพื่อให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนดนตรี เมื่ออาจารย์ธงชัยมีลูกศิษย์ก็มีการจัดพิธีไหว้ครูทุกปีที่โรงเรียน ซึ่งจะจัดวันพฤหัสบดี เพราะถือว่าเป็นวันครู อาจารย์ธงชัยมีข้อปฏิบัติที่ขี้ดถือ คือ ห้ามลอดใต้บันไดหรือราวตากผ้า และคนที่มาติดต่อให้ไปแสดงจะต้องจัดกรวยมาด้วยในตอนที่มาติดต่อ เมื่อก่อนการแสดงก็มีการไหว้ครูอีกครั้ง หลังจากเสร็จก็จะนำกรวยกลับมาบูชาที่บ้าน หากไม่ได้ไหว้ครูก่อนการเรียน ก่อนการแสดงหรือรับงานโดยไม่มีกรวยมาติดต่อก็จะมีอาการ เช่น ปวดท้อง 7 วัน ไปรักษาแพทย์จะไม่รู้สาเหตุ เมื่อไปดูหมอก็จะรู้ว่า ผิดครู แก้ไขโดยการไปช่นก็จะหาย ปวดแขน ปวดขา ปวดตา ฯลฯ การขอขมาครูจะต้องเพิ่มเครื่องขกครูเป็น 2 เท่า (ธงชัย สามสี, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2549)

พ่อขุน สามลี

พ่อขุน สามลี ศิลปินเจริ่ง กัณฑ์ริม อายุ 64 ปี อยู่บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 8 บ้านดงมัน ตำบลคอโค อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ หัวหน้าคณะกัณฑ์ริม บ้านดงมัน ได้รับปริญญากิตติมศักดิ์ (สาขาการแสดง) จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ศิลปินดีเด่น ปีพ.ศ. 2539

การถ่ายทอดความรู้

หลังจากเรียนจบประถมศึกษาปีที่ 4 ได้ 1 ปี พ่อขุนเริ่มมีความสนใจที่จะเรียนกัณฑ์ริม เนื่องจากเห็นคนเฒ่าคนแก่เล่นกัน ก็เกิดความชอบ จึงได้มาเรียนร้องและกลอง กับพ่อเทียน ซึ่งถือว่าเป็นครูคนแรก เดิมพ่อเทียนเป็นคนบ้านกลอน ตำบลชนียง อำเภอเมือง แล้วได้มาแต่งงานที่บ้านดงมันนี้ จึงทำให้พ่อขุนได้มีโอกาสเรียนกัณฑ์ริมจากท่าน เริ่มเรียนครั้งแรกก็ได้ร้อง แต่ยังไม่ได้ดี กลองเพราะหนวกหูก็เลยใช้วิธีการตีขาแทน ร้องไปก็ตีขาแทนตีกลองไปด้วย การสอนครูก็จะให้ร้องตามและจำ พ่อขุนเรียนนาน 2 ปี จึงจะออกงานได้ ส่วนเด็กปัจจุบันนี้จะเปิดเทปแล้วเรียนตามเทป แต่ก็ยังไม่ได้ดีใช้โน้ต

เพลงแรกที่เรียนคือ เพลงครู ชื่อ เพลงสวายจุมเวือด (มะม่วงชุมวัด) ซึ่งเป็นเพลงบังคับให้ทุกคนเรียนในสมัยนั้น จากนั้นจึงเรียนเพลงครูอีก 2 เพลง คือ ซเรี้ยชเดิร (ผู้หญิงวัยรุ่น) และ แสรี้ยปะเซอร์ (ผู้หญิงที่สรรเสริญ) แล้วจึงต่อด้วย เพลงรำพาย เพลงคร้อบคุม (มะเขือสุก) และเพลงชมโปงอัญของ ซเนงจันบ (สัตว์ในป่าคล้ายวัว) ตามลำดับ เพลงสวายจุมเวือดเป็นเพลงที่มีความยากและขาวที่สุด ปัจจุบันเด็กจึงไม่ได้เรียนแล้วเพราะไม่สามารถเรียนได้ ดังนั้นในปัจจุบัน ครูจะเริ่มสอนเพลงปลารัญเจ็กก่อน เพราะง่ายและสั้น แล้วจึงต่อไอ้ละหนอย และเข็บเข็บ ฯลฯ เวลาที่พ่อขุนใช้เรียนคนตรีจะเป็นช่วงกลางวันเพราะกลางวันจะต้องเลี้ยงควาย

พ่อขุนมีลูกศิษย์หลายคน แต่ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ อาจารย์ธงชัย ดิ่ง คำ คิว จึงคิดว่าคนตรีนี้ยังมีคนสืบทอดอยู่ แต่เนื่องจากความยากจนก็ทำให้มีการแยกย้ายกันไปทำงานที่กรุงเทพฯบ้าง แต่ก็ยังมีผู้สืบทอด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเด็กนักเรียนรุ่นใหม่

พ่อขุนมีความเชี่ยวชาญทั้งด้านการแสดงและการเจริ่ง จากการที่มีนิสัยเป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์ พ่อขุนได้สอนให้ชาวบ้านขับร้อง เจริ่งนอแคว และเจริ่งครูช เจริ่งบังนา เจริ่งชัน

สูง จนได้รับความนิยมในท้องถิ่นนั้น พ่อพูนเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง นอกจากนั้นพ่อพูนยังได้เป็นผู้ริเริ่มให้มีการจัดแสดงเพลง และพิธีกรรมของเขมรถิ่นไทย เผยแพร่ไปในหลายจังหวัดอีกด้วย

การแสดงในปัจจุบันนั้น พ่อพูนกล่าวว่ามีการเล่นแบบประยุกต์ให้จังหวะเร็วขึ้น แต่ก่อนจะร้องเป็นเรื่องราว เช่น ไปงานแต่งงานก็จะร้องสอนชายหญิง งานบวชก็จะสอนเรื่องบวช แต่ปัจจุบันคนจะไม่นิยมฟังร้องที่เป็นเรื่องราวเพราะช้า สมัยใหม่จะนิยมจังหวะเร็วเป็นการค้นหาเห็นอะไรก็ร้องไปตามที่เห็น ไม่ได้ร้องเป็นเรื่องราว แต่ถ้าใครยังจำเนื้อเก่าก็ยังร้องอยู่

ส่วนในด้านเครื่องดนตรีนั้นพ่อพูนกล่าวว่าขอเดิมใช้สายไหม แต่เมื่อไม่มีคนเลี้ยงไหม จึงหันมาใช้สายลวด เพราะสายลวดไม่ยืด ส่วนกลองแต่ก่อนจะเป็นกลองดินแต่ปัจจุบันไม่มีช่างทำได้แล้ว จึงมาใช้ไม้ขนุนกลึงเป็นกลองแทนการปั้นดิน

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อพูนกล่าวถึงพิธีการไหว้ครูว่าก่อนที่จะเรียนครูของท่านให้ไหว้ครูก่อน มีเครื่องไหว้ครูประกอบด้วย กรวย 5 กรวย บุหรี่ 5 มวน หมากพลู 5 คำ เหล้า 1 ขวด เงิน 1 สลึง ผ้าขาว 1 ผืน ไก่ต้ม 1 ตัว ข้าวและแกง 1 จานขนม ผลไม้ 1 ถาด

หลังจากมอบเครื่องไหว้ครูแก่ผู้สอน ครูก็จะท่องคาถา(แต่จะไม่ให้ศิษย์รู้) จากนั้นก็จะพรมน้ำมันด (น้ำ ขมิ้น แป้ง) พรมทั้งเครื่องดนตรีและนักเรียน

พ่อพูนได้นำวิธีนี้มาปฏิบัติในการถ่ายทอดวิชาแก่ศิษย์ โดยจะตั้งครูในวันพฤหัสบดี หรือวันอังคารเพราะถือว่าเป็นวันครู สมัยก่อนพ่อพูนไม่เคยจัดพิธีไหว้ครู แต่เพิ่งมาจัดครั้งแรกเมื่อปีที่แล้ว เพราะท่านได้ไปสอนที่จังหวัดร้อยเอ็ดแล้วได้เห็นพิธีไหว้ครู ก็เลยนำมาจัดที่บ้าน พ่อพูนเชื่อว่าถ้าก่อนเรียนไม่มีการไหว้ครูเด็กที่จะเรียนก็เรียนไม่ได้ ครูที่จะสอนก็ไม่สามารถสอนได้ เพราะจะไม่มีความมั่นใจ รวมทั้งการไหว้ครูก่อนแสดงเช่นกันก็ต้องมีพิธีการไหว้ครูด้วยเพื่อความเป็นสิริมงคล เครื่องบูชาก็จะเหมือนกันกับเครื่องไหว้ครูเมื่อมอบตัวเป็นศิษย์ แต่หากเป็นการแสดงในพิธีแต่งงานจะเพิ่มเครื่องไหว้ครูเป็นคู่ คือ เหล้า 2 ขวด ไก่ต้ม 2 ตัว ขนมผลไม้ 2 ถาด เงิน 40 บาท (ชาย 20 หญิง 20) การให้เครื่องไหว้เป็นคู่ถือว่าเป็นเคล็ดว่าเป็นมงคลเพราะเป็นคู่กัน (พูน สามสี, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2549)

พ่อโบราณ จันทร์กลิน

พ่อโบราณ จันทร์กลั่น ศิลปินเจริ่ง กันตรึม อายุ 64 ปี อยู่บ้านเลขที่ 75/2 หมู่ 8 บ้านดงมัน ตำบลคอโค อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

การถ่ายทอดความรู้

พ่อโบราณเล่าว่าได้เริ่มเรียนดนตรีเมื่ออายุ 12 ปี สมัยนั้นพ่อโบราณยังเลี้ยงควาย ทำนา จึงใช้เวลาว่างหรือช่วงที่หมดฤดูเก็บเกี่ยวไปเรียนดนตรี บิดาของพ่อโบราณเป็นนักเจริ่งรักษาผู้ป่วย และสะเคาะเคราะห์ แต่ไม่ได้เรียนร้องจากบิดา และก็ไม่เคยเข้าโรงเรียน เมื่ออายุ 12 ปี ได้ไปเรียนกับครูเทียนซึ่งเป็นคนบ้านกลอน ตำบลเขนียง อำเภอเมือง แล้วได้มาแต่งงานที่บ้านดงมัน

การเรียนของพ่อโบราณจะเป็นแบบการร้องตามที่ครูสอน เพลงแรกที่เรียน คือ สวายจุมเวือด ซเรีซเซตรี แสรียปะเซอร์ ตามลำดับ พ่อโบราณใช้เวลาเรียนนานหลายปี ในช่วงที่ยังร้องไม่ได้ เวลาถึงงานแสดงก็จะไปช่วยตีกลอง เพราะได้เรียนกลองด้วย เวลาเรียนถ้ามีเครื่องดนตรีไม่ครบก็จะใช้การตีเขาแทนการตีกลอง เพลงที่ยากที่สุด คือ เพลงสวายจุมเวือด แต่ครูนำมาสอนเป็นเพลงแรกก็ต้องเรียนตามที่ครูสอน เมื่อพ่อโบราณมาสอนเด็กก็ให้ร้องตามเหมือนกับที่พ่อโบราณเรียนมา โดยจะให้มีการอัดเทปเพื่อนำกลับไปทบทวน แต่พ่อโบราณมีความเห็นว่า การเรียนกับครูนั้นจะได้รายละเอียดมากกว่าการเรียนโดยฟังจากเทป

พ่อโบราณเล่าว่าแต่ก่อนนั้นมีลูกศิษย์มาก แต่ในปัจจุบันเหลือประมาณ 10-20 คน พ่อโบราณได้ถ่ายทอดความรู้ด้านเจริ่งให้ศิษย์โดยให้ศิษย์ท่องจำบทร้องและทำนอง ซึ่งต้องใช้เวลาในการเรียนพอสมควร พ่อโบราณกล่าวว่าปัจจุบันนี้เด็กๆไม่ค่อยที่จะสนใจเจริ่งเท่าไร และยกตัวอย่างว่าเมื่อ 2 เดือนที่แล้วกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลมาติดต่อให้ไปสอนแต่สุดท้ายก็เงียบหายไปคงเป็นเพราะคนไม่สนใจฟังทำให้พ่อโบราณคิดว่าการที่สังคมสมัยปัจจุบันชอบตามอย่างค่านิยมวัฒนธรรมตะวันตก อาจทำให้เพลงพื้นบ้านนี้สูญหายไป ซึ่งจะเป็นสิ่งที่น่าเสียดายมาก

พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนที่จะเรียน พ่อโบราณได้มีการทำพิธีไหว้ครู โดยมีเครื่องไหว้ครู ได้แก่ กรวย 5 กรวย รูปเทียน ข้าวต้ม กล้วย ขนม เงิน 1 สลึง ผ้าขาว เหล้า ไก่ต้ม 1 ตัว หมากพลู 5 คำ

พ่อโบราณกล่าวว่าได้นำเครื่องไหว้ครูเหล่านี้ใส่พานไปมอบให้ครู ครูก็จะบอกให้ตั้งใจเรียน แล้วจะเข้มงวดในการเรียนเช่นการร้องเพลงต้องร้องให้เต็มเสียงเป็นต้น พ่อโบราณเล่าว่าเวลาไปแสดงนั้นก็ต้องมีการไหว้ครูเช่นกัน การกล่าวไหว้ครูไม่ต้องใช้คาถา เวลาไหว้พ่อโบราณก็จะนึกถึงครูบาอาจารย์ทั้งหลาย หากไม่ได้ไหว้ครูพ่อโบราณมีความเชื่อว่าจะผิดครู แล้วจะมีอาการปวดหัว ไม่สบาย ซึ่งจะต้องแก้ด้วยการเพิ่มเครื่องไหว้ครูเป็น 2 เท่า นำมาถวายครูเป็นการขอขมาแล้วอาการจะหายไปซึ่งเหตุการณ์นี้เคยเกิดขึ้นกับพ่อโบราณเอง พ่อโบราณได้ถ่ายทอดวิธีไหว้ครูนี้ให้แก่ศิษย์เช่นกัน โดยผู้ที่มาเรียนต้องทำการไหว้ครูก่อนโดยใช้เครื่องบูชาครูตามที่กล่าวมา (โบราณ จันทร์กลั่น, 11 พฤษภาคม 2549)

จังหวัดบุรีรัมย์

อาจารย์เกรียงศักดิ์ ปะรุนรัมย์

อาจารย์เกรียงศักดิ์ ปะรุนรัมย์ (ซ้ายมือ)

อาจารย์เกรียงศักดิ์ ปะรุนรัมย์ อายุ 44 ปี อาจารย์สอนดนตรีพื้นเมืองอีสานใต้โรงเรียนพลับพลายพิทยาคม อยู่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 6 บ้านโคกโพธิ์ ตำบลสะเดา อำเภอพลับพลาย จังหวัดบุรีรัมย์

การถ่ายทอดความรู้

อาจารย์เกรียงศักดิ์เล่าถึงชีวิตการเรียนดนตรีว่า เดิมเป็นคนบ้านเสม็ด ตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ บิดาชื่อนายสุกรี ปะรุนรัมย์ ครอบครัวของบิดามีพี่น้องถึง 11 คน และทุกคนสามารถบรรเลงวงมโหรีเขมรโบราณได้ ปัจจุบันไม่มีวงแล้วแต่ยังคงมีเครื่องดนตรีอยู่ที่บ้านเดิม

ส่วนมารดาเป็นนางเอกลิเกพื้นเมือง ซึ่งมีทั้งแบบเขมรและไทยปะปนกัน อาจารย์เกรียงศักดิ์เล่าถึงแรงบันดาลใจในการเรียนดนตรีว่า สมัยเด็กนั้นเวลาที่บิดาไปแสดง อาจารย์ก็จะตามไปด้วยทุกครั้ง จนเมื่ออายุ 10 กว่าปีเริ่มมีความสนใจ จึงได้ศึกษาและหัดร้อง ท่องจำเนื้อเพลงเก่าที่มารดาร้องให้ฟัง ส่วนบิดาก็สอนตีกลองให้บ้าง ในปีพ.ศ. 2521 อาจารย์ได้มาเรียนดนตรีกับครูบุญถึง ปานะโปย นอกจากนี้ยังเรียนทั้งร้องและดนตรีทั้งกับแม่พลอย ราชประ โคน และแม่คำเรียบ สุทันรัมย์ ระหว่างที่ได้เข้าศึกษาในระดับมัธยมจึงได้มาเรียนกับครูสไบทอง ซึ่งปัจจุบันเป็นภรรยาของอาจารย์เกรียงศักดิ์

อาจารย์เกรียงศักดิ์กล่าวว่าการเรียนสมัยก่อนครูจะปฏิบัติให้ดูแล้วศิษย์จึงปฏิบัติตาม ในสมัยที่เรียนมัธยมนั้นอาจารย์เกรียงศักดิ์ได้เรียนดนตรีกับครูสไบทอง โดยเริ่มเรียนตั้งแต่เจี๋ย(ร้องกับแคน 1 เต้า) กับมโหรีเขมร(จะเข้ ปี่ กระจับปี่ กลองมโหรี ซอกันตรึม ปี่อ้อ ฉิ่ง ฉาบ กรับ สมัยก่อนมีพืชน้ำเต้าแต่ปัจจุบันไม่มี) เมื่อเจี๋ยกับมโหรีเขมรมารวมกันจึงพัฒนามาเป็นกันตรึม (ซอกันตรึม กลอง 2 ใบ ร้อง ฉิ่ง ฉาบ กรับ ปี่อ้อ แต่ปัจจุบันไม่มีคนเป่าปี่อ้อแล้วจึงตัดปี่อ้อออก) อาจารย์เกรียงศักดิ์ใช้ช่วงเวลาหลังเลิกเรียนในการฝึกหัด สมัยนั้นอาจารย์เรียนร้อง ครูสไบทองจะส่งข้อความทำนองร้อง อาจารย์เกรียงศักดิ์ก็จะร้องตามทำนองซอกที่ครูส่ง ส่วนเนื้อร้องเป็นเนื้อโบราณ อาจารย์เกรียงศักดิ์จึงใช้เวลาเรียนเพียงไม่กี่วันก็สามารถออกแสดงได้เนื่องจากได้จำเนื้อเพลงโบราณมาจากมารดาตั้งแต่วัยเยาว์ ส่วนการด้นนั้นอาจารย์เกรียงศักดิ์เรียนรู้อเองโดยอาศัยไหวพริบและความชำนาญทางการร้องเพลง

อาจารย์เกรียงศักดิ์กล่าวถึงขั้นตอนในการเรียนว่า เพลงที่ผู้เรียนจะได้เรียนทุกคนคือ เพลงครุ ซึ่งมีอยู่หลายเพลง ส่วนเพลงครุเพลงแรกที่อาจารย์เกรียงศักดิ์ได้เรียนคือ เพลงอมตูก ต่อจากนั้นจึงได้เรียนเพลงครุอื่นๆอีก เช่น เพลงปะชะ เพลงรำเปื่อย เพลงมโหรีเขมร เพลงสวายจุมเวียด เพลงคำเรียขไลหรือพุก เพลงเมื่อตระเงี้ยว ตามลำดับ เพลงครุที่อาจารย์เกรียงศักดิ์เห็นว่ามีความยากมากที่สุดคือ เพลงสวายจุมเวียด

อาจารย์เกรียงศักดิ์กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของการแสดงวงกันตรึมในปัจจุบันว่ามีการนำเพลงสมัยใหม่เข้ามาผสมผสานด้วย หากเป็นวงสมัยใหม่ก็จะเล่นแต่เพลงใหม่ๆ ทำให้เด็กไม่รู้เพลงเก่าๆ ดังนั้นเมื่อเวลาที่อาจารย์เกรียงศักดิ์สอนเด็กๆนั้น จะสอนทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ โดยจะอธิบายให้เด็กรู้ว่าทั้ง 2 แบบนั้นเป็นอย่างไร เพื่อให้เด็กรู้จักแยกแยะ ปัจจุบันมีการนำทำนองเพลงถูกทุ้งมาแล้วใช้เนื้อเพลงกันตรึมในการร้อง ซึ่งคนส่วนใหญ่ที่ทำเช่นนี้เพราะเกี่ยวกับเรื่องของธุรกิจ คือ ต้องการที่จะผลิตเทปออกจำหน่ายให้ได้เท่านั้น โดยไม่ได้เน้นเรื่องของความเป็นแบบฉบับหรือแบบโบราณ แต่สำหรับวงของอาจารย์เกรียงศักดิ์นั้นยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกันตรึมแบบโบราณไว้อยู่ เมื่อมีงานแสดงที่ไหนก็ตาม วงนี้จะเล่นเพลงครุก่อนเสมอ เล่นแบบโบราณก่อนแล้วจึงเล่นแบบประยุกต์

ด้านรูปแบบการแสดงนั้น สมัยก่อนเวทีเป็นเพียงสี่เหลี่ยม นักร้อง ชาย-หญิง 2 คน มีไมโครโฟนตั้งอยู่ตรงกลาง การแต่งกายยังไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ใช้การใส่เสื้อแขนยาว ใส่สูทผูกไทด์ ผู้หญิงนุ่งโจงกระเบน การร้องเริ่มจากการทักทายคนดู แล้วจึงอุปมาอุปมัย เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม วิถีชีวิต ความรักหรือการตั้งสอน โดยการร้องโต้ตอบสลับกันระหว่างชาย-หญิง ใช้กลอนสด แบบสองแฉ่งสองงาม ภาษาที่ใช้เป็นภาษาพื้นบ้าน ส่วนปัจจุบันมีการนำเครื่องดนตรีไฟฟ้าเข้ามา เช่น กลองชุด กีตาร์ไฟฟ้า คีย์บอร์ด กลองทอม ส่วนเครื่องดนตรีที่เป็นแบบโบราณก็มีการเปลี่ยนแปลง เช่น กลองเดิมใช้หนังงู เปลี่ยนมาใช้ผ้าใบแทน สายซอเดิมใช้สายไหมเปลี่ยนมาใช้สายลวด คันชักซอเดิมใช้หางม้าเปลี่ยนมาใช้เส้นเอ็น ซอมีการติดไฟฟ้า การเปลี่ยนแปลงนี้เพื่อให้สะดวกในการใช้และหาวัสดุมาทำ การแสดงมีทั้งเดินและรำ การแต่งกายก็เปลี่ยนไปเป็นนุ่งสั้นๆ เรื่องที่แสดงก็เกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว เรื่องของวัยรุ่นหนุ่มสาว ภาษาที่ใช้ก็เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมปัจจุบัน ซึ่งจะใช้คำพวนและเป็นคำไม่สุภาพ

อาจารย์เกรียงศักดิ์ให้ความเห็นว่าอันที่จริงการเปลี่ยนแปลงของวงกันตรึมให้เป็นแบบสมัยใหม่นั้นทำให้เด็กๆ มีความสนใจที่จะเรียนดนตรีกันมากขึ้น แต่เมื่อเด็กเข้ามาเรียนอาจารย์จะสอนทั้งแบบโบราณและแบบสมัยใหม่ ดังนั้นวงกันตรึมยังคงสามารถพบเห็นได้อยู่ในงานประเพณีต่างๆ และ อาจารย์เกรียงศักดิ์เชื่อว่าสามารถที่จะดำรงสืบทอดต่อไปได้อีก ทั้งได้กล่าวเปรียบเทียบเพลงต่างๆ ในการแสดงกันตรึมระหว่างไทยกับกัมพูชาว่า เพลงส่วนใหญ่จะเหมือนกันทั้งความยาวและวิธีการบรรเลง เช่น ความยาวจะขึ้นอยู่กับคนร้องและ วิธีลงจบ จะให้คนซอรับเหมือนกัน สิ่งที่แตกต่างกัน มีดังนี้

1. สำเนียงของคนร้อง จะมีคำบางคำที่ออกเสียงต่างกัน เช่น "ไม่รู้" ไทยออกเสียงว่า "มะเค็ง" กัมพูชาออกเสียงว่า "อับเค็ง"
2. เครื่องดนตรี นอกจากซอกันตรึม กลอง 2 ใบ ร้อง ฉิ่ง ฉาบ กรับ แบบของไทยแล้ว กัมพูชายังมีขิม และพิณน้ำเต้าอีกด้วย
3. การเรียกชื่อวง ไทยจะเรียกตามเสียงของกลอง คือ "กันตรึม" ส่วนกัมพูชาจะเรียกตามการร้องว่า "จำแรง" หรือ "เจเรียง"

วงดนตรีอีกประเภทหนึ่งที่ยังพบเห็นในพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ คือ วงมโหรี โดยเป็นวงที่เล่นทั้งเพลงไทยกับเพลงเขมรผสมกัน แต่วงดนตรีที่เหลือมีเพียงคนอายุ 40-50 ปีเล่นและไม่มีเด็ก สืบทอดต่อนั้นคือ วงปีพาทย์เขมร ประกอบไปด้วย ระนาดเอก ฉ่องวงใหญ่ ปี่ในหรือปี่อ้อ ตะโพน กลองทัด ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง งานที่ใช้เล่นเป็นงานพิธีกรรม ได้แก่ งานเข้าทรง ประเพณี เทศกาลงานบุญต่างๆ ฯลฯ แต่ไม่นิยมเล่นในงานศพ

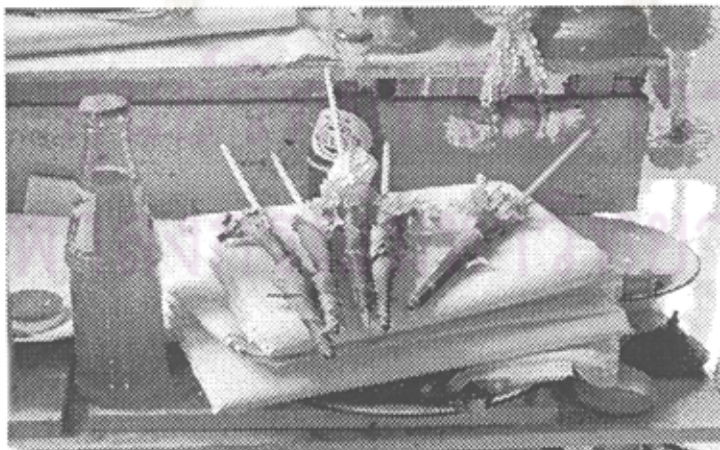
ในด้านการถ่ายทอดนั้น อาจารย์เกรียงศักดิ์จะเริ่มจากการให้เด็กไหว้ครูและบอกให้เด็กรู้จักเรื่องข้อห้าม การถืออาวุโส การขอขมา จากนั้นจึงเริ่มเข้าการเรียนดนตรี หากเป็นเด็กชั้น ม.1 จะเริ่มเรียนเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมก่อน แล้วจึงเรียนเพลงต่างๆ เช่น เพลงอมตูก เพลงเกวานอ เพลงปะ

จะ ๑๓๑ แล้วจึงเรียนเกี่ยวกับเรื่องเครื่องดนตรี จึงค่อยด้วยเรื่องประวัติความเป็นมา วิธีการเรียน นั้นสำหรับนักเรียนจะเขียนเนื้อเพลงบนกระดาน แต่ไม่ได้เขียนโน้ต เพราะเด็กที่เรียนดนตรีนั้น ส่วนใหญ่จะเล่นเป็นอยู่แล้ว โดยพวกเขาจะถอดบทเพลงโบราณมาจากบทที่อาจารย์นำมาให้ สถานที่เรียนของเด็กๆคือที่บ้านอาจารย์เกรียงศักดิ์ ซึ่งมี 2 หลัง หลังหนึ่งจะเป็นที่ซ้อมของเด็กที่เรียนดนตรี อีกหลังหนึ่งจะเป็นที่ซ้อมของเด็กที่รำ แต่เด็กๆจะไม่ได้กินนอนอยู่ที่บ้านนี้ นอกจากว่า มีงานที่ต้องไปแสดงจึงจะมานอนค้างกัน

อาจารย์เกรียงศักดิ์กับครูสไบทองได้จัดตั้งวงกันตรึมขึ้น ชื่อ วงเกรียงศักดิ์ ส.สไบทอง และได้ส่งวงเข้าประกวดจนได้รับรางวัลชนะเลิศด้วยพระราชทานปีพ.ศ.2546 การประกวดเพลงพื้นบ้าน 5 ภาค หลังจากที่ได้รับรางวัลนี้ทำให้ทางโรงเรียนได้จัดหลักสูตรการเรียนดนตรีพื้นบ้านนี้เข้าในหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เด็กๆได้เรียน โดยเด็กที่สนใจจะมาเรียนในช่วงเย็นเหมือนเป็นการเรียนเพิ่มเติม แต่ก็มีครูสอบให้คะแนนเหมือนวิชาเรียนทั่วไป ปัจจุบันนี้วงของโรงเรียนมีนักเรียน ทั้งหมด 26 คน

พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนที่จะเรียนกับครูท่านใดก็ตาม อาจารย์เกรียงศักดิ์จะต้องทำพิธีไหว้ครูก่อน เครื่องที่ใช้ ไหว้ครู ได้แก่ ผ้าขาว 1 ผืน เหล้าขาว 2 ขวด พลุ 4 ใบ น้ำส้ม 2 ขวด บุหรี่ 1 ซอง ข้าวสาร 1 ถ้วย เงิน 1 บาทวางบนข้าวสาร เงิน 26 บาทค่าครู (ปัจจุบันเด็กที่มาเรียนจะใช้เงิน 6 บาท ถ้าเป็นไหว้ครู ก่อนการแสดงปัจจุบันใช้ 99 บาท เนื่องจากค่าครองชีพสูงขึ้น) กรวย 5 กรวย (ดอกไม้และรูป 5 ดอกต่อกรวย) เทียน 1 คู่ ไม้ค้ำ 2 ตัว (สำหรับงานแต่งงานอนุโลมให้ใช้ไม้ค้ำแทนได้ แต่หากเป็นงานศพใช้ไม้ค้ำเท่านั้น)

เครื่องบูชาครู

สำหรับพิธีไหว้ครูประจำปี จะจัดวันพฤหัสบดี เพราะถือว่าเป็นวันครู ช่วงเดือนเมษายน ขึ้น 1 ค่ำ ซึ่งภายใน 4 ปี จะต้องจัดอย่างน้อย 1 ครั้ง แต่จะมากกว่านี้ก็ได้

ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ทำพิธีทั้งไหว้ครูและครอบครูคือครูสไบทอง เชื่อกันว่าครูสไบทองนั้นมีองค์ ประวิติของครูสไบทอง มีว่า คุณตาของครูสไบทองนั้นเป็นพระเอกลิเกเขมรจากกัมพูชา เมื่อสมัยที่ครูสไบทองอายุประมาณ 14-15 ปี ครูสไบทองได้นุ่งขาวห่มขาว นอนเหมือนคนหมดสติ นาน 3 เดือน แต่หากได้ยินเสียงมโหรีหรือปี่พาทย์ จะลุกขึ้นมาร้องอย่างเดียว ครูจะไม่ทานอาหารแต่จะดื่มเพียงน้ำมะพร้าว เมื่อพาไปพบแพทย์เพื่อฉีดยา เข็มฉีดยาก็หัก ไม่สามารถฉีดยาได้ ครั้นได้ให้คนทรงคู่ก็ได้รับคำแนะนำให้ทำพิธีโดยการนำคนตรีมาแสดงฟรีที่วัด 9 วัด จนครบ 4 ปีจึงจะหาย เมื่อครูสไบทองหายจากการมีอาการข้างต้นแล้ว ก็สามารถเล่นดนตรีได้ทั้งๆ ที่ไม่เคยเรียนมาก่อน จึงเชื่อกันว่า ครูสไบทองมีเทวดามาเข้าทรงในร่างของครูสไบทอง

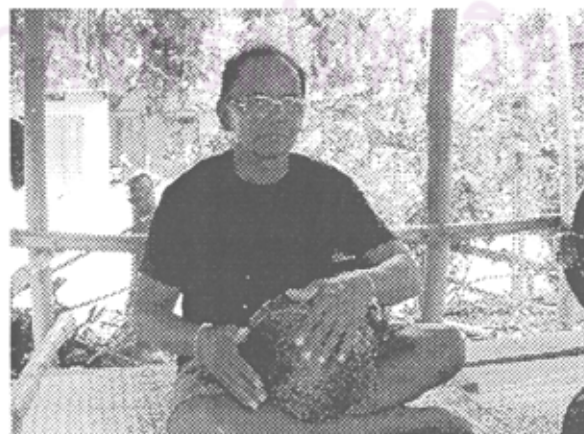
ข้อห้ามและความเชื่อต่างๆ ของการเล่นดนตรีพื้นบ้านมีดังนี้

1. ห้ามทานไก่ผ่าขวาง เพราะเชื่อว่าจะขวางวิชา ต้องผ่าตามยาวถึงจะทานได้
2. ห้ามทานผักแขยง
3. ห้ามข้ามเครื่องดนตรี
4. ห้ามลอดราวตากผ้าหรือไม้ค้ำยัน
5. ห้ามใส่ผ้าถุงด้านบนศีรษะ

หากทำผิดข้อห้ามไม่ว่าจะเป็นตัวอาจารย์ผิดเองหรือเด็กที่อาจารย์สอนทำผิด อาจารย์เกรียงศักดิ์จะมีอาการคิดอะไรก็ไม่ออก ฐึ่สึกหงุดหงิด และจะต้องขอขมา การขอขมาทำโดยการจุดธูป 5 ดอก หรือ กรวย 15 หรือ 150 กรวย ธูป 5 ดอก เทียน 2 เล่ม นำมาถวายครู ส่วนการเล่นคุณไสยนั้นในอดีตมีการเล่นคุณไสยใส่กันแต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว (เกรียงศักดิ์ ประทุมรัมย์, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2549)

จังหวัดศรีสะเกษ
พ่อวันดี ใจอ่อน

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ่อวันดี ใจอ่อน อายุ 67 ปี ศิลปินวงกันตรึม และวงมะมั่วด จังหวัดศรีสะเกษอยู่
บ้านเลขที่ 73 หมู่ 3 ตำบลโพธิ์วงษ์ อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อวันดีกล่าวถึงชีวิตการเรียนดนตรีว่า เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกจากบุคคลในครอบครัว
ขณะที่เรียนอยู่ ป.3 และได้เรียนอีกครั้งเมื่อเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนเทพวิทยาใต้ เครื่อง
ดนตรีที่เรียนคือ วงมโหรี ทั้ง ซอด้วง ซออู้ เพลงแรกที่เรียนคือ เพลงสั่นวล การเรียนของพ่อวันดี
คืออาศัยการจำจากคนเฒ่าคนแก่และเพื่อนที่ไปเล่นด้วยกัน เนื่องจากมีความชอบเพลงพื้นบ้าน และยังมี
มีโอกาสแสดงแล้วได้เงินอีกด้วยจึงได้มาเล่นดนตรีอย่างจริงจัง เดิมเล่นมโหรีทั้งงานกฐิน งาน
แต่งงาน งานศพ ภายหลังจึงเปลี่ยนมาเล่นกันตรึมมะมั่วด นอกจากจะเรียนซอแล้ว พ่อวันดียังได้
เรียนแตรวง พวงเพลงมาร์ช เพลงพาเหรดอีกด้วย ส่วนการเจียรนั้นใช้ปฏิภาณของตัวเองและได้
จากการจำมาจากคนอื่น ๆ

พ่อวันดีเล่าถึงวิธีการเรียนดนตรีว่า ครูจะใช้วิธีการสาธิตให้ดูและใช้เสียงพูดตามเสียงเครื่อง
ดนตรี แล้วให้ศิษย์ปฏิบัติตาม ไม่มีการใช้โน้ต เป็นการสอนปากเปล่า พ่อวันดีจะสอนลูกศิษย์
โดยการใช้ปากเปล่าเหมือนกัน เพราะไม่เคยมีความรู้เรื่องโน้ตมาก่อน พ่อวันดีมีลูกศิษย์หลายคน
เล็กที่มาเรียนจะเรียนที่บ้านแบบเข้าไปเย็นกลับโดยไม่ต้องเสียค่าจ้าง เครื่องดนตรีที่ใช้
ในวงมะมั่วด คือ กลอง 3 ใบ ซอไฟฟ้าหรือซอธรรมชาติ (หากไปแสดงบ้านที่มีไฟฟ้าก็ใช้ซอไฟฟ้า
เพื่อสะดวกในการต่อเข้ากับเครื่องขยายเสียง) ฉิ่ง 1 ใบ (หุ่ย) ฉิ่ง ฉาบ กรับ และแคน เดิมจะไม่
มีแคนเพราะใช้ปี่อ้อ แต่เนื่องจากปัจจุบันไม่มีคนเป่าจึงเปลี่ยนมาใช้แคน การเล่นมะมั่วด ไม่มีเพลง
เฉพาะ สามารถเล่นเพลงอะไรก็ได้ ถ้าหากว่าในถิ่นที่ไปเล่นนั้นชอบเพลงอะไรก็จะเล่นเพลงนั้นๆ

พ่อวันดีกล่าวถึงขั้นตอนการแสดงมะมั่วด และได้จัดซื้อเพลงต่างๆ ไว้ดังนี้

1. เพลงครู เพื่อเป็นการยกครู แล้วก็จะมีการเข้าทรง
2. เพลงที่ใช้ประกอบรำ ได้แก่ สุริยา และมะลุนโดง (รุ่มมะพร้าว) ตามลำดับ
3. เพลงเสกขุม (นกแก้วร้อง) ใช้บรรเลงตอนผูกแขน หลังจากนั้นก็เล่นเพลงรำธรรมชาติ
4. เพลงคำไร (ช้าง)
5. เพลงระเมียง (กวาง)
6. เพลงไชรเขมา (สาวคำ)
7. เพลงซาปะदान (ซา = เลิก, ปะदान = เพดาน)
8. เพลงตาเงินตาจเรี (เพลงเร็ว)

การบรรเลงจะเริ่มจาก 6 โมงเย็น เมื่อถึงกลางคืนก็จะมีช่วงหยุดเล่นเพื่อทานอาหาร ในช่วงทานอาหารนี้จะมีพิธีเช่นเปรมปรี คือ การเช่นพระพิฆณุกรรม¹ เครื่องเช่น ได้แก่ ไก่ 1 ตัว ข้าวต้มกรวย 5 กรวย ข้าวสาร เหล้า 1 ขวด เงิน 25 บาท ดอกไม้ รูป เทียน หลังจากที่ยุคพักประมาณ 1 ชั่วโมง ก็เริ่มเล่นดนตรีเพื่อให้ครูเข้าทรงใหม่อีกครั้ง ทุกครั้งที่มีการเข้าทรงใหม่จะต้องบรรเลงเพลงครูใหม่ทุกครั้ง ส่วนเพลงอื่นๆ ก็เหมือนเดิม เมื่อบรรเลงมาจนสว่างก็จะมีการหักดอกไม้ (ดอกจานหรือดาวเรือง) เรียกว่า ซาปะดาน จะใช้เพลงซาปะดาน โดยเป็นการใช้ผ้าขาวที่ทำเป็นกรวย 9 ดอกเย็บติดกับผ้า ช่วงเช้าครูที่เข้าทรงก็จะหักดอกไม้แล้วนำมามอบให้กับนักดนตรีเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณที่ได้มาบรรเลงดนตรีให้ในการทำพิธี นักดนตรีที่รับดอกไม้จะถูกนำผ้าขาวมาคลุมศีรษะและออกไปรำกับแม่มด พร้อมกับสาธิตข้ามเปลือกในกระบุงที่อุ้มไว้ เมื่อโปรยข้ามเปลือกคณะแม่มดก็จะพากันรื้อเพดาน เสือ เพื่อให้เห็นว่า ต่อไปจะไม่มีการเล่นแม่มด (มะมั่วด) ที่บ้านนี้อีก นั่นหมายถึงว่า บ้านนี้จะไม่มีโรคภัยอีก เป็นอันเสร็จพิธี

เครื่องดนตรีที่ใช้มีความทันสมัยขึ้น เช่น ซอ มีการคิดเครื่องไฟฟ้าที่กระบอกซอเหมือนกับกีตาร์ไฟฟ้า เพื่อที่จะสะดวกในการแสดง ส่วนสายซอที่ใช้เป็นสายลวดเนื่องจากต้องการเสียงแหลม เดิมทีนั้นจะเป็นสายเอ็น แต่ไม่ได้เสียงที่ต้องการจึงต้องเปลี่ยนแปลง กลองที่ใช้แบบโบราณจะเป็นกลองที่ทำมาจากดิน แต่ปัจจุบันก็มีการทำกลองจากไม้ขนุน เพราะจะไม่แตกง่ายเหมือนกลองที่ทำมาจากดิน

พอวันดีกล่าวว่ามีงานมากจนแทบจะไม่มีวันหยุด ค่าตอบแทนเมื่อก่อนได้ 2,800 – 2,900 บาท ต่องาน ปัจจุบัน ได้ 3,000 บาท สมาชิกมีทั้งหมด 6 คน ก็จะได้คนละ 500 บาท แต่การแสดงดนตรีมะมั่วดนี้ก็เพียงอาชีพเสริม เพราะถ้าว่างพอวันดีก็ยังคงทำงานทำไร่ด้วย

พอวันดีให้ความเห็นว่าความสนใจของคนปัจจุบันในการเล่นหรือดูดนตรีชนิดนี้ก็พอมิบ้าง คนที่สนใจจะเป็นกลุ่มวัยกลางคน แต่ปัญหามีอยู่ว่าขาดอุปกรณ์ ซึ่งผู้แสดงจะต้องหาเองเนื่องจากการเล่นมะมั่วดนั้นศิลปินจะต้องสงวนเครื่องดนตรีไว้เป็นเครื่องทำมาหากินของแต่ละคน การถ่ายทอดจึงค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป เท่าที่จะทำได้ ส่วนเล็กๆ ก็ให้ความสนใจแต่ไม่มีความอยากเรียน

พิธีกรรมและความเชื่อ

พอวันดีกล่าวถึงเรื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในการเรียนดนตรีว่าจะให้เด็กทุกคนที่มาเรียนทำคายน้อ (ไหว้ครู) ทุกคน แต่ไม่จำเป็นต้องใส่เงินกำไลเนื่องจากพอวันดีเห็นว่าเด็กไม่มีเงิน การไหว้ครูเป็นไปตามขนบประเพณีที่เชื่อว่าจะทำให้มีสติปัญญาดีสามารถจดจำเพลงที่เรียนได้ดี ซึ่งเครื่องไหว้ครูนั้นประกอบด้วย กรวย 5 กรวย (ใบคองนำมาทำกรวยและใส่ข่อยใบไม้ข้างใน) เหล้า 1

¹ ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสานเล่มที่ 1 หน้า 83 เรียก คุรุปะปีการ ชาวเขมร-ส่วย เรียกเต็มว่า เปรียะ ปิ

ขวด หมากพลู ใก่อ่ 1 ตัว ผ้าขาว 1 ผืน และเงิน 12 สตางค์ การแสดงทุกครั้งจะต้องไหว้ครูเช่นกัน เพื่อเป็นการบอกกล่าวครูให้ทราบว่าจะมีการแสดงเกิดขึ้น เป็นการขอพรจากครู โดยปัจจุบันใช้เงิน ค่ากำหนด 25 บาท พ่อวันดีกล่าวถึงข้อห้ามของการเล่นดนตรีว่า มีข้อห้ามไม่ให้ข้ามเครื่องดนตรี เพราะเชื่อว่าเครื่องดนตรีเป็นของสูง และเป็นเครื่องมือในการใช้ประกอบอาชีพ (วันดี ใจอ่อน, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2549)

พ่อฝั่ง จันครา

พ่อฝั่ง จันครา อายุ 73 ปี ศิลปินกัณตริม จังหวัดศรีสะเกษ ได้รับเชิดชูเกียรติให้เป็นครุภูมิ ปิอูชาชาวบ้าน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 65 หมู่ 16 ตำบลสำโรงคาเงิน อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อฝั่งเริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกเมื่ออายุ 12 ปี เพราะความชอบและสนใจ โดยเรียนกับบิดา ชื่อ นายวงศ์ จันครา ใช้เวลาเรียนในช่วงกลางคืน เนื่องจากตอนกลางวันต้องไปเลี้ยงควาย เครื่องดนตรีที่เรียนได้แก่ ซอฮู้ ซอด้วง ขลุ่ย เพลงแรกที่เรียนคือ ซเรี้ยแบนโจลจ๊าบ เพลงอื่นๆ ที่เรียนได้แก่ เคนโฆ้วนครวัด อาเลบันประเวิก (อาเลไปยงนกเป็ดน้ำ) ฯลฯ นอกจากนี้ยังได้เรียน เพลงชมรปากท้อกับอาจารย์ศิริ สีลาวัฒน์

ใช้วิธีการดูตามที่บิดาสี แล้วปฏิบัติตาม โดยไม่มีการอ่านหรือบันทึกโน้ต ปัจจุบันพ่อฝั่ง ได้สอนลูกศิษย์ร่วมกับอาจารย์เผด็จ ศรีเมือง ที่โรงเรียนบ้านสำโรงคาเงิน ตั้งแต่ พ.ศ.2542 มีวิธีการสอนเด็กโดยใช้โน้ต ครอบ ฟ ซึ่งพ่อฝั่งได้ศึกษามาจากอาจารย์เผด็จ เพลงที่พ่อฝั่งใช้สอนเด็กเพลงแรก คือ เพลงอนรุักษ์กัณตริม ซึ่งเป็นเพลงที่พ่อฝั่งและอาจารย์เผด็จ ศรีเมืองร่วมกัน แต่งขึ้นใหม่ ปัจจุบันไม่ได้ไปสอนที่โรงเรียนแล้ว

พ่อฝั่งได้ถ่ายทอดดนตรีให้กับบุตรคนสุดท้องและหากอาจารย์เผด็จมาติดต่อก็ให้ไปสอนที่โรงเรียนก็จะไปสอน โดยได้เงิน 150 บาทต่อชั่วโมง อาชีพหลักของพ่อฝั่งคือ ทำนา และทำเครื่องดนตรีชาย

เพลงสมัยใหม่ทำให้เด็กวัยรุ่นชอบบรรเลงเพลงเร็วๆ แต่ก็ยังคงเล่นดนตรีพื้นบ้านกันอยู่ โดยมีอาจารย์เผด็จเป็นผู้ถ่ายทอดต่อ พ่อฝั่งได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงด้านดนตรีในสมัยปัจจุบันว่า มีการเปลี่ยนแปลงของท่านองกันตรึม โดยการสร้างทำนองใหม่(แต่งเพลงใหม่) แต่ยังมีการเล่นเพลงเก่าอยู่บ้าง สำหรับเครื่องดนตรี ทั้งซออู้ ซอด้วงเดิมใช้สายไหม แต่ปัจจุบันพ่อฝั่งใช้สายลวด โค้ดได้แรงบันดาลใจมาจากสายกีตาร์ เพราะไม่ต้องการให้เสียงลด ส่วนกลองกันตรึมมีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้ดินปืนมาเป็นใช้ไม้แทน เพราะโชนดินจะแตกบ่อย นอกจากนี้ยังพบการใช้ไม้ทรงนั่งแทนการใช้เบาะเพราะเป็นวัสดุที่หาและผลิตได้ง่าย

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อฝั่งกล่าวว่าก่อนที่จะมีการเรียนดนตรีพ่อฝั่งได้ทำพิธีไหว้ครู โดยมีเครื่องไหว้ครูคือ สวย 5 อัน (ในสวยมีดอกไม้ รูป เทียน หมากพลู) ข้าวสาร 1 งาน เงิน 25 บาท เมื่อทำพิธีครูจะให้ท่องคาถาว่า "อมจิตติ มณีจิตตั้ง อมจิตตั้ง มนังจิตติ" ท่อง 3 จบ ส่วนเครื่องไหว้ครูก่อนการแสดงมีดังนี้ ไม้ 1 ตัว หรือ ไข่ 1 ฟอง ถ้าไม่ได้ไหว้จะเล่นเพลงแบบหลงลืม และถ้าผิดครูจะไม่สวาท ปวดหัว ข้อห้ามที่ต้องปฏิบัติ คือ ห้ามข้ามเครื่องดนตรี ห้ามลอดใต้ไม้ค้ำคันท้าย เพราะถ้าลอดวิชาจะเสื่อม (ฝั่ง จันครา, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2549)

จากการสำรวจข้อมูลศิลปินพื้นบ้านเขตอีสานใต้ ในจังหวัดจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษบุรีรัมย์ สระแก้ว พบว่าดนตรีพื้นเมืองที่โดดเด่นของจังหวัดดังกล่าวได้แก่ วงกันตรึม เจริญ มโหรีเขมร วงมะม่วง และวงปี่พาทย์เขมร การสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีของจังหวัดในเขตอีสานใต้เป็นไปโดยวิธีมุขปาฐะ โดยชีวิตของศิลปินที่เริ่มเรียนดนตรีนั้นมีลักษณะคล้ายกันคือเกิดมาในครอบครัวนักดนตรี มีบิดา มารดาเป็นศิลปิน จึงเป็นแรงบันดาลใจให้มีความรักในอาชีพนักดนตรี แต่การเรียนในระยะแรกนั้นเริ่มโดยการเรียนแบบครูพักลักจำก่อน แล้วจึงเรียนแบบจริงจังตามชนบท ในระยะหลัง มีศิลปินบางท่านเล่าว่าไม่เคยเรียนกับศิลปินท่านใด แต่ที่ปฏิบัติได้เป็นเพราะการลักจำจากศิลปินท่านอื่นจนกระทั่งเกิดความชำนาญ จึงได้ถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้อื่นต่อไป ศิลปินบางท่านนั้นมีโอกาสได้ขึ้นได้ฟังดนตรีตามงานบุญต่างๆ จึงเกิดความสนใจเริ่มเรียนเมื่ออายุมากแล้ว

วิธีการเรียนที่เป็นไปแบบมุขปาฐะนั้น ในแต่ละประเภทของดนตรีก็จะมีข้อกำหนดในการเริ่มต้นเรียนแตกต่างกันไป เช่นในการเรียนกันตรึม และมโหรีเขมรนั้นมักจะเริ่มต้นด้วยกลุ่มเพลงที่ถือว่าเป็นเพลงครู ได้แก่ เพลงสวายุภูมิเวียด เพลงชเรีษชเรีษ แสร้อยปะเสอร์ เพลงอมตูก เพลงชเรีษแบบใจจ๊าบ การเรียนจะเริ่มด้วยเพลงใดในกลุ่มนี้นั้นขึ้นอยู่กับครูผู้สอน เพลงที่ศิลปินมีความเห็นตรงกันว่าเป็นเพลงที่ยาวและยากได้แก่เพลงสวายุภูมิเวียด ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ไปยังกลุ่มเยาวชนที่สนใจในปัจจุบันจึงไม่นิยมเริ่มต้นด้วยเพลงนี้ เพราะส่วนมากเยาวชนไม่มีความอดทน

เพียงพอ มีหลายคนได้เลิกไปเพราะไม่สามารถเล่นเพลงยากที่เป็นเพลงครูเหล่านี้ได้ และเพื่อเป็นการดึงดูดให้เยาวชนมีความสนใจมากขึ้นศิลปินหลายท่านจึงดัดแปลงการสอน โดยเริ่มด้วยเพลงที่สั้นและง่ายให้แก่ผู้เริ่มเรียนเพื่อมิให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย ท้อหรือเลิกเรียนไปเพราะความยากและความยาวของเพลงดังที่กล่าวมา เช่นการทำท่อนที่ได้นำเอา เพลงอนุรักษ์กันตรึม ซึ่งเป็นเพลงที่ท่อนสั้นและอาจารย์เผด็จ ศรีเมืองร่วมกันแต่งขึ้นใหม่ มาเป็นบทเรียนแรกสำหรับเด็ก นอกจากนั้นวิธีการสอนที่เคยใช้แบบ मुखปาฐะ ในอดีตก็แปรเปลี่ยนไปเป็นการสอนโดยใช้โน้ต ครม ฟ เพื่อทำให้เด็กเข้าใจได้ง่าย เป็นต้น

ในด้านการเรียนเจริญนั้น ในสมัยก่อนใช้วิธีเรียนแบบท่องจำโดยเรียนตัวต่อตัวกับครู เริ่มต้นด้วยเพลงเช่นเดียวกับการเรียนกันตรึม คือเพลงสวายจุมเวือด บางท่านเริ่มด้วยเพลงอมตูก ซึ่งเป็นเพลงที่ค่อนข้างยาก แต่ในปัจจุบันนี้วิธีการเรียนเจริญต่างไปจากเดิมคือศิลปินรุ่นใหม่เริ่มใช้เทคโนโลยีเข้ามาใช้เป็นเครื่องช่วย โดยครูจดเนื้อให้แล้วจึงมอบเทปให้ผู้เรียนไปศึกษา แทนการสอนแบบตัวต่อตัวที่มีมาแต่โบราณ

มีข้อน่าสังเกตว่าศิลปินเจริญโดยมากแล้วมีความรู้และความสามารถในการบรรเลงดนตรีได้หลายชิ้นด้วย สันนิษฐานว่า ในแวดวงศิลปินนั้นการมีความรู้ความสามารถในการบรรเลงเครื่องดนตรีได้หลายชนิดเป็นเพราะศิลปินส่วนมากเป็นผู้ที่เรียนดนตรีด้วยใจรัก ดังนั้นการมีความรู้ในการเรียนเครื่องดนตรีมากกว่าที่ตนเองถนัดน่าจะเป็นธรรมชาติของศิลปินพื้นบ้าน ซึ่งมีความถนัดในการเรียนโดยศึกษาด้วยตนเองแบบครูพักลักจำอยู่แล้ว

ในด้านพิธีกรรมนั้นมีการไหว้ครูก่อนเข้าเรียนเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์ และการไหว้ครูก่อนแสดงซึ่งศิลปินปฏิบัติกัน โดยเคร่งครัดสืบเนื่องมาจากการที่เจริญและวงดนตรีกันตรึมถูกใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารกับวิญญาณที่เข้าทรงในพิธีกรรมต่างๆ เช่นการเข้าทรงเพื่อรักษาโรค การประกอบพิธีมะม่วง ดังนั้นความรู้สึกที่ศิลปินมีต่อเครื่องดนตรีจึงเป็นความรู้สึกที่มีความเคารพ เพราะถือว่าเครื่องดนตรีเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ศิลปินจะมีข้อห้ามเหมือนกันในเรื่องการห้ามข้ามเครื่องดนตรี หากผู้ใดฝ่าฝืนจะเป็นการดูหมิ่นครู เช่นเดียวกับที่ต้องประกอบพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามประเพณีจะทำให้ครูไม่พอใจ และอาจมีสิ่งที่ไม่ดีเกิดขึ้นเช่นการเจ็บไข้ ไม่สบาย และหากศิลปินทำให้ครูไม่พอใจ จะต้องทำการขอขมาโดยมีเครื่องบูชาครูเป็นจำนวนสองเท่าของเครื่องบูชาครูที่ใช้ในการไหว้ครูก่อนแสดง หรือต้องมีการขอขมาด้วยวิธีอื่นตามที่มีการปฏิบัติต่อกันมา

ศิลปินมักจะจัดพิธีไหว้ครูประจำปีเพื่อเป็นการเลี้ยงตอบแทนครู โดยวันที่จัดจะเป็นวันอังคารเพราะถือว่าเป็นวันแรง หรือพฤหัสบดีซึ่งถือว่าเป็นวันครู รวมทั้งมีการนิมิตที่จะจัดพิธีไหว้ครูประจำปีในเดือนเมษายนคือช่วงวันปีใหม่ของไทยระหว่าง 13- 15 เมษายน ซึ่งการจัดพิธีไหว้ครูประจำปีตรงกับวันปีใหม่ของไทยนี้จะตรงกับการไหว้ครูดนตรีของภาคเหนือซึ่งนิยมจัดในช่วงนี้

เนื่องจากเป็นช่วงที่ฤกษ์งามยามดี โดยเฉพาะวันที่ 15 เมษายนชาวเหนือจะถือว่าเป็นวันพระยววัน พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์จึงนิยมจัดขึ้นในวันนี้

เครื่องบูชาครูที่พบมีหลายชนิดทั้งนี้ศิลปินจะใส่อะไรนั้นขึ้นอยู่กับระเบียบปฏิบัติที่ครูแต่ละท่านกำหนด เครื่องบูชาครูที่ปรากฏได้แก่ กรวยดอกไม้และรูปเทียน ผ้าขาว เหล้าขาว น้ำส้มบูหรี่ ข้าวสาร ข้าวต้ม ไข่ต้ม เงินก่านล (จำนวนต่างกันเช่น 1 สลึง 6, 21.50, 22, 25, 26, 99บาท ทั้งนี้แล้วแต่ครูเป็นผู้กำหนด) หมากพลู ขนม ผลไม้ และอาจมีอาหารหรือของอื่นๆเพิ่มเติม เป็นที่น่าสังเกตว่าของที่นำมาบูชานั้นจะมีส่วนที่นำมาสักการะครูได้แก่รูป เทียน ดอกไม้ และมีส่วนที่นำมาเป็นเครื่องที่เปรียบเสมือนปัจจัยในการดำรงชีพได้แก่ อาหารคาว หวาน หรืออาหารแห้ง รวมถึงปัจจัยคือเงินก่านล ด้วยมีความเชื่อว่าครูจะได้นำไปใช้ตั้งเช่นที่คนธรรมดาต้องใช้เพื่อการดำรงชีพ ส่วนจำนวนเงินก่านลนั้นศิลปินบางท่านมีการเพิ่มจำนวนขึ้น โดยให้เหตุผลว่าปรับตามค่าครองชีพ จะได้นำไปใช้ซื้อข้าวของทำบุญให้ครูได้เพียงพอในสภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน แต่ก็มีศิลปินบางส่วนยังคงจำนวนไว้เพื่อรักษาระเบียบปฏิบัติที่ได้รับสืบทอดมาจากครู นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีศิลปินบางท่านลดจำนวนเงินก่านลลงเพื่อนักเรียนจะได้จ่ายน้อยลงด้วยมีความเห็นใจเด็กที่ยังไม่มีรายได้ ความแตกต่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความคิดเห็นที่หลากหลายในการกำหนดปัจจัยที่เป็นอุปกรณ์ในพิธีกรรม ในการสืบทอดพิธีกรรมให้ครูนี้มีทั้งศิลปินฝ่ายที่เป็นผู้นุรักษ์ซึ่งมีความเคร่งครัดในการปฏิบัติและรักษาระเบียบแบบแผนตามที่ได้รับสืบทอดมาจากครู และฝ่ายที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะค่าครองชีพและสังคมที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน

ความเชื่อในเรื่องข้อห้ามปฏิบัติของศิลปินอีสานใต้ที่ตรงกันคือการห้ามข้ามเครื่องดนตรี ด้วยเหตุผลว่าเครื่องดนตรีเป็นสื่อในการประกอบพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงจัดเป็นของสูงที่ศิลปินต้องให้ความเคารพ ดังที่กล่าวมาแล้ว อีกประการหนึ่งคือเครื่องดนตรีเป็นอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพของศิลปิน ดังนั้นการมีข้อห้ามดังกล่าวจะทำให้ศิลปินระมัดระวังไม่ผลอเหยียบย่ำทำให้เครื่องดนตรีเสียหาย ซึ่งจะทำให้เสียเงินค่าซ่อมแซม และหากศิลปินอยู่ในฐานะยากจนอาจทำให้หมดอาชีพเพราะขาดเครื่องดนตรีที่เป็นเครื่องมือหากินนั่นเอง ข้อห้ามที่ตรงกันอีกข้อหนึ่งคือ ห้ามลอดใต้ไม้ค้ำคันทวน เพราะเชื่อว่าถ้าลอดคันทวนจะเสื่อนั้นนับเป็นโบราณอุบาย เพราะผู้ลอดอาจได้รับอันตรายจากไม้ค้ำคันทวน หรือคันทวนอาจหักโค่นใส่ได้รับอันตราย โดยเฉพาะคันทวนที่อยู่อย่างมีียงไหลประอะเป็นอันเสื่อผ้าได้ สำหรับการห้ามทานผักค้ำคันทวน เพราะเชื่อว่าจะขวางวิชา ต้องผ่าตามยาวจึงจะทานได้ ศิลปินเชื่อว่าการทานผักค้ำคันทวนจะทำให้ความรู้สิ้นไหลไม่เป็นการขวางวิชาเหมือนการรับประทานผักค้ำคันทวน ทั้งนี้อาจเป็นความเชื่อที่ถือเป็นเคล็ดเพื่อความมั่นใจในการแสดง และการห้ามทานผักค้ำคันทวนเชื่อว่าจะได้ไม่เป็นที่น่ารังเกียจเมื่อได้พบเห็น เพราะชื่อ แขนง นั้นมีความหมายที่ไม่เป็นมงคล ส่วนการห้ามใส่ผ้าถุงด้านบนศีรษะนั้นตามขนบปฏิบัติของผู้ที่เล่นของหรือคาถาอาคม มักได้รับการเสกเป่าเวทมนต์ลงกระหม่อม คล้องพระหรือวัดมุงกลไว้ที่คอ การที่นำผ้าถุงซึ่งถือว่าเป็นของต่ำมาไว้สูงกว่านั้นผู้ที่มีคาถาอาคมเชื่อต่อกันมาว่าจะทำให้ของเสื่อเพราะ

จะเป็นการไม่ให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อย่างไรก็ตามข้อห้ามเหล่านี้นับเป็นความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งได้รับสืบทอดมาจากครูต่อๆกันมา และมีเรื่องเล่าอยู่เสมอว่าหากศิลปินฝ่าฝืน อาจทำให้ไม่สบาย มีอาการคิดอะไรไม่ออก รู้สึกหงุดหงิด เมื่อศิลปินรู้ตัวแล้วจะต้องขอขมาครูโดยการนำธูป 5 ดอก หรือ กรวย 15 หรือ 150 กรวย ธูป 5 ดอก เทียน 2 เล่ม หรือเครื่องบูชาครูอื่นๆ นำมามอบให้กับครูแล้วบอกกล่าวจึงจะหายจากอาการเหล่านั้น ศิลปินรุ่นหลังจึงได้ถือปฏิบัติกันโดยเคร่งครัด

3.1.2. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านมโหรีเขมร

วงมโหรีเขมรเป็นวงที่หาดูได้ยากในปัจจุบัน เนื่องจากขาดการสืบทอด และไม่เป็นที่นิยมในกลุ่มคนรุ่นใหม่ จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามพบว่า วงมโหรีเขมรที่ยังคงหลงเหลืออยู่และมีผู้มีความรู้ในการบรรเลงซึ่งเป็นผู้อาวุโสอายุกว่า 70 ปี นักดนตรีในวงมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดซึ่งได้รับสืบทอดความรู้ด้านการบรรเลงเครื่องดนตรีในวงมโหรีเขมรมาจากบรรพบุรุษที่อำเภอปลวกแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เครื่องดนตรีที่พบประกอบด้วย กระฉับปี่ ซอด้วง กลองกันตรึม และจะเข้ (รูปร่างของเครื่องดนตรีเหมือนจระเข้ มีหัวและหางปรากฏ การบรรเลง เหมือนการบรรเลงจะเข้ ของภาคกลาง)

จังหวัดบุรีรัมย์

แม่พลอย ราชประโคน

แม่พลอย ราชประโคน อายุ 80 ปี ศิลปินคิดกระฉับปี่ที่มีชื่อเสียงในวงมโหรีเขมรของบุรีรัมย์ อยู่บ้านเลขที่ 107 หมู่ 1 ตำบลป่าซัน อำเภอปลวกแดง จังหวัดบุรีรัมย์

การถ่ายทอดความรู้

แม่พลอยมีพี่น้องด้วยกันทั้งหมด 7 คน ทุกคนได้เรียนดนตรีกับบิดาและสามารถเล่นดนตรีได้หมด แม่พลอยเริ่มเรียนดนตรีกับบิดา ชื่อ เหมมา สมุธิราช ซึ่งเป็นนักดนตรีมโหรีมาจากพนมเปญ ส่วนมารดาของแม่พลอยเป็นนักละครเขมร เครื่องดนตรีที่เรียนมีซอ กลอง จะเข้ ตามลำดับ แต่ที่ยังมีชีวิตอยู่ปัจจุบันนี้ 3 คน คือ แม่พลอย แม่คำเรียบ และแม่ละมอม วิธีการเรียนนั้นครูจะใช้การพูดเป็นทำนองแล้วให้จำและเล่นตามเสียงที่ได้ยิน เพลงแรกที่แม่พลอยเรียนคือ เพลงฉวยครุ ได้แก่ เพลงช่นเหล่า เพลงสรอยสลา เพลงอื่นๆที่ไม่ใช่เพลงครุ เช่น เพลงเขมรครวญ เป็นต้น

แม่พลอยมีลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียง คือ อาจารย์เกรียงศักดิ์ และครูสไบทอง ประทุมรัมย์ นอกจากนี้ยังมีลูกศิษย์ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์อีกมากมาย วิธีการสอนนั้นแม่พลอยจะให้ลูกศิษย์ทำพิธีไหว้ครูโดยใช้เครื่องไหว้ครูเช่นเดียวกับที่แม่พลอยเคยปฏิบัติมา เมื่อไหว้ครูแล้วแม่พลอยจึงจะสอนดนตรีให้ การสอนก็ยังคงใช้วิธีการแบบโบราณ คือแม่พลอยบรรเลงให้ดูแล้วผู้เรียนจึงปฏิบัติตาม แม่พลอยกล่าวว่าปัจจุบันมีเด็กอยากจะทำเรียนอยู่บ้าง แต่แม่พลอยไม่ได้ไปสอนที่โรงเรียนแล้วเพราะอายุมากและต้องเลี้ยงดูหลานอยู่กับบ้าน

แม่พลอยกล่าวถึงทำนองเพลงที่ใช้ในงานแสดงว่าเป็นทำนองที่ได้รับสืบทอดมาจากบิดา ส่วนเนื้อร้องแล้วแต่เจ้าภาพว่าจะชอบแบบเนื้อเดิมหรือบางครั้งก็มีการแต่งเนื้อใหม่ แต่เนื้อหาส่วนใหญ่จะเหมือนเดิมคือ เป็นไปตามเนื้อหาของงาน เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานโกนจุก งานบวชนาค ฯลฯ ด้านการการแต่งกายจะแต่งแบบโบราณคือนุ่งโจงกระเบน ใส่เสื้อผ้าไหม แต่ปัจจุบันมีการนุ่งสั้นๆ ซึ่งเด็กสมัยใหม่จะชอบ สมัยก่อนมีงานแยะมาก แทบไม่มีวันหยุด งานส่วนมากจะเป็นลักษณะของการช่วยเหลือกัน อาจจะได้ค่าตอบแทนบ้างเล็กน้อย อาชีพหลักของแม่พลอยคือ ทำนา

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่พลอยอธิบายว่าก่อนที่จะเรียนนั้นต้องทำพิธีไหว้ครูเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ครูทราบว่ามีคนมีความตั้งใจที่จะเรียน และขอให้ครูช่วยอำนวยความสะดวกในการเรียน มีเครื่องที่ใช้ในพิธีการไหว้ครู ได้แก่ เงิน 26 บาท ทราย 5 ทราย ดอกไม้ รูป 5 ดอก เทียน 5 เล่ม ไก่ 1 ตัว ผ้าขาว 5 สอก เหล้า 2 ขวด น้ำส้ม 2 ขวด ขนมหวาน 2 งาน บายศรี (แต่หากเป็นการไหว้ครูก่อนการแสดงจะไม่มีบายศรี)

ในพิธีไหว้ครูจะมีคาถาไหว้ครู แต่ไม่สามารถบอกได้ นอกจากจะต้องทำพิธีไหว้ครูเท่านั้นถึงจะกล่าวได้ การไหว้ครูก่อนแสดงนั้นเป็นสิ่งสำคัญ จะมีเครื่องบูชาครูเช่นเดียวกันแต่เจ้าภาพเป็นผู้เตรียมมาให้ พิธีกรรมคือการกล่าวคาถาบูชาครู ถวายเครื่องกำนล แล้วนำสุราและน้ำมารินรดลงบนเครื่องดนตรีก่อนแสดง จะรินสุราและน้ำทุกครั้งก่อนขึ้นเพลง และอีกครั้งหนึ่งหลังจบเพลง แม่พลอยกล่าวว่า หากไม่ปฏิบัติครูจะไม่พอใจ แต่ถ้าปฏิบัติเช่นนี้จะทำให้การแสดงสนุก มีรสชาติเป็นที่พอใจของคนฟัง

แม่พลอยรินเหล้าบนเครื่องดนตรีก่อนแสดง

สำหรับการไหว้ครูประจำปีไม่มี แต่หากไม่สบายจึงจะจัด ซึ่งจะจัดในวันพฤหัสบดี ข้อห้ามที่แม่พลอยถือปฏิบัติ คือ ห้ามวางเครื่องดนตรีในที่ต่ำและเวลาแสดงห้ามหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเมื่อทำพิธีไหว้ครูแล้วจึงจะสามารถเรียนดนตรีได้ (พลอย ราชประโคน, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2549)

แม่คำเรียบ สุทันรัมย์

แม่คำเรียบ สุทันรัมย์ คีตกจะเข้ในวงมโหรีเขมร(ด้านซ้ายมือ)

แม่คำเรียบ สุทันรัมย์ น้องสาวของแม่พลอย ราชประโคน เป็นศิลปินคีตกจะเข้ในวงมโหรีเขมรของแม่พลอย ราชประโคน อยู่บ้านเลขที่ 107 หมู่ 1 ตำบลป่าขัน อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันอายุ 75 ปี

การถ่ายทอดความรู้

แม่คำเรียบ เริ่มเรียนดนตรีเมื่ออายุ 8 ปี มีแรงบันดาลใจมาจากการได้ฟังบิดาซึ่งเป็นศิลปินวงมโหรีอีสาน บรรเลงตั้งแต่แม่คำเรียบเป็นเด็กจึงเกิดความชอบ อยากเรียน และด้วยความคุ้นเคยที่ได้

ฟังจากบิดามาแต่เขาวัววัยนั้นเองทำให้แม่คำเรียบไม่ต้องใช้เวลาเรียนมากนัก แม่คำเรียบเล่าว่าเพลงแรกนั้นเล่นได้เองจากที่เคยลักจำมาจากผู้ใหญ่คือเพลงพม่ารำชวาน แล้วต่อมาบิดาคือพ่อเหมา สมุธิราช ได้สอนเพลงกล่อมซึ่งถือว่าเป็นเพลงครูให้ วิธีการสอนของบิดานั้นเป็นไปแบบตัวต่อตัว บิดาเล่นให้ดูแล้วแม่คำเรียบก็เล่นตาม แม่คำเรียบเรียนอยู่ไม่นานบิดาก็พาไปบรรเลงออกงานในพิธีเทศน์มหาชาติ เป็นงานแรก

ปัจจุบันแม่คำเรียบมีลูกศิษย์หลายคน และยังได้รับเชิญไปสอนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์อยู่เสมอ วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่แม่คำเรียบใช้วิธีเช่นเดียวกับที่เรียนกับบิดา ไม่มีการใช้โน้ต แม่คำเรียบมีความเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงของวงดนตรีมโหรีเขมรที่ใช้เครื่องดนตรีสากลมาผสมว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีเพราะจะทำให้เยาวชนรุ่นหลังไม่สนใจที่จะอนุรักษ์ของเดิมไว้ และอาจทำให้วัฒนธรรมการบรรเลงแบบเดิมสูญสิ้นไปในที่สุด

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่คำเรียบเล่าถึงพิธีไหว้ครูว่า เมื่อเริ่มเรียนนั้นบิดาทำพิธีไหว้ครูให้ โดยมีเครื่องบูชาครู ได้แก่เงิน 26 บาท กล้วย 5 กล้วย ดอกไม้ รูป 5 ดอก เทียน 5 เล่ม ไข่ 1 ตัว ผ้าขาว 5 สอก เหล้า 2 ขวด น้ำส้ม 2 ขวด ขนมหวาน 2 จาน และบายศรี โดยบิดาจะว่าคาถาแล้วรับเครื่องบูชาครู บอกกล่าวครูที่เชื่อว่าเป็นครูเทวดาว่าจะรับคนเข้าเป็นศิษย์ แล้วจึงเปิดเหล่าเพลงบนเครื่องดนตรี แล้วจึงลงมือสอนแม่คำเรียบ ส่วนในการแสดงนั้นต้องมีการทำพิธีก่อนแสดงโดยใช้เครื่องบูชาครูเหมือนที่กล่าวมาข้างต้น แต่จะไม่บายศรี และเมื่อไหว้ครูเสร็จแล้วต้องนำเหล้าและน้ำมารินรดบนเครื่องดนตรีก่อนแสดง และทำเช่นนี้ทุกครั้งหลังจบเพลงแต่ละเพลง เพื่อเป็นการเอาใจครู แม่คำเรียบมีความเชื่อว่าจะได้เอาใจครูแล้วครูจะมาช่วยคล้อยคลานให้การแสดงประสบความสำเร็จ มีความสนุกสนานถูกใจเจ้าภาพและคนดู เมื่อการแสดงจบลงต้องนำเงินกำไลไปเก็บที่บ้านเพื่อใช้ทำบุญให้แก่ครู และผ้าขาวต้องนำไปใช้คลุมจะเข้ เหมือนกับว่าได้ถวายผ้าให้แก่ครูนั่นเอง แม่คำเรียบจะทำการไหว้ครูประจำปี โดยใช้วันพระส่วนเดือนจะจัดตามสะดวก

ในด้านข้อห้ามนั้นแม่คำเรียบมีความเชื่อว่าหากกินฟักตัดตามขวางจะทำให้การแสดงมีอุปสรรค ซึ่งความเชื่อนี้เป็นสิ่งที่บิดาของแม่คำเรียบได้บอกกล่าวไว้ และแม่คำเรียบได้ปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามเช่นห้ามข้ามเครื่องดนตรี ห้ามเดินลอดใต้คันท้าย และราวตากผ้า เพราะจะทำให้ความรู้เสื่อมตามคำบอกเล่าของบิดา (คำเรียบ สุทัศน์รัมย์, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2549)

แม่ละมอม สมุธิราช

แม่ละมอม สมุธิราช พี่สาวของแม่พลอย ราชประโคน ปัจจุบันอายุ 87 ปี มีความชำนาญในการตีตะเซ่ และขับร้อง

การถ่ายทอดความรู้

แม่ละมอมเรียนดนตรีกับบิดา ชื่อ นายเหมา สมุธิราช เช่นเดียวกับแม่พลอย ราชประโคน เครื่องดนตรีที่เรียนคือตะเซ่ และเรียนร้อง นอกจากนี้ยังมีโอกาสได้เรียนรำอีกด้วย เพลงที่ยากที่สุดสำหรับแม่ละมอม คือ เพลงกล่อม และนาขยัก

ลูกศิษย์ในอดีตมีหลายคน ส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องและญาติๆ แต่ปัจจุบันไม่ได้สอนแล้ว เนื่องจากอายุมาก แม่ละมอมเลิกเล่นดนตรีตั้งแต่ปีพ.ศ. 2501 ลูกหลานที่ได้รับการสืบทอดก็เป็นแต่ ร้อง เพราะเด็กๆ สมัยใหม่ไม่อยากจะเรียนดนตรี แม่ละมอมไม่ชอบการแสดงปัจจุบันที่เป็นแบบประยุกต์และอยากที่จะให้เป็นแบบสมัยโบราณมากกว่า

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่ละมอมทำพิธีไหว้ครูก่อนแสดงวงมโหรีเขมร

แม่ละมอมกล่าวว่าก่อนที่จะเรียนนั้นต้องมีการไหว้ครู เครื่องที่ใช้ในการไหว้ครูมี เช่นเดียวกับของแม่พลอย ได้แก่ เงิน 26 บาท กรวย 5 กรวย ดอกไม้ รูป 5 ดอก เทียน 5 เล่ม ไก่ 1 ตัว ผ้าขาว 5 สอก เหล้า 2 ขวด น้ำส้ม 2 ขวด ขนมหวาน 2 จาน บายศรี ในด้านความเชื่อที่มีต่อข้อห้าม

นั้นเป็นไปเช่นเดียวกับแม่พลอย และแม่คำเรียบ เนื่องจากบิดาได้บอกกล่าวไว้ตรงกัน (ละมอม สมุธิราช, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2549)

พ่อบุญถึง ปานะโปย

พ่อบุญถึง ปานะโปย อายุ 61 ปี ศิลปินวงมโหรีเขมรที่มีชื่อเสียงของอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ อยู่บ้านเลขที่ 130 หมู่ 8 ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

การถ่ายทอดความรู้

พ่อบุญถึงเล่าถึงชีวิตการเรียนดนตรีว่ามีแรงบันดาลใจมาจากบิดาชื่อ นายทศ ปานะโปย เป็นนักดนตรีวงมโหรีเขมรและมารดาเป็นช่างทอที่เรียกว่าแม่มัด เมื่อเวลาที่บิดาออกไปแสดงในงานต่างๆ พ่อบุญถึงก็จะตามไปด้วยแล้วก็จำเพลงที่บิดาเล่นได้ จนกระทั่งเมื่อเรียนชั้น ป.1 จึงเริ่มเรียนดนตรีกับบิดาโดยเรียนซอ กลอง ฉิ่ง ฉาบ ปี่ วิธีการเรียนในสมัยก่อนจะเล่นตามที่บิดาเล่นให้ดู เพลงแรกที่เรียนคือ เพลงอมตูก ต่อด้วยเพลงรำพาย พ่อบุญถึงได้มีโอกาสไปสอนนักเรียนหลายๆ โรงเรียน เช่น โรงเรียนตะโกตาปี่ โรงเรียนโลกเพชร โรงเรียนบุญช่วย โรงเรียนประโคนชัยพิทยาคม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เป็นต้น วิธีการสอนพ่อบุญถึงไม่ได้ใช้โน้ต หากเป็นซอจะสีให้ดูแล้วให้เล่นตาม แต่ถ้าเป็นกลองจะมีการเขียนสัญลักษณ์แทนเสียงบนกระดาน เช่น โจ๊ะ คริม เป็นต้น เนื่องจากปัจจุบันวงกันตรึมนั้นมีทั้งแบบโบราณและแบบประยุกต์ วิธีการสอนเด็ก จะเริ่มสอนให้รู้จักแบบโบราณก่อน แล้วค่อยสอนแบบประยุกต์ ลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ อุไรวรรณ และอาจารย์เกรียงศักดิ์ ประทุมรัมย์

วงดนตรีที่เรียนและเล่นคือ วงมโหรี ประกอบไปด้วย ปี่ชวา ซออู้ ซอด้วง ซอเอก กลอง 3 ใบ(สมัยก่อนใช้ 2 ใบ) ฉิ่ง ฉาบ กรับ และวงกันตรึม ประกอบด้วยปี่อ้อ โทณ 2 ใบ ฉิ่ง ฉาบ เจริงชาย 1 คน หึง 1 คน คนรำ 4-5 คน แต่ปัจจุบันมีการประยุกต์ของวงกันตรึมให้มีความสนุกสนานมากขึ้นโดยการเพิ่มเครื่องดนตรีสมัยใหม่เข้าไป เช่น กลองชุด ทอมบ้า อิเล็กโทน เบส กีตาร์ พิณอีสาน ส่วนซอที่เป็นของเดิมก็จะมีการติดไฟฟ้าเพื่อให้สะดวกต่อการใช้งานในการไปแสดงกับเครื่องดนตรีไฟฟ้า การแต่งกายมีการนุ่งกระโปรงสั้นๆ เพลงที่เล่นจะเป็นแนว

สนุกสนาน เร็วขึ้น มีการนำเพลงลูกทุ่ง หมอลำเข้ามาสลับสับเปลี่ยนกันไป เพื่อให้ผู้ชมไม่เบื่อ
ท่ามองของไทยและเขมรจะเหมือนกัน ต่างกันตรงสำเนียง วงของพ่อบุญถึงจะใช้สำเนียงแบบไทย

เวลาไปแสดงพ่อบุญถึงจะแสดงทั้งแบบโบราณและแบบประยุกต์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพ
ว่าต้องการให้แสดงแบบใด แต่ปัจจุบันที่นิยมหาไปเล่นจะเป็นแบบประยุกต์ หากผู้สูงอายุเป็น
เจ้าภาพจึงจะได้แสดงแบบโบราณ พ่อบุญถึงกล่าวว่าในอดีตมีคนมาติดต่อไปแสดงในงานต่างๆบ่อย
มาก เช่น งานบวช งานบรจจุฐิ งานแต่งงาน งานศพ ฯลฯ ทั้งวงกันตรึมและวงมโหรี ซึ่งพ่อบุญ
ถึงสามารถรับงานได้ทุกประเภท การแสดงจะเริ่มตั้งแต่ 3 ทุ่มไปจนถึงเช้า จำนวนนักแสดง
ประมาณ 20 กว่าคน จะได้ค่าจ้าง 10,000 บาทขึ้นไป แต่หากไปไกลอย่างที่เคยไปกัมพูชา 2 คืน จะ
ได้ค่าจ้างคืนละ 30,000 บาท แต่ปัจจุบันงานมีน้อยลง แสดงตั้งแต่ 3 ทุ่มถึงตี 2 ตี 3 ก็เลิก คนที่มา
ติดต่อเป็นคนที่เคยเห็นการแสดงของพ่อบุญถึงแล้วจึงมาติดต่ออีก และเนื่องจากรายได้จากการ
แสดงนั้นไม่เพียงพอ พ่อบุญถึงจึงต้องทำงานรับจ้างและทำนา เมื่อมีคนมาจ้างก็ไปแสดงเป็นรายได้
เสริม

นอกจากรายได้จากการแสดงแล้ว รายได้ส่วนหนึ่งได้มาจากการไปสอนดนตรีให้กับ
โรงเรียนต่างๆ โดยจะไปสอน ตั้งแต่ บ่ายโมงจนถึงสี่โมงเย็น ได้ค่าจ้างชั่วโมงละ 100 บาท เด็ก
ที่มาเรียนประมาณ 20 คน และยังมีรายได้จากการไปบันทึกเทปวงมโหรี โดยมีคนมาจ้างให้ไปอัด
ได้ค่าจ้าง 300-500 บาท

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อบุญถึงกล่าวว่าก่อนที่จะเริ่มเรียนนั้นต้องมีพิธีไหว้ครู ซึ่งมีเครื่องบูชาประกอบด้วย
กรวย 5 กรวย รูปเทียน พลุ 5 ใบ หมาก 5 คำ บุหรี่ ผ้าขาว เหล้า น้ำส้ม ไม้ค้ำ 2 ตัว (สำหรับไหว้งาน
ศพ ไม้ค้ำต้องเป็นไม้กอกคุด คือ จะต้องเอาขาไก่ขุดเข้าไปในตุ๋นไก่) เงิน 6 บาท (ปัจจุบันใช้เงิน 29 บาท
เพราะค่าครองชีพสูงขึ้น)

พ่อบุญถึงกล่าวว่ามีความเชื่อมาแต่โบราณว่าหากไม่ได้ไหว้ครูก่อนเรียนหรือก่อนการแสดง
นั้นจะผิดครู การไหว้ครูมีการตั้งนะโม 3 จบ ขณะที่ไหว้ก็จะนึกถึงครูที่ล่วงลับไปแล้ว ก็คือ บิดา
เรียกให้บิดามารับเครื่องไหว้ และมีการนำเหล้ามาราดที่เครื่องดนตรีด้วย การไหว้ครูประจำปี จะ
จัดก่อนวันเข้าพรรษา 1 ครั้ง และวันออกพรรษา 1 ครั้ง ตรงกับวันใดก็ได้ ส่วนเครื่องไหว้ครูเวลาที่
ไปแสดงจะไม่มีกรมนำกลับมาบ้าน นำเพียงเหล้ามาและเงินสามารถนำไปใช้ได้

(บุญถึง ปานะโปย, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2549)

จากการสัมภาษณ์ศิลปินด้านวงมโหรีเขมรพบว่าวิธีการถ่ายทอดความรู้มีลักษณะ

เช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้ด้านกันตรึมคือเป็นไปแบบมุขปาฐะ เพลงที่ศิลปินเรียนเป็นเพลง
แรกได้แก่เพลง เช่น เหล้า เพลงกล่อม เพลงอมตุก เพลงสวายจุมเวียด หรืออาจเป็นเพลงอื่นๆแล้วแต่
ครูจะเป็นผู้กำหนด โดยเฉพาะพบว่าศิลปินรุ่นใหม่เรียนเพลงที่ง่ายเป็นเพลงแรก เช่น เพลง สีนวล

แล้วจึงเรียนเพลงที่ยากต่อไป นอกจากนั้นยังมีการออกเทปการแสดงเป็นรูปวิดิทัศน์ หรือซีดีเสียง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการจำหน่าย เพื่อการค้า รวมทั้งมีการจัดทำทเรียนในรูปแบบสื่อดังกล่าวออกเผยแพร่ ดังนั้นการเรียนของคนรุ่นใหม่มีแนวโน้มที่จะเรียนจากสื่อต่างๆมากขึ้นมากกว่าการเรียนตัวต่อตัวกับครูแบบโบราณ

ด้วยกระแสของวัฒนธรรมดนตรีตะวันตกเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานได้มากขึ้น ปัจจุบันรูปแบบการแสดงวงกันตรึมและวงมโหรีเขมรบางแห่งจึงได้เปลี่ยนไป โดยมีการประยุกต์วงกันตรึมให้มีความสนุกสนานมากขึ้นโดยการเพิ่มเครื่องดนตรีสมัยใหม่เข้าไป เช่น กลองชุด ทอมบ้า อิเล็กโทรน เบส กีตาร์ พิณอีสาน มีการติดตั้งเครื่องขยายเสียงไฟฟ้าเพื่อให้สะดวกต่อการใช้งานในการไปแสดงกับเครื่องดนตรีสากลไฟฟ้าอื่นๆ เพลงที่เล่นจะเป็นแนวเร็วขึ้น มีการนำเพลงลูกทุ่ง หมอลำเข้ามาสลับสับเปลี่ยนกันไปเพื่อเอาใจผู้ชม แต่ความเห็นของศิลปินส่วนมากนั้นไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงนี้ โดยให้เหตุผลว่าอาจทำให้วัฒนธรรมดนตรีดั้งเดิมจางหายไปในอนาคต

ด้านพิธีกรรมนั้นพบว่ามีกรไหว้ครูก่อนเริ่มเรียนและมีการไหว้ครูก่อนแสดงซึ่งศิลปินมีความเคร่งครัดในการประกอบพิธีนี้ ขั้นตอนของพิธีกรรมเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีการใช้ศาลาที่ไม่สามารถเปิดผายได้ ตามคำบอกกล่าวของผู้อาวุโส เครื่องบูชาครูที่ศิลปินใช้ในพิธีไหว้ครูได้แก่ กรวยดอกไม้ รูป เทียน ไม้ค้ำ ผ้าขาว เหล้า น้ำส้ม ขนมหวาน บายศรี พลุ หมาก บูหรี เงินก่านลจำนวนต่างกันไป เช่น 6, 26, 29 บาท ศิลปินหลายท่านมีข้อกำหนดจำนวนของเครื่องบูชาแต่ละอย่างเป็นจำนวนเลข 5 เช่นผ้าขาวยาว 5 สอก กรวยดอกไม้รูปเทียน 5 คู่ น่าจะเทียบเคียงได้กับความเชื่อเรื่องชั้นฟ้าตามพุทธคติได้แก่ รูป เวทนา สัจญา สังขาร และวิญญาณ และการกำหนดจำนวนสิ่งของบางอย่างเป็นจำนวนเลขคู่ นั้น สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นเคล็ดเพื่อความสมดุลของชีวิต หรือการมีชีวิตคู่ที่สมบูรณ์ก็เป็นได้ การกำหนดจำนวนเครื่องบูชาครูเป็นเลข 9 น่าจะเป็นเคล็ดแห่งความเจริญก้าวหน้า และการกำหนดจำนวนอื่นๆนั้น น่าจะมีนัยแห่งความเชื่อต่างๆ กันไป สำหรับจำนวนเงินก่านลที่เปลี่ยนแปลงไปในทางเพิ่มขึ้นนั้นเป็นการปรับตามค่าครองชีพที่สูงขึ้น เพื่อให้มีจำนวนพอเพียงแก่การนำไปใช้ซื้อของได้พอเพียงที่จะถวายพระเพื่อทำบุญแก่ครู หรือนำไปใช้ประโยชน์ได้ในสภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน

3.1.3. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านปี่พาทย์

วงปี่พาทย์พื้นเมืองที่พบในเขตจังหวัดอิสานใต้มีชื่อว่าวงปี่พาทย์ หรือบางแห่งเรียก วงปี่พาทย์เขมรเป็นวงดนตรีพื้นบ้านที่ได้รับอิทธิพลการบรรเลงบางส่วนมาจากเขมร เครื่องดนตรีประกอบด้วย ข้องวง ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดเหล็ก ปี่ ตะโพน ฉิ่ง ฉาบ นิยมบรรเลงเพลงในงานศพ เพื่อสร้างความครึกครื้นให้กับงาน เพลงที่บรรเลงส่วนใหญ่เป็นเพลงไทยบ้าง เพลงเขมร

บ้าง เช่นเพลงไทยได้แก่เพลงโล้ เพลงเซ็ด ฯลฯ เพลงเขมร เช่น เพลงสุริยา เพลงมะลูบโดง เป็นต้น รวมทั้งมีการบรรเลงเพลงสากลและเพลงลูกทุ่ง บางครั้งมีการนำไปร่วมวงบรรเลงกับวงมโหรีเขมร ในจังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดสระแก้ว

จังหวัดศรีสะเกษ

วงปี่พาทย์พื้นเมืองที่พบในจังหวัดศรีสะเกษ ตำบลสำโรงพลัน อำเภอไพรบึง ได้แก่วงปี่พาทย์พื้นเมืองวัดบ้านสำโรงพลัน ซึ่งวงปี่พาทย์ดังกล่าวประกอบด้วย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฉิ่ง วงใหญ่ ปี่ใน กลองทัด ตะโพน และฉิ่ง มีวิธีบรรเลงคล้ายวงปี่พาทย์ภาคกลาง แต่การจัดวงมีลักษณะที่ต่างกันโดยวงที่พบนี้จัดตั้งวงดนตรีเป็นแนวยาว ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่าการจัดตั้งวงเช่นนี้เป็นการจัดตามแบบโบราณที่ปฏิบัติกันมา

ภาพการจัดเรียงเครื่องดนตรีของวงปี่พาทย์เขมรวัดบ้านสำโรงพลัน

พ่อเย็น สุพรรณ

พ่อเย็น สุพรรณ อายุ 62 ปี หัวหน้าวงปี่พาทย์เขมรวัดบ้านสำโรงพลัน จังหวัดศรีสะเกษ เป็นศิลปินบรรเลงระนาดเอกในวงปี่พาทย์เขมรวัดบ้านสำโรงพลัน อยู่บ้านเลขที่ 34 หมู่ 15 ตำบลสำโรงพลัน อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อเย็นเริ่มเรียนดนตรีเมื่ออายุ 20 ปี เรียนระนาดเอกเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก เรียนกับ อาจารย์ค่านวน ทองอิม เพลงที่เรียนได้แก่ เพลงโล้ ตระ ขม้น แห่ ๆ ตามลำดับ เหตุที่ทำให้มาเรียนดนตรีเพราะว่า หลังเรียนจบชั้น ป.4 ได้มาอยู่ที่วัด เป็นลูกศิษย์วัดก็จะได้ยินอาจารย์บรรเลงทุกวันพระ เมื่อได้ยินก็อยากที่จะเล่น จึงได้มาขอเรียนกับอาจารย์ โดยไม่ต้องจ่ายเงิน วิธีการเรียนครูจะใช้เชือกผูกที่ไม่ระนาดเพื่อให้ตีได้ตรงคู่แปด จนปัจจุบันเวลาแสดงพ่อเย็นก็ยังคงใช้เชือกผูกที่ไม่ระนาดอยู่ พ่อเย็นใช้เวลาเรียนตั้งแต่ 6 โมงเช้าจนถึง 5 ทุ่ม เรียนได้ทั้งวันเพราะเป็นลูกศิษย์วัด ไม่ได้ทำงานอย่างอื่น เรียนนาน 3 ปี จึงสามารถออกงานได้

พ่อเย็นเคยมีโอกาสได้สอนเด็ก วิธีการสอนก็เหมือนกับที่พ่อเย็นได้เรียนมา ไม่มีการอัดเทป เด็กสามารถจะเลือกเรียนเครื่องดนตรีชนิดใดก็ได้ แต่ปัจจุบันพ่อเย็นกล่าวว่าเด็กเลิกเรียนหมดแล้ว เพราะไม่ชอบ ไม่มีความสนใจที่จะเรียน ส่วนใหญ่เด็กจะไปอยู่กรุงเทพฯ กันหมด พ่อเย็นมีความคิดอยากจะทำให้เปิดโรงเรียนสอนดนตรีปี่พาทย์เขมร เพราะตอนนี้ไม่มีผู้สืบทอดแล้วเกรงว่าจะมีการสูญหายไปนั่นเอง

พ่อเย็นเล่าว่าโอกาสในการแสดงปี่พาทย์ก็มีพอสมควรคือประมาณเดือนละ 2-3 ครั้ง เล่นแต่ละครั้งนั้นใช้เวลานาน 1 ชั่วโมง เมื่อก่อน พ่อเย็นจะได้เงินค่าจ้าง 20-30 บาท ปัจจุบัน รายได้คืนละ 35 บาท เพลงที่ใช้คงเป็นเพลงโบราณที่สืบทอดต่อกันมา ไม่มีการแต่งเพลงใหม่ การเล่นดนตรีเป็นเพียงอาชีพเสริม อาชีพหลักของพ่อเย็นคือ ทำนา

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อเย็นเล่าว่าก่อนที่จะเรียนต้องทำพิธีไหว้ครู มีเครื่องไหว้ ดังนี้ ขันครู ซึ่งจะมียอดอกมะละกอดัวผู้ ข้าวสาร สวย 5 สวย (นำไปผูกไว้กับดุ้นกล้วยที่ตัดมา 2 ดุ้น) ไข่ 1 ตัว รูป 8 ดอกเทียน 2 เล่ม และเงิน 10 สตึง ลูกศิษย์ที่มาเรียนกับพ่อเย็นก็ใช้เครื่องไหว้ครูเช่นเดียวกัน การไหว้ครูอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญคือการไหว้ครูก่อนแสดง พ่อเย็นกล่าวว่าการไหว้ครูก่อนแสดงคือการนึกถึงครูที่ล่วงลับไปแล้ว และเรียกให้ครูมารับเครื่องไหว้ครูที่เตรียมมาให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณที่ครูได้ให้วิชาความรู้มาใช้ประกอบอาชีพจนมีรายได้ และมีความเชื่อว่าหากไม่ได้ไหว้ครูก่อนแสดงจะถือว่าเป็นการผิดครู จะต้องมีการแก้ด้วยการนำ เป็ด 2 ตัว ปลา 2 ตัว หัวหมู 2 หัวมาขอขมาครู

การไหว้ครูก่อนแสดงของวงปี่พาทย์เขมรวัดบ้านสำโรงพลัน

พ่อเย็นเคยมีประสบการณ์ในการฝึกครู คือ มีลูกศิษย์ของพ่อเย็นนั่งบนกลองทัด ทำให้พ่อเย็นมีอาการปวดหัว แล้วได้ไปดูหมอจึงรู้ว่าฝึกครู ดังนั้นการข้ามเครื่องดนตรีถือว่าเป็นข้อห้ามข้อหนึ่ง ส่วนการบรรเลงปี่พาทย์นั้นจะห้ามบรรเลงในงานแต่งงาน (เช่น สุพรรณ, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2549)

พ่อสนิท ไพรบึง

พ่อสนิท ไพรบึง อายุ 61 ปี ศิลปินบรรเลงตะโพนในวงปี่พาทย์เขมรวัดบ้านสำโรงพลัน อยู่บ้านเลขที่ 165 หมู่ 1 ตำบลสำโรงพลัน อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อสนิทเริ่มเรียนดนตรีตั้งแต่อายุ 15 ปี หลังจากเรียนจบชั้น ป.4 จึงได้มาเรียนดนตรีที่วัดบ้านสำโรงพลัน เวลาที่เรียนส่วนใหญ่จะเป็นช่วงเช้าและเย็น หรือเวลาว่างจากการทำนา ครูคนแรกที่สอน คือ พระอาจารย์ กลิ่น ธรรมคุณ พระที่วัดบ้านสำโรงพลัน และมีฐานะเป็นน้าของพ่อ

สนิทด้วย เครื่องดนตรีที่พ่อสนิทได้เรียนเป็นชิ้นแรก คือ ระนาด การเรียนนั้นจะใช้วิธีการจำ และใช้เชือกผูกที่ไม่ระนาดเพื่อให้ตีได้ตรงคู่แปด พ่อสนิทเรียนอยู่ประมาณ 3 เดือน ก็สามารถบรรเลงออกงานได้

พ่อสนิทกล่าวว่า งานแสดงของวงปี่พาทย์นั้นนิยมบรรเลงในงานศพ ส่วนงานแต่งงานและงานขึ้นบ้านใหม่จะใช้วงมโหรี ซึ่งเป็นวงที่เกิดทีหลังวงปี่พาทย์ เพลงที่ใช้เป็นเพลงโบราณทั้งหมด ไม่มีการแต่งเพลงใหม่ ค่าจ้างที่ได้สมัยก่อนไปแสดง 1 คืน จะได้ 300 บาท ปัจจุบันได้ค่าจ้าง 3,000 บาท ต่อวง ซึ่งสมาชิกในวงมี 6 คน แล้วก็นำเงินมาแบ่งกัน รายได้จากการแสดงดนตรีนั้นเป็นเพียงรายได้เสริม ปัจจุบันพ่อสนิทมีอาชีพทำนา

ในด้านการถ่ายทอดนั้น พ่อสนิทไม่มีลูกศิษย์ และมีความเห็นว่าปัจจุบันเด็กไม่สนใจที่จะเรียนดนตรี เพราะชอบฟังเพลงสมัยใหม่ ทำให้ความสนใจดนตรีปี่พาทย์แบบเดิมลดน้อยลง พ่อสนิทกล่าวว่าวิธีการที่จะส่งเสริมให้ปี่พาทย์เขมรให้คงอยู่คนช่วยได้โดยการไปร่วมแสดงในงานต่างๆเท่านั้น จึงอยากให้มีการจ้างงานให้มากขึ้นเพื่อที่จะให้เด็กหรือผู้ที่สนใจได้มีโอกาสรู้จักวงปี่พาทย์มากขึ้น

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อสนิทเล่าว่าก่อนที่จะเรียนนั้นจะมีการตั้งครู (ไหว้ครู) โดยมีเครื่องไหว้ได้แก่ ดอกมะละกอดัวผู้ ชั้น 5 (สวย 5 สวย) ไก่ 1 ตัว ข้าว และ เงิน 6 สกึ่ง พ่อสนิทมีความเชื่อว่า หากไม่ได้ไหว้ครูนั้นจะไม่สามารถบรรเลงดนตรีได้เลย ข้อห้ามของพ่อสนิทมีเพียงอย่างเดียว คือ ห้ามข้ามเครื่องดนตรี หากทำผิดครูจะมีอาการชัก วิธีแก้ไข จะต้องบนครุคือขอขมาครู แล้วจะหายจากอาการดังกล่าว (พ่อสนิท ไพรบึง, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2549)

พ่อเข้ม สุพรรณ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ่อเข้ม สุพรรณ อายุ 73 ปี ศิลปินบรรเลงระนาดเอกเหล็กในวงปี่พาทย์เขมรวัดบ้าน
ลำโรงพลันอยู่บ้านเลขที่ 9 หมู่ 13 ตำบลลำโรงพลัน อำเภอไทรบุรี จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อเข้มเล่าว่าจบการศึกษาชั้น ป.2 เท่านั้นเพราะไม่ชอบเรียน ต่อมาได้มาบวช 2 ปี เมื่ออายุ
8-9 ขวบจึงได้เริ่มเรียนดนตรีที่วัดนั้น พ่อเข้มเรียนชอมมาก่อนแล้วโดยเริ่มเรียนกับครูสิน สุภาพ
หลังจากนั้นจึงได้มาเรียนมโหรีกับพระอาจารย์คำนวน ธรรมคุณ เวลาเรียนคือช่วงเช้าประมาณ 3
เดือน ซึ่งสามารถเรียนจบพอดี พ่อเข้มกล่าวว่าใน 1 วัน จะใช้เวลาเรียนไม่เกิน 3 ชั่วโมง วิธีการ
เรียนของพ่อเข้มไม่มีการใช้โน้ต ใช้เพียงการจำเสียงเท่านั้น ส่วนปี่พาทย์ไม่ได้เรียน เพียงแค่ได้ยิน
และจำก็สามารถบรรเลงได้เลย

พ่อเข้มเคยได้สอนเด็กนักเรียนที่มาเรียนที่วัด แต่เด็กเรียนได้ไม่ถึงเดือนก็เลิก เพราะเด็กไม่
ชอบ มีครูเคยติดต่อให้ไปสอนที่โรงเรียน แต่ก็เจียบหายไปแล้ว โรงเรียนก็ไม่มีเครื่องดนตรี จึงไม่ได้
ไปสอน ปัจจุบันจึงมีอาชีพทำนา และเล่นดนตรีเป็นอาชีพเสริม

พ่อเข้มกล่าวถึงโอกาสในการแสดงว่าในอดีตมีงานมาก หยุคเพียง 3-4 วันก็จะมียานตลอด
แต่ปัจจุบันงานน้อยลงเนื่องจากบางครั้งก็มีการเปิดเทป คนจึงไม่ค่อยจ้างวงไปเล่น ค่าจ้างใน
ช่วงแรก ๆ ได้คนละ 159 บาท ถ้าเล่นทั้งคืน จะได้ 2,000 – 3,000 บาท ต่อคณะ ซึ่งมีสมาชิก 7 คน
สมาชิกก็จะนำเงินมาแบ่งกัน ส่วนเครื่องดนตรีเป็นของวัด

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อเข้มกล่าวว่่าก่อนที่จะเรียนหรือจะแสดงต้องทำการไหว้ครู โดยมี ไม้ 5 สาย 5 ข้าว
รูป 7 ดอก เทียน 1 หรือ 2 เล่ม น้ำเปล่า เหล้า น้ำส้ม ดอกมะละกอตัวผู้ และเงิน 6 สลึง เป็น
เครื่องบูชาครู เวลาไหว้ครูจะนั่งถึงและเรียกครูผู้ล่วงลับไปแล้วมารับเครื่องไหว้ครู การไหว้ครูจะ
ไม่มีการสวดมนต์หรือว่าคาถา แต่เป็นเพียงการพูดชื่อครูที่ตายไปแล้ว หากไม่ได้ทำการไหว้ครูจะ
ไม่สามารถบรรเลงดนตรีได้ เพราะผิดครู และจะมีอาการปวดศีรษะ ไม่สบาย จึงต้องแก้ด้วยการ
ขน นำเครื่องไหว้ครูมาไหว้รวมทั้งนำวงดนตรีมาเล่นถวายครูด้วย หากผิดครูปี่พาทย์ก็ใช้วงปี่
พาทย์ แต่ถ้าผิดครูมโหรีก็ใช้วงมโหรี(เข้ม สุพรรณ, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2549)

พ่อสร้อย พงษ์วัน

พ่อสร้อย พงษ์วัน อายุ 64 ปี ศิลปินบรรเลงกลองทัดในวงปี่พาทย์วัดบ้านสำโรงพลัน อยู่บ้านเลขที่ 24 หมู่ 1 ตำบลสำโรงพลัน อำเภอไพรีบึง จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อสร้อยเป็นลูกศิษย์วัด เนื่องจากมีความชอบดนตรีที่ได้ยินทุกวันจึงได้เรียนเมื่ออายุ 13 ปี ครูคนแรกก็คือ พระอาจารย์ล้านวน ธรรมคุณ ซึ่งเป็นพระประจำวัด เพลงแรกที่ได้เรียน คือ เพลงตระ พ่อสร้อยใช้เวลา ทั้งวันในการเรียนเพราะเป็นลูกศิษย์วัด ไม่ได้ทำงานอื่น ๆ เรียนนาน 3 เดือน ก็สามารถออกงานได้ พ่อสร้อยเคยได้สอนเด็กนักเรียนที่มาเรียนที่วัด แต่เด็กเรียนได้ไม่ถึงเดือนก็เลิก เพราะเด็กไม่ชอบและไม่สนใจ ไม่มีครูคิดต่อให้ไปสอนที่โรงเรียน ถึงแม้ว่าโรงเรียนบางแห่งจะมีเครื่องดนตรี แต่ก็ไม่ได้ให้พ่อสร้อยไปสอน พ่อสร้อยกล่าวว่า หากมีคนมาเชิญให้ไปสอนก็จะไปเพราะอยากที่จะให้เด็กเรียน แต่เนื่องจากเด็กไม่ค่อยจะสนใจด้วยจึงไม่รู้จะทำอย่างไรในการสืบทอดดนตรีปี่พาทย์นี้ ปัจจุบันมีอาชีพทำนา และเล่นดนตรีเป็นอาชีพเสริม งานที่แสดงปัจจุบันไม่ค่อยมี 1 เดือนมี 1 ครั้ง หรือ บางเดือนก็ไม่มีงานเลย หากได้ไปแสดงจะมีรายได้เสริม ประมาณ 200 บาท เพราะจะได้ค่าจ้างคืนละ 1,700 -1,800 บาทต่อวง ในวงมีสมาชิกทั้งหมด 7 คน เพลงที่ใช้ในการแสดงยังคงเป็นเพลงโบราณ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือแต่งขึ้นใหม่

พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนที่จะเรียนได้มีการไหว้ครู โดยมีกลองทัดมาตั้งเพื่อประกอบพิธี นอกจากนี้ก็จะมี ดอกมะละกอตัวผู้ ใก้ 1 ตัว หมากพลู และเงิน 6 สตึง หากไม่ได้ไหว้ครูถือว่าผิดครู และจะต้องแก้บนด้วยการนำวงมาเล่นถวายครู การเรียนนั้นไม่เสียค่าใช้จ่าย ขณะที่เรียนจะมีวิธีการที่เรียกว่า

เปิดโลก คือ การนำเทียนจุดไฟมาแตะที่หน้าผากหรือขมับ เชื่อว่า เพื่อให้สามารถจำเพลงได้ ส่วนข้อห้ามมีว่า ห้ามข้ามเครื่องดนตรี ห้ามนำวงปี่พาทย์ไปเล่นในงานแต่งงานและงานขึ้นบ้านใหม่ (สรัน พงษ์วัน, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2549)

พ่อเต๊ะ พงษ์วัน

พ่อเต๊ะ พงษ์วัน อายุ 60 ปี ศิลปินบรรเลงปี่ในวงปี่พาทย์เขมรวัดบ้านสำโรงพลัน อยู่บ้านเลขที่ 56 หมู่ 13 ตำบลสำโรงพลัน อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อเต๊ะมีแรงบันดาลใจในการเรียนดนตรีมาจากการที่เคยได้ยินดนตรีตั้งแต่เด็ก เมื่อครั้งออกไปทำนาเมื่อได้ยินก็รู้สึกชอบ เมื่อได้ยินบ่อยๆ จะจดจำทำนองได้ พออายุ 17 ปี ได้มาเรียนร้องวงกับพระอาจารย์เจ็ก เดิมอยู่ที่วัดบ้านกราม แล้วได้ย้ายมาประจำที่วัดบ้านชำและ เพลงแรกที่เรียนคือ เพลงเสมอ รั้ว เซ็ด ฯ ตามลำดับ เวลาที่เรียนจะใช้เวลาที่ว่างจากการทำนา ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงกลางคืน ครั้นเมื่อคนปี่ไปกรุงเทพฯ ทำให่วงไม่มีปี่ เล่นแค่เครื่องตี พ่อเต๊ะฟังแล้วรู้สึกไม่ชอบ จึงได้หัดเป่าปี่โดยที่ไม่รู้ว่าผิดหรือถูก จนพระอาจารย์เจ็กได้ให้คำแนะนำ ว่าเป่าปี่จะต้องมีการเทียบเสียง แล้วพ่อเต๊ะก็หัดเทียบเสียงกับเครื่องตี จนกระทั่งสามารถฟังเสียงและเป่าปี่ได้ โดยไม่มีการใช้โน้ต แต่ใช้การจำเสียง

ด้านโอกาสในการแสดงนั้นพ่อเต๊ะกล่าวว่า บางปีก็มีงานมาก บางปีก็ไม่มี ไม่นั่นอนแต่ปัจจุบันงานมีน้อยลง สำหรับเรื่องค่าจ้างที่ได้รับนั้น คนเป่าปี่จะได้ค่าจ้างมากกว่าคนอื่น ๆ เช่น ถ้าไปแสดง 2-3 คืน คนอื่นๆจะได้ 500 บาท คนปี่ 600 บาท ถ้าแสดง 1 วัน จะได้ค่าจ้าง 140 บาท

พ่อเต๊ะให้ความเห็นว่าเพลงที่นิยมบรรเลงอยู่ก็เป็นเพลงโบราณไม่มีการเปลี่ยนแปลง วงที่ใช้ในการแสดงมี 2 วง คือ มโหรี กับปี่พาทย์ แล้วแต่เจ้าภาพจะเลือก คนส่วนใหญ่จะนิยมวงปี่พาทย์ แต่หากเป็นงานแห่ศพ จะใช้มโหรีเนื่องจากคนน้อยและสามารถเคลื่อนที่ได้สะดวกเหมาะสม

สำหรับใช้แก่ศพมากกว่าวงปีพาทย์ ปัจจุบันมีคนสนใจดนตรีปีพาทย์เขมรน้อยลง เด็กบางคนอยากที่จะเรียน แต่ก็ไม่ได้มาเรียน ได้แต่พูด โรงเรียนเคยมาติดต่อให้พ่อเต๋อะไปสอน แต่ก็ไม่ได้ดำเนินการต่อ ทำให้ไม่ได้ไปสอนในที่สุดจึงทำให้ไม่มีคนสืบทอดต่อจนปัจจุบันนี้

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อเต๋อะ เล่าว่าก่อนที่จะเรียนได้ทำพิธีไหว้ครู โดยมี รูป เทียน ไข่ ข้าว 1 งาน หมากบูนรี และเงิน 12 บาท พ่อเต๋อะ มีความเชื่อว่าการไหว้ครูเป็นการเชิญให้ครูมาช่วยให้มีความจำดี ข้อห้ามที่พ่อเต๋อะได้รับสืบทอดต่อมาจากผู้ใหญ่อือ เวลาตั้งวงแสดงนั้นห้ามหันหน้าวงไปทางทิศตะวันตกเพราะอาจจะทำให้เกิดสิ่งอัปมงคลขึ้น (เต๋อะ พงษ์วัน, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2549)

พ่อลัด สุพรรณ

พ่อลัด สุพรรณ อายุ 73 ปี ศิลปินบรรเลงฆ้องวงใหญ่ในวงปีพาทย์เขมรวัดบ้านสำโรงพลัน อยู่บ้านเลขที่ 90 หมู่ 1 ตำบลสำโรงพลัน อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อลัดเริ่มเรียนฆ้องมาตั้งแต่อายุ 17 ปี ครูคนแรกชื่อ ครูติน สุภาพ ในขณะนั้นพ่อลัดมีอาชีพทำนา เลี้ยงควาย แต่ตอนที่เรียนได้มาอยู่ที่วัด เพลงแรกที่เรียน คือ เพลงตระ หลังจากนั้นจึงได้เรียนเพลงอื่น ๆ อีก ประมาณ 10 เพลง ได้แก่ เพลงขม้น (เข้าม่าน) โต้ เชิด กราวนอก กราวใน กลม ฯลฯ พ่อลัดใช้เวลาเรียนนาน 3 เดือนจึงออกงานแสดงจริง พ่อลัดกล่าวว่างานที่ได้ไปแสดงมีน้อย 1-2 เดือน จะมีงานครั้งหนึ่ง ได้ค่าจ้าง 1 คืน ประมาณ 3,000 บาท แล้วนำเงินมาแบ่งกัน 7 คน ความสนใจของผู้คนมีน้อย เวลาไปแสดงก็มีคนมาชมบ้าง แต่ไม่มีคนมาเรียนหรือสืบทอดต่อเนื่องจากเด็กๆ ไม่ชอบ ในอนาคตดนตรีเหล่านี้อาจจะสูญหายไป

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อตัด เล่าว่าก่อนเรียนจะต้องทำการไหว้ครู โดยมี หมากพลู ดอกมะละกอ สวดย และเงิน 6 สลึง หากไม่ไหว้ครูถือว่าผิดครู จะปวดหัว ไม่สบาย ตาจะมองไม่เห็น ข้อห้ามที่ถือปฏิบัติคือ ห้ามข้ามเครื่องดนตรี (ลัด สุพรรณ, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2549)

พ่อสุคิด ฉาวร

พ่อสุคิด ฉาวร อายุ 73 ปี ศิลปินบรเรลงปีพาทย์จังหวัดศรีสะเกษ อยู่บ้านเลขที่ 101 หมู่ 13 ตำบลหัวเสือ อำเภอบุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

การถ่ายทอดความรู้

พ่อสุคิดกล่าวถึงชีวิตการเรียนดนตรีว่า เริ่มเรียนดนตรีเมื่ออายุ 14 ปี กับอาจารย์ศิริ ศิววัฒน์ ที่โรงเรียนหัวเสือ เหตุที่พ่อสุคิดเรียนก็เพราะชอบและเคยถามพี่ชายชื่อ สิ้น ฉาวร ไปเล่นโนววมโหรี เพลงที่เรียนได้แก่ เข้าม่าน ตระเข้ม่าน เชิด กลม กราวโน กราวนอก เชิด 3 ชั้น ฯลฯ พ่อสุคิดใช้เวลาว่างจากการทำนามาเรียนดนตรี ประมาณวันละ 2 - 3 ชั่วโมง หัดอยู่หลายเดือนจึงจะออกงานได้

วิธีการเรียน สมัยก่อนจะใช้ นอย นอย ปากพูดตามเสียง ไม่มีการใช้โน้ต แต่ปัจจุบันมีการสอนโดยการใช้โน้ต ค ร ม ฟ เพลงที่ยากที่สุดคือ เพลงสาธุการ เพราะว่ายาวมาก

เวลาที่พ่อสุคิดถ่ายทอดให้เด็กนั้น เพลงแรกที่สอน คือ เพลงตระ พ่อสุคิดเคยได้รับการทาบทามให้ไปสอนที่โรงเรียน แต่ไม่ได้ไปเพราะติดงาน แต่ไปสอนที่บ้านนักเรียน 5 คน มีลุงซิด เข็กบานเป็นผู้ชักชวนให้ไปสอนร่วมด้วย สอนประมาณ 1 เดือน กว่าได้เงินค่าตอบแทน 10,000 บาท

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อสุคิดเล่าว่าก่อนเรียนจะมีการไหว้ครู โดยมีเครื่องกำนล คือ เทียน 5 เล่ม รูป 5 ดอก ผ้าขาว เหล้า ไก่ ข้าวสาร สวดย 5 สวดย เงิน 6 สลึง แต่ปัจจุบันเด็กที่เรียนใช้เงิน 150 บาท และเพิ่มหัวหมู พ่อสุคิดเชื่อว่าหากไม่ทำพิธีไหว้ครูจะมีอาการหลงลืม วิธีแก้ไข จะต้องขอขมาโดยนำ

เครื่องไหว้ครูข้างต้นมานูชา ส่วนข้อห้ามที่ต้องถือปฏิบัติ คือ ห้ามลอดไม้ค้ำคันท้าย และห้ามไป
บรรเลงในงานแต่งงาน ปัจจุบันพ่อสุคิดมีลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียงได้แก่ อาจารย์เผด็จ ศรีเมือง (สุคิด
ถาวร, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2549)

จังหวัดสระแก้ว

พ่อก่วง เกตุพงษ์

พ่อก่วง เกตุพงษ์ อายุ 69 ปี ศิลปินบรรเลงปี่พาทย์ และมโหรีอยู่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 2 บ้าน
ปรางดง ตำบลตาพระยา อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว เริ่มเรียนดนตรีเมื่ออายุ 48 ปี

การถ่ายทอดความรู้

พ่อก่วงมีแรงบันดาลใจในการเรียนดนตรีมาจากการที่ชาวบ้านแถวตาพระยามีความต้องการ
ฟื้นฟูให้มิวังปี่พาทย์ขึ้นในวัด จึงได้ช่วยกันเรียโรเงินเพื่อซื้อเครื่องปี่พาทย์แต่ต่อมาเมื่อได้เครื่อง
ดนตรีมาแล้ว กลับไม่มีผู้สนใจมาเรียน พ่อก่วงจึงต้องเรียนเอง โดยเริ่มเรียนในวัดกับครูซ่อม เช่น
อุคม พ่อก่วงเริ่มเรียนฆ้องวงก่อน แล้วจึงเรียนเครื่องดนตรีอื่นๆ พ่อก่วงเล่าว่าเพลงแรกที่เรียน คือ
เพลงกุมาร เรียนโดยวิธีตีตามครู ครูจะส่งเสียงนอยเป็นทำนอง แต่ครั้งแรกนั้นพ่อก่วงจำไม่ได้ ต่อมา
มีนาชเปลี่ยนนำโน้ตโด เร มี ฟา มาให้ และมาช่วยจดบันทึกขณะที่พ่อซ่อมทำการสอน พ่อก่วงจึงได้
เล่นโดยการอ่านโน้ต พ่อก่วงสามารถเล่นจะเข้าได้ เพลงที่เล่นส่วนมากเป็นเพลงเขมร แต่มีเพลงไทย
เช่น ลาวต่างๆ ปนด้วย ปัจจุบันพ่อก่วงไม่เคยสอนใคร เพราะไม่มีเด็กสนใจเรียน ซึ่งพ่อก่วง
สันนิษฐานว่า คงเป็นเพราะดนตรีไทยยากมาก ต้องมีความพากเพียรในการเรียนสูง แต่เด็กไม่มี
ความเพียรเพียงพอ พ่อก่วงยังคงเล่นดนตรีอยู่โดยอาศัยมาฝึกซ้อมกับเครื่องดนตรีที่ตั้งอยู่วัดตาพระ
ยานี้เป็นประจำ

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อก่วงกล่าวถึงการไหว้ครูว่าต้องใช้บายศรีปากชาม 1 คู่ หัวหมู (แบ่งข้าวเจ้าป็น 2 หัว) ชั้น 5 ผลไม้ มีกล้วยน้ำว้ากับส้ม เงิน 40 บาท เหล้า และมีบายศรีต้น 2 ต้น ผ้าขาว (ปูในชั้น 5) กรวย ดอกไม้ 5 กรวย เทียน 2 เล่ม

พ่อก่วงมีความเชื่อว่า กล้วยนั้นเป็นสิ่งบริสุทธิ ภาษาเขมรเรียก เจกซอ แปลว่า กล้วยขาว บริสุทธิ พิธีกรรมมอบตัวเป็นศิษย์ เริ่มโดยพ่อช่อมนำศิษย์จตุรปูเทียนไหว้พระ เชิญเจ้าที่เทวดาครู อาจารย์เข้ามาร่วมพิธี และช่วยอำนวยความสะดวกให้ศิษย์ประสบความสำเร็จในการเรียน

การไหว้ครูอีกอย่างหนึ่งคือการไหว้ครูก่อนแสดง เครื่องบูชาครูมีกรวย 5 กรวย และเครื่อง ชั้น 5 รูปเทียน เหล้า พ่อก่วงอธิบายว่าเครื่องบูชาครูก่อนแสดงสำหรับวงมโหรี กับวงปี่พาทย์จะ ต่างกันคือเมื่อเรียนมโหรีใช้เครื่องบูชา ชั้น 5 เท่านั้น ส่วนปี่พาทย์ต้องใช้บายศรี 5 ชั้น 1 คู่ บายศรี ปากชาม 1 คู่ เงิน 40 บาท ดอกไม้รูปเทียน ผ้าขาว เหล้า

ในเรื่องข้อห้ามนั้น พ่อก่วงมีความเชื่อว่าเครื่องดนตรีต้องวางไว้ในที่เหมาะสม และห้าม ข้ามหรือเหยียบ มิฉะนั้นอาจเกิดการเจ็บไข้ได้ และเชื่อว่าหากถอดคันทวนที่ตกเครื่องจะทำให้ ภาดาอาคมเสื่อม แต่ไม่เกี่ยวกับการเล่นดนตรี พ่อก่วงกล่าวถึงภาษาไหว้ครูว่าจะใช้คาถาบูชาพระ รัตนตรัย แล้วจึงไหว้ครูด้วยภาษาพุทธธรรมคา ไม่ใช้คำบาลีแต่อย่างใด (ก่วง เกตุพงษ์, สัมภาษณ์, 23 มีนาคม 2549)

พ่อช่อม เย็นอุคม

พ่อช่อม เย็นอุคม (ขวามือ)

พ่อช่อม เย็นอุคม อายุ 81 ปี ศิลปินบรรเลงซอและปี่พาทย์เขมรจังหวัดสระแก้ว อยู่ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 2 บ้านปางกลาง ตำบลตาพระยา อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว

การถ่ายทอดความรู้

พ่อช่อม เริ่มเรียนดนตรีอายุ 17 ปี กับครูม่อมไม่ทราบนามสกุล และนายโด้ะ พันตรี ต่อมา ได้เรียนกับบิดาของครูโด้ะ คือลุงลิ้ม เริ่มเรียนซอเป็นชิ้นแรก เพลงอาเล กรอม ฮอถัมป็น (สำเนียง

จีน) นอกนั้นเรียนเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ คือ ระนาด และฆ้องวง เพลงแรกคือเพลงกุมาร พ่อซ่อมไม่สามารถบรรเลงสาธุการได้ เพราะครูโด้ะไม่ให้ตี พ่อซ่อมเรียนปี่พาทย์กับครูโด้ะ แต่เรียนชอบกับครูถิ่ม พ่อซ่อมบอกว่าชอบเขมรเรียกว่าครว มีการเรียนเพลงที่มีสำเนียงจีนด้วย บรรเลงร่วมกับกลอง ซึ่งเรียกว่าสก็๊วและปี่ เรียกว่าซลัย เพลงสำหรับปี่พาทย์ ได้แก่ เพลงกุมาร กราวนอก กราวใน พ่อซ่อมเรียนขอแบบเขมรกับครูม่อมซึ่งเป็นชาวเขมร เรียนอยู่ 2 ปีจึงออกแสดงในงานได้ เมื่อสมัยพ่อซ่อมอายุ 17 - 18 ปี ได้รับค่าตอบแทนในการแสดงครั้งละ 60 บาท ซึ่งถือว่าเป็นเงินจำนวนมาก ปัจจุบันพ่อซ่อมยังได้ถ่ายทอดวิชาดนตรี ด้านการบรรเลงระนาดกับขอให้กับครูโรงเรียนใกล้บ้าน ส่วนลูกศิษย์สมัยก่อน 2 - 3 รุ่นพ่อซ่อมเล่าว่าได้แยกย้ายกันไปหมดแล้ว

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อซ่อมกล่าวถึงการไหว้ครูว่า ต้องมีการนำบายศรีปากชาม 1 คู่ ใส่ข้าวต้มมัด นำใบกล้วยมาเสียบเรียงกันไป 3 ชั้น ไข่กล้วยทั้งต้นและใบมาทำบายศรี เงินก้านละ 40 บาท ชั้น 5 ดอกไม้สี่อะไรก็ได้ รูปเทียน อย่างละ 5 เล่ม ปีกตามกรวยบายศรี นำไข่ต้มปักบนยอด เครื่องสังเวद्यมีข้าว และหัวหมู มีผ้าขาว 5 สอก ขนมหางไก่หลายอย่าง เช่น ขนมนางเล็ด ผักบัว ข้าวต้มมัด สำหรับพิธีไหว้ครูมโหรีไม่จำเป็นต้องมีหัวหมู ในการไหว้ครูก่อนเรียนนั้นพ่อซ่อมจะเป็นผู้เตรียมเครื่องบูชาไว้ให้ลูกศิษย์ และเมื่อผ่านการไหว้ครูแล้วลูกศิษย์จะนำขัน 5 พร้อมเงิน 40 บาทมาอีกครั้งหนึ่งเมื่อเรียนจบแล้ว ขณะเรียนต้องจูดรูป 1 ดอกไว้ตลอดจนเสร็จสิ้นการเรียน

พ่อซ่อมไหว้ครูประจำปีที่บ้านหรือไม่ก็จะเป็นที่ศาลาวัด และจะทำพิธีในวันพฤหัสบดี เดือนใดก็ได้ ในพิธีไหว้ครูประจำปีนั้นจะมีลูกศิษย์ของพ่อซ่อมรุ่นต่างๆ มารวมตัวกันหลายคนเป็นประจำทุกปี

วงกันตรึมในพิธีมะม่วงบ้านปางตาง จังหวัดสระแก้ว

พ่อซ่อมกล่าวถึงการบรรเลงมโหรีเขมร ในพิธีฝึมหว่า เป็นความเชื่อของชาวบ้านว่า ฝึมหว่าสามารถรักษาโรคได้ จึงมีการเข้าทรงเพื่อรักษาโรค และมีดนตรีประกอบการเข้าทรงนั้น เครื่องเช่น ฝึมหว่า มีจวมซึ่งใบตาล 4 ใบ มีไม้ปกรอบๆ ใช้ใบลำตวนเสียบไว้มีเทียน เขาควาย 1 คู่ หมากกลม เงิน 50 สตางค์ หรือ 1 บาท ขันใบพลู เครื่องบูชาจะจัดไว้เพื่อไหว้ครูกำเนิดโดยนำกะลามายาใส่ไข่เข้ากับขนุน 4 ใบ นำหมากกลม และเทียน 4 เล่ม ใส่ไว้ตรงกลาง

เครื่องบูชาในพิธีมะม่วง

การไหว้ครูนั้นมี 2 ชนิดคือ การไหว้เพื่อเข้าเรียนครั้งแรก และการไหว้ครูก่อนแสดง การไหว้ครูก่อนแสดงจะใส่เงินเท่าไรก็ได้ เจ้าภาพจะเป็นผู้จัดเครื่องบูชาครูให้หากบรรเลงเครื่องมโหรี เจ้าภาพจะนำหัตถ์ที่ทำจำลองโดยใช้แป้งมาพร้อมกับเครื่องบูชา มีผ้าขาว 5 สอก เงินก้านล 40 บาท และขัน 5 เหล้า ฐูป เทียน แต่สำหรับวงปีพาทย์นั้นต้องใช้หัตถ์จริง หลังจากเสร็จสิ้นการแสดงแล้ว พ่อซุ่มจะแจกจ่ายเครื่องบูชาไปยังลูกวง เช่น หัตถ์ และเงิน แต่หากนำกลับมาบ้านก็จะเก็บไว้เพียง 3 วัน แล้วจะทิ้งไป พ่อซุ่มไม่มีหิ้งบูชาครูที่บ้าน ไม่มีคาถาบูชาครูเพียงแต่การกล่าวคำธรรมาเพื่อบูชาครูหลังจากบูชาพระเท่านั้น

ในด้านข้อห้ามนั้น พ่อซุ่มยึดคำสอนของผู้ใหญ่ เช่น จะไม่ลอดร้านฟักแฟง หรือราวตากผ้า พ่อซุ่มเคยมีประสบการณ์ว่าใครฝ่าฝืนข้อห้ามจะรู้สึกไม่สบาย แต่ยังไม่เคยเกิดขึ้นกับตนเอง (ซุ่ม เข็นอุดม, สัมภาษณ์, 23 มีนาคม 2549)

จากการสัมภาษณ์ศิลปินปีพาทย์เขมรนั้นพบว่า การถ่ายทอดความรู้ของศิลปินเป็นไปแบบมุขปาฐะเช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีพื้นเมืองที่กล่าวมาข้างต้น แต่มีข้อน่าสังเกตว่า ศิลปินวงปีพาทย์เริ่มชีวิตการเรียนดนตรีที่วัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มิบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ด้านปีพาทย์คือพระที่อยู่ในวัดที่มีเครื่องปีพาทย์ประจำอยู่ ทั้งนี้เป็นเพราะวงปีพาทย์กับวัดมีความสัมพันธ์กันมาโดยตลอด จนอาจกล่าวได้ว่าวงปีพาทย์เป็นส่วนหนึ่งของอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของวัด ดังนั้นผู้ที่มีความผูกพันกับวัดเช่น ลูกศิษย์วัดก็ดี หรือผู้ที่มิที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้วัดก็ดีจึงได้รับแรงบันดาลใจในการเรียนมาจากเสียงของวงปีพาทย์ที่ดังกังวานอยู่ในชีวิตประจำวันของพวกเขาเหล่านั้น จนทำให้เกิดความสนใจที่จะเรียนอย่างจริงจังในเวลาต่อมา

การเริ่มเรียนของศิลปินปีพาทย์ส่วนมากเริ่มแต่วัยเยาว์เพราะมีความชอบในเสียงที่มีความคุ้นเคยอยู่ในวิถีชีวิตดังที่กล่าวมา บางท่านเริ่มเรียนเมื่ออายุมากแล้วเพราะเกรงว่าการสืบทอดวัฒนธรรมการบรรเลงปีพาทย์เขมรจะสูญไป ด้วยเห็นว่าไม่มีผู้สนใจที่จะสืบทอด ศิลปินดังกล่าว

รวมตัวกันฝึกซ้อมโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง และการแสดงส่วนใหญ่เกิดขึ้นที่วัดจึงเป็นการสะดวกในการจัดวงดนตรีโดยไม่ต้องมีการขนย้ายไปไกล

เพลงที่นิยมเรียนเป็นเพลงแรกนั้น ศิลปินให้ความเห็นที่หลากหลาย มีเพลงตระ เพลงกุมาร ซึ่งทั้งสองเพลงนี้ถือว่าเป็นเพลงครู ซึ่งต้องเรียนเป็นอันดับแรก มีข้อสังเกตว่าชื่อเพลงบางเพลงเหมือนกับเพลงที่เล่นกันอยู่ในวงปี่พาทย์ของภาคกลางเช่นเพลงตระ เพลงเสมอ เพลงไล่ เป็นต้น และสิ่งที่น่าสนใจก็คือในการฝึกบรรเลงระนาดเอกมีการใช้เชือกผูกไม้เป็นระยะเท่ากับคู่เปิด (ระยะห่างจากลูกระนาดลูกที่หนึ่งกับลูกที่แปด) ในการฝึกสำหรับผู้เรียนขั้นต้น ซึ่งต่างจากการเรียนระนาดเอกของภาคกลางที่ใช้การฝึกตีด้วยตนเองโดยไม่ใช้เชือกช่วย

ข้อน่าสังเกตประการหนึ่งจากการให้สัมภาษณ์ของศิลปินคือการสืบทอดความรู้ด้านปี่พาทย์นี้ไม่เกิดขึ้นมากนัก และศิลปินมีความเห็นว่าปัจจุบันนี้เยาวชนไม่มีความสนใจที่จะเรียนปี่พาทย์ อาจเป็นเพราะความยากในการจดจำเพลงที่ยาว และเพลงไม่ทันสมัย ศิลปินหลายท่านกล่าวว่าไม่เคยมีลูกศิษย์ จึงเป็นข้อคิดว่าการสืบทอดความรู้ด้านปี่พาทย์เขมรอาจจะขาดตอนลงหากยังเกิดปรากฏการณ์นี้ต่อไปในอนาคต

ในด้านพิธีกรรมพบว่ามีการไหว้ครูก่อนเริ่มเรียน การไหว้ครูก่อนการแสดง และการไหว้ครูประจำปี ศิลปินในจังหวัดสระแก้วนั้นมีความเคร่งครัดต่อพิธีการไหว้ครูทั้งก่อนเรียนและก่อนแสดง อาจเนื่องมาจากศิลปินอยู่ในสภาพสังคมที่มีความนิยมในพิธีกรรมเกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งคนตรีจะทำหน้าที่เป็นสื่อติดต่อกับวิญญาณดังเช่นวงกันตรึมที่กล่าวมา จึงมีความยึดมั่นในระเบียบปฏิบัติเพื่อคงความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่เครื่องดนตรี ดังนั้นการกระทำพิธีไหว้ครูจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้ที่ต้องการมาศึกษาวิชาที่มีความศักดิ์สิทธิ์นี้ มีข้อสังเกตว่าศิลปินวงปี่พาทย์เขมรที่เรียนที่วัดนั้นไม่เคยผ่านพิธีการไหว้ครูแรกเข้ามาก่อน สันนิษฐานว่าการที่ศิลปินเรียนกับพระนั้นอาจเป็นเหตุให้การประกอบพิธีไหว้ครูก่อนเรียนไม่ใช่สิ่งจำเป็นเพราะพระอยู่ในสถานะที่เป็นที่เคารพบูชาอยู่แล้ว

การไหว้ครูประจำปีนั้นศิลปินกำหนดให้เป็นวันหยุดหัตถ์ หรือวันใดก็ได้แล้วแต่สะดวก ซึ่งการจัดงานอาจจัดที่วัดเพราะมีเครื่องดนตรีอยู่ที่วัดอยู่แล้ว แต่สามารถจัดที่บ้านศิลปินก็ได้หากมีความพร้อม

ส่วนเครื่องบูชาครูที่ใช้ในการไหว้ครูนั้นจะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ว่าศิลปินท่านใด จะได้รับการสืบทอดมาจากครูอย่างไร เครื่องบูชาครูที่ปรากฏได้แก่ ขัน 5 ดอกไม้สี่อะไรก็ได้ (บางแห่งใช้ดอกมะละกอตัวผู้) บายศรีปากชาม (ใช้กล้วยทั้งต้นและใบมาทำบายศรีนำใบกล้วยมาเสียบเรียงกันไป 3 ชั้น) รูปและเทียนปักตามกรวยบายศรี ไข่ต้ม ข้าว หัวหมู มีผ้าขาว 5 สอก ขนมนที่ใช้มีหลายอย่าง เช่น ขนมนางเล็ด ฝักบัว ข้าวต้มมัด ในการไหว้ครูก่อนเรียนนั้นศิลปินจะเป็นผู้เตรียมเครื่องบูชาไว้ให้ลูกศิษย์ เครื่องบูชาครูอื่นๆ ได้แก่ หัวหมูเทียมซึ่งทำจากแป้งข้าวเจ้าปั้น 2 หัว ผลไม้ มีกล้วยน้ำว้ากล้วยส้ม เหล้า และมีบายศรีต้น 2 ต้น ไก่ 1 ตัว หมากพลู เงินกำล่อมมีจำนวนต่างกันไป

เช่น 6 สลึง หรือ 6, 40 หรือ 150 บาท พบข้อสังเกตเรื่องเครื่องบูชาครูของศิลปินปี่พาทย์พื้นเมืองที่จังหวัดสระแก้วบางท่านให้มีการจุดธูป 1 ดอกไว้ตลอดจนเสร็จสิ้นการเรียน และกำหนดให้ลูกศิษย์นำขัน 5 พร้อมเงินมาอบแก่ครูอีกครั้งหนึ่งเมื่อเรียนจบแล้ว

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนเครื่องบูชาครูที่ปรากฏในการไหว้ครูของศิลปินวงปี่พาทย์เขมรพบว่า เครื่องบูชาครูมีลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากเครื่องบูชาครูของวงมโหรีมากนัก มีประเด็นที่น่าสนใจตรงที่การใช้หัวหมูจริงในวงปี่พาทย์ แต่ใช้หัวหมูเทียมในวงมโหรี สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเพราะวงปี่พาทย์เขมรได้รับอิทธิพลมาจากปี่พาทย์ของภาคกลางที่มีการไหว้ครูโดยใช้หัวหมูเป็นเครื่องบูชา เมื่อการบูชาครูของวงปี่พาทย์เขมรใช้หัวหมูจริง ศิลปินที่อยู่ในวงปี่พาทย์เมื่อมีโอกาสมาแสดงในวงมโหรีจึงได้คิดใช้หัวหมูเทียมเป็นเครื่องบูชา เพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายแต่ยังคงสัญลักษณ์ของหัวหมูไว้เสมือนว่าได้ถวายหัวหมูแก่ครูเช่นกัน การกำหนดให้ใช้ดอกมะละกอดัวผู้ในการไหว้ครูปรากฏในหมู่ศิลปินวงปี่พาทย์วัดบ้านสำโรงพลัน สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการปฏิบัติตามกันต่อมาจากการกำหนดของผู้ที่มีอาวุโสที่เป็นที่ยอมรับในกลุ่มสมาชิกวงปี่พาทย์วัดบ้านสำโรงพลันนี้ ที่น่าสนใจในเรื่องเครื่องบูชาครูอีกอย่างหนึ่งคือการใช้ดอกมะละกอดัวผู้มาเป็นเครื่องบูชา สันนิษฐานว่าดอกมะละกოდัวผู้เป็นดอกที่หาง่ายทั่วไปเพราะมะละกოდัวผู้เป็นผลไม้ที่ชาวอีสานนิยมปลูกกันแทบทุกครัวเรือน เพื่อนำมาทำอาหาร เช่น ส้มตำต่างๆ ดอกมะละกอดัวผู้มีความเปรียบเหมือนจิตใจที่บริสุทธิ์ของศิลปินที่มีความนอบน้อมต่อครู และดอกมะละกอดัวผู้เมื่อนั้นสามารถให้ผลได้ ศิลปินจึงใช้ดอกมะละกอดัวผู้มาบูชาครูเพื่อไม่ให้เสียประโยชน์ แล้วจึงยึดถือเป็นข้อปฏิบัติสืบต่อกันมา

ในด้านข้อห้ามนั้นมีการห้ามหันหน้าวงไปทางทิศตะวันตกเวลาตั้งวงแสดง โดยศิลปินมีความเชื่อว่าอาจจะทำให้เกิดสิ่งอัปมงคลขึ้นได้ ข้อห้ามในเรื่องการห้ามข้ามเครื่องดนตรี การต้องดูแลเครื่องดนตรีให้อยู่ในที่ที่เหมาะสม ข้อห้ามดังกล่าวมีประเด็นคล้ายกันกับข้อห้ามในพิธีไหว้ครูของวงดนตรีประเภทอื่นที่ได้สันนิษฐานมาแล้ว นอกจากนี้ข้อห้ามที่กล่าวถึงแล้วยังมีข้อห้ามในการถอดคันทวนด้วย ด้วยมีความเชื่อที่ว่าหากถอดคันทวนที่ตักเครื่องจะทำให้คาถาอาคมเสื่อม ในด้านการใช้คาถาในพิธีไหว้ครูนั้นศิลปินจะใช้คาถาบูชาพระรัตนตรัย แล้วจึงไหว้ครูด้วยภาษาพุทธธรรมคา ไม่ใช้คำบาลีแต่อย่างใด

3.1.4. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านเพลงโคราช

จังหวัดนครราชสีมา

พ่อกำปิ่น ข่อยนอก

พ่อกำปิ่น ข่อยนอก อายุ 55 ปี พ่อเพลงโคราช อยู่บ้านเลขที่ 334 ถนนจิระ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา จบการศึกษาระดับ ป.4 และนักธรรมเอก มีชื่อในการแสดงเพลงโคราชว่า กำปิ่น บ้านแท่น พ่อกำปิ่นเล่าว่าเหตุที่ใช้นามสกุลว่า บ้านแท่น เนื่องจากว่าหมอลำเพลงโคราชนั้นจะนิยมใช้ชื่อหมู่บ้านหรือชื่ออำเภอลงท้ายแทนนามสกุลของตนเอง ดังนั้น พ่อกำปิ่น เป็นคนในหมู่บ้าน “บ้านแท่น” จึงใช้ชื่อว่า “กำปิ่น บ้านแท่น” เพื่อให้สะดวกสำหรับผู้ที่จะมาติดต่อ งาน

พ่อกำปิ่นอธิบายถึงการเล่นเพลงโคราชว่าสมัยก่อนจะมีเพียง พ่อเพลง 2 คน แม่เพลง 2 คน ร้องโต้ตอบกัน ไม่มีเครื่องดนตรี แต่จะมีการปรบมือกลางกลอนและปลายกลอน ซึ่งคำที่ปรบมือนั้นจะเป็นคำที่มีสระเดียวกัน ภายหลังมีการประยุกต์โดยเพิ่มเครื่องดนตรีเข้ามาร่วมกับการแสดงเพลงโคราช เครื่องดนตรีที่เพิ่ม ได้แก่ กลองชุด เบส กีตาร์ คีย์บอร์ด แจกไซโฟน ซอด้วง ขลุ่ย กลองทอม ฉิ่ง ฉาบ

ในการร้องเพลงโคราชนั้นพ่อกำปิ่นกล่าวว่า แต่ละคนจะมีลีลาไม่เหมือนกัน บางคนไม่เน้นลูกคอ จะมีลูกคอขึ้นต้นโอ้ตอนแรกการขึ้นต้นโอ้เฉพาะการร้องกลอนแรกเท่านั้น ถ้าโอ้ทุกกลอนจะทำให้เสียเวลา การโอ้จะสั้นหรือยาวแล้วแต่ระบบลมหายใจของแต่ละคน ร้องก็ใช้เนื้อเดิม

การถ่ายทอดความรู้

พ่อกำปิ่นเล่าเกี่ยวกับชีวิตการเริ่มเรียนเพลงโคราชว่า เริ่มเรียนเมื่ออายุได้ 19 ปี เนื่องจากที่หมู่บ้านมีครูผู้เชี่ยวชาญด้านเพลงโคราช คือ ครูอยู่ บ้านแท่น หากผู้ใดมีความสนใจที่จะเรียนก็สามารถไปเรียนกับครูอยู่ได้ ดังนั้นพี่สาวคือ นางบุญนาค บ้านแท่น และพี่ชาย คือ นายกำหนด

บ้านแทน จึงได้ไปเรียนกับครูอยู่ เมื่อพี่ชายที่สาวได้เป็นหมอเพลง พ่อกำปั่นจึงได้เรียนเพลงโคราชกับพี่ชาย

ลำดับการก่อนเรียนเพลงโคราชของพ่อกำปั่นคือเริ่มจากได้ยินได้ฟังคนร้องกรอกหูทุกวัน เพราะพี่ชายและพี่สาวเป็นหมอเพลง จึงเกิดความชอบแล้วจดจำทั้งเนื้อร้องและทำนองที่ได้ยิน พ่อกำปั่นได้ตัดสินใจเรียนเพลงโคราชโดยขอเรียนกับนายกำหนัด บ้านแทน (พี่ชาย) เริ่มแรกครูก็จะเขียนกลอนเพลงให้ เมื่อได้กลอนมากก็ต้องท่องจำ ครั้นเมื่อท่องได้แล้วก็ไปร้องให้ครูฟัง ครูจะดูเรื่องเสียงว่าเพี้ยนหรือไม่ ครูจะสอนให้รู้จักคำคล้องจอง เพราะเพลงโคราชจะมีคำคู่ หากผิดคู่จะร้องขัดไม่สัมพันธ์กันก็ต้องแก้ไข ในการร้องแรกๆ ยังไม่มีการดัน แต่เมื่อเกิดความชำนาญก็จะสามารถดันเองได้ ในช่วงที่เรียนสมัยนั้นมีพ่อกำปั่นเรียนคนเดียว การเรียนไม่มีการใช้เทป วิทยุ

ปัจจุบันพ่อกำปั่นได้รับเชิญให้ไปสอนตามโรงเรียนหลายๆ แห่งในจังหวัดนครราชสีมา และมหาวิทยาลัยต่างๆ พ่อกำปั่นได้ใช้เทคโนโลยีเข้ามาในการสอน มีการใช้เทป ซีดี วีซีดี มีการสอนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปเช่น Powerpoint นอกจากถูกเชิญในสถาบันต่างๆ แล้ว ยังมีเด็กที่มาเรียนที่บ้านอีกประมาณ 5-6 คน โดยไม่คิดค่าเรียน นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจจากต่างจังหวัดมาขอหัดเพลงโคราชจากพ่อกำปั่นด้วย เช่น นายสุนทร นางรอง คนจังหวัดบุรีรัมย์ พ่อกำปั่นเล่าว่าสมัยก่อนการเรียนจะเรียนเฉพาะเพลงโคราชอย่างเดียว แต่ปัจจุบันเริ่มเรียนเพลงโคราชก่อนจากนั้นก็มีการเรียนแห่ เพลงลูกทุ่ง ลำตัด เพลงอีแซว เพลงฉ่อย ฯลฯ เพื่อเวลาจะไปแสดงจะได้แสดงได้หลายรูปแบบ เพราะถ้าแสดงแต่เพลงโคราชก็จะทำให้ผู้ชมเบื่อ การได้ร้องเพลงอื่นๆ มาสลับกันด้วยจะเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศและทำให้ไม่น่าเบื่อ

พ่อกำปั่นยังได้กล่าวถึงเพลงโคราชเดิมว่าเป็นการแสดงแบบ मुखปาฐะ ไม่มีเครื่องดนตรีเป็นการร้องแก้กันระหว่างชายหญิง แต่ปัจจุบันพ่อกำปั่นเป็นคนแรกที่น่าเพลงโคราชมาผสมเข้ากับเครื่องดนตรีทั้งดนตรีสากลและดนตรีพื้นบ้าน จนเกิดนวัตกรรมการแสดงแบบใหม่

ประเภทของเพลงโคราช เดิมมีเพลงโคราชก้อม คือเพลงโคราชที่สั้นๆ เนื้อหาจะทักวัดเมื่อสมัย 30-40 ปีที่แล้วเป็นการโต้ตอบของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันไม่นิยมนำมาใช้ เนื้อหาและทำนอง อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทำนองใหม่เพื่อให้เข้ากับโน้ตของเครื่องดนตรี เพราะเพลงโคราชเดิมไม่มีโน้ตดนตรี คือ ร้องไปทำนองเดียว จึงเรียกกันว่า ร้อยเนื้อทำนองเดียว ปัจจุบันมีการปรุงแต่งให้มีทำนองหลากหลายมากขึ้น เนื้อเพลงก็แต่งใหม่ตามเหตุการณ์ปัจจุบัน เช่น เมื่อมีการเลือกตั้งพ่อกำปั่นก็จะแต่งเพลงเชิญชวนให้คนไปเลือกตั้ง หรือเป็นช่วงที่เชิญชวนกันออกกำลังกายก็จะแต่งเพลงออกกำลังกาย โดยการแต่งเพลงใหม่ๆ นี้ จะมีการบันทึกเทปเป็นชุดพิเศษนอกเหนือจากเทปที่พ่อกำปั่นบันทึกเสียงเพื่อจำหน่าย แล้วก็มีการจดบันทึกเป็นโน้ตสากลไว้ด้วย

การแต่งกาย เดิมพ่อเพลงแม่เพลงจะนุ่งโจงกระเบน เสื้อธรรมดา แต่หากเล่นแบบ ประยุกต์หรือร่วมสมัย หรืออาจจะเรียกว่า เพลงโคราชซึ่ง จะมีการเปลี่ยนแปลงโดยการแต่งกายให้มีสีที่ฉูดฉาด คู่มือขึ้น เพราะจุดประสงค์ของการแสดงต้องการให้เด็กวัยรุ่นหันมาสนใจเพลงโคราช

พ่อกำปิ่นเล่าว่าเมื่อปีพ.ศ. 2532-2533 เพลงโคราชกำลังจะเสื่อมเพราะวัฒนธรรมตะวันตก เข้ามา มีทีวี เครื่องเล่นวีซีดี ทำให้เพลงโคราชไม่ได้รับความนิยมเท่าเดิม ไม่มีงานแสดง เพราะคนหันไปดูหนังกันหมด คนที่ร้องเพลงโคราชก็เริ่มไปหางานอย่างอื่นทำเพื่อยังชีพ ดังนั้นพ่อกำปิ่นจึงได้คิดเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงของเพลงโคราชมาเป็นแบบร่วมสมัยหรือเป็นแบบโคราชซึ่ง เพราะมีแนวคิดที่ว่า เพลงโคราชจะต้องเข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นจึงจะสืบทอดให้คงอยู่ได้ ดังนั้นหากยังคงแสดงแบบโบราณ กลุ่มที่สนใจก็เป็นผู้สูงอายุซึ่งก็จะล้มหายตายจากไปเรื่อย เพลงโคราชก็จะหายไปด้วย พ่อกำปิ่นจึงนำเพลงโคราชเข้าสู่กลุ่มวัยรุ่นโดยการดัดแปลงให้เป็นแบบประยุกต์ ดังกล่าว จนทำให้ เมื่อปีพ.ศ. 2540 เพลงโคราชซึ่งได้รับความนิยมจากกลุ่มวัยรุ่นเป็นอย่างมาก ถือได้ว่า เป็นช่วงที่คนสนใจเพลงโคราชซึ่งมาก เมื่อทำให้คนหันมาสนใจเพลงโคราชซึ่งได้แล้ว เวลาไปแสดงเพลงโคราชซึ่งครั้งใดพ่อกำปิ่นก็จะแทรกเพลงโคราชแบบโบราณให้วัยรุ่นได้ฟังเรื่อยๆ ทุกครั้งไป จนปัจจุบันวัยรุ่นหันมาสนใจเพลงโคราชแบบโบราณมากกว่าเพลงโคราชซึ่ง จึงทำให้ขณะนี้ เพลงโคราชแต่ละคณะมีงานมากขึ้นกว่าสมัยก่อน ดังนั้น อาจจะสรุปได้ว่าความนิยมเพลงโคราชโบราณกับเพลงโคราชซึ่งมีเท่าๆกัน

พ่อกำปิ่นมีความเห็นว่า ศิลปวัฒนธรรมทั้งหมด ไม่ใช่เฉพาะเพลงโคราช จะคงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วนคือภาครัฐ ผู้อยู่ในวัฒนธรรม และผู้ที่ชื่นชอบในวัฒนธรรม และทั้ง 3 ส่วนนี้จะต้องช่วยกันบำรุงรักษาเพื่อให้ศิลปวัฒนธรรมคงอยู่ต่อไป โดยจะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ ตัวอย่างเช่น หมอเพลงโคราชฝึกหัดร้องเป็นอย่างดีแต่ไม่พยายามนำเสนอสิ่งที่ดีๆ ไม่พัฒนาเพลงโคราชออกสู่คนฟัง ถ้าแสดงก็แสดงไปโดยที่ไม่มีการพัฒนา เพลงโคราชก็จะช้ำอยู่กับที่ เพราะฉะนั้นหมอเพลงโคราชต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ สำหรับภาครัฐก็ไม่ควรที่จะส่งเสริมแต่วัฒนธรรมตะวันตก เพราะแท้จริงรากเหง้าของคนไทยจะถูกฝังอยู่ในวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ ถ้าไม่ส่งเสริมก็แสดงว่าล้มกำฟ้าคิดตัวเอง

เพลงสมัยใหม่มีผลกระทบต่อเพลงพื้นบ้าน แต่ถึงอย่างไรเพลงพื้นบ้านก็ไม่มีวันตาย พ่อกำปิ่นมีความเห็นว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยจะใกล้สูญหายไปก็เพียงช่วงระยะหนึ่ง เมื่อถึงเวลาที่บ้านเมืองเดือดร้อนคนก็จะเริ่มเสาะแสวงและโหยหาวัฒนธรรมเก่าๆกลับคืนมา วัฒนธรรมของตะวันตกนั้นสามารถรับมาได้แต่ควรจะต้องเลือกรับมาเฉพาะสิ่งที่ดีๆ ไม่รับมามากจนเกินไป เพราะถ้ารับเข้ามามากก็จะทำให้จารีตประเพณีของไทยเสื่อมเสีย

พ่อกำปิ่นกล่าวว่าจุดกำเนิดของเพลงโคราชนั้นอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา ส่วนอำเภอที่มีเพลงโคราชมากที่สุด คือ อำเภอโนนสูง ครูที่โด่งดัง ได้แก่ ครูตั้ง บ้านพะไล ครูสิงห์ บ้านพะไล

และครุคล้าย สูงเนิน อำเภอโขงเจียม ได้แก่ ครุเนียม กระจโทก ครุดี กระจโทก และครุนกแก้ว กระจโทก

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อกำป็นอธิบายเรื่องการไหว้ครุเพลงโคราชว่าจะต้องมีการไหว้ครุก่อนเรียน ซึ่งเครื่องไหว้ครุ ได้แก่ กรวยปากเกร็ด 6 กรวย ผ้าขาว 1 ผืน เงิน 6 บาท รูป 18 ดอก (ใส่ในกรวย กรวยละ 3 ดอก) เทียน 6 เล่ม (ใส่ในกรวย กรวยละ 2 เล่ม) หมากพลู (ใส่ในกรวย) บุหรี่ (ใส่ในกรวย) ดอกไม้สีขาว

เมื่อครุรับเครื่องไหว้ครุ ครุจะนำกล่าวคำว่า “วันนะ ทิตะวา อาจารย์ยัง ข้าพเจ้าขอรับท่านเป็นครุบาอาจารย์” แล้วก็นำพานไปมอบให้ครุที่เรานับถือ พิธีไหว้ครุนี้จะจัดในวันพฤหัสบดี เพราะเป็นวันครุ ส่วนการไหว้ครุประจำปีจะจัดในวันพฤหัสบดี ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 เพราะพ่อกำป็นเคยเห็นโบราณใช้เลขทำตาม

การไหว้ครุก่อนการแสดงมี 2 อย่างคือ ไหว้โดยสิ่งที่เป็นวัตถุ เจ้าภาพจะเป็นผู้เตรียมเครื่องไหว้ แล้วก็มีการจุดธูปเทียน บอกกล่าวครุบาอาจารย์ และการไหว้บนเวทีการแสดงโดยไหว้ด้วยกลอนเพลงโคราช ใช้ทำนองเพลงไหว้ครุ

พ่อกำป็นเชื่อว่าหากไม่ได้ทำการไหว้ครุถือว่าเป็นการไม่ให้เกียรติครุ มักจะทำให้เกิดความเสื่อมในตัวผู้ร้องผู้เล่นเพลงโคราชเอง เพราะครุเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทลาอาคมให้ ซึ่งบางสิ่งที่ไม่สามารถเห็นด้วยตา แต่ก็ต้องเชื่อเพราะมีความศักดิ์สิทธิ์ คาถาที่ครุให้ ได้แก่ คาถาทรงปัญญา คาถาเมตตามหานิยม และคาถากันการกระทำของผู้อื่น พ่อกำป็นเล่าว่าการแสดงในอดีตจะมีการหักล้างกันด้วยสติปัญญา การแสดงมีผลแพ้ชนะ จึงมีการเล่นคุณไสยใส่กัน หากถูกของที่ผู้อื่นทำใส่ จะทำให้คิดกลอนไม่ออก ไม่สามารถแก้กลอนของฝ่ายตรงข้ามได้ ครุจึงสอนคาถาเพื่อเป็นการป้องกัน แต่หากถูกคุณไสยมีวิธีแก้ไข คือ ต้องทำน้ำมันต์ล้างหน้า

ตัวอย่างคาถา

คาถาทรงปัญญา

“อมวังเวง เพลงวางวะ อมเบิก เบิกฤกษ์ อักษรชะระ มะนะชะระ ประระปะถัง ปัญญาพะลัง ปัญญาสาโร ปัญญาอะโลโป มะหาโลโก อมปุปุ ทะลุปัญญา พุทธะโลกา เอหิมะมะ อมปัญญาตก ยกปัญญาแตก แยกปัญญาออก โมมุดโตเปิด มหาปัญญา มหาอุเปิดนะมะ นามาโหเรยนิกา สะวานะสะติโสมะ พุทธังสว่างอุเปิดนิทานหนึ่งสูตร รัมมังสว่างอะเปิด นิทานหนึ่งสูตร สัจจังสว่างทั้งกลางวันและกลางคืน”

คาถาแก้คนอื่นทำของใส่

“อมกูจะเบิกเทพพยาธร เหาะว่อนมากกลางอากาศ พอกูร้องควาค อมสิทธิสว่างนะมาหะ”

นอกจากคาถาแล้ว ครุจะเสกข้าวปั้น เม็ดพริกไทย ใบโปรงฟ้า ให้กินเพื่อให้เป็นผู้ทรงปัญญา แต่ปัจจุบันความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อเหล่านี้หายไปแล้ว(กำป็น ข่อยนอก, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2549)

พ่อใหญ่ วิเศษพลกรัง

พ่อใหญ่ วิเศษพลกรัง อายุ 86 ปี ศิลปินเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา อยู่บ้านเลขที่ 119 หมู่ที่ 11 บ้านคงสามัคคี ตำบลเมืองคง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา จบการศึกษาชั้น ป.5 ได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติให้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (เพลงโคราช) ประจำปีพ.ศ. 2539

พ่อใหญ่เล่าว่าแรงบันดาลใจที่ทำให้เรียนเพลงโคราชเนื่องมาจากเกิดมาในครอบครัวศิลปิน ได้มีโอกาสเห็นคนรอบข้างแสดงมาตั้งแต่เด็ก บิดาเคยบวชและเป็นพระนักเทศน์ชื่อดังจนได้ชื่อว่า “เท็งนักเทศน์” และยังเป็นแม่เพลงโคราช ในสมัยนั้นพ่อใหญ่มีอาชีพทำนา เมื่อหมดฤดูทำนา เขาข้าวใส่ยุ้งเสร็จก็ไม่ได้ทำอะไร ทำให้ไม่มีรายได้อะไร เมื่อเห็นคนอื่นร้องเพลงแล้วได้เงินก็อยากที่จะร้องบ้าง ตอนที่อายุ 13 ปีได้เห็นพ่อเพลงแม่เพลงเล่นเพลงโคราชในงานสงกรานต์ เล่นกันอย่างสนุกสนาน ก็อยากที่จะร้องเพลงโคราช จึงให้บิดาไปซื้อเพลงที่เขาเลิกเล่นแล้ว ได้เพลงประมาณ 14-15 กลอน ครั้นร้องได้แล้วก็ไปแสดงในช่วงสงกรานต์และได้รางวัล ทำให้มีรายได้อีกขึ้น เมื่ออายุ 16 ปี ได้มาเรียนจริงๆกับครูทั้ง ศรีพนม ซึ่งอยู่บ้านมะขามเต่า สมัยนั้นมีคนที่เล่นเพลงโคราช คือผู้ชายประมาณ 8-9 คน ผู้หญิงประมาณ 10 คน ในการแสดงนั้นผู้หญิงมักเป็นฝ่ายถาม ผู้ชายจะเป็นฝ่ายแก้

การถ่ายทอดความรู้

พ่อใหญ่เล่าถึงวิธีการเรียนว่าต่อกลอนกับครูโดยการร้องตามครู ทั้งเนื้อและทำนอง เพลงแรกที่เรียน คือ เพลงเชิญ ต่อจากนั้นจึงเรียนตัดเชิญ เพลงไหว้ครู และเพลงเรื่อง เบ็ดเตล็ด คามลำดับ แต่ก่อนไม่มีเทป

การสอนลูกศิษย์ พ่อใหญ่สอนเหมือนที่เรียนมาคือให้ร้องตาม พอลูกศิษย์ร้องได้ทำนองแล้ว ถึงจะแต่งกลอนใส่สมุดให้อ่าน สมัยนี้ก็ได้ใช้เทป ปัจจุบันลูกศิษย์พ่อใหญ่เสียชีวิตไปหมดแล้ว

พ่อใหญ่กล่าวถึงงานและรายได้ว่า ตอนที่หัดใหม่ๆจะไปงานรดน้ำลาน (ทำบุญข้าว) โคน ถูก บวชนาค ฉลองหนังสือ งานศพ แรกๆงานแต่งงานยังไม่ได้ไปเล่น ช่วงหลังมีงานมาติดต่อเยอะ พ่อใหญ่ได้ไปแสดงเพียงเดือนเดียวตั้ง 30 ครั้ง โดยได้ไปแสดงทั้งในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ขอนแก่น เวลาไปแสดงจะมีผู้ชาย 2 คน ผู้หญิง 2 คน รายได้ในอดีตจะได้ 5-6 บาท (สมัยนั้นทางกงตัวละ 3 สตางค์) แต่ก่อนพ่อใหญ่เคยสอนให้ลูกศิษย์แต่ปัจจุบันไม่ได้สอนแล้ว

พ่อใหญ่กล่าวว่าปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อเพลงโดยหลีกเลี่ยงคำหยาบ แต่จะเปลี่ยนให้ลงลึกๆเป็นแบบสองแง่สองง่าม การแต่งกายเหมือนปัจจุบันคือ นุ่งโจงหาง เสื้อป้านคอกลม เมื่อมีการเปลี่ยนมาเป็นเพลงโคราชซึ่ง จะต้องเปลี่ยนการแต่งกายให้เป็นแบบสมัยใหม่มากขึ้นเหมือนลูกทุ่ง เพราะจะต้องเอาจังหวะเพลงกับจังหวะดนตรีให้เข้ากัน คือจังหวะจะสนุกขึ้น แต่การเดินกลอนและการร้องยังเหมือนเดิม เพียงแต่มีเครื่องดนตรีมารับ

พ่อใหญ่ให้ความเห็นว่าการประยุกต์ให้มีเครื่องดนตรีแบบใหม่เข้ามาก็เป็นสิ่งที่ดี เพราะทำให้วัยรุ่นมาสนใจมากขึ้น ถ้าฟังแต่เพลงโคราชแบบเดิม เด็กๆสมัยใหม่จะฟังไม่ออก แต่ถ้ามีดนตรีเข้ามาเด็กก็จะฟังได้บ้าง

พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนจะเรียนเพลงโคราชนั้นพ่อใหญ่อธิบายว่าต้องมีการยกครู โดยมีเครื่องยกครู คือ กรวย 6 กรวย ผ้าขาว 1 ผืน เงิน 6 สลึง หมากพลู รูป 2 ดอก เทียนบาท 2 เล่ม

ในพิธีไหว้ครูนั้นมีคาถาไหว้ครูแต่พ่อใหญ่กล่าวว่าจำไม่ได้ ได้แต่เคยเรียนคาถาอ้อมตุตโด้ ซึ่งเป็นคาถาที่ยาวที่สุดเพราะมีความยาวถึง 42 บท พ่อใหญ่เล่าว่าจะตื่นเพื่อสวดคาถาอ้อมตุตโด้ตั้งแต่ตี 4 จนสว่างถึงจบพอดี อ้อมตุตโด้คือคาถาที่ใช้เสกข้าวกิน เสกพริกไทย หรือใบโปรงฟ้า หรือดอกมะพร้าวที่หั่นแต่ต้องเป็นดอกที่หงายเท่านั้นโดยมีความเชื่อว่า ความรู้จะได้เข้ามาสู่ตัวศิลปิน ตัวคาถาเสก คือ “สุจิตฺติ วิษณุตโด้ อะถังโส บัณจิตโด้ ปะเวติ”

นอกจากนี้ พ่อใหญ่ยังมีการเข้ากรรมก่อน โดยมีเครื่องเข้ากรรมคือ รูป 1000 ดอก เทียน 1000 เล่ม บูหรี่ 1000 มวน ข้าวดอก 1000 ก้อน กระทบ 1000 กระทบ หมาก 1000 คำ บายศรี 7 ชั้น ของในบายศรีมีขนมฝักบัว นางเส็ด มะพร้าวอ่อนใส่ขอลบายศรี ไก่ชี่ 1 ตัว คือไก่ที่ยังไม่หัดขัน พ่อใหญ่กล่าวว่าไก่ชี่ใช้สำหรับเป็นเครื่องเสี่ยงทายว่าใครจะคันหรือแต่งเพลงได้เร็วหรือช้ากว่ากัน ถ้าไก่ขันเร็วภายใน 7 วัน แสดงว่าจะเรียนเก่งเร็ว ของพ่อใหญ่นั้นไก่ขันตั้งแต่วันแรก พ่อใหญ่กล่าวว่าถ้าไก่ไม่ขันเลยเชื่อว่าจะแกล้งพ่อได้แต่จะไม่โด่งดัง พ่อใหญ่ออกจากกรรมก็สามารถร้องเพลงได้เลย

พ่อใหญ่กล่าวว่าคาถาที่ทำให้พ่อใหญ่เก่ง ไม่มีใครสู้ได้ พ่อใหญ่ได้มาตั้งแต่อายุ 11 ปี จากนายชื้อ เปลี่ยน เป็นหมอลเพลงเก่า พ่อใหญ่ได้ให้ตัวอย่างคาถาดังนี้

“นะทรงฟ้า โมทรงดิน พุทธทรงสายสัญญาณ ภาทรงสมุทร. ยะสุคอากาศ ภูจะ
ทรงพญานคราช และภูเขาทอง ห้วยหนองคลองบึง บางทางคำ ภูจะทรงทั้งราว
ดากผ้าทั้งหัวกระไดไม้ค้ำกล้วย ภูจะทรงตัวกล้วย อมทรงทรงสารพัดที่ภูจะ
ทรง”

ข้อปฏิบัติคนของพ่อใหญ่เกี่ยวกับการเข้ากรรม คือ เวลานั้นกินข้าวจะต้องหันหน้าไปทาง
ทิศตะวันออกเท่านั้น และเมื่อแต่งงานแล้วก็มีข้อห้าม เรียกว่า แต่งปฏิบัติครู คือผู้ที่เป็นภรรยา
ห้ามป็นที่นอนสามี หากต้องการจะหยิบเอาอะไรจะต้องกราบเอาที่หมอนก่อนจึงจะเอาได้ ข้อสอง
หากพ่อใหญ่มานอนที่ไหนก็ต้องนอนตลอดทั้งคืน จะไปนอนที่อื่นไม่ได้ ข้อปฏิบัติเหล่านี้พ่อใหญ่
ปฏิบัติตามที่มีอยู่ในสมุด เชื่อกันว่าหากใครปฏิบัติไม่ได้ของจะเสื่อม ส่วนข้อห้ามอื่นๆคือ ไม่ทาน
น้ำเต้าและสาเลี เพราะโบราณห้ามไว้ (ใหญ่ วิเศษพลกรัง, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2549)

จากการสัมภาษณ์ศิลปินเพลงโคราชพบว่าแรงบันดาลใจในการเรียนของศิลปินทั้งสองมา
จากสภาพแวดล้อมที่มีสมาชิกในครอบครัวเป็นพ่อเพลงแม่เพลง ได้มีโอกาสเรียนรู้การร้องเพลง
โคราชมาจากบิดามารดาหรือพี่น้อง การได้ฟังการปฏิบัติอยู่บ่อยครั้งทำให้มีการเรียนรู้แบบครุพักลัก
จำ จึงสามารถปฏิบัติตามแบบได้ การเริ่มต้นเรียนอย่างจริงจังนั้นเริ่มขึ้นเมื่อศิลปินสามารถร้องได้
ด้วยตนเองระยะหนึ่ง สาเหตุที่เรียนเพราะต้องการประกอบเป็นอาชีพเพื่อยกระดับฐานะของตน

การเรียนเพลงโคราชนั้นเป็นลักษณะมุขปาฐะ ครูเป็นผู้เขียนกลอนให้ศิษย์ท่องจำเป็น
อันดับแรก โดยอธิบายถึงลักษณะสำคัญของเพลงโคราช ได้แก่การใช้คำคล้องจองกัน คือการมีคำ
สัมผัสซึ่งเรียกว่าคำคู่ ก่อนที่จะสอนทำนอง เมื่อจำได้ทั้งเนื้อร้องและทำนองแล้ว ศิษย์สามารถที่จะ
แต่งเนื้อร้องได้เองตามอย่างบทเรียนที่ครูสอน เพลงแรกที่นิยมนำมาเป็นบทเรียนแรก ได้แก่ เพลง
โคราชก้อม เพลงเชิญเป็นต้น

วิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านเพลงโคราชของศิลปินนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย
การสอนแบบมุขปาฐะนั้นยังคงเกิดขึ้นในการสอนผู้เรียนจำนวนน้อย แต่เมื่อศิลปินเพลงโคราช
ได้รับเชิญให้สอนนักเรียน นักศึกษาเป็นจำนวนมากในสถาบันการศึกษาแล้ว วิธีการสอนก็ถูกปรับ
ให้เปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสม โดยสื่อเทคโนโลยีได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องช่วยสอน ได้แก่
เครื่องบันทึกเสียง เครื่องบันทึกซีดี วีดิทัศน์ มีการใช้อุปกรณ์คอมพิวเตอร์มาช่วยผลิตสื่อเพื่อให้เกิด
ความสะดวกในการสอนผู้เรียนจำนวนมากเป็นต้น นอกจากนี้จะเป็นการประหยัดเวลาและสะดวก
แก่ผู้เรียน ซึ่งสามารถทำความเข้าใจบทเรียนได้โดยไม่มีครู และเปิดโอกาสให้มีการกระจาย
การศึกษาไปยังต่างพื้นที่ได้

การถ่ายทอดความรู้ด้านเพลงโคราชได้ชมเขาไประยะหนึ่งหลังจากการเปลี่ยนแปลง
รูปแบบการแสดงที่ใช้เพลงสมัยใหม่เข้ามาทดแทนการเล่นเพลงโคราชอย่างเต็มรูปแบบโดยชนบ ศิลปิน
มีความเห็นในการเปลี่ยนแปลงว่าการแสดงแบบสมัยใหม่จะทำให้เยาวชนหันมาสนใจเพลงโคราช

มากขึ้น แต่ก็มีความวิตกว่าวัฒนธรรมการแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิมจะถูกกลืนไปและอาจทำให้เยาวชนไม่รู้จักเพลงโคราชแบบเดิมในอนาคต วัฒนธรรมการบรรเลงเพลงโคราชแบบเดิมก็อาจจะสูญสิ้นไปในที่สุด แต่อย่างไรก็ดี เป็นที่น่ายินดีว่าในปัจจุบันนี้ มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมสนับสนุนการแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิม โดยมีการเรียนการสอนเกิดขึ้นในสถาบันการศึกษา ทำให้ศิลปินเพลงโคราชได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้ไปยังเยาวชนต่อไป ทั้งตัวศิลปินเองก็มีวิธีการสร้างแรงจูงใจให้เยาวชนมีโอกาสได้สัมผัสกับเพลงโคราชขนานแท้ ในขณะที่มีการนำเสนอเพลงโคราชในรูปแบบใหม่เพื่อเรียกความสนใจจากเยาวชน การที่ศิลปินมีความตระหนักถึงคุณค่าของเพลงโคราชแบบเดิม มีความชาญฉลาดในการอนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้ท่ามกลางการไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมดนตรีตะวันตกในปัจจุบัน ก็เป็นสิ่งที่ชื่นชมได้ว่าเพลงโคราชจะยังคงเป็นที่รู้จัก และดำรงความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดนครราชสีมาได้อย่างต่อเนื่อง

ในด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ นั้น พบว่าการไหว้ครู 3 ลักษณะ ได้แก่ การไหว้ครูแรกเรียน เพื่อขอเข้ามอบตัวเป็นศิษย์ การไหว้ครูก่อนการแสดงเพื่อเป็นการระลึกถึงครูเจ้าของวิชา ซึ่งมีการใช้เครื่องบูชาที่เป็นวัตถุ หรือใช้การกล่าวบูชาคุณครูโดยใช้บทเพลงไหว้ครู นอกจากนี้ยังมีการไหว้ครูประจำปีเพื่อเป็นการตอบแทนครู เครื่องบูชาครูที่พบได้แก่กรวย 6 กรวย ผ้าขาว หมากพลู รูปเทียนบาท บูหรี (ใส่ในกรวย) ดอกไม้สีขาวเงิน 6 สกลี หรือ 6 บาท สังเกตได้ว่าการไหว้ครูของศิลปินเพลงโคราชนั้น มีจำนวนของเครื่องบูชาเป็นเลข 6 เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังพบการเข้ากรรมซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการเข้ากรรมฐานตามหลักพระพุทธปฏิบัติเพื่อเป็นการเสริมบุญบารมี มีการเสี่ยงทายเพื่อทำนายว่าศิลปินจะเป็นผู้มีชื่อเสียงหรือไม่โดยใช้เสียงไก่ขัน เป็นต้น ส่วนการไหว้ครูประจำปีจะทำในวันพฤหัสบดี ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 เพราะเชื่อว่าเป็นวันมงคล

ข้อสังเกตจากการสัมภาษณ์ศิลปินเพลงโคราชในด้านพิธีกรรมได้แก่การกล่าวถึงพิธีกรรมที่นอกเหนือไปจากการไหว้ครูเช่นการอยู่กรรม การเสี่ยงทาย การว่าคาถาอาคมเพื่อป้องกันคุณไสย สันนิษฐานว่าการเล่นเพลงโคราชในสมัยก่อนน่าจะเป็นอาชีพที่มีการแข่งขันกันมาก จึงเกิดการเอาชนะกันโดยใช้ไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือมีการกล่าวถึงการเล่นคุณไสยในอดีต พิธีกรรมที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันจากคำบอกเล่าของศิลปินอาวุโสเป็นภาพสะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของอาชีพศิลปินเพลงโคราชในอดีต

ในด้านข้อห้ามนั้นศิลปินมีความเชื่อในเรื่องการห้ามรับประทานน้ำเต้าและสาตี และยังมี การเชื่อในการปฏิบัติตนตามระเบียบปฏิบัติที่โบราณได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วยเชื่อว่าจะทำให้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพหมอลำ และยังมีความเชื่อเรื่องคาถาอาคมที่ใช้ปกป้องตนเองให้แคล้วคลาด อันสืบเนื่องมาจากความต้องการอยู่รอดปลอดภัยจากการเล่นคุณไสยดังกล่าวมา

3.1.5. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดการรำโทน

จังหวัดนครราชสีมา

นอกจากการเล่นเพลงโคราชแล้ว การรำโทนถือเป็นการละเล่นที่สำคัญของจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งในปัจจุบันนี้ปรากฏการละเล่นรำโทนในกลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกันตั้งเป็นชมรมเพื่ออนุรักษ์การรำโทนซึ่งกำลังจะสูญไปเนื่องจากไม่ได้รับความสนใจในกลุ่มเยาวชน การไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐบาล

นवलวี จันทร์ลุน ได้กล่าวถึงการรำโทนโคราชว่าประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้

การแสดงรำโทน มีเครื่องดนตรีหลักคือ โทน โดยใช้โทนตั้งแต่ 2 ลูกขึ้นไป ลักษณะของโทนโคราช เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น ทำด้วยดินเหนียวขึ้นเป็นรูปโทนแล้วเผา ส่วนใหญ่แล้วจะนำโทนมาจากบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย หน้าโทน จะนิยมจึงด้วยหนังงูหรือหนังตะกวัด ถ้าตีในเวลากลางวันต้องผึ่งแดด เพื่อให้หนังโทนตึง ถ้าตีในเวลากลางคืนต้องอั้งไฟ จะเกิดเสียงดัง แกร่ง ไพเราะ และดังก้องไปได้ไกลๆ

การรำโทนจังหวัดนครราชสีมาในชุมชนต่างๆ พบว่ามีโทนส่วนใหญ่จะใช้ผู้หญิง ทั้งชุมชนในเมือง อำเภอครบุรี และอำเภอจักราช ซึ่งตรงกับการเล่นรำโทนในอดีต ที่ฝ่ายหญิงจะตีโทน เพื่อเป็นการส่งสัญญาณให้ฝ่ายชายรับรู้ว่าผู้หญิงสาวบ้านนี้จะเล่นรำโทน อีกประเด็นหนึ่ง คือ หากว่าฝ่ายชายตีโทน โทนจะแตก นับเป็นความเชื่อที่สืบทอดปฏิบัติต่อกันมาอย่างหนึ่ง

เครื่องประกอบจังหวะ โดยส่วนใหญ่จะใช้ฉิ่ง ฉาบ และกรับ เป็นเครื่องประกอบจังหวะเพื่อความแม่นยำของจังหวะ และเพิ่มความสนุกสนานของท่วงทำนองเพลง

การแสดงรำโทน เป็นการแสดงที่ไม่ต้องใช้เครื่องดนตรีหลายชนิด มีเพียงโทนเป็นเครื่องดนตรีหลัก และเครื่องประกอบจังหวะเท่าที่หาได้ แต่ในปัจจุบันนิยมนำโทนบรรเลงคู่กับวงมโหรีพื้นบ้านโคราช ซึ่งเป็นวงดนตรีพื้นบ้านที่มีเครื่องดนตรีอยู่ด้วยกันหลายชนิด ดังนี้

ปี่แก้ว มีลักษณะเช่นเดียวกับปี่นอกของทางภาคกลาง แต่เสียงจะเล็กแหลมกว่า

ซออี มีลักษณะคล้ายซอด้วงทางภาคกลาง ทำด้วยลวด กะโหลก ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง บ้างก็ทำด้วยไม้ไผ่ จึงหน้าซอด้วยหนังงูหรือหนัง ตะกวด ให้เสียงแหลม

ซอฮู้ มีลักษณะคล้ายซอฮู้ของทางภาคกลาง แต่จึงด้วยสายลวด กะโหลกซอทำด้วยกะลามะพร้าว จึงหน้าซอด้วยหนังงูหรือหนังตะกวด ให้เสียงทุ้มและเสียงประสานในระดับต่ำ

จากการพัฒนาเปลี่ยนแปลงของการปรับปรุงรำโทน วิทยาลัย นาฏศิลป์นครราชสีมาได้นำเอาเครื่องดนตรีโทน ซึ่งใช้ตีประกอบจังหวะ หลักของการรำโทนมาผสมกับการบรรเลงเพลงพื้นบ้านของวงมโหรี โคราช เกิดการคิดค้นเพลงและท่วงทำนองจังหวะ ได้มากขึ้น ดังนั้นรำ โทณประยุกต์ในปัจจุบันที่ใช้แสดงในงานเทศกาลสำคัญ อันได้แก่ การรำ โทณบวงสรวงวันแห่งชัยชนะท่านท้าวสุรนารี ในวันที่ 23 มีนาคม เป็น ประจำทุกปี นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 การบรรเลงเพลงรำโทน ก็ได้มีการ นำเอาวงมโหรีโคราชมาบรรเลงประกอบกับการตีประกอบจังหวะ เครื่อง ดนตรีโทนนับแต่นั้นมา ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาการรำโทนทางดนตรีอีก ทางหนึ่งด้วย (2548:95 – 99, 133– 139)

การรำโทนของชาวโคราชที่ปรากฏโดยทั่วไปในปัจจุบันนั้นเป็นการแสดงแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นแบบเรียบง่าย ใครสามารถรำได้ก็จะมารวมตัวกันซ้อมโดยใช้โทนเป็นอุปกรณ์ในการให้จังหวะ แล้วออกแสดงในงานประเพณีต่างๆ หรืองานที่ได้รับเชิญจากหน่วยงานของรัฐ

จากการเดินทางไปสำรวจข้อมูลจังหวัดนครราชสีมาพบที่มีการรวมตัวกันของชุมชนวัดศาลาลอยเพื่ออนุรักษ์การรำโทน ภายใต้การนำของพ่อทรงวุฒิ เสาร์ชะวิเศษ ซึ่งเป็นที่รู้จักในกลุ่มศิลปิน รำโทนโคราชดังจะได้นำเสนอจากคำให้สัมภาษณ์ในด้านการถ่ายทอดความรู้และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องต่อไป

พ่อทรงวุฒิ เสาระยะพิเศษ

พ่อทรงวุฒิ และพ่อจรัส (จากซ้าย) และคณะ

พ่อทรงวุฒิ เสาระยะพิเศษ อายุ 71 ปี ปัจจุบันเป็นประธานชมรมผู้สูงอายุวัดศาลาลอย เป็นผู้ที่มีบทบาทในการก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุวัดศาลาลอยเมื่อปีพ.ศ. 2539 พ่อทรงวุฒิเล่าว่าการตั้งชมรมผู้สูงอายุวัดศาลาลอยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการที่จะตอบแทนสังคม และสร้างความสามัคคีให้แก่ชุมชน จึงได้รวมตัวกันกับเพื่อนบ้านตั้งเป็นชมรมฯ แล้วจึงคิดหาสิ่งที่จะปฏิบัติร่วมกัน สมาชิกจึงได้เห็นพ้องกันให้นำการแสดงพื้นบ้านมาเป็นกิจกรรมของชมรมฯ เพื่อช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม คอนแวนต์ที่มีผู้เข้าร่วมชมรมฯ ประมาณ 50 คน ปัจจุบันนี้เหลือเพียง 30 คน

การถ่ายทอดความรู้

พ่อทรงวุฒิกล่าวว่าการรำไทพอนในสมัยโบราณยังไม่ได้มีแบบแผนมากมาย อยากรำอย่างไรก็รำ ดังนั้นแต่ละคนแต่ละหมู่บ้านก็จะรำไม่เหมือนกัน มีการคิดทำรำขึ้นเอง แต่จะห้ามจับมือกันเพราะในอดีตถือว่าการจับมือเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้หากมีการจับมือจะถูกลงโทษ คนรำจะร้องเพลงไปด้วยเพื่อเป็นการสร้างความสนุกสนาน ภายหลังจึงมาพัฒนาและประยุกต์โดยวิทยาลัยนาฏศิลป์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงโดยใช้เครื่องแต่งกายเหมือนกัน ทำรำมีแบบแผนและรำพร้อมเพรียงกัน สามารถจับมือได้ มีท่าแบบฝรั่ง เช่น คองโก คาลิปโซ เป็นต้น ส่วนเพลงจะใช้การเปิดเทป จำนวนคนที่ใช้ในการแสดงไม่ได้กำหนดตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละชุมชนมีคนมากน้อยเพียงไร แต่อย่างน้อยจะไม่ต่ำกว่า 5 คู่ พ่อทรงวุฒิไม่ได้ไปสอนตามโรงเรียน แต่จะสอนให้สมาชิกในชมรมโดยการปฏิบัติให้ดูแล้วผู้เรียนก็ทำตาม พ่อทรงวุฒิกล่าวว่าการแสดงรำไทพอนนั้น หากไปแสดงในเทศกาลใดก็จะร้องเพลงที่เกี่ยวกับเทศกาลนั้นๆ เป็นเพลงแรก ต่อจากนั้นจึงจะร้องเพลงอื่นๆ โดยมากจะเป็นเพลงที่เป็นเอกลักษณ์ของโคราช เช่น “ที่คนจนที่ด้อยทนายไม้เหลียม ที่คนเจียมเอาไม้เหลียมมาขาย” ไม้เหลียมคือ ไม้เหลียมรถไฟ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตในสมัยรัชกาลที่ 5 พ่อทรงวุฒิเล่าว่ารำไทพอนนี้เป็นเพลงของโคราชแท้ๆ มีมาก่อนร่างมาตรฐาน ก่อนสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม พ่อทรงวุฒิกล่าวเพิ่มเติมว่าการรำไทพอนไม่ใช่การแสดงเพื่อเป็นอาชีพเหมือนเพลงโคราช

เนื่องจากไม่ได้รับความนิยมเท่ากับเพลงโคราช การไปแสดงก็ไม่ได้คิดเรื่องค่าตอบแทนแล้วแต่ผู้ติดต่อให้ไปแสดง

ปัจจุบันในอำเภอเมืองยังมีชุมชนที่ร้องเล่นเพลงพื้นบ้านอยู่ 5 ชุมชน ได้แก่ ชมรมผู้สูงอายุ วัดศาลาลอย ชุมชนหนองไผ่ล้อม ชุมชนพานิชเจริญ ชุมชนวัดทุ่งสว่าง เด็กที่อายุน้อยที่สุดในชมรมคือ เด็กมัธยม ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ เพราะเด็กๆจะไม่ค่อยสนใจ เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม คนส่วนใหญ่หันไปสนใจวัฒนธรรมแบบตะวันตกมากกว่า การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านมีน้อย งบประมาณก็น้อย จึงเป็นเหตุให้ไม่ค่อยมีคนสนใจที่จะเรียน พ่อทรงวุฒิก็พยายามที่จะสืบทอดโดยการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านระหว่างชุมชนจังหวัดต่างๆ เพื่อจะได้เผยแพร่และอนุรักษ์ ทั้งยังช่วยกันเผยแพร่ไปตามอำเภอ ชนบท เพื่อให้ช่วยกันพัฒนา และอยากที่จะให้เด็กๆ สนใจ พ่อทรงวุฒิดีคิดว่า ทางโรงเรียนจะต้องให้ความสนใจและสนับสนุนมากกว่านี้ โดยเฉพาะวิทยาลัยนาฏศิลป์น่าจะเป็นหลักในการช่วยเผยแพร่และอนุรักษ์ให้มากขึ้น

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อทรงวุฒิดำเนินการไหว้ครูว่าที่ชมรมฯนั้นทำพิธีไหว้ครูร่วมกับทางวิทยาลัยนาฏศิลป์ นครราชสีมา เครื่องที่ใช้ในการไหว้ครูได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน ผ้าขาว และเงิน 24 บาท ทุกปีจะต้องมีการครอบครูและไหว้ครูประจำปีซึ่งจะจัดในเดือนกรกฎาคม ตรงกับวันพฤหัสบดี พ่อทรงวุฒิเชื่อว่าหากไม่มีการไหว้ครูเวลารำจะรู้สึกอาย รำไม่คล่องแคล่วและไม่สนุก (ทรงวุฒิ เสารยะวิเศษ, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2549)

พ่อจรัส ปิยะสิงห์

พ่อจรัส ปิยะสิงห์ อายุ 79 ปี ศิลปินรำโทน เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุวัดศาลาลอย อยู่บ้านเลขที่ 139 ท้าวสุระชอย 3 อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

การถ่ายทอดความรู้

พ่อจรัส เล่าถึงชีวิตการเรียนดนตรีว่า เริ่มเรียนตีโทนแบบมโนราห์ก่อน และเรียนจังหวัดรำโทนหลังจากนั้น ซึ่งจังหวัดรำโทนมีเพียงจังหวัดเดียว คือ ปะ โทน ปะ โทน ปะ โทน โทน พ่อจรัส กล่าวว่าครูคนแรกเป็นนักดนตรีในวงลิเกจังหวัดอยุธยา วิธีการเรียนคือเรียนแบบปฏิบัติตามที่ครูบอก และเรียนแบบครูพักลักจำควบคู่กันไป พ่อจรัสเล่าว่าสมัยก่อนเมื่ออายุ 10 กว่าขวบ ได้ไปร้องเพลงให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม แล้วได้คำแนะนำให้ไปประกวด เมื่อมีการประกวดพ่อจรัสก็ได้เข้าไปประกวด เพลงที่ใช้ประกวด หมอเปลี่ยน เสือสมิงเป็นผู้แต่งเพลงให้ เนื้อเพลงเกี่ยวกับชาติศาสนา พ่อจรัสเป็นคนร้อง ในการประกวดครั้งนั้นพ่อได้รับรางวัลชนะเลิศ

พ่อจรัสได้สอนลูกศิษย์สมัยที่อยู่ที่จังหวัดอยุธยา เวลาสอนไม่มีการเขียนขึ้นกระดาน เพราะไม่มีกระดาน จะใช้การจำแล้วปฏิบัติตามเท่านั้น ปัจจุบันพ่อจรัสไม่ได้สอนให้ใคร พ่อไม่ได้

เปิดรับสอนเด็ก เพราะไม่มีเวลา ไม่มีสถานที่และไม่กล้าที่จะเรียกเงิน จึงซ้อมและเล่นกันเฉพาะผู้ใหญ่ การแสดงเหล่านี้จึงไม่มีผู้สืบทอด ปัจจุบันพ่อจ๋ารัสได้มาเข้าเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุวัดศาลาลอยจึงได้มีโอกาสใช้ความรู้ที่มีอยู่มาร่วมแสดงรำโทนกับชมรมฯ ในวาระต่างๆ ปัจจุบันอาชีพของพ่อจ๋ารัส คือ การร้องรำทำเพลง และแต่งเพลงรำโทน พ่อจ๋ารัสกล่าวเสริมว่าในปัจจุบันนี้จังหวะกลองไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่การร้องและรำมีการประยุกต์ขึ้น ส่วนมากงานที่ไปแสดงจะเป็นงานประเพณี เทศบาลและศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดจะเป็นผู้มาติดต่อ

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อจ๋ารัสกล่าวว่าก่อนเรียนจะมีการไหว้ครู คือ ไหว้พระพิฆเนศ และพระฤาษี ซึ่งเครื่องไหว้ครูได้แก่พานครุ มีผ้าขาวรองพาน ดอกไม้ รูป 9 ดอก เทียนขาว 1 เล่ม (ไหว้พระพิฆเนศ) รูป 3 ดอก เทียนเหลือง 1 เล่ม (ไหว้พระฤาษี) ข้าวปากหม้อ ไก่ต้ม ผลไม้ (ห้ามถวายละมุดกับมังคุด เพราะถือเป็นเคล็ดว่าไม่ดี) เงิน 24 บาท

พ่อจ๋ารัสมีพิธีไหว้ครูประจำปีช่วงเดือนกรกฎาคม โดยจะทำพิธีในวันพฤหัสบดี และถ้าจะแสดงก็จะมีพิธีไหว้ครูเหมือนกัน เครื่องไหว้ครูเหมือนที่กล่าวไว้ข้างต้น (จ๋ารัส ปิยะสิงห์, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2549)

แม่ส้มจิ้น กระแสร์กุล

คณะพานิชเจริญ

แม่ส้มจิ้น กระแสร์กุล (คนซ้ายสุด)

แม่ส้มจิ้น กระแสร์กุล อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 124 ถนนเดชอุดม ตำบลในเมือง จังหวัดนครราชสีมา ประธานชมชนพานิชเจริญด้านการรำโทน ชมชนพานิชเจริญเป็นชมชนที่รวมตัวกันเพื่อที่จะเรียนและแสดงเพลงพื้นบ้าน โดยสมัยก่อนแม่ส้มจิ้นจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานให้เด็กฯ ในชมชนต่างๆ ในเขตเทศบาล 70 ชมชน มาเรียนทั้งรำวงมาตรฐานและรำโทน แต่ปัจจุบัน

มีเพียงแต่ผู้ที่สนใจอายุราว 40 ปีขึ้นไป ไม่ปรากฏว่ามีเยาวชนให้ความสนใจในการสมัครเข้ามาเรียน

การถ่ายทอดความรู้

แม่ส้มจิ้นได้เรียนรู้การรำไทพองโดยการเลียนแบบ ครูจะรำและร้องให้ดูเป็นแต่ละท่า ท่ารำแบบร่างมาตรฐานที่เรียนจะใช้ตามแบบกรมศิลปากร ส่วนการรำไทพองนั้นมิครุที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ นครราชสีมาเป็นผู้คิดท่ารำให้ แต่ละปีจะมีท่าไม่เหมือนกัน แต่สมัยก่อนนั้นท่ารำไทพองไม่มีแบบแผน จะรำอย่างไรก็ได้ ภายหลังจึงมีการพัฒนามาเป็นท่วงท่าที่มีแบบแผนมากขึ้น เช่น ท่าคัดหมี่ ท่าด่านเกวียน ท่าผ้าไหม ท่าพินาย ฯลฯ

แม่ส้มจิ้นกล่าวถึงโอกาสในการแสดง ส่วนใหญ่จะเป็นงานของเทศบาล งานบวช วันเกิดผู้สูงอายุ ฯลฯ บางเดือนก็มีงานบางเดือนก็ไม่มี งานไม่เยอะมาก ในการไปแสดงจะไม่ต่ำกว่า 10 คน ส่วนใหญ่จะใช้คนแสดง 15 คู่ คนตีไทพอง 3 คน คนร้อง 4-5 คน ฉิ่ง ฉาบ ภายหลังจึงเพิ่มลูกแซก การแสดงนี้เป็นการไปช่วยแสดงด้วยความสมัครใจไม่มีค่าตอบแทนแต่อย่างใด

ปัจจุบันเด็กๆจะเรียนรำจากทางโรงเรียน จึงไม่ค่อยสนใจที่จะมาเรียนที่ชุมชน และอาจจะเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น เด็กจะชอบฟังเพลงวัยรุ่น เพลงลูกทุ่งมากกว่า แม่ส้มจิ้นอยากที่จะเชิญชวนลูกหลานให้มาสืบทอดจากผู้สูงอายุ แต่ยังไม่มียุคเด็กเข้ามาเรียน

การส่งเสริมนั้น ทางชุมชนกำลังสำรวจเด็กที่มีอายุ 15-20 ปี เพื่อที่จะทราบจำนวนคนและจะดึงเข้ามาร่วมเรียนที่ชุมชน แม่ส้มจิ้นอยากที่จะช่วยส่งเสริมด้วยการไปสอนที่โรงเรียนหากรัฐบาลส่งเสริมแต่ยังไม่มียุคโรงเรียนให้ไปสอน

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่ส้มจิ้นกล่าวว่าไม่มีพิธีการไหว้ครูในการเรียนรำไทพอง แต่จะเข้าไปร่วมในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยของวิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นงานไหว้ครูแบบภาคกลางซึ่งจัดขึ้นทุกปี (ส้มจิ้น กระแสร์กุล, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2549)

จะเห็นได้ว่านอกจากการเล่นเพลงโคราชแล้ว การรำไทพองโคราซก็เป็นการเล่นที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่งของจังหวัดนครราชสีมา การรำไทพองเป็นการเล่นที่เป็นที่นิยมในหลายจังหวัดของภาคกลางเช่น จังหวัดสระบุรี ลพบุรี และชัยนาท แต่การรำไทพองของจังหวัดต่างนั้นมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองกล่าวคือมีท่วงทำนอง หรือเนื้อร้องที่บ่งบอกที่มาของเพลงโดยมักจะเป็นการเล่าเรื่องความเป็นไปของวิถีชีวิตผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ

จากการสัมภาษณ์ศิลปินรำไทพองจังหวัดนครราชสีมาพบว่า การถ่ายทอดการรำไทพองเป็นไปโดยการเลียนแบบกันและกัน คือเป็นการปฏิบัติตามอย่าง โดยใช้การเรียนแบบครูพักลักจำมากกว่า การเรียนอย่างบ่มเพาะกับครู ศิลปินรำไทพองหลายกลุ่มได้จัดตั้งเป็นชมรมขึ้นเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมการรำไทพองโคราชขึ้น การรำไทพองในสมัยโบราณยังไม่ได้มีแบบแผนที่เป็นมาตรฐาน แต่ละหมู่บ้านจะมีท่าเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ของตน ซึ่งอาจจะมีความแตกต่างไปจากหมู่บ้านอื่นๆ เนื่องจากการรำ

โทนเป็นการรำเพื่อการสังสรรค์กันของคนในชุมชน ดังนั้นเป้าหมายจึงมีเพียงแค่ความสนุกสนาน รื่นเริง ไม่มีระเบียบปฏิบัติที่เป็นข้อบังคับใดๆ ชาวบ้านจะเป็นผู้ประดิษฐ์ทำรำและแต่งเนื้อร้องเพื่อความสนุกสนานขบถว้าง และเป็นการเปิดโอกาสให้ชายหญิงมาพบกันเป็นประเพณี ซึ่งในสมัยก่อนนั้นชายหญิงจะรำโทนกันเป็นคู่ จึงมีข้อจำกัดเรื่องการห้ามสัมผัสใกล้ชิดกันระหว่างชายและหญิง ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นปกติตามวิถีการปฏิบัติของไทย

ในเรื่องวิวัฒนาการของทำรำนั้น จากข้อมูลที่ได้จากศิลปินรำโทนระบุว่า การเปลี่ยนแปลงทำรำเริ่มจากวิทยาลัยนาฏศิลป์นครราชสีมา ที่ต้องการให้การรำโทนมีทำที่เป็นมาตรฐานเพื่อความสวยงามโดยมีการสร้างท่าขึ้นใหม่ แล้วถ่ายทอดให้แก่ชุมชนผู้สูงอายุที่รวมตัวกันเป็นชมรมในเขตใกล้เคียง นอกจากการสร้างท่าแล้ว วิทยาลัยนาฏศิลป์ฯ ยังมีบทบาทในการออกแบบเครื่องแต่งกายให้เพื่อให้เกิดความสวยงามในรูปแบบเดียวกันอีกด้วย ส่วนการใช้โทนเป็นเครื่องให้จังหวะรำโทนแบบโบราณนั้น ปัจจุบันนี้มีการนำเอาเทปบันทึกเพลงที่ทำสำเร็จรูป โดยใช้เครื่องดนตรีสากลมาเปิดประกอบการรำเพื่อความสะดวกของผู้รำที่จะได้ไม่ต้องกังวลในการร้องหรือเล่นดนตรีขณะรำ การรำโทนที่ปรากฏในปัจจุบันจึงมิใช่การรำโทนที่เป็นแบบโบราณแท้ๆ อีกต่อไป

ศิลปินรำโทนเล่าว่า การรำโทนมีความเฟื่องฟูมากเมื่อสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สันนิษฐานว่าน่าจะมีอิทธิพลมาจากความพยายามที่รัฐบาลต้องการจะเปลี่ยนแปลงความคิดของประชาชนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยปรับทัศนคติในการดำรงชีวิตให้คนไทยมีรสนิยมตามอย่างชาติตะวันตก ด้วยมีเหตุผลเพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ ดังนั้นจังหวะแบบดนตรีสากลที่ได้รับความนิยมในสมัยนั้นจึงถูกนำมาใช้ในการรำโทน และได้รับความนิยมโดยกว้างขวาง

แม้ว่าจะมีความพยายามที่จะอนุรักษ์การรำโทนโดยกลุ่มผู้อาวุโส แต่ก็สามารถทำได้เพียงในกลุ่มคนที่มีอายุใกล้เคียงกันเท่านั้น การรำโทนไม่ได้รับความนิยมในกลุ่มเยาวชนปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเนื่องด้วย การรำโทนไม่ใช่วิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ กล่าวคือ จุดมุ่งหมายของการรำโทนในสมัยโบราณนั้นเป็นไปเพื่อการสังสรรค์กันในยามว่าง เพื่อความบันเทิง เพราะไม่มีสิ่งดึงดูดใจอย่างอื่น แต่เมื่อโลกวิวัฒนาการขึ้น กระแสความนิยมในด้านวัตถุก้าวเข้ามาสู่การดำรงชีวิตของคนรุ่นใหม่ เมื่อมีเครื่องอำนวยความสะดวกให้ความบันเทิงในหลากหลายรูปแบบเกิดขึ้น เยาวชนจึงให้ความสนใจกับสิ่งเหล่านั้นซึ่งพวกเขาสามารถพบกับความบันเทิงได้โดยไม่ต้องใช้ความพยายามแต่อย่างใด ดังนั้นการรำโทนที่มีจังหวะไม่ตื่นเต้นเร้าใจเท่ากับเพลงร็อก หรือเพลงแร็ป และอื่นๆ ตามสมัยนิยมจึงไม่ได้รับความสนใจจากเยาวชนปัจจุบันเท่าที่ควร

ศิลปินกล่าวตรงกันว่าหากรัฐบาลให้ความสนใจช่วยฟื้นฟูการรำโทนโคราซให้กลับขึ้นมาได้รับความนิยมใหม่ และช่วยสนับสนุนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และรณรงค์การถ่ายทอดไปยังเยาวชนก็จะทำให้การรำโทนได้รับการสืบทอดไปยังอนุชนต่อไป

จากการสัมภาษณ์ศิลปินรำโชนในด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้พบว่าศิลปินรำโชนโคราชที่วัดศาลาลอยไม่เคยผ่านพิธีไหว้ครูเมื่อเริ่มเรียน แต่ จะร่วมไหว้ครูกับวิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดนครราชสีมา เป็นประจำทุกปี และจะไม่มี ความเชื่อในด้านข้อห้ามใดๆ ในขณะที่ศิลปินรำโชนที่ได้เรียนเครื่องดนตรีอื่นมาก่อนเช่นพ่อจ๋ารัส ปิยะสิงห์ ซึ่งเกิดที่จังหวัดอยุธยาและได้เรียนดนตรีมาจากครูดั้งเดิมก่อนจะมาเข้าร่วมแสดงกับชมรมผู้สูงอายุวัดศาลาลอยที่โคราชนี่ ดังนั้นพ่อจ๋ารัสจึงจัดพิธีไหว้ครู โดยมีเครื่องไหว้ครูได้แก่พานครู มีผ้าขาวรองพานดอกไม้ รูป 9 ดอก เทียนขาว 1 เล่ม (ไหว้พระพิฆเนศ) รูป 3 ดอก เทียนเหลือง 1 เล่ม (ไหว้พระฤๅษี) ข้าวปากหม้อ 1 ถ้วย ผลไม้ เงิน 24 บาท พ่อจ๋ารัสมีพิธีไหว้ครูประจำปีช่วงเดือนกรกฎาคม โดยจะทำพิธีในวันพฤหัสบดี และถ้าจะแสดงก็จะมีพิธีไหว้ครูเหมือนกัน เครื่องไหว้ครูเหมือนที่กล่าวไว้ข้างต้น

ศิลปินรำโชนมีความเชื่อตรงกันว่าหากไม่ไหว้ครูก่อนแสดงจะทำให้เกิดความไม่มั่นใจ และพ่อจ๋ารัสมีความเชื่อว่าห้ามถวายละมุดกับมังคุด แก่ครูเพราะถือเป็นเคล็ดว่าไม่ดี สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะความหมายของคำว่า มุด กับคุดเป็นคำที่มีความหมายในทางลบ กล่าวคือคำว่ามุด หมายถึงเป็นนัยถึงการไม่ได้โผล่ขึ้นมาอาจเป็นเคล็ดที่นำไปสู่ความไม่เจริญในอาชีพ และคำว่าคุด ก็มีความหมายถึงการไม่เจริญออกงาม จึงเป็นสิ่งที่ศิลปินหลีกเลี่ยงที่จะนำผลไม้ที่มีชื่อไม่เป็นมงคลนี้มาถวายแก่ครูเป็นต้น

3.1.6. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านหมอลำ

จากการสำรวจข้อมูลด้านดนตรีในเขตอีสานใต้ ได้แก่จังหวัดศรีสะเกษ บุรีรัมย์ สระแก้ว สุรินทร์ อุบลราชธานีและนครราชสีมา พบว่าที่จังหวัดอุบลราชธานีนั้นเป็นจังหวัดเดียวที่การแสดงหมอลำยังคงเป็นเอกลักษณ์ดนตรีพื้นบ้านของจังหวัด ซึ่งสันนิษฐานว่าเนื่องจากจังหวัดอุบลราชธานีมีเขตแดนติดต่อกับจังหวัดในภาคอีสานเหนือ จึงมีลักษณะของวัฒนธรรมดนตรีหมอลำของอีสานเหนือปรากฏอยู่ ลักษณะวัฒนธรรมดนตรีของจังหวัดอุบลราชธานีจึงไม่ได้รับอิทธิพลของดนตรีเขมรดังเช่นจังหวัดศรีสะเกษ บุรีรัมย์ สระแก้ว สุรินทร์ ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชาโดยตรง

จากการสำรวจข้อมูลพบว่าการแสดงหมอลำที่จังหวัดอุบลราชธานีได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง และมีศิลปินหมอลำที่มีชื่อเสียงหลายท่าน ในบรรดาศิลปินที่มีชื่อเสียงนั้นมีศิลปินหมอลำซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และได้รับตำแหน่งศิลปินแห่งชาติสาขาการแสดงหมอลำถึง 2 คน ได้แก่หมอลำทองมาก และหมอลำ ป. ฉลาดน้อย ซึ่งผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์ข้อมูลทั้งสองท่านในด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ดังนี้

จังหวัดอุบลราชธานี

พ่อทองมาก จันทะลือ

พ่อทองมาก จันทะลือ (นามโหมยกและราชการวิทยุ ชื่อ หมอลำอุทา) ซึ่งได้รับตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ สาขาวงการแสดงหมอลำ เมื่อปี พ.ศ.2529 อายุ 83 ปี อยู่บ้านเลขที่ 156 หมู่ 5 บ้านแมก ตำบลเมืองศรีโคก อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปี พ.ศ. 2512 หมอลำทองมากจบการศึกษาระดับชั้น ป.4 จากโรงเรียนวัดบ้านชีตาม่วง หมอลำทองมากได้เล่าถึงที่มาของชื่อ “หมอลำอุทา” อันเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในวงการหมอลำว่า เดิมท่านได้ทำงานเป็นโหมยกของบริษัทโอสถสภา(เด็กเสงหย) จำกัด มีหน้าที่ประชาสัมพันธ์ขายยาให้บริษัท และในตอนเริ่มต้นรายการวิทยุท่านมักจะเริ่มโดยการโหมยกว่า “ยาหม่องตรากิเลน อุทา ทาอุ อุทา ทาอุ แก้วเวียง หน้ามีด ตาตาย ไปรด ลงเรือ ขึ้นเหนือ ล่องใต้ ต้องพกหม่องมาทาอุ ทาอุ อุทา ทาอุ เค้อที่น้อง” ใช้คำภาษาถิ่นอีสานท่านโหมยกจนเป็นที่ติดตราตรึงใจผู้ฟัง จนเป็นเหตุให้ผู้ฟังเรียกชื่อหมอลำทองมากกว่า “หมอลำอุทา” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

พ่อทองมากยังได้อธิบายถึงความเป็นมาของการลำว่าเกิดมาจากการพูดในงานต่างๆ เหมือนการเล่านิทาน แต่แตกต่างจากนิทานตรงที่หมอลำนั้นจะมีแคนเป่าด้วยขณะที่คนบรรยายเรื่องโดยการลำ เวลาไปแสดงหมอลำ เนื้อหาที่ร้องนั้นมักจะเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคน วิถีชีวิต เรื่องบ้านเมือง หรือการช่วยรัฐบาลแนะนำการเลือกตั้ง ยาเสพติด ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ฯลฯ โดยมีทั้งเนื้อร้องที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตและมีทั้งการแต่งเนื้อใหม่เพื่อให้เข้ากับเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบัน

พ่อทองมากกล่าวถึงระเบียบการแสดงหมอลำไว้ว่า การแสดงเริ่มต้นโดยการลำไห่วัฒน เพื่อระลึกคุณครูแล้วจึงถามข่าวคราว สารทุกข์สุกดิบของหมอลำที่มาเป็นคู่กัน มีการประชันระหว่างชาย-หญิง เรียกว่า โจทย์แก้แปลถามหรือรำเกี้ยว อาจจะกล่าวถึงขั้นตอนประเพณีในงานนั้นๆ และการแสดงทุกครั้งจะจบด้วยการลำลา เป็นการลาและให้พรเจ้าภาพ

พ่อทองมากเล่าถึงชีวิตการแสดงหมอลำว่า การแสดงหมอลำนั้นต้องมีเครื่องดนตรีคือ แคน 1 เค้า เป่าประกอบ หมอแคนของพ่อทองมากคือ พ่อเฉลิม คงมาก หมอลำนั้นสามารถแสดงได้ทุกโอกาส คนที่มาติดต่อให้ไปแสดงมักจะเคยได้ฟังพ่อทองมากแสดงมาก่อนแล้วก็ถ่ายทอดบอกต่อกันไป

การถ่ายทอดความรู้

บิดาของพ่อทองมากเป็นหมอลำสมัครเล่นและครอบครัวมีฐานะยากจนทำให้พ่อทองมากไม่ได้เรียนต่อก็เลขขออนุญาตบิดามารดาไปเรียนหมอลำ บังเอิญขณะนั้นมีพระนักเทศน์มาจำพรรษาที่หมู่บ้าน คือ พระอาจารย์อ่อน ธรรมโว ซึ่งสามารถร้องหมอลำได้ด้วย เมื่ออายุประมาณ 14-15 ปี พ่อทองมากจึงได้ไปเรียนกับพระอาจารย์อ่อน แต่เรื่องที่เรียนส่วนใหญ่เป็นเรื่องความรู้ต่างๆ ไม่ใช่หมอลำ

ในชีวิตของพ่อทองมากมีครูทั้งหมด 7-8 คน แต่ครูที่มีบทบาทมากที่สุด คือ ครูคำผาย โยมา อยู่ที่จังหวัดขอนแก่นซึ่งพ่อทองมากได้เรียนทั้งการลำและการเป่าแคน เพลงแรกที่ได้เรียนคือ ลำกลอนสั้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับการไหว้ครู

พ่อทองมากเล่าถึงประสบการณ์การเรียนหมอลำว่าได้เรียนกับครูคำผาย โยมา โดยครูเขียนบทมาให้ท่อง แล้วเริ่มสอนการเกริ่นก่อน โดยท่านลำ(ร้อง)ให้ฟังแล้วพ่อทองมากก็ลำตาม เมื่อเริ่มเข้าใจ ครูก็จะอธิบายว่า การวาดลำและจังหวะลำนั้นอยู่ที่กลอน ไม่ได้อยู่ที่คนลำ ต้องลำและแสดงบทบาทให้ถูกต้องกับบทหรือเนื้อหาที่ครูเขียนมาให้ เมื่อเข้าใจก็จะสามารถแตกลำได้เอง การเรียนรู้นั้นเกิดความเข้าใจทำให้พ่อทองมากสามารถแต่งกลอน โดยนำเรื่องราวมาจากชีวิตจริงในสังคม ครั้นเมื่อพ่อทองมากได้สอนลูกศิษย์ พ่อทองมากก็ได้อธิบายและสอนให้เด็กเข้าใจเนื้อหาของกลอน ให้แสดงบทบาทให้เข้ากับเนื้อหาของเรื่องนั้นเช่นกัน วิธีการสอนของพ่อทองมากนั้นใช้วิธีเดียวกันกับที่ได้เรียนกับพ่อครูคำผาย

ลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ สมพงษ์ ทรงกลด อยู่ อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันพ่อทองมากมีลูกศิษย์ประมาณ 20 คน บางคนก็มาถิ่นอยู่ด้วยที่บ้านในสมัยที่มารียน พ่อทองมากไม่ได้คิดเงินค่าเรียนแต่ให้ผู้เรียนนำข้าวมารับประทานเอง

กลุ่มที่ยังคงสนใจหมอลำแบบเดิมส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ส่วนเด็กวัยรุ่นจะไปนิยมหมอลำจิ้ง ซึ่งไม่ได้เป็นเรื่องราว ไม่ใช่นิทาน เป็นเพียงกลอนเพลงที่สนุกสนาน เช่นเพลงลูกทุ่ง ซึ่งเป็นจังหวะที่เร้าใจ พ่อทองมากกล่าวว่า การแสดงแบบใหม่บางครั้งทำให้เกิดอารมณ์เสีงคะนอง ปรากฏ

ว่าเด็กวัยรุ่นทะเลาะกันบ่อยมาก เนื่องจากมีอาการเมาแล้วเกิดการทำร้ายกันขึ้น จังหวัดภูเก็ตเราอาจเป็นสาเหตุหนึ่งในการสร้างบรรยากาศที่ทำให้คนคูมีอารมณ์ฉุนเฉียวได้ง่าย

พ่อทองมากกล่าวถึงรายได้ที่ได้จากการไปแสดงสมัยก่อนว่าได้รับครั้งละประมาณ 1,500-2,000 บาท และที่เคยได้มากที่สุดคือ 30,000 บาท ปัจจุบันพ่อทองมากไม่ได้รับงานแสดงแล้ว แต่ก่อนได้รับเชิญให้ไปสอนที่โรงเรียนหลายโรงเรียน ทั้งในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดใกล้เคียง แต่ขณะนี้จะมีนักเรียน นักศึกษามาเรียนที่บ้านจากหลายสถาบัน ปัจจุบันพ่อทองมากมีเงินเดือนจากตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ ทั้งนี้ยังทำไร่นาสวนผสมที่บ้านซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมด 27 ไร่ ซึ่งที่ดินนี้ซื้อมาโดยใช้รายได้จากการแสดงหมอลำที่เก็บออมนำไว้ในสมัยก่อน แสดงว่าอาชีพหมอลำนั้นทำให้พ่อทองมากมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีจนถึงปัจจุบัน

พ่อทองมากให้ความเห็นว่า ปัจจุบันโอกาสในการแสดงหมอลำมีน้อยลง เนื่องจากคนสมัยใหม่ฟังหมอลำไม่เป็น โดยเฉพาะเนื้อเรื่องที่สืบทอดจากอดีต กาลเวลาผ่านไปทำให้เนื้อเรื่องในอดีตไม่เข้ากับสังคมยุคใหม่ เด็กจะไม่เข้าใจเรื่องบางเรื่องในอดีตเพราะไม่เคยเห็น ดังนั้นจึงทำให้คนสนใจหมอลำแบบดั้งเดิมลดลง

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อทองมากกล่าวถึงพิธีไหว้ครูว่าก่อนที่จะเรียน พ่อทองมากได้ทำพิธีไหว้ครู เครื่องไหว้ครู ได้แก่ ขัน 9 เทียน 9 คู่ เทียนบาท 1 เล่ม ผ้าขาว 1 ม้วน ดอกไม้ขาว 5 คู่ เงิน 6 สลึง กรวยใส่ดอกไม้ 4 อัน แต่ก่อนจะมีเหล้าด้วย แต่หลังๆ ไม่นิยมเพราะอาจเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่เยาวชนได้ การไหว้ครูจะไหว้วันอังคารเพราะพ่อทองมากเชื่อว่าเป็นวันที่แรง เมื่อนำเครื่องไหว้ครูมอบให้ครู ครูก็จะเจิมหน้าผากและให้พรด้วยการท่องคาถา ดังนี้

คาถาไหว้ครู

โอมพุทโธ นโมเป็นเจ้า	ฟังเคื้อเจ้าจอมมออิศวร
ข้าจะสวดอย่าผิดอย่าปลั่ง	อย่าให้ย่ำค่างกล่าวหลายที
ให้ปัญญาผู้ข้านี้แปลไปเป็นปิ่น	ขอให้ไหลริกๆ คือน้ำสิ้นเหลว
ไหลเร็วๆ คือ น้ำสิ้นโสภ	ไหลโจ๊กๆ คือ น้ำสิ้นไซ
ให้ปัญญาผู้ข้านี้เป็นคังลูกกลี	ให้ปัญญาผู้ข้านี้คังคังลูกแคน
ขอให้เสียงผู้ข้านี้คังคังเสียงฆ้อง	ขอให้เสียงผู้ข้านี้คังคังคังกลองแดง

ขอให้เสียงผู้ข้านี้คังคังคังกรวิกฮ้อง ณ กำจัด โมกกรรมใจ พุทธ อันตราย กลมสะโอม

ส่วนพิธีไหว้ครูประจำปีของพ่อทองมากนั้น จะจัดช่วงออกพรรษาและเดือน 6 ในวันอังคาร ถ้ามีลูกศิษย์มาไหว้ครูหลังจากเสร็จพิธีพ่อทองมากจะนำเอาเครื่องไหว้ครูมาบูชา เครื่องไหว้ครูที่ใช้ในปัจจุบันยังคงเหมือนที่เคยทำมา แต่บางคนก็จะมีกรนำเหล้า บุหรี่มาเพิ่ม ลูกศิษย์บางคนมาเรียนโดยไม่ได้ไหว้ครูซึ่งพ่อทองมากมีความเห็นว่า เป็นสิ่งที่ไม่ดี สำหรับการไหว้ครูก่อน

แสดงเครื่องที่ใช้ไหว้ครูก็เหมือนกับที่กล่าวมาข้างต้น แต่เวลาไวนั้นหมอลำทองมากกล่าวว่าจะต้องบอกเจ้าที่เจ้าทางด้วย เพื่อเป็นการขออนุญาตเข้าแสดง ณ สถานที่นั้น และเหตุผลที่ต้องไหว้ครูเป็นเพราะท่านเชื่อว่า คาถาไหว้ครูนั้นมีจริง ถ้าไม่ยึดถือ เวลาไปแสดงหมอลำจะสู้คนอื่นไม่ได้ (ทองมาก จันทะลือ, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2549)

พ่อฉลาด ส่งเสริม

พ่อฉลาด ส่งเสริม (ป. ฉลาดน้อย) อายุ 59 ปี ศิลปินหมอลำจังหวัดอุบลราชธานี อยู่บ้านเลขที่ 454-456 บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จากโรงเรียนสมเด็จพระสังฆราชญาณวรวิหาร ได้รับการเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปีพ.ศ. 2548

การถ่ายทอดความรู้

พ่อฉลาดเคยบวชเป็นสามเณรเมื่ออายุประมาณ 12-16 ปี ในช่วงบวชก็ได้เป็นนักเล่นนักเทศน์ แม้ว่าจะไม่เคยเรียนมาก่อน พ่อฉลาดเล่าว่าการที่สามารถร้องเพลงได้นั้นเกิดมาจากการฟังแล้วลักจำมาจากศิลปินท่านอื่นๆ ศิลปินที่เป็นแรงบันดาลใจทำให้พ่อฉลาดชอบและอยากที่จะเป็นหมอลำ คือ อาจารย์ทองคำ เพลงดี และอาจารย์ฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ ต่อมาเมื่ออายุ 16 ปี หลังจากสึกจากสามเณร บิดาได้นำพ่อฉลาดไปฝากกับครูคนแรก คือ อาจารย์สุวรรณ กิ่งคอน ซึ่งเป็นหมอลำกลอน ได้เรียนลำกลอนอยู่ 3 เดือน แต่ก็ยังไม่ชำนาญ จึงเปลี่ยนมาเรียนหมอลำเรื่องกับอาจารย์กิ่ง ทิมา ซึ่งเป็นคนบ้านหนองบ่อ บ้านเดียวกับพ่อฉลาด ครั้นเมื่อฝึกแล้วก็มีโอกาสได้เข้าร่วมกับคณะหมอลำหมู่ ชื่อคณะ ก. ตำราญศิลป์ ที่บ้านหนองบ่อ ฝึกอยู่ประมาณ 1 ปีก็มีโอกาสได้ออกแสดงแถวใกล้ ๆ หมู่บ้านทั้งงานศพ เกี้ยวข้าว งานกุ่มข้าวใหญ่ (ข้าวกองใหญ่ที่วางที่ลานข้าวแล้วให้หมอลำไปร้องทำพิธีกรรม) ทั้งคณะไปกันทั้งหมดประมาณ 10 คน จะได้ค่าจ้างคนละ 100 บาทสำหรับการสอนเด็กในปัจจุบัน เรื่องราวที่สอนจะมีการประยุกต์เพื่อให้เข้ากันสถานการณ์และให้เข้ากับคนรุ่นใหม่ ซึ่งมีความต้องการดนตรีมากกว่าการร้องธรรมดา จึงต้องมีดนตรีมาเล่น

สลัป เมื่อก่อนมีเพียง แคน พิณ ฉิ่ง ฉาบ ปัจจุบันจะมีกลองไฟฟ้า เบส กีตาร์ ออร์แกน คีย์บอร์ด มาผสมกันเข้า ทำให้คนสนใจมากขึ้น ส่วนกลองพ่อฉลาดเป็นผู้แต่งให้ลูกศิษย์โดยจะแต่งเป็น กลองลูกทุ่งหมอลำและแต่งให้สั้นลงเพราะหากยาวมาก ๆ เด็กจะจำไม่ได้ การสอนในปัจจุบันมีการใช้เทป วีซีดี เพื่อประกอบการเรียนการสอนด้วย เด็กจะได้ศึกษาจากสื่อต่าง ๆ แล้วพ่อฉลาดจะเข้าไปสอนท่ารำสำหรับการแสดง แต่การแต่งกลอนนั้นไม่ได้สอนให้เด็กเพราะว่ายากเกินไป

การแสดงแบบประยุคต์นั้นจะเป็นรุ่นของลูกศิษย์พ่อฉลาด ส่วนตัวพ่อฉลาดนั้นยังคงลำกับแคนเหมือนเดิม ลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียง ได้แก่

1. ประหยัด นามสี เจ้าของคณะศรีอุบลฯ
2. สำเภา ภูใหญ่ เจ้าของคณะก้องอุบลฯ
3. ป.ประยุทธ์ วิไลศรี เจ้าของคณะขวัญอุบลฯ
4. นิคมน้อย อุดค์ศรี เจ้าของคณะเพชรอุบลฯ
5. ขวัญฟ้า คุณประชูร เจ้าของคณะอุดมนิคม

นอกจากนี้พ่อฉลาดยังได้รับเชิญให้ไปสอนหมอลำให้กับนักเรียน นักศึกษาทั้ง มหาวิทยาลัยราชภัฏ โรงเรียนนารี โรงเรียนเบญจมมหาราช เป็นต้น

การแสดงหมอลำของพ่อฉลาดสามารถแสดงได้ทุกงาน แต่ปัจจุบันงานแสดงมีน้อยลง เนื่องจากพ่อฉลาดมีอายุมากขึ้น ส่วนมากคนที่จ้างจะเป็นคนรุ่นเก่าและไม่ได้เชิญไปทั้งวันทั้งคืนเหมือนก่อน แต่จะเชิญไปเพียง 2-3 ชั่วโมง หากเป็นการจ้างแบบทั้งคณะนั้นยังคงมีการจ้างไปแสดงทั้งคืน โดยเริ่มแสดงตั้งแต่ 3 ทุ่ม จนถึงเช้า

รายได้จากการแสดง ถ้าเป็นคณะ สมาชิกประมาณ 100 กว่าคน จะได้ค่าจ้าง 140,000 – 150,000 บาท หากพ่อฉลาดไปแสดงลำกลอนเพียงคนเดียว 2 – 3 ชั่วโมง ได้ค่าจ้างประมาณ 20,000 – 30,000 บาท ขึ้นไป นอกจากการได้แสดงในงานต่างๆ แล้ว ยังมีบริษัทจ้างพ่อฉลาดร้องเพื่อผลิตเทป วีซีดี เป็นเรื่องเกี่ยวกับลำเพลิน ลำเต้ย เนื้อหาค่อนข้างทันสมัยต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น การต่อต้านยาเสพติด คดีสอนใจเยาวชน เป็นต้น โดยการทำเทป วีซีดี 1 ชุด พ่อฉลาดจะได้ค่าตอบแทน 100,000 กว่าบาท

ปัจจุบันพ่อฉลาดเป็นเจ้าของคณะหมอลำ นอกจากจะมีสมาชิกในคณะมากมายแล้ว ยังมีอุปกรณ์การแสดง แสง สี เสียง และรถที่ใช้เดินทางในการไปแสดง อีก 9 คัน สามารถกล่าวได้ว่าฐานะของพ่อฉลาดที่ดีและอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้เพราะอาชีพหมอลำ พ่อฉลาดไม่ได้ประกอบอาชีพอื่นเพราะสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ด้วยอาชีพหมอลำ

พ่อฉลาดกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการแสดงในปัจจุบันว่า จะเป็นแบบโจทย์แก้แปดถามแบบสมัยก่อนต่อไปไม่ได้แล้ว เพราะส่วนมากคนจะนิยม ลำเต้ย ลำซิ่ง ลำเพลิน ซึ่งจะไม่ค่อยมีสาระ มีแต่ความสนุกอย่างเดียว ดังนั้นจึงมีการดัดแปลงการแสดงโดยให้มีเพลงมาสลับบ้างเป็นบางครั้ง บางครั้งก็แต่งเนื้อใหม่บ้าง แต่ยังคงใช้กลอนลำเก่าอยู่ด้วย เครื่องดนตรีก็นำเครื่องดนตรี

อิเล็กทรอนิกส์เข้ามาผสม การแต่งกายเมื่อก่อนจะนุ่งโจงกระเบน ใส่เสื้อแขนสามส่วน และเสื้อกั๊ก ปัจจุบันจะนิยมแต่งกายหรูหราแบบลิเก ขณะนี้มีคนหันมาสนใจหมอลำกลอนมากขึ้นเพราะค่าจ้างราคาถูกและเวลาไปแสดงจะไม่ทำให้เกิดปัญหาการทะเลาะวิวาท ไม่เหมือนหมอลำซึ่งต้องสร้างความแตกแยก เวลาแสดงจะมีการทะเลาะวิวาทกันเป็นประจำ เนื่องจากการแสดงนั้นจะเน้นหนักทางดนตรีให้มีความเร้าใจ นักแสดงก็เป็นกลุ่มวัยรุ่น เมื่อดนตรีสนุก หางเครื่องสวยแต่งตัวสวยงาม จิตใจกลุ่มวัยรุ่น จึงก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อฉลาดกล่าวว่าจะก่อนจะเรียนได้ทำการไหว้ครู โดยมีขัน 5 ได้แก่ เทียน 5 เล่ม รูป 5 คู่ ดอกไม้ 5 ดอก และเงิน 6 สลึง เมื่อนำไปไหว้ครู ครูจะให้โอวาทและคาถาแล้วจึงได้เริ่มเรียน ลำแรกที่พ่อฉลาดเรียน คือ ลำกลอน(ลำคู่) บทเกี่ยวกับการไหว้ครูและแนะนำตัว สมัยก่อนที่พ่อฉลาดเรียนนั้นยังไม่มีเทป ครูจะให้กลอนไปท่องที่บ้าน พ่อฉลาดใช้เวลาท่อง 1 คืน ได้ 1 เพลง แต่ก็ยังไม่ได้ออกงาน จะต้องฝึกซ้อมกินนอนอยู่ที่บ้านครู โดยเสียเงิน 100 บาท เพียงครั้งเดียว แล้วก็เรียนได้ตลอด เมื่อท่องจำบทได้แม่นยำก็สามารถออกงานได้เลย ก่อนการแสดงจะมีการยกครู โดยมีเงิน 6 สลึง ผ้าชิ้น ผ้าแพร เหล้า ไข่ แป้ง กระจก หวี น้ำมันใส่ผม เวลาไหว้จะมีคาถาพูดเพื่อความป็นสิริมงคลของผู้แสดง

พ่อฉลาดกล่าวถึงความเชื่อที่ได้รับสืบทอดมาจากครูรุ่นก่อนว่ามีข้อห้ามดังต่อไปนี้

1. ห้ามกินไข่¹เปิด ไข่ห่าน ฟองเดียวกัน ถ้ากินด้วยกันจะทะเลาะกัน ไม่สามัคคีกัน
2. ห้ามส่องสว่าง² (บ่อที่ไม่มีน้ำห้ามไปส่องดู)
3. ห้ามมั่งสัง³ 10 อย่าง
4. ห้ามลอดไม้ค้ำคันทวย

พ่อฉลาดมีความเชื่อว่า หากผิดครูจะเกิดอาการปวดหัว เจ็บคอ ไอเป็นเลือด หลงลืมจำกลอนไม่ได้ และจะต้องทำพิธีค้ำบครูเพื่อขอขมา ดังนั้นผู้แสดงทุกคนจึงปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด เพื่อให้การแสดงประสบความสำเร็จด้วยดี (ฉลาด ส่งเสริม, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2549)

จากการสัมภาษณ์ศิลปินหมอลำในเขตอีสานใต้ได้แก่จังหวัดอุบลราชธานีพบว่า ศิลปินหมอลำมีแรงบันดาลใจในการเข้ามาสู่เส้นทางชีวิตในการเป็นหมอลำจากการได้อยู่ท่ามกลางบรรยากาศที่แวดล้อมไปด้วยศิลปิน และมีโอกาสได้เรียนรู้การลำโดยใช้วิธีครูพักลักจำจากศิลปินในครอบครัวและศิลปินที่ตนชื่นชอบก่อนที่จะมีโอกาสได้เรียนอย่างจริงจังกับครูโดยวิธี मुखपाठ การ

¹ จากพจนานุกรมภาคอีสาน- ภาคกลางฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ดิศสุมหาเถระ)

ส่อง = มุ่งมอง จ้องดูใกล้ๆ มองเข้าไปในช่องรู ให้แสงสว่าง(พระมหาธีรราชเจ้า, 2515:397), ส้าง = บ่อ (เรื่องเดียวกัน:408), ฮ้าง = ทอดทิ้งไว้, ทังไป = ว่าง, เรียกชายหรือหญิง คู่สมรสที่หย่าร้างกันว่า พ่อฮ้าง, แม่ฮ้าง (เรื่องเดียวกัน:519)

³ มั่งสะ, มั่งสา, มั่งสัง = เนื้อของคนและสัตว์ (เรื่องเดียวกัน:312)

เริ่มต้นเรียนกับครูมักเริ่มต้นด้วยการหัดลากลอนสั้นก่อน ซึ่งก่อนเข้าสู่กลอนต้องมีการหัดโอ้ ร้องเกริ่น เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยเสียงกับเครื่องดนตรีคือแคนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่คู่กับหมอลำ เมื่อโอ้ได้ชัดเจนถูกต้องตามเสียงแล้ว จึงเริ่มเรียนกลอนทางสั้น เป็นการลากลอนไหว้ครู ลักษณะการเรียนเช่นนี้เหมือนกับการเรียนหมอลำในภาคอีสานเหนือ ที่เริ่มเรียนด้วยวิธีเดียวกัน การเรียนเป็นแบบตัวต่อตัว โดยครูจะมีความพิถีพิถันบรรจงป้อนให้ผู้เรียนสามารถรับถ่ายทอดความรู้ได้อย่างละเอียด ในทางปฏิบัตินั้น ครูจะเป็นผู้ลำให้คู่ก่อน ผู้เรียนจะลำตามที่ละวรรค ผู้เรียนปฏิบัติตามจนเป็นที่พอใจครูจึงเริ่มเรียนต่อวรรคต่อไป ครูจกกลอนลงบนกระดานให้ผู้เรียนนำกลับไปท่องจำให้ขึ้นใจ เมื่อจำได้แล้วจึงกลับมาหาครูเพื่อเรียนทำนอง และเมื่อเรียนทำนองแล้ว ผู้เรียนต้องท่องจำทั้งทำนองและเนื้อร้องให้ขึ้นใจแล้วจึงกลับมาปฏิบัติให้ครูดู เมื่อครูเห็นว่าผู้เรียนปฏิบัติได้จึงต่อทำนองลำอื่นๆต่อไป เมื่อผู้เรียนปฏิบัติได้ครูก็จะนำศิษย์ของตนออกแสดงร่วมกับคนเป็นการเริ่มต้น และส่งเสริมให้ศิษย์ได้มีโอกาสฝึกฝนเพื่อออกแสดงร่วมกับคณะอื่นๆต่อไป แต่เมื่อเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น การสอนในสมัยปัจจุบันจึงใช้สื่อเทคโนโลยีเข้ามาช่วยเพื่อประหยัดเวลา ความพิถีพิถันในการสอนจึงลดน้อยลง กอปรกับการเปลี่ยนแปลงแนวการแสดงเป็นแบบสมัยใหม่มากขึ้น มีการลากลอนน้อยลง แต่มีการร้องเพลงลูกทุ่งเข้ามาแทนที่ เขาชนรุ่นหลังจึงไม่เห็นความจำเป็นในการลากลอนแบบเดิม ดังนั้นความตั้งใจในการเรียนจึงลดน้อยลง ทั้งนี้เป็นผลมาจากการไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมดนตรีตะวันตก ทำให้เยาวชนนิยมดนตรีแนวผสม ที่มีเครื่องดนตรีเช่นเบส กีตาร์ไฟฟ้า กลองชุดมาผสมกับแคน แนวการบรรเลงจึงเปลี่ยนไป แนวโน้มความนิยมในดนตรีท้องถิ่นจึงได้ลดน้อยลงตามลำดับ ซึ่งน่าเป็นห่วงว่าวัฒนธรรมดนตรีในด้านหมอลำที่แท้นั้นอาจมีการขาดการสืบทอดในเร็ววันนี้

จากการสัมภาษณ์ศิลปินหมอลำทั้งสองท่านได้แก่หมอลำทองมาก และหมอลำป.ฉลาดน้อยพบว่าทั้งสองเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพหมอลำ เป็นที่รู้จักในระดับชาติ โดยสามารถนำอาชีพหมอลำเลี้ยงชีพได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นทั้งสองท่านยังทำการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ หมอลำทองมากมีทัศนคติต่อการแสดงหมอลำในปัจจุบันว่า รูปแบบการแสดงมีการนำดนตรีสากลมาเสริมมากจนกลายเป็นหมอลำซิ่งไป และแต่งกายไม่สุภาพ มีการโชว์ให้เห็นเรือนร่างเป็นจุดขาย ซึ่งต่างกับสมัยก่อนที่แต่งตัวเรียบร้อย พื่อทองมากให้ความเห็นว่าเพลงสากลส่งผลกระทบต่อเพลงหมอลำ เพราะคนสมัยใหม่จะนิยมเพลงสากลกันมาก ดังนั้นรัฐบาลควรช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนเพลงหมอลำแบบดั้งเดิมให้กับโรงเรียนต่างๆ มากขึ้น เพื่ออนุรักษ์การแสดงแบบดั้งเดิมไว้ให้คงอยู่สืบไป

หมอลำ ป.ฉลาดน้อยให้ความเห็นเกี่ยวกับการแสดงหมอลำในปัจจุบันว่า เพลงสากลหรือเพลงสมัยใหม่ที่วัยรุ่นชอบฟังกันในปัจจุบันนั้นมีผลกระทบต่อเพลงพื้นบ้านอย่างมาก กลุ่มวัยรุ่นจะไม่นิยมฟังเพลงแบบเก่าๆ จะฟังแต่สมัยใหม่ เพลงหมอลำที่เป็นลากลอนก็ไม่ได้ได้รับความนิยม จะ

ฟังแต่ลำเค็ญ ฉะนั้นเวลาหมอลำ ป. ฉลาดน้อยไปแสดงจะพยายามสอดแทรกการลำในรูปแบบ เดิม และถือโอกาสอธิบายการลำเพลิน ลำเค็ญ ลำซิ่งโดยจะร้องให้ฟังทั้งหมดแต่ขอให้ผู้ฟังฟังลำกลอนแบบเดิมก่อน ถือว่าเป็นกลวิธีที่จะทำให้วัยรุ่นได้ฟังและรู้จักลำกลอนมากขึ้น

ในด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ด้านหมอลำนั้น ศิลปินทั้งสองท่านกล่าวตรงกันถึงการไหว้ครูของหมอลำว่ามีด้วยกันสองลักษณะกล่าวคือ การไหว้ครูเมื่อเริ่มเรียน กับการไหว้ครูก่อนแสดง เมื่อพิจารณาขั้นตอนการไหว้ครูแล้วมีลักษณะที่คล้ายกันทั้งพิธีกรรมและเครื่องบูชาครู ส่วนที่แตกต่างกันคือจำนวนของสิ่งของแต่ละสิ่งเช่นดอกไม้ 5 ดอก และดอกไม้ 5 คู่ แต่ทั้งสองท่านก็กำหนดจำนวนไว้ เป็นเลข 5 เท่ากันซึ่งจากประสบการณ์ของผู้วิจัยพบว่าหมอลำในภาคอีสานเหนือนั้นก็เรียกเครื่องบูชานี้ว่าขันห้าเช่นกัน ดังนั้นเลข 5 น่าจะเป็นเลขสืบเนื่องมาจากอิทธิพลทางศาสนาพุทธอันเกี่ยวข้องกับส่วนของชีวิตที่แสดงออกเป็น 5 กองคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งรวมเรียกว่าขันห้า หรือเบญจขันท์ จึงทำให้เกิดเครื่องบูชาครูที่เรียกว่าขันห้า ซึ่งมีจำนวนของเครื่องบูชาครูส่วนมากเป็นเลข 5 นั่นเอง ส่วนในการไหว้ครูก่อนการแสดงนั้น หมอลำทองมากใช้เครื่องบูชาครูเช่นเดียวกับที่ใช้ในการไหว้ครูก่อนเรียน แต่เครื่องบูชาครูของหมอลำป. ฉลาดน้อยมีการเพิ่มชนิดของเครื่องบูชาครูมากขึ้น ซึ่งสิ่งที่เพิ่มเติมมานั้นล้วนแต่เป็นอุปกรณ์ในการแต่งตัวเพื่อเสริมความงามเป็นส่วนใหญ่ได้แก่ ผ้าซิ่น ผ้าแพร เหล้า ไช้ แป้ง กระจก หวี น้ำมัน ไล่หม สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการเสริมกำลังใจในด้านเมตตามหานิยม เป็นเคล็ดให้ผู้ชมหลงไหลตามความเชื่อที่ถ่ายทอดต่อกันมา ข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือการทำหมอลำทองมากไม่นิยมนำเอาเหล้าเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องบูชาครู โดยให้เหตุผลว่าไม่ต้องการให้เยาวชนเห็นเป็นเยี่ยงอย่างที่ไม่ดีนั้น นับเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของหมอลำต่อความเชื่อของหมอลำส่วนใหญ่ที่สืบต่อกต่อกันมา ส่วนบทบูชาครูนั้นจะเห็นว่ามีกรกล่าวบูชาพระรัตนตรัยก่อนซึ่งสะท้อนความเชื่อที่ศิลปินมีต่อศาสนาพุทธ นอกจากพิธีไหว้ครูหมอลำทั้งสองลักษณะแล้ว หมอลำมักจะจัดพิธีไหว้ครูประจำปี เพื่อเป็นการแสดงคารวะต่อครูและตอบแทนครูปีละหนึ่งครั้ง ซึ่งในวันไหว้ครูประจำปีนี้จะเป็นโอกาสที่ลูกศิษย์จะได้มากราบเยี่ยมครูและเป็นการสังสรรค์กันหลังจากงานสิ้นสุดลง

ความเชื่อในด้านข้อห้ามที่หมอลำ ป.ฉลาดน้อยเชื่อว่าห้ามกินไข่เป็ด ไข่ห่าน ฟองเดียวกัน ถ้ากินด้วยกันจะทะเลาะกัน ไม่สามัคคีกันนั้นตรงกันกับข้อห้ามของหมอลำอีสานเหนือ เช่นเดียวกับการห้ามส่องสังข์ (บ่อที่ไม่มีน้ำห้ามไปส่องดู) ห้ามมั่งสัง 10 อย่าง ห้ามลอดไม้ค้ำต้นกล้วย สันนิษฐานว่าประการหนึ่งน่าจะมาจากความเชื่อที่มีการสืบต่อกันมาในกลุ่มหมอลำ เนื่องจากหมอลำจังหวัดอุบลราชธานีก็เป็นหมอลำที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและยังได้มีการเผยแพร่หมอลำแบบอุบลนี้ไปยังจังหวัดใกล้เคียงในกลุ่มอีสานเหนือ ดังนั้นการแพร่กระจายวัฒนธรรมในด้านข้อห้ามเหล่านี้ย่อมมีการเผยแพร่ไปในสังคมของหมอลำที่ต้องมีการเดินทางไปจังหวัดต่างๆ พร้อมกับมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามเขตกัน ความเชื่อจึงปรากฏเป็นลักษณะที่เหมือนกันดังกล่าวพอฉลาดมีความเชื่อว่า หากผิดครุจะเกิดอาการปวดหัว เจ็บคอ ไอเป็นเลือด หลงลืมจำกลอนไม่ได้ และจะต้องทำ

พิธีค่านับครูเพื่อขอขมา คำนับผู้แสดงทุกคนจึงปฏิบัติตาม โดยเคร่งครัดเพื่อให้การแสดงประสบความสำเร็จด้วยดี

3.2. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดคนตรีภาคกลาง

3.2.1. พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดการร้องเพลงพื้นบ้าน

วัฒนธรรมดนตรีของภาคกลาง ประกอบด้วยลักษณะที่หลากหลาย ทั้งนี้เนื่องมาจากความแตกต่างด้านภูมิศาสตร์ และความหลากหลายทางเชื้อชาติของชุมชน ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้ความรู้ทางดนตรีที่แต่ละท้องถิ่นได้รับสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษมีความแตกต่างกันไป รูปแบบวงดนตรีและการแสดงที่พบในภาคกลางได้แก่ การรำโทน เพลงเหย่ย เพลงร่อย พรรษา เพลงพื้นบ้านท่าโพ (เช่น เพลงโลม เพลงซึกเขย เพลงบวชนาค เพลงกรุ่น เพลงพืชมฐาน เพลงฮิลเลด) เพลงกล่อมลูก เพลงปรบไต่ เพลงหางเครื่อง เพลงฉ่อย เพลงเจ้าขาว เพลงทะแยมอญ เพลงระบำบ้านไถล เพลงระบำ เพลงหัวไม้ ลำตัด เพลงโคราช เพลงอีแซว เพลงขอทาน เพลงเรือ การเล่นกลองยาว

การสัมภาษณ์ศิลปินคนตรีภาคกลางเรื่องการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรี พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องทำให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของศิลปินตั้งแต่การเริ่มต้นเรียนดนตรี วิธีการการถ่ายทอดความรู้ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการคงอยู่ของดนตรี รวมถึงความเชื่อ ซึ่งมีผลทำให้เกิดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งจะได้นำเสนอข้อมูลในการ

กรุงเทพมหานคร

อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน

อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน อายุ 91 ปี บ้านเลขที่ 61 ซอยแสนสบาย 3 ถนนพระราม 4 แขวงคลองตัน เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์ไทย) พ.ศ. 2530

การถ่ายทอดความรู้

อาจารย์เจริญใจเริ่มเรียนร้องเพลงไทยกับบิดา คือพระยาเสนาะดุริยางค์ เริ่มเรียนดนตรีตั้งแต่ พุศักราช 5 ปี เรียนโดยปฏิบัติตามบิดา เพลงแรกที่เรียนคือเพลงจระเข้หางยาว ดวงพระธาตุ และ นกขมิ้น บิดาค่อยๆ ค่อยๆ ละน้อยจนสามารถท่องจำทั้งเนื้อร้อง และทำนองได้ อาจารย์เรียนเพลง กล่อมลูก อายุราว 16 ปี กับบิดาเช่นกัน อาจารย์กล่าวว่าวิธีการเรียนที่เรียนกับบิดานั้นเป็นการเรียน อย่างพิถีพิถัน ซึ่งบิดาจะให้ความสำคัญกับท่วงที่ ลีลาในการขับร้องมากเป็นพิเศษ เนื่องมาจากบิดา เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการบรรเลงปี่ที่มีท่วงที่ลีลาใกล้เคียงกับร้อง นอกจากอาจารย์เจริญใจจะ ได้เรียนขับร้องแล้ว ยังมีโอกาสได้เรียนเครื่องดนตรีไทยอีกหลายชนิดจากบิดาโดยเฉพาะสามารถ บรรเลงเดี่ยวระนาดเอกเพลงพญาโศกได้ ในการเรียนนั้นจะเป็นการเรียนแบบมุขปาฐะ ไม่มีการใช้ เครื่องบันทึกเทป หรือสื่ออื่นๆ เข้าช่วย อาจารย์เรียนร้องกับบิดาทุกเช้าก่อนไปโรงเรียน และในการ เรียนนั้นจะเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป หากอาจารย์ไม่สามารถปฏิบัติในรายละเอียดของบทเรียน บิดาจะบังคับให้ทำซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกระทั่งปฏิบัติได้ถูกทุกกระเบียดนิ้ว เพลงแรกที่อาจารย์เรียนคือ เพลงต้นเพลงฉิ่ง ด้วยเหตุนี้อาจารย์เจริญใจ จึงสามารถจดจำรายละเอียดของทำนองเพลงและลีลา โดยละเอียดได้ทั้งหมดอย่างแม่นยำ ส่งผลให้อาจารย์เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากวงการดนตรีไทย ว่าเป็นผู้ที่มีท่วงที่ ลีลาการร้องที่สามารถสะท้อนความหมายของคำแต่ละคำ และอารมณ์ความรู้สึก ได้เป็นอย่างดีเยี่ยม จนได้รับการยอมรับและมีชื่อเสียงเป็นหนึ่งในนักร้องอันดับแนวหน้าแห่งกรุง รัตนโกสินทร์ ดังหนังสือพิมพ์ คม ชัดลึกลับได้กล่าวถึงความสำเร็จในวิถีชีวิตศิลปินของอาจารย์เจริญ ใจไว้ดังนี้

“อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน ศิลปินผู้เชี่ยวชาญคีตศิลป์และดุริยางคศิลป์ไทย ทั้งเชิง ทฤษฎีและปฏิบัติ ขับร้อง การบรรเลงเดี่ยวเครื่องดนตรี สุนทรียภาพแห่งการ ผสมผสานระหว่างทำนองเพลงกับบทร้องและอารมณ์อันสมจริง แบบฉบับ โบราณราชประเพณี ราชสำนัก วรรณคดีภาษา ได้รับยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดง (คีตศิลป์ไทย) พ.ศ.2530 ปัจจุบันอายุ 90 ปี

อาจารย์เจริญใจ ได้สร้างผลงานดนตรีไทยไว้ให้เป็นมรดกของชาติมากมาย เป็นผู้ ส่งเสริมอนุรักษ์มรดกมรดกไทยจากเดิมเล่นอยู่ในวงแคบๆ ขยายออกไปสู่สังคม ที่กว้าง โดยชวนนักศึกษาสถาบันต่างๆ ที่สนใจศิลปะทางดนตรีแขนงนี้เข้าร่วมวง แสดง อันนอกเหนือกลุ่มชมรมดนตรีไทยที่มีการก่อตั้งขึ้น " ผศ.ดร.ประพจน์ อัสววิรุฬ หการ หัวหน้าภาควิชาการภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยกล่าวชื่นชม ประวัติของท่านนับว่าน่าสนใจยิ่ง มีแววจลลริยะหรือ

ความไว้วางใจพระมหากษัตริย์

เพลงขับร้องเพลง ขับร้องถวายในพระราชนิพนธ์ผ่านพระองค์ต่างๆ และร่วม
 พระสวรรคตทางดนตรีไทยมาแต่เด็ก ซึ่งมุมหนึ่งของเกร็ดประวัติท่าน ได้บันทึกไว้ว่า "
 ตอนลี้มตาคุณ โลก ได้ไม่กี่วัน บิดาคือพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) กับ
 คุณหญิงเสนาะดุริยางค์ (เรือน) ผู้เป็นมารดา ได้ฝึนทองคำบริสุทธิให้กินวันละหยดอยู่
 3 วัน " ประกอบกับสายสกุลของท่าน " สุนทรวาทีน " เป็นตระกูลนักดนตรีเก่าแก่
 พระยาเสนาะเห็นว่าเอาดีทางนี้ได้มากกว่าลูกคนอื่นๆ ในครอบครัว จึงทุ่มเทเวลาให้
 วันละสามเวลา คือเช้าเย็นและก่อนเข้านอน จนเกิดความรู้ความชำนาญกลวิธีในการ
 ขับร้อง ถูกต้องตามอารมณ์ของเพลงและอรรถรสแห่งวรรณคดี เพียงอายุ 8 ขวบ (พ.ศ.
 2466) เข้าประกวดการขับร้องเพลงไทย ณ วังบางขุนพรหม ได้รับรางวัลที่ 3 นับเป็น
 นักร้องที่มีอายุน้อยที่สุดในการประกวดครั้งนั้น เส้นทางดนตรีไทยของอาจารย์เจริญ
 ใจ อายุ 11 ปี บิดานำไปถวายตัวเป็นข้าหลวงเรือนนอก(ไป-กลับ) ในพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เริ่มหัดร้องละคร ได้รับพระราชทานเสมาทองคำ
 ร.6 กระทั่งเรียนหนังสือจบระดับสูง เข้ารับราชการ ได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงสมเด็จพระ
 พระนางเจ้ารำไพพรรณี ในรัชกาลที่ 7 ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน มีหน้าที่ขับร้องและ
 บรรเลงดนตรีประจำวงดนตรีมโหรีหลวง(หญิง) จนได้ฉายา " คนระนาดทอง " จาก
 การถ่ายทอดฝีมือบรมครูทางดนตรี ทั้งเครื่องเป่าพาทย์และเครื่องสายสามารถตีระนาด
 เอกเพลงพญา โศก ได้ครบ 4 เที้ยว อันเป็นแบบแผนวิธีการเดี่ยวระนาดเอก ได้รับ
 พระราชทานเหรียญพร. ได้รับการถ่ายทอดนาฏศิลป์จากปรมาจารย์ ได้แก่ พระยานัฏ
 กานุรักษ์ หม่อมครุฑวัน ครูแปลก แจ่มเจนจิตร จึงทำให้เกิดความชำนาญในการขับร้อง
 ละครดึกดำบรรพ์ การขับเสภา และการขับร้องบรรเลงในวงขับไม้ ทั้งมีฝีมือทางเป่าขลุ่ย
 และขลุ่ยอยู่ในระดับแนวหน้าอีกด้วย ครั้นเข้าสมัยรัชกาลที่ 8 เป็นช่วงเกิดสงคราม
 เอเชียบูรพา ครอบครัวยอพยพและได้ออกจากราชการสำนักพระราชวังกรมศิลปากร
 หลังจากสงครามสงบ ได้กลับมาอยู่ที่บ้านเดิม จึงมีโอกาสขับร้อง รัสละครที่
 พระตำหนักของเสด็จพระองค์หญิงเฉลิมเขตร์มมงคล ครั้งนี้ได้ฝากฝีมือการ
 บรรเลงซอสามสาย ที่ผ่านการถ่ายทอดฝึกฝนจากศิลปินชั้นสูง ผู้เชี่ยวชาญอย่างแท้จริง
 คือ หลวงไพเราะ เสียงซอ(อ้วน คุรุชชีวิน) และพระยาภูมิเสวิน(จิตร จิตตเสวี) นับเป็น
 ความสามารถสี่ซอสามสายพร้อมกับการขับร้องไปด้วย เป็นคนแรกในประวัติดุริยางค์
 ไทย

อาจารย์เจริญใจ สอนดนตรีไทยที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี พ.ศ.2508 พอ
 อายุ 50 ได้ลาออกจากราชการ มาสอนดนตรีไทยที่จุฬาฯ โดยตลอดระยะเวลา 12 ปี
 แรกมิได้รับค่าสอน ครั้นเมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จเข้าทรงศึกษาระดับ

ปริญญาดรี ได้ฉายการสอนดนตรีส่วนพระองค์ ต่อมาได้รับความไว้วางพระทัยให้เป็นผู้บรรจเพลง ขับร้องถวายในบทพระราชนิพนธ์ส่วนพระองค์ต่างๆ และร่วมทำงานละครตามพระราชบัญชาตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ”

นอกจากอาจารย์เจริญใจจะสามารถร้องและบรรเลงดนตรีไทยได้หลายชนิดแล้ว อาจารย์ยังมีความสามารถในการร้องเพลงกล่อมลูกได้เป็นอย่างดี อาจารย์ได้บันทึกเสียงเพลงกล่อมลูกภาคกลางไว้ให้กับสถาบันวิจัยสังคมและวัฒนธรรมชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นแบบฉบับเพลงกล่อมลูกที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ลูกศิษย์ของอาจารย์เป็นผู้ที่มีความสามารถในทางคีตศิลป์ไทย ได้รับรางวัลในการประกวดขับร้องเพลง และเป็นนักร้องที่มีชื่อเสียงหลายคนในปัจจุบันนี้

อาจารย์เจริญใจมีผลงานสร้างสรรค์ชุดสยามสำหรับเด็กซึ่งเป็นทั้งเพลงไทยที่อาจารย์นำมาใส่เนื้อร้องให้เหมาะกับเด็ก และมีทั้งที่อาจารย์แต่งขึ้นใหม่เพื่อให้เด็กมีจิตสำนึกในการรักวัฒนธรรมไทย ผลงานชิ้นนี้ได้รับการสนับสนุนจากองค์การ UNICEF

พิธีกรรมและความเชื่อ

อาจารย์ได้เข้าพิธีไหว้ครูตั้งแต่ก่อนเรียน เนื่องจากที่บ้านนั้น บิดาเป็นนักดนตรีที่มีชื่อเสียงแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีลูกศิษย์หลายคน มีการจัดพิธีไหว้ครูประจำปีที่บ้านเป็นประจำทุกปีในวันพฤหัสบดี อาจารย์จึงได้มีโอกาสเข้าพิธีไหว้ครูตั้งแต่เริ่มเรียน โดยการจับมือร้องเพลงสาธุการเป็นเพลงแรกตามระเบียบการเรียนเครื่องดนตรีภาคกลางโดยบิดาเป็นผู้จับให้ อาจารย์ได้รับถ่ายทอดการอ่านโองการในพิธีไหว้ครู และเคยเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูให้กับชมรมดนตรีไทยของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นการไหว้ครูอย่างย่อโดยการอ่านโองการคือคำที่ใช้ในการไหว้ครูที่บิดาได้เป็นผู้มอบให้ เครื่องบูชาครูจะเป็นดอกไม้ รูปเทียน ผ้าขาว เหล้า เครื่องควหวาน คือหมูนอนตอง ขนมัดมัดแดงมัดขาวแต่ละมัดไม่มีของดิบ อาจารย์มีความเคร่งครัดในเรื่องการไหว้ครูเป็นอย่างยิ่งโดยจะกำหนดให้ศิษย์ทุกคนนำขันกำนลซึ่งประกอบด้วยขัน ผ้าเช็ดหน้าสีขาว ดอกไม้ หรือพวงมาลัย รูปเทียน และเงินกำนล 6, 12 หรือ 24 บาท มาบูชาครูก่อนเรียนเพลงสำคัญต่างๆ อาจารย์จะทำพิธีไหว้ครูก่อนแสดงโดยใช้เครื่องกำนลเหมือนกับการเรียนในชั้นต้น เมื่อเสร็จจากการไหว้ครูแล้วจะนำเงินกำนลไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบิดาและครูอาจารย์ที่เคยได้สั่งสอนอาจารย์มา (เจริญใจ สุนทรวาทิน, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2549)

จังหวัดกาญจนบุรี

กลุ่มศิลปินพื้นบ้านจังหวัดกาญจนบุรี

การร้องเพลงร้อยพรรษา

การรำโทน

แม่จ๋าปี เห็นประเสริฐ

แม่จ๋าปี เห็นประเสริฐ อายุ 64 ปี ศิลปินวงรำโทน จังหวัดกาญจนบุรี อยู่บ้านเลขที่ 95/1 หมู่ 2 ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

การถ่ายทอดความรู้

แม่จ๋าปีเรียนรู้การร้องเพลงพื้นบ้านโดยการจดจำเอาจากการที่ได้เห็นชาวบ้านเล่นกันตามงานต่างๆ ในหมู่บ้าน ต่อมาอายุราว 40 ปีกว่าได้มีโอกาสแสดงกับลุงชู กับป้าทองเลื่อน คุณพันธุ ทั้งสองท่านเห็นว่าร้องได้จึงชวนมาร่วมแสดง แม่จ๋าปีประกอบอาชีพค้าขายจึงไม่มีเวลาดำเนินถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ใด ในการแสดงนั้นแม่จ๋าปีสามารถใช้ปฏิภาณตอบโต้กับพ่อเพลงได้ โดยมีได้ผ่านการเรียนมาก่อนแม่จ๋าปีเคยได้รับเชิญไปสอนที่โรงเรียนในอำเภอเมื่อประมาณ 2 ปีก่อนโดยไปสาธิตกับป้าทองเลื่อน คุณพันธุ และได้รับโล่ขอบคุณจากโรงเรียน และในปีปัจจุบันนี้ทางโรงเรียนก็ส่งนักเรียนมาเรียนรำโทนที่บ้านราว 2 - 3 คน ซึ่งแม่จ๋าปีมีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดวิชาให้เพื่อช่วยสืบสานวัฒนธรรมคนตรีพื้นบ้านต่อไป

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่จ๋าปีไม่เคยเรียนกับครู จึงไม่เคยทำพิธีไหว้ครู (จ๋าปี เห็นประเสริฐ, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2549)

แม่ทองเลื่อน คุณพันธุ์

แม่ทองเลื่อน คุณพันธุ์ อายุ 82 ปี ศิลปินเพลงเหย่ย เพลงร้อยพรรษา จังหวัดกาญจนบุรี อยู่บ้านเลขที่ 77 หมู่ 2 ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

การถ่ายทอดความรู้

แม่ทองเลื่อนเริ่มเรียนร้องเพลงเมื่ออายุ 15 ปี เพราะมีใจรัก เรียนรู้ด้วยตนเองโดยไม่มีครูสอน เพลงแรกที่ฝึกคือ เพลงเหย่ย เพลงที่ยากที่สุดสำหรับแม่ทองเลื่อน คือ เพลงร้อยพรรษา ส่วนการร่ำวงนั้นแม่ทองเลื่อนได้มีโอกาสฝึกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นเวลาที่การร่ำวงเป็นที่นิยมกันมาก

วิธีการเรียนนั้นใช้วิธีอ่านเนื้อเพลงแล้วท่องจำ เนื่องจากเรียนรู้ด้วยตนเอง แม่ทองเลื่อนจึงไม่เคยทำพิธีไหว้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์กับผู้ใด ชรามเนียมปฏิบัติกันมาไม่มีใครเป็นศิษย์เป็นครู เพราะช่วยกันจำช่วยกันแสดงโอกาสที่แสดงมีงานตรุษสงกรานต์ ขึ้นบ้านใหม่ งานบวช ส่วนมากจะเป็นงานมงคล

แม่ทองเลื่อนมีลูกศิษย์ประมาณ 3-4 คน ที่มีชื่อเสียงได้แก่ นางบุญนาค เห็นประเสริฐ ศิษย์ทุกคนได้รับการถ่ายทอดจากแม่ทองเลื่อน โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ แม่ทองเลื่อนกล่าวว่าต้องการอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านคือ เพลงเหย่ย และเพลงกล่อมลูกไว้ให้เด็กรุ่นหลังได้รู้จักสืบต่อไป ทั้งยังแสดงความเป็นห่วงว่าวัฒนธรรมการแสดงดนตรีพื้นบ้านจะสูญหายไป ปัจจุบันผู้ที่พอจะมีความรู้ด้านนี้ได้รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อฝึกซ้อมและแสดงในงานมงคลต่างๆ

พิธีกรรมและความเชื่อ

ด้านพิธีกรรมไหว้ครูที่แม่ทองเลื่อนปฏิบัติได้แก่ การไหว้ครูก่อนแสดง เครื่องบูชาประกอบด้วย รูป 3 หรือ 5 ดอก บูชาพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ และบอกเล่าครูอาจารย์ เสร็จแล้วก็ทำการแสดง (ทองเลื่อน คุณพันธุ์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2549)

แม่เวียง หาญอาสา

แม่เวียงหาญ อาสา อายุ 53 ปี ศิลปินเพลงร้อยพรรษา เพลงพวงมาลัยอยู่บ้านเลขที่ 139/1 หมู่ 5 ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

การถ่ายทอดความรู้

แม่เวียงเริ่มเรียนร้องเพลงร้อยพรรษากับป้าชื่อ นางบุญนาค เห็นประเสริฐ และนางลูกพลุศรีทอง ต่อมาเรียนเพลงพวงมาลัย วิธีการเรียนคือ ร้องตามครูแล้วท่องจำ ใช้เวลาไม่นานก็สามารถ

ออกแสดงได้ เป็นเวลาราว 1 ปี ก่อนที่จะรับงานแสดงครั้งแรก แม่เวียงไม่เคยถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีให้แก่ผู้ใด

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่เวียงกล่าวถึงการไหว้ครูว่าตนเองไม่เคยทำพิธีไหว้ครูใดๆ เพียงแต่หากเวลาแสดงมีคณะกลองยาวร่วมด้วยก็จะร่วมไหว้ครูกับคณะกลองยาว (เวียง หาญอาสา, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2549)

แม่บุญนาค เห็นประเสริฐ

แม่บุญนาค เห็นประเสริฐ อายุ 66 ปี ศิลปินเพลงร้อยพรรษา จังหวัดกาญจนบุรี อยู่บ้านเลขที่ 180 หมู่ 2 ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี มีศักดิ์เป็นป้าของนางเวียง หาญอาสา

การถ่ายทอดความรู้

แม่บุญนาค เริ่มเรียนร้องเพลงร้อยพรรษาเมื่ออายุ 40 กว่าปี แต่ก่อนหน้านั้นได้มีโอกาสคลุกคลีอยู่กับผู้ที่เป็นแม่เพลงได้แก่ นางป้อม เห็นประเสริฐ นางทองเลื่อน คุณพันธุ์ วิธีการเรียนคือได้จดจำการร้องของคนอื่นมาก่อน เมื่อมีโอกาสได้เรียน ครูจะจดเนื้อร้องให้คนละแผ่นแล้วต้องร้องตามครู ห่องจำจนขึ้นใจ ใช้เวลาราว 1 ปี จึงสามารถออกแสดงได้ แม่บุญนาคไม่มีลูกศิษย์มารับสืบทอดความรู้ด้านดนตรี

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่บุญนาค ไม่เคยทำพิธีไหว้ครูแต่หากแสดงร่วมกับคณะอื่นก็จะร่วมพิธีไหว้ครูด้วย

(บุญนาค เห็นประเสริฐ, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2549)

แม่ลูกพลุ ศรีทอง

แม่ลูกพลุ ศรีทอง อายุ 68 ปี ศิลปินเพลงเหย่ย เพลงร้อยพรรษา อยู่บ้านเลขที่ 139/1 หมู่ 5 ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

การถ่ายทอดความรู้

แม่ลูกพลุเริ่มเรียนร้องเพลงร้อยพรรษากับครูทองเลื่อน คุณพันธุ์ เมื่ออายุ 40 ปี แต่สามารถร้องเพลงอื่น เช่น เพลงเหย่ย ได้โดยลักจำจากแม่เพลงต่างๆ ที่มาแสดงในงานบุญ วิธีการเรียนเพลงเหย่ยคือเรียนโดยการอ่านเนื้อเพลงก่อนและท่องจนขึ้นใจ แล้วจึงหัดร้องเป็นทำนองใช้เวลา 3-4 คืน จึงร้องได้ถูกทำนอง เมื่อร้องถูกแล้วจึงติดตามคณะแม่เพลงไปแล้วก็ออกแสดงกับเขา

ปัจจุบันแม่ลูกพลุสอนร้องเพลงเหย่ย เพลงร่อยพรรษาให้แก่นักเรียนโรงเรียนบ้านโทน มีนักเรียนบางคนติดตามมาเรียนที่บ้าน วิธีการสอนคือให้เนื้อเพลงแก่นักเรียนไปจดและท่องจำแล้วต่อทำนองให้ แม่ลูกพลุได้ถ่ายทอดการร้องเพลงเหย่ยให้แก่หลานสาวชื่อ พัชราภรณ์ ศรีทอง ซึ่งสามารถร้องเพลงได้ดี

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่ลูกพลุไม่เคยเข้าพิธีไหว้ครู แต่จะยกมือไหว้คารวะหลวงปู่ม่วง ที่วัดบ้านทวน ขอให้לבันดาลให้ประสบความสำเร็จในการแสดงทุกครั้ง (ลูกพลุ ศรีทอง, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2549)

แม่ทองปอน ภูมิรินทร์

แม่ทองปอน ภูมิรินทร์ อายุ 67 ปี ศิลปินเพลงร่อยพรรษา จังหวัดกาญจนบุรี อยู่บ้านเลขที่ 163 หมู่ 5 ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

การถ่ายทอดความรู้

แม่ทองปอนเริ่มเรียนร้องเพลงโดยการลักจำจากการแสดงของพ่อเพลงแม่เพลงต่างๆ มีนางทองเลื่อน คุณพันธุเป็นผู้แนะแนวทางให้ จึงถือว่าเป็นครูท่านหนึ่ง นางทองเลื่อนมีศักดิ์เป็นอาของแม่ทองปอนได้สอนเพลงร่อยพรรษาให้ ซึ่งถือว่าเป็นเพลงที่ร้องยากมากเพลงหนึ่ง นอกจากนั้นแม่ทองปอนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง เริ่มแสดงในงานครั้งแรกเมื่ออายุราว 50 ปี โดยแสดงเป็นลูกคู่ก่อนแล้วจึงร้องนำในเวลาต่อมา

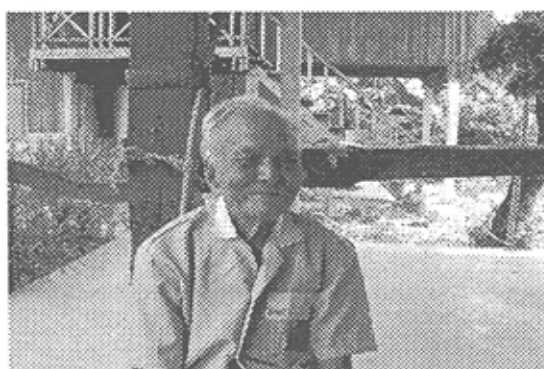
ปัจจุบันนี้แม่ทองปอนได้ถ่ายทอดการร้องเพลงให้กับหลานสาวชื่ออุษณีย์ ซึ่งเรียนอยู่ที่โรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ แม่ทองปอนมีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังเพื่อที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ไว้

พิธีกรรมและความเชื่อ

ในด้านพิธีกรรมนั้นแม่ทองปอนไม่เคยเข้าพิธีไหว้ครูแต่จะระลึกถึงครู-อาจารย์ ก่อนแสดงเพื่อความเป็นสิริมงคลทุกครั้ง (ทองปอน ภูมิรินทร์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2549)

จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ่อเจียบ สุริแสง

พ่อเจียบ สุริแสง อายุ 86 ปี พ่อเพลงเพลงระบำพื้นบ้านและบรรเลงกลองยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 2 ตำบลหัวสำโรง อำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา

การถ่ายทอดความรู้

พ่อเจียบเริ่มเรียนร้องเพลงตั้งแต่อายุ 8 - 9 ปี เรียนกับครูหลายคนซึ่งไม่สามารถจำชื่อครูได้ พ่อเจียบมีแรงบันดาลใจมาจากการได้เห็นผู้ใหญ่แสดงแล้วจดจำมาร้อง และได้เรียนกับครูอีกหลายคนโดยการลักจำ พ่อเจียบร้องเพลงระบำพื้นบ้านได้ และได้มีโอกาสร่วมวงกับผู้ใหญ่อีกหลายคน ส่วนมากมาจากคองพระรามจังหวัดปราจีนบุรี เพลงระบำต้องมีลูกคู่หลายคน เนื้อหาหลากหลายร้องโดยแต่งเนื้อขึ้นตามโอกาส โดยมากจะมีลูกคู่ไปด้วย 4 - 5 คน อาชีพประจำคือเป็นเกษตรกรทำนา แต่ร้องเพลงเป็นอาชีพเสริม ซึ่งนานๆครั้งจะมีคนมาจ้างไปแสดง ออกงานครั้งแรกเมื่ออายุ 12 ปี จนถึงปัจจุบัน พ่อเจียบกล่าวว่า ลูกของท่านสามารถร้องได้โดยไม่ต้องสอน แม่เพลงที่

ร้องคู่กันคือ คุณชายเผย สุริแสง ซึ่งเป็นภรรยา พ่อเจียบได้รับเชิญไปสอนที่โรงเรียนต่างๆ ท่านสอนโดยวิธีให้จดจำจากการปฏิบัติให้ดู ไม่มีการบันทึกโน้ตเพลง ไม่มีการบันทึกเทป

พ่อเจียบ ฝึกหัดกลองยาวแล้วสอนให้ลูกศิษย์หลายคน วิธีการสอนคือให้นั่งล้อมวงแล้วตีให้ดู ศิษย์ก็จะตีตาม และการสอนเพลงระบำจะสอนโดยให้ท่องจำเช่นกัน นอกจากนี้พ่อเจียบสามารถร้องลำตัดและเพลงทรงเครื่องได้ ในการร้องเพลงต่าง ๆ นั้น พ่อเจียบสามารถด้นเพลงโดยใช้ปฏิภาณได้ขณะแสดง ท่านเล่าว่าในการแสดงเพลงระบำมีบางครั้งต้องแสดงตลอดคืน

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อเจียบกล่าวถึงพิธีไหว้ครูว่าจะทำพิธีไหว้ครูประจำทุกปีในวันพฤหัสบดี ข้างขึ้นของเดือน 6 เพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณครู และพ่อเจียบยังมีความเชื่อว่าการไหว้ครูก่อนแสดงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นการแสดงความเคารพแก่ครูผู้ให้วิชาความรู้ การไหว้ครูใช้ขันห้า หอม 5 กำ รูป 5 เทียน 5 ดอกไม้ 5 เงิน 12 บาท บูหรี เหล้า พ่อเจียบอธิบายว่าการไหว้ครูที่จัดขึ้นเพื่อรับตัวนักเรียนเป็นศิษย์นั้นใช้ขันห้าเหมือนการไหว้ครูก่อนแสดง ซึ่งมีวิธีทำคือ พ่อเจียบจะรับขันจากศิษย์แล้วว่าคาถาทำนํ้ามนต์ โดยใช้น้โม 3 จบ อิติปิโส อิมินาสักการณะ และอะระหังสัมมา เพื่อบูชาพระรัตนตรัย ค่อยรินเหล้า แล้วจึงไหว้ครูทั้งที่เคยลักจำมาและครูกลองยาวให้มาประสิทธิ์ประสาทพร แล้วนํ้านํ้ามนต์ไปพรมเครื่องดนตรีและลูกศิษย์

พ่อเจียบกล่าวถึงพิธีไหว้ครูว่า เป็นสิ่งสำคัญจะขาดไม่ได้และเล่าถึงประสบการณ์ว่าเคยไม่ไหว้ครูก่อนแสดง หลังจากแสดงเสร็จกลับมาบ้านได้เห็นครูปรากฏขึ้น และชี้หน้าพ่อเจียบขณะนอนว่า “มึงลืมภูเถยนะ” พ่อเจียบจึงต้องกล่าวขอขมาครู

ในเรื่องข้อห้ามนั้น พ่อเจียบไม่มีความเชื่อใดๆ ท่านกล่าวว่าหากผู้ที่ไม่มียองอยู่ในตัว ก็ไม่ต้องกลัวว่าจะต้องระวังอะไร แต่ถ้ามีของศักดิ์สิทธิ์ต้องระวังไม่ไปรอดำของดำเช่นราวตากผ้าจะทำให้ของเสื่อมเป็นดิน (เจียบ สุริแสง, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2549) **สิ่งศักดิ์สิทธิ์**

แม่เคย สุริแสง

แม่เคย สุริแสง อายุ 82 ปี ศิลปินเพลงระบำพื้นบ้าน จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 2 ตำบลหัวสำโรง อำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา

การถ่ายทอดความรู้

แม่เคยเรียนร้องเพลงกับบิดาชื่อพ่อเปลื้อง สมเภา เพลงแรกคือเพลงช้างซัก เพลงลากข้าว ขึ้นกอง มีแรงบันดาลใจในการเรียนมาจากการได้ฟังผู้ใหญ่ร้องเล่นกันในท้องถิ่น เมื่ออายุ 16 ปี บิดาจึงเรียกแม่เคยไปสอนโดยการร้องให้ฟังแล้วร้องตามไม่มีการจดเนื้อเพลงใดๆ บิดาเป็นพ่อเพลงระบำเหนือ ซึ่งมีลักษณะ เช่นเดียวกับระบำพื้นบ้าน เพลงร่ำวงนั้นแม่เคยกล่าวว่าเดิมเรียกว่ารำโทน บิดาสอนให้ในช่วงเย็นหลังทานข้าว ที่จริงแล้วแม่เคยมีพี่น้อง 7 คน แต่แม่เคยได้เรียนเพียงคนเดียว เรียนอยู่ไม่ถึง 1 ปี ก็ออกงานที่โคนโพธิ์ใหญ่ในหมู่บ้าน แม่เคยมีบุตร - ธิดา 7 คนมีลูกชาย 2 คน ชื่อ ทิคนัย กับ ทิดเดช ที่รับสืบทอดไว้ ซึ่งขณะนี้ไม่มีชื่อเสียงมาก

พิธีกรรมและความเชื่อ

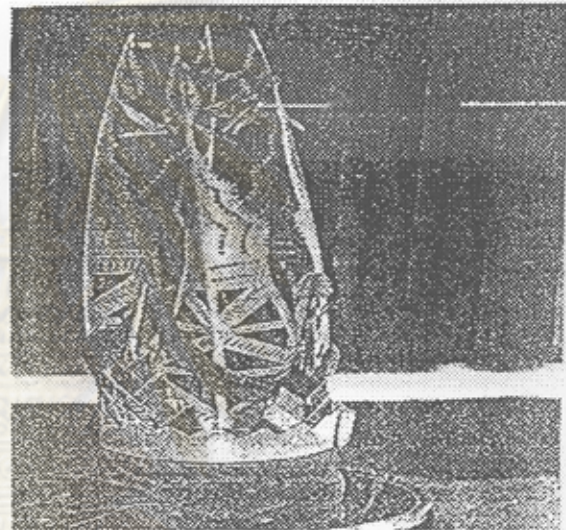
แม่เคยกล่าวถึงพิธีไหว้ครูว่า การไหว้ครู นำหมาก 5 รูป 5 เทียน 5 ดอกไม้ 5 เหล้า เงิน 12 บาท (ดอกไม้อะไรก็ได้) ใส่ขันมามอบให้กับบิดาก่อนเรียน บิดาของแม่เคยทำน้ามนต์ประพรม และให้พรเป็นอันเสร็จพิธี การไหว้ครูก่อนแสดงก็มีเครื่องบูชาครูเช่นเดียวกันกับการมอบตัวเป็นศิษย์ แต่เจ้าภาพเป็นผู้เตรียมให้ แม่เคยกล่าวว่าหากไม่มีการไหว้ครูก่อนแสดงจะมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น โดยเฉพาะกลองชวานั้น ถือว่ามีครูแรงมากเนื่องด้วยในกลองชวาจะมี “ลูกครู” อยู่ 1 ใบ จะไม่อนุญาตให้ใครขยี้มไป หากมีผู้ใดขยี้มต้องทำพิธียกครูเพื่อบอกกล่าวครูกลองก่อนนำไปใช้ด้วย แต่ถ้าขยี้มลูกที่ไม่ใช่ลูกครูก็ไม่ต้องทำพิธีไหว้ครู

สำหรับการไหว้ครูประจำปีนั้นแม่เผยจะทำจวม⁴ 3 จวม มีหมาก ข้าวตอก ดอกบัว ดอก
 ถันทม (2 จวมจะห่อด้วยใบมะพร้าวอีกจวมหนึ่งห่อด้วยใบตาล) เดือน 6 วันพฤหัสบดี ของทุกปี
 เป็นวันไหว้ครูประจำปี แม่เผยยังได้อธิบายเพิ่มเติมเรื่องจวมให้ฟังว่า สิ่งสักการะบูชาครูที่เป็นจวม
 ใบมะพร้าว จวมใบตาล จะมีสามชั้น เจ็ดชั้น (เรียกว่าจวมสาม จวมเจ็ดตามลำดับ) เป็นไปตาม
 โอกาสที่ใช้ แต่ถ้าเป็นจวมโบน (โบนแปลว่า ตี) นั้นจะเอาใบพลู 16 ใบมาเรียงชุกละ 4 ใบ รวม 4
 ชุก นำผลหมากวางตรงกลาง พิธีเป็นไปตามแบบของเขมร

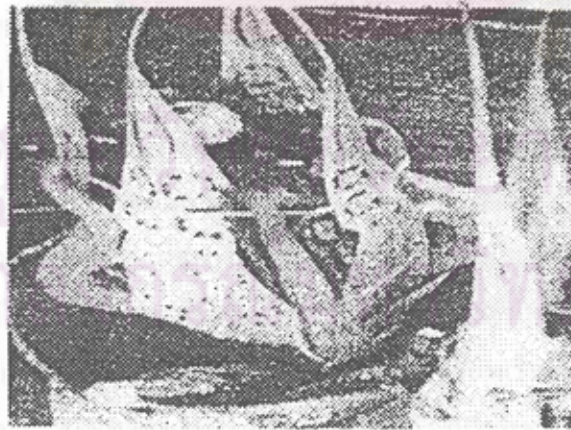
ภาพจวมลักษณะต่าง ๆ

จวมกรูหรือกรูกำเนิด

จวมครู

กระโจมครู

⁴ คณะกรรมการเพื่อการพัฒนาสุรินทร์กล่าวไว้ในหนังสือรวมประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่น ในจังหวัดสุรินทร์
 หน้า 4 ว่า “...ตามความเชื่อของคนเขมรนั้น จวมนี้เท่ากับศาลเจ้าหรือที่สิ่งศักดิ์ของเทวดาคุ้มครองบุคคลนั้นๆ ผู้
 เป็นเจ้าของ...”

การไหว้ครูประจำปีมีพิธีเข้าทรงโดยแม่เผยเป็นผู้เข้าทรง มีวงดนตรี 1 วง คนร้อง 1 คน มาร้องเพลงเขมร และมีเครื่องดนตรีประกอบการเข้าทรง ได้แก่ เป็ ขลุ่ย และกลอง คณะดนตรีมาจากคองยาง การเล่นดนตรีก็เพื่อรับวิญญาณครูที่เป็นผีเขมร ในพิธีจะมีการเลี้ยงผู้มาร่วมงานตลอดวัน เมื่อวิญญาณมาเข้าก็จะร้องเพลงเขมร ไม่มีพิธีพระมาเกี่ยวข้อง พิธีไหว้ครูแบบไทยต้องใช้ขันห้า ไม่ต้องมีการจัดจวม มีการนิมนต์พระมาสวดมนต์ ผู้ร่วมงานจะมีเฉพาะสมาชิกในครอบครัว ส่วนมากจะจัดเดือนมิถุนายน ข้างขึ้น วันพฤหัสบดี เพราะเป็นวันครู สำหรับข้อห้ามนั้นแม่เผยเชื่อว่าห้ามลอดไม้ค้ำกล้วยจะทำให้ความรู้เสื่อม และห้ามกินมะเฟือง จะทำให้เสียงแหบ (เผย สุริแสง, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2549)

แม่เหลื่อง นักเจริญ

แม่เหลื่อง นักเจริญ อายุ 81 ปี ศิลปินเพลงระบำพื้นบ้าน จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่บ้านเลขที่ 85/1 ตำบลหัวตำโรง อำเภอบ้านค่าย จังหวัดฉะเชิงเทรา

การถ่ายทอดความรู้

แม่เหลื่องเริ่มเรียนร้องเพลงเมื่ออายุ 18 ปี เรียนเพราะเห็นชาวบ้านร้องเล่นกัน จึงเกิดความชอบและสามารถเล่นตามได้ ต่อมาได้เรียนกับบิดาของคุณแม่เผย ชื่อพ่อเปลื้อง สมเภา มีวิธีการสอนโดยปฏิบัติให้ดูทั้งการรำและการร้อง แต่ส่วนใหญ่คุณแม่เหลื่องจะรับตำแหน่งลูกคู่ให้กับพ่อเงียบ และแม่เผย ความรู้ที่นำมาใช้ออกแสดงจริงจางั้นเริ่มเมื่ออายุได้กว่า 60 ปีแล้ว เนื่องจากอาจารย์ฉันทนา สระบุรีนทร์ที่โรงเรียนวัดหัวตำโรงมาชักชวน แม่เหลื่องร้องรำวง ระบำพื้นบ้านและรำโทนได้ แม่เหลื่องกล่าวว่าที่ตำบลหัวตำโรงนี้มีพ่อเงียบ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงที่สุด และขณะนี้ลูกชายของพ่อเงียบแม่เผย ชื่อนายทรงเดช ได้มาช่วยเป็นวิทยากรสอนให้กับนักเรียนที่โรงเรียนวัดหัวตำโรง แม่เหลื่องมีความหวังอยากให้ศิลปะเพลงระบำพื้นบ้าน ได้สืบทอดต่อไปยังลูกหลานเพื่อจะได้ไม่สูญหายไปเพราะปัจจุบัน มีผู้สนใจน้อยลงทุกที

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่เหลืองมีความเชื่อว่าต้องมีการไหว้ครูก่อนเรียนและก่อนแสดง เพื่อเป็นสิริมงคล ส่วนอุปกรณ์การบูชาครูมี ขันห้าเช่นเดียวกับของแม่เผยและพ่อเงียบ (เหลือง นักเจริญ, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2549)

จังหวัดชัยนาท

พ่อเฉลิม คงแถม

พ่อเฉลิม คงแถม อายุ 75 ปี พ่อเพลงร่ำวง จังหวัดชัยนาท อยู่บ้านเลขที่ 93 หมู่ 3 ตำบลหัวขลุ่ย อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

การถ่ายทอดความรู้

พ่อเฉลิม เริ่มเข้ามาสู่วงการดนตรีเมื่ออายุได้ 10 ปี โดยเริ่มเรียนร่ำวงด้วยการแอบลักเข้ามาจากพี่ชายชื่อนายหลวน คงแถม ซึ่งพี่ชายก็จำเขามาอีกทอดหนึ่ง และในสมัยจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม มีครูคนหนึ่งชื่อครูบาง เป็นครูสอนโขนได้นำเอาท่ารำแบบโขนเข้ามาประยุกต์ พ่อเฉลิมเล่าว่าสมัยก่อนนั้นการร่ำวงมีเครื่องดนตรีคือ ฉิ่ง ฉาบ กรับ มาประกอบการร้อง ต่อมาได้้นำเอาโทนเข้ามาผสม ที่จริงแล้วสมัยก่อนเมื่อยังไม่มีไฟฟ้าใช้ หนุ่มสาวจะชวนกันมาเล่นร่ำวงเป็นคู่ๆ เป็นการแก้หนาวสั่นกัน นำครกตำข้าวมาตั้งตรงกลาง แล้วจุดได้หรือตะเกียงขณะเล่นร่ำวง เนื้อร้องมักเป็นเนื้อหาที่ผู้ใหญ่แต่งไว้โบราณ ไม่ได้แต่งขึ้นใหม่ จนกระทั่งมีอาจารย์โรงเรียนชุมชนวัดมาติการามคนหนึ่ง ชื่ออาจารย์สมมาตร นุ่มแสง ได้แต่งให้บทหนึ่ง ซึ่งพ่อเฉลิมได้ร้องร่ำวงให้ฟังดังนี้

“รำเอ๋ยรำ รำเอ๋ยรำมะนา เป็นการแสดงพื้นบ้าน พวกเราช่วยกันอนุรักษ์เถิดนา...”

พ่อเฉลิมกล่าวว่าปัจจุบันความนิยมของเยาวชนในการสืบสานดนตรีพื้นบ้านลดลงเป็นอย่างมาก การประยุกต์แบบตะวันตกจะทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเสื่อมถอยลง และกล่าวว่าหากคน

หมดกำลัง และคนรุ่นเดียวกันไม่อยู่แล้วการแสดงรางวัลก็อาจสูญไปเร็วๆ นี้ เพราะขาดการสืบทอดต่อ

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อเฉลิมกล่าวถึงพิธีไหว้ครูว่าเมื่อเวลาออกแสดงนั้นต้องไหว้ครูก่อน การไหว้ครูต้องมีเครื่องบูชาครูคือ ดอกไม้ รูป 9 ดอก เหล้า 1 ขวด เงินก้านล 6 สลึง (แต่ปัจจุบันใช้ 12 บาท) มีการไหว้ครูด้วยภาษาบาลีดังนี้ “วันทิตะวา ครูอาจาริยะคุณนัง โสตังเอนคโตทโยสริติ อะนามิหังครูโสมาเรนนะ ครูโสมาเรนนะ” พ่อเฉลิมกล่าวว่าครูได้บอกไว้เป็นภาษาบาลี แต่หากจำไม่ได้ก็สามารถพูดเป็นภาษาไทยได้ตามที่คิดว่าอยากจะเชิญให้ครูมาช่วยปกป้องคุ้มครองอย่างไร ไม่จำเป็นต้องกล่าวคำบาลี

พ่อเฉลิมเคยทำพิธีไหว้ครูที่บ้านปีละ 1 ครั้ง จะเลือกวันพฤหัสบดีเมื่อสะดวกต้องมีเครื่องบูชาครู คือ หัวหมู 1 คู่ ขนมห่มแดง ห่มขาว อาหารคาวหวาน พ่อเฉลิมสอนพิเศษที่โรงเรียนห้วยกรดวิทยา มีอาจารย์สมมาตร นุ่มแสง มาร่วมสอนด้วย พ่อเฉลิมใช้วิธีการสอนแบบโบราณ คือร้องให้เด็กฟังแล้วให้เด็กร้องตาม โดยไม่มีการไหว้ครูใดๆ (เฉลิม คงแฉม, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดนครนายก

แม่สุรีย์ สะเกาทอง

แม่สุรีย์ สะเกาทอง อายุ 59 ปี สิบปีนลำพวน จังหวัดนครนายก อยู่บ้านเลขที่ 38 หมู่ 1

ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6

การถ่ายทอดความรู้

แม่สุรีย์อธิบายความหมายของการลำพวนว่า คือการละเล่นของคนพวนระหว่างทางที่อพยพมาเมืองไทย ซึ่งการเดินทางอพยพมานั้นใช้การเดินทางเท้าซึ่งใช้เวลาในการเดินทางนานมาก คนพวนจึงได้มีการร้องรำเพื่อสร้างความสนุกสนานระหว่างพักแรม การร้องรำโต้ตอบกันนี้จึงเรียกว่าลำพวน ส่วนมากจะเป็นการตอบโต้กันระหว่างหนุ่มสาวเพื่อเกี่ยวพาราสีกัน บิดาของแม่สุรีย์ชื่อนาย

สุรินทร์ เป็นชาวไทยพวน อพยพมาจากหลวงพระบาง และเป็นพ่อเพลงลำพวน แม่สุรีย์ได้รับการถ่ายทอดจากบิดาเมื่ออายุราว 50 ปี ก่อนหน้านั้นแม่สุรีย์กล่าวว่ามีโอกาสได้ฟังบิดาร้องและรำบ่อยครั้งแต่ไม่มีโอกาสเรียน วิธีการเรียนลำพวนนั้นที่จริงแล้วแม่สุรีย์เรียนแบบครูพักลักจำมาก่อน คือเคยดูจากการแสดงของบิดาและมาเรียนจริงจังระยะหลังเพราะมีผู้สนใจอยากฟังและอยากอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้รู้จักประเพณีของชาวพวน และเกิดความคิดว่าหากคนไม่เรียนไว้อาจไม่มีการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวพวนนี้ต่อไปจึงตัดสินใจเรียนเมื่ออายุมากแล้ว วิธีการสอนของบิดาก็เป็นการให้ท่องจำ คือบิดาทำให้ดูแล้วก็ปฏิบัติตามอย่าง การลำพวนนั้นต้องมีการด้นกลอนเพื่อตอบโต้กัน ปัจจุบันพ่อสุรศักดิ์ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของบิดา เป็นลูกคู่ประจำมักจะแสดงด้วยกันเสมอ แม่สุรีย์สอนนักเรียนโรงเรียนในหมู่บ้านหลายรุ่น ใช้วิธีการสอนโดยการปฏิบัติให้ดูแล้วบันทึกเทปไว้ให้นักเรียนกลับไปท่องจำที่บ้าน

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่สุรีย์กล่าวว่าสมัยโบราณ ผู้เรียนต้องใช้อ้อในการไหว้ครูเพื่อทำให้สติปัญญาดี แต่แม่สุรีย์ไม่เคยปฏิบัติมาก่อน มีเฉพาะการไหว้ครูก่อนแสดงซึ่งต้องมีขันห้าผูกติดกับแคนเพื่อบูชาครู เพราะการลำพวนนั้นต้องใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ (สุรีย์ สะเกาทอง, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2549)

พ่อสุรศักดิ์ สิงหวิบูลย์

พ่อสุรศักดิ์ สิงหวิบูลย์ อายุ 67 ปี ศิลปินลำพวนจังหวัดนครนายก อยู่บ้านเลขที่ 170 หมู่ 1

ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีตำแหน่งเป็นรองประธานชมรมไทยพวน

การถ่ายทอดความรู้

พ่อสุรศักดิ์ เริ่มเรียนลำพวนตั้งแต่อายุ 20 ปี กับคุณพ่อสุรินทร์ สะเกาทอง ซึ่งเป็นบิดาของแม่สุรีย์ แรงบันดาลใจในการเรียนมาจากความต้องการที่จะสืบสานวัฒนธรรม ประเพณีของไทยพวนที่ดั่งงามต่อไป เนื่องจากขณะนั้นขาดช่วงการสืบสานการลำพวนมาประมาณ 10 กว่าปีเพราะไม่มีใครสนใจแสดงหรือถ่ายทอด

วิธีการเรียนนั้นพ่อสุรศักดิ์ ได้มากราบขอเรียนกับคุณพ่อสุรินทร์ ได้เรียนอยู่หลายปีจึงมีโอกาสดอกงานแสดงเมื่ออายุเข้า 30 แล้ว วิธีการเรียนนั้นเรียนแบบท่องจำ ร้องตามครู สมาชิกในวงที่ร่วมแสดงด้วยกัน ได้แก่ครูคำลี มรกต และอาจารย์ประนม บุญมินทร์ การแสดงส่วนใหญ่จะคิดบทเองแล้วนำไปแสดง ต้องมีการท่องเพื่อเตรียมตัวแสดงก่อน ปัจจุบันมีการรวมตัวกันแสดงที่ ต.เกาะหวาย ประมาณ 6 คน แต่เสียชีวิตไปแล้ว 1 คน ทุกคนเป็นชาวไทยพวน แต่เดิมเรียกลาวพวน เพราะอยู่ในประเทศลาว พ่อสุรศักดิ์กล่าวว่า เคยเดินทางไปเมืองเชียงขวางของลาว และมีการจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญ พ่อสุรศักดิ์จึงล่าวพวนให้ชาวลาพวนฟัง ชาวลาพวนที่ฟังถึงกับหลั่งน้ำตาเมื่อได้ฟังการล่าวพวนของพ่อสุรศักดิ์ ซึ่งเนื้อร้องบรรยายถึงเรื่องการพ่ายแพ้ในสงคราม การอพยพ หลบหนีจากประเทศลาวไปประเทศไทย ท่านมีความเห็นว่าชาวลาพวนคงเสียใจเมื่อคิดถึงอดีตที่ทำให้เกิดการแตกแยก พี่น้องต้องพลัดพรากจากกันไป ภาษาที่ใช้ในการล่าวพวนนั้นเป็นภาษาลาวพวน ซึ่งชาวเชียงขวางสามารถเข้าใจในเนื้อร้องได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันพ่อสุรศักดิ์ได้ถ่ายทอดให้กับผู้สนใจทั้งสมาชิกที่มีเชื้อสายไทยพวนและนักเรียนนักศึกษาที่เข้ามาเก็บข้อมูลหลายสถาบัน ซึ่งได้มีการมาบันทึกเทปและมาเรียนรู้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา พ่อสุรศักดิ์รู้สึกดีใจที่การล่าวพวนจะได้ถูกเผยแพร่ไปยังสถานศึกษาต่างๆ ต่อไป

พิธีกรรมและความเชื่อ

ด้านพิธีไหว้ครูนั้น พ่อสุรศักดิ์กล่าวว่าเป็นสิ่งสำคัญเหมือนกับการ “เฮ็ดตามลาย พายตามเงื่อน อย่าให้หลงลืม ขอให้เสียงดีฯ” คือการทำตามที่ครูบาอาจารย์สั่งสอนมา เครื่องบูชาครูมีดอกไม้ สี่อะไรก็ได้ 5 ดอก เทียน 5 เล่ม ธูป 5 ดอก(ไม่มีเงินก่านล บุหรี่ หรือเหล้า) การบูชาครูนั้นพ่อสุรศักดิ์ จะนึกถึงพ่อสุรินทร์และครูพักลักจำแล้วอธิบายว่าจะปฏิบัติตนตามที่ครูสอนไม่ออกนอกถู่ นอกทาง ประเพณีพวนนั้นจะเคร่งครัดเรื่องการไม่เบียดเบียนหรือกล่าวร้ายใคร ชาวไทยพวนนับถือศาสนาพุทธ จึงใช้แนวทางวิถีพุทธในการปฏิบัติตน (สุรศักดิ์ สิงหวิบูลย์, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2549)

แม่มะลิ มูลศรี

แม่มะลิ มุลศรี อายุ 88 ปี ศิลปินเพลงระบำบ้านนาและเพลงบวชนาค อยู่บ้านเลขที่ 47 หมู่ 8 ตำบลบางลูกเสือ อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก แม่มะลิไม่เคยเรียนหนังสือ

การถ่ายทอดความรู้

แม่มะลิเริ่มเรียนร้องเพลงกับบิดาชื่อพ่อผ่อง มารดาชื่อแม่เสงี่ยม เป็นพ่อเพลงแม่เพลง เมื่ออายุได้ 14 ปี ต่อมาเมื่ออายุ 15 ปีจึงเรียนกับครูผล (ไม่ทราบนามสกุล) ครูผลสอนเพลงระบำบ้านนา และเพลงบวชนาคให้ วิธีการสอนนั้นทั้งบิดาและครูผลจะให้ท่องจำบทร้องและทำนองก่อนเมื่อท่องได้แล้วจึงเรียนเพลงต่อไป แม่มะลิเรียนไม่ถึง 1 ปี ก็มีคนรับไปแสดงงานต่างๆ การแสดงจะยาวนานมาก จากช่วง 2 ทุ่ม ถึง ตีสอง

แม่มะลิสอนลูกศิษย์หลายคน วิธีการสอนก็จะบอกเนื้อร้องทำนองให้ลูกศิษย์ฟังแล้วร้องตาม เป็นไปตามแบบที่ได้เรียนมาจากบิดาและครูผล

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่มะลิกล่าวถึงพิธีไหว้ครูว่าเมื่อเรียนกับบิดานั้นบิดาให้นำขันชกครู มีดอกไม้ รูป เทียนเงินก้านล 66 บาท บุหรี่ เหล้า ใส่ถาดมาให้ท่านเพื่อเป็นการมอบตัวเป็นศิษย์ เวลาไหว้ครูต้องไหว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ก่อน แล้วจึงระลึกถึงบิดามารดา ครูผล และครูอื่นๆ และก่อนการแสดงจะร้องเพลงไหว้ครูเป็นการเคารพครูเป็นเพลงแรก พร้อมกับถวายเครื่องบูชาครู เช่นเดียวกับที่ใช้นพิธีไหว้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์ แต่ใช้เงินแค่ 12 บาท เท่านั้น

แม่มะลิทำพิธีไหว้ครูก่อนแสดง

ในการไหว้ครูนั้นแม่มะลิเชื่อว่าหากไม่ปฏิบัติก็จะทำให้คิดไม่ออก แม่มะลิต้องทำน้ำมนต์ ธรรม์สาร และไหว้เจ้าที่เพื่อบอกกล่าวขออนุญาตก่อนแสดงแล้วจะนำน้ำมนต์ที่เสกด้วยคาถามา ประพรมเวทีและผู้แสดง เพื่อเป็นการปิดเป่าเสนียดจัญไรให้พ้นไป แม่มะลิมีความเชื่อว่าหากแสดง

หน้าศพต้องมีผ้าขาวใส่ในถาดเครื่องกำนลด้วยตามที่บิดาได้ออกกล่าวไว้ (มะลิ มุทศรี, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดนครปฐม

แม่กุหลาบ เครื่องอยู่

แม่กุหลาบ เครื่องอยู่ อายุ 87 ปี อยู่บ้านเลขที่ 16 หมู่ 8 ตำบล สระกะเทียม อำเภอเมือง จังหวัด นครปฐม ได้รับการยกย่องจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมภาคกลางตอนล่างประจำปีพ.ศ. 2535

การถ่ายทอดความรู้

ความสนใจเพลงพื้นบ้านและการฟ้อนรำของแม่กุหลาบเกิดขึ้นตั้งแต่เด็กก่อนเข้าโรงเรียน โดยเกิดขึ้นจากความชอบประกอบกับมีพี่ชายซึ่งได้หัดเล่นลิเก แม่กุหลาบจึงมีโอกาสได้ดูพี่ชายหัดร้องเพลงอยู่บ่อยๆ จนสามารถจำบทเพลงของพี่ชายได้ดังเช่น ในตอนที่พี่ชายได้หัดเล่นลิเกเรื่องสังข์ทองในบทเจ้าเงาะ แม่กุหลาบสามารถจำบทของพี่ชายได้ดีกว่าพี่ชายเสียอีก ผู้ใหญ่เห็นความสามารถจึงชอบให้แม่กุหลาบร้องเพลงโจวอยู่เสมอ

แม่กุหลาบเริ่มหัดร้องเพลงพื้นบ้านและการฟ้อนรำอย่างจริงจังตั้งแต่อายุ 8 ขวบ ขณะนั้นกำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนซึ่งมีครูสอนรำ เพลงปรบไก่ ด้วยกัน 3 คน คือ ครูแรม สุขกล้า ครูสอน (จำนามสกุลไม่ได้) และครูม้วน โรจนโพธิ์ แม่กุหลาบยังได้เรียนเพลงปรบไอกับครูส้ม ซึ่งเป็นแม่ชื้ออยู่ที่วัดสระกะเทียม ขณะนั้นแม่ครูส้ม อายุประมาณ 80-90 ปี นอกจากงานที่เป็นในรูปแบบของการแสดงแล้ว แม่กุหลาบยังได้รับเชิญให้ไปสอนตามสถาบันต่างๆ เช่น โรงเรียนวัดสระกะเทียม โรงเรียนราชินีซึ่งสอนมาแล้ว 6 รุ่น ประมาณรุ่นละ 80-100 คน และมหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์ ใน

⁵ มนตรี ตราโมท กล่าวไว้ใน “การละเล่นของไทย” หน้า 52 ว่า “...เพลงปรบไอก่เป็นเพลงพื้นเมืองเก่าแก่อย่างหนึ่งซึ่งมีคำลูกคู่รับคอนหนึ่งว่า ฉ่า ฉ่า ฉ่า ชะฉ่าไฉ่ ถึงแก่นักดนตรีโบราณถอดเอาลำนำของลูกคู่คอนนี้มาดัดแปลง เป็นหน้าทับสำหรับเครื่องหนังตีประกอบจังหวะของคนตรี เรียกว่าหน้าทับปรบไอก่ การร้องเพลงปรบไอก่โดยมาก จะร้องว่าเกี้ยวและแก๊กกันอย่างที่เรียกตามภาษาของเพลงว่า “ประ”...”

บางครั้งก็มีเด็ก นักเรียน นักศึกษา มาเรียนที่บ้านอีกด้วย ได้แก่ นักศึกษาปริญญาโทจาก มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม อาจารย์วันเพ็ญ เช่นตระกูล เคยนำนักเรียนจากจังหวัดอยุธยาเรียน ที่บ้านแม่กุหลาบเป็นเวลาถึง 1 สัปดาห์ ฯลฯ

วิธีการสอนของแม่กุหลาบ เริ่มต้นด้วยการไหว้ครู เพลงขอมือวันทา เช่นเดียวกับตอนที่แม่ กุหลาบเริ่มเรียน แต่วิธีการสอนจะใช้การอัดเพลงไว้เปิด แล้วก็ร่ำให้นักเรียนดู และให้ทำตาม

การถ่ายทอดให้ลูกหลาน แม่กุหลาบมีลูกทั้งหมด 6 คน ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ 3 คน ทั้ง 3 คนนี้สามารถร้องเล่นเพลงพื้นบ้านได้ โดยอาศัยการได้เห็นได้ยินและจดจำ โดยที่แม่กุหลาบไม่เคย สอนให้ แม่กุหลาบได้ถ่ายทอดเพลงพื้นบ้านนี้ให้กับหลาน ซึ่งปัจจุบันหลานอายุ 18 ปี เรียนอยู่ที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม สามารถช่วยแม่กุหลาบสอนเพลงพื้นบ้านได้

นอกจากเพลงปรบไถ่ เพลงหางเครื่องแล้ว แม่กุหลาบยังไปเรียนเพลงฉ่อยและเพลง พวงมาลัย จากครูวงศ้อีกด้วย ทั้งเพลงฉ่อยและเพลงพวงมาลัย เนื้อเพลงที่ได้ร้องบทแรกคือ การ ไหว้ครู เพลงพื้นบ้านทั้ง 2 ประเภทนี้ จะไม่มีปีพาทย์รับ แต่จะมีลูกคู่รับแทน การร้องเป็นการร้อง แก่กันระหว่างชาย-หญิง สำหรับเพลงสงค่อลำพวนซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านเกี่ยวกับการนวดข้าว ก็เป็น เพลงประเภทหนึ่งแม่กุหลาบสามารถร้องได้

แม่กุหลาบมีความเห็นว่าปัจจุบันหากมีการนำธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การทำเทปเพลง พื้นบ้าน และมีคนสนับสนุนน่าจะช่วยเผยแพร่เพลงพื้นบ้านได้มากกว่าที่เป็นอยู่

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่กุหลาบกล่าวถึงเรื่องการไหว้ครูว่า ขั้นตอนการเรียนเพลงปรบไถ่นั้นจะมีการไหว้ครู ก่อน โดยนำของ 4 อย่าง ได้แก่ ดอกไม้ รูป เทียนและเงิน 6 สติง ไปมอบให้กับครู จากนั้นครูก็จะนำ เงินไปซื้อของเพื่อถวายพระ

เพลงปรบไถ่บทแรกที่แม่กุหลาบได้เรียน คือขอมือวันทา โดยจะเป็นการไหว้ครู ไหว้พระ ภูมิเจ้าที่ ไหว้ครูพิณพาทย์และ ไหว้ครูผู้สอน มีเนื้อร้องดังนี้

ขอมือขึ้นวันทาสาธุการ จะกราบกรานคุณครูที่บูชา

จะไหว้พระภูมิเจ้าที่ทั้งสี่ทิศ จะไหว้พระรัศมีศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นครู

จะไหว้ครูพิณพาทย์ราชตะโพน ถ้าคิดบ้างพลั้งไปไม่ชอบกล

พ่อช่วยพาตะโพน ช่วยเพิ่มเติม

จะไหว้ครูพิณพาทย์ระนาดฆ้อง ถ้าคิดบ้างพลั้งไปในทำนอง

พ่อช่วยคัดลูกฆ้องทำนองดี

จะไหว้ครูพิณพาทย์ระนาดปี่ ถ้าคิดบ้างพลั้งไปไม่สู้ดี

พ่อช่วยคัดลีนี่ปี่ตามทำนอง

ปัจจุบันทุกปีแม่กุหลาบจะมีการจัดไหว้ครูโดยจัดงานที่บ้าน จำนวนผู้มาร่วมไหว้ครู บางครั้งก็มีผู้มาร่วมมาก แต่บางครั้งก็มีเพียงคนใกล้ชิดเท่านั้น โดยปกติจะจัดไหว้ครูในวันพฤหัสบดี ประมาณเดือน 6 แต่ไม่ได้กำหนดตายตัว หากมีเหตุขัดข้องก็สามารถเลื่อนวันไหว้ครูได้

สิ่งที่นำมาไหว้ครู ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน ของหวาน ได้แก่ กับข้าว ของหวาน คือขนมต้ม ขาวต้มแดงและ ผลไม้ต่างๆ เป็นต้น โดยไม่ได้กำหนดว่าจะต้องมีชนิดหรือจำนวนอาหารคาวหวาน เท่าไร แต่หากมีมากเท่าไรก็ยังดีในการไหว้ครูประจำปีนี้จะไม่มีการไหว้หมูกับบายศรี แต่ถ้าเป็นการไหว้ครูผู้ล่วงลับไปแล้วจะต้องมีหัวหมูและบายศรีด้วย

นอกจากการไหว้ครูประจำปีแล้ว ก่อนเริ่มการแสดงทุกครั้ง จะต้องมีการไหว้ครูก่อนเสมอ ซึ่งปกติจะนิยมไหว้ในช่วงเช้า ในการไหว้ครูก่อนการแสดงนี้จะมีก่านล 24 บาท และจะต้องซื้อของใส่บาตรด้วยเพราะถือว่าเป็นการไหว้ครูใหญ่ (ครูผู้ล่วงลับไปแล้ว) การใช้ก่านล 24 บาท ตามที่ได้รับสืบทอดมาจากครูสุม

สำหรับการไหว้ครูของเด็กที่จะมาเรียนกับแม่กุหลาบ จะไหว้ด้วยดอกไม้ ธูป เทียน และเงิน 12 บาท แต่หากใครไม่มีหรือไม่ได้ให้แม่กุหลาบก็จะออกให้แทน

กฎและข้อห้ามในการปฏิบัติตนนั้นไม่มีข้อกำหนดไว้ แต่สำหรับแม่กุหลาบจะไม่ดื่มเหล้า ไม่ทานเนื้อสัตว์และผักบาตรทุกวัน เพื่อความสบายใจและความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้แม่กุหลาบยังนับถือแม่นางไม้เก่าแก่ ด้วยเชื่อว่าแม่นางไม้มีความศักดิ์สิทธิ์ หากไม่นับถือจะไม่สบาย แต่การนับถือแม่นางไม้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเล่นเพลงปรบไถ่เพียง แต่เป็นความเชื่อส่วนตัว (กุหลาบ เกรืออยู่, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2549)

จังหวัดนนทบุรี

แม่ปรุง วงศ์จ่านงค์ (ชื่อจริงมะลิ วงศ์จ่านงค์)

แม่ปรุง วงศ์จ่านงค์ อายุ 78 ปี อยู่บ้านเลขที่ 78 หมู่ 1 ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ได้เริ่มเรียนดนตรีกับคุณย่าชื่อนางปริกซึ่งเป็นชาวมอญ สามารถรำได้ ส่วนพี่น้องนั้นสามารถเล่นเครื่องดนตรีมอญได้ เพลงที่แม่ปรุงมีความชำนาญในการขับร้องได้แก่เพลงเจ้าขา

ซึ่งสมัยก่อนนั้นนิยมเล่นในเทศกาลออกพรรษา งานบุญใหญ่คืองานกฐิน ร้องในเรือเพื่อเรียไร ข้าวสาร อาหารแห้ง หรือปัจจัย นำมากองรวมกันเป็นกฐินหรือผ้าป่า สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัย รัชกาลที่ 2 นอกจากนี้แม่ปรุงยังสามารถร้องเพลงระบำบ้านไกลได้ และยังเป็นผู้ที่มีความชำนาญ และมีชื่อเสียงในการรำทระแหมมอญอีกด้วย

การถ่ายทอดความรู้

แม่ปรุงเล่าว่าได้เคยเรียนร้องเพลงเจ้าขาวดอนวัยเยาว์ เรียนโดยวิธีท่องจำ โดยได้ลักจำจาก ผู้ใหญ่ที่ร้องกันในงานบุญของชาวมอญที่เกาะเกร็ดแล้วนำมาร้องเล่นกันเมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้ว และด้วยความเกรงว่าวัฒนธรรมการร้องเพลงเจ้าขาวนี้จะสูญไป จึงถ่ายทอดไว้ให้แก่เยาวชนผู้สนใจ จนกระทั่งได้ออกแสดงทางโทรทัศน์ เนื้อหาของเพลงจะกล่าวถึงความเป็นมาของชาวมอญที่อพยพ มาจากกรุงหงสาวดีมาประกอบอาชีพปั้นโอ่ง ไห บรรยายถึงการทำมาหากินกับดินเหนียวที่ทำให้ เกิดอาชีพการปั้น โอ่ง ไหกลายเป็นสินค้า OTOP จนถึงปัจจุบัน

แม่ปรุงกล่าวว่าการร้องเพลงเจ้าขาวนั้นต้องใช้ลูกคู่ถึง 10 กว่าคน บางครั้งมีเครื่องดนตรีเช่น ระนาด และกลองประกอบ แต่ส่วนใหญ่ใช้การปรบมือ ลูกคู่ร้องเข้าจังหวะ แม่ปรุงเริ่มออกแสดง ครั้งแรกเมื่ออายุราว 17 - 18 ปี และได้หัดรำทระแหมมอญ รำแม่บทใหญ่กับครูชาวมอญอีกด้วย ต่อมา ได้เรียนร้องเพลงระบำบ้านไกล ใช้แสดงในงานสงกรานต์ แสดงหลังการเล่นสะบ้า ผู้ร้องมีฝ่ายชาย และฝ่ายหญิงร้องรับสลับกัน แม่ปรุงอธิบายสาเหตุที่เรียกว่า ระบำบ้านไกล เพราะมาจากการที่มีชาย หนุ่มมาจากกรุงเทพฯ มาเที่ยวที่เกาะเกร็ด ชาวบ้านจึงเรียกเพลงที่กล่าวถึงการมาถึงของหนุ่ม กรุงเทพฯ ว่า เพลงระบำบ้านไกล เมื่อหนุ่มมาหาสาวที่ได้ดูบ้าน หากพ่อแม่อยู่และได้ยินเสียงหนุ่ม สาวคุยกันก็จะตำหนักให้เสียงดังเพื่อส่งสัญญาณ ให้รู้ว่าพ่อแม่แอบได้ยินการคุยกันอยู่บนบ้าน หนุ่มสาวจะร้องเพลงเกี่ยวกับไปมาจนคิดแต่ผู้ใหญ่จะไม่ว่ากล่าวเพราะร้องกันอยู่บริเวณบ้าน เพลง ระบำบ้านไกลเป็นเพลงที่หนุ่มสาวสมัยก่อนเกี่ยวพาราสักัน ปัจจุบันนี้สูญหายไปแล้ว เหลือแต่เพลง เจ้าขาวที่เพิ่งฟื้นตัวขึ้นมาระยะหลังนี้

ด้านการเรียนทระแหมมอญนั้นแม่ปรุงเริ่มหัดเรียนมอญรำกับคุณชายจู้ซึ่งเป็นคนมอญและเป็น อาของแม่ปรุง สมัยก่อนเวลาจะไปเรียนต้องไปตอนกลางคืน ต้องถือตะเกียงน้ำมัน ไปเรียนที่บ้าน ด้วย เรียนมาสมัยหนึ่งก็ได้ออกไปปรามอญในงานศพคุณหญิงแมว ภริยาท่านพระยาโหราที่ย่านเจริญ กรุง ได้รางวัลเป็นสบู่และเครื่องแป้งกระป๋อง ถ้าเป็นสมัยก่อนที่ไปเล่นมอญรำจะได้รางวัลประมาณ 20 บาท ต่อมาจึงได้ไปสอนมอญรำให้กับหลานของพระยาโหรา และเคยได้ไปสอนเด็ก แทนคุณชายจู้ที่โรงเรียนสตรีรัตนบุรีตอนที่ท่านมาสอนไม่ได้ ภายหลังคุณชายจู้เสียชีวิตลงเมื่อปี พ.ศ. 2497 คนจึงได้ไปสอนแทน รับเงินค่าจ้างสอนวันละ 10 บาท เวลาสอนสมัยนั้นไม่มีดนตรี ประกอบ ต้องใช้วิธีท่องเพลงเป็นจังหวะกลองแล้วรำไปตามจังหวะ ต่อมาก็ได้ไปสอนมอญรำ ให้กับเด็กนักเรียนจำนวน 40 คนที่วังสราญรมย์ จะออกแสดงในงานของวังโดยเล่นเรื่องมอญอพยพ ก็ใช้เครื่องแต่งกายอย่างมอญ คือ เสื้อแขนยาว ผ้าถุงอย่างมอญ มีผ้าคล้องคอ และเกล้ามวยขึ้น ได้

แสดงให้พระเจ้าเอง พระยาจักรีคู ก็เป็นที่ชมเชย และต่อมาก็ได้ไปสอนอีกที่วัดปทุมคงคา วิทยาลัย
ครูจันทร์เกษมและสถาบันราชภัฏพระนคร

แม่ปรุง อธิบายว่ามอญรำมีจังหวะรำ 2 แบบ คือแบบก้าวเท้า กับแบบเขยิบเท้า ซึ่งแบบเขยิบ
เท้าเป็นของเก่า เคยสอนแบบก้าวอยู่ช่วงหนึ่งก็กลับมาสอนท่าเขยิบเหมือนเดิมเพราะกลัวว่าของเก่า
จะสูญ การรำมอญใช้ได้กับงานในทุกรูปแบบทั้งงานมงคลและงานศพ แต่การแต่งกายก็จะ
เปลี่ยนไปตามโอกาสของงาน ซึ่งจะมีชุดเฉพาะของการเล่นมอญรำ ปัจจุบันเด็กที่มาเรียนส่วนใหญ่
จะเป็นเร็วเพราะว่ามีพื้นฐานนาฏศิลป์ไทยมาก่อนบ้างแล้ว และส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ผู้ชายถ้าจะรำ
อาจจะดูเก้งก้างแต่ก็สามารถหัดได้

เอกลักษณ์ของการรำมอญอยู่ที่การแต่งกายที่ต้องใช้ผ้านุ่มอย่างมอญ และเกล้ามวย ซึ่ง
จะต้องฝึกเด็กให้ทำเองเป็น สำหรับดนตรีก็จะเป็นปี่พาทย์มอญซึ่งจะใช้เพลงมอญประกอบการรำ
แต่เพลงแรกที่จะบรรเลงจะเป็นเพลงโหมโรง (เพลงชาติ)

ปัจจุบันมอญรำมีความเปลี่ยนแปลงและกลายไปจากเดิมมากทั้งการแต่งกาย ท่ารำ เพราะมี
การนำทำนาฏศิลป์ไทยมาประยุกต์กับท่ามอญรำ ตนเองเคยได้ชมการรำแม่บทของนาฏศิลป์ไทย
พบว่าต่างไปจากท่ามอญรำมาก โดยท่ารำแม่บทของมอญรำสมัยก่อนจะมี 12 ท่า และต่อมาได้เพิ่ม
ท่าที่เป็นไทย-มอญประยุกต์ขึ้นอีก 5 ท่า ซึ่งปัจจุบันก็ได้มีการบันทึกท่ารำไว้ในเทปและวีดีโอต่าง ๆ
ท่าสำคัญของมอญรำท่าหนึ่งได้แก่ท่า “ช้างเหยียบงา พญาเหยียบเมือง” เป็นท่าที่สวยงาม และ
ประกอบมอญรำได้ทั้งงานมงคลและงานศพ

ปัจจุบันก็ยังรับสอนและออกแสดงมอญรำในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา
วันสงกรานต์ งานมงคลและงานศพต่าง ๆ

พิธีกรรมและความเชื่อ

ในการเรียนเพลงเจ้าขาว เพลงระบำบ้านไกล และทะแยมมอญนั้นแม่ปรุงกล่าวว่าไม่มีการทำ
พิธีไหว้ครูแต่อย่างไรเพราะเป็นการเล่นกันเพื่อความบันเทิงในงานบุญ และแม่ปรุงก็เรียนรู้ด้วย
ตนเองโดยไม่มีครูเป็นส่วนใหญ่ (มะลิ วงศ์จันทร์, สัมภาษณ์, 29 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดปทุมธานี

พ่อหวังเต๊ะ (ชื่อจริง นายหวังดี นิมา)

พ่อหวังเต๊ะ อายุ 81 ปี ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง(ลำตัด) ปีพ.ศ.2531 อยู่บ้านเลขที่ 19/4 หมู่ 3 ตำบลหน้าไม้ อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี พ่อหวังเต๊ะเล่าว่าชื่อหวังเต๊ะมาจากชื่อบิดาชื่อนายเต๊ะ นิมา หรือนายหวังเต๊ะ จึงใช้ชื่อพ่อมาตั้งเป็นชื่อคณะ อดีตของพ่อเป็นลำตัดที่มีชื่อเสียง และในที่สุดหวังดีก็กลายเป็นหวังเต๊ะไปด้วย มารดาชื่อนางลำไย เป็นหลานของเจ้าของโรงละคร มีความชำนาญในการรำลิเก

การถ่ายทอดความรู้

พ่อหวังเต๊ะกล่าวว่าครั้งแรกที่เรียนนั้นเป็นเพราะถูกบังคับให้เรียน ครูคนแรกคือบิดามารดา เริ่มเรียนหลังเลิกเรียนหนังสืออายุราวสิบกว่าปี บิดาสอนให้ร้อง โดยการเรียกมาให้อ่านกลอนแล้วท่องแบบซ้ำซากจนกว่าจะจำได้ เพลงแรกที่เรียนได้แก่ เพลงสาธิตกาแก้ว บิดาบังคับให้ร้องหลายๆ ครั้ง หากร้องไม่ได้ ก็ต้องนั่งท่องจนร้องได้ การร้องเพลงลำตัดต้องมีการฝึกเอื้อนและฝึกออกเสียงทุกคำให้ชัด พ่อหวังเต๊ะกล่าวถึงการสอนของบิดาว่ามีความเข้มงวดมากในการออกเสียงสระพยัญชนะ ท่านบังคับให้พ่อหวังเต๊ะออกเสียงซ้ำไปซ้ำมาให้ชัดเจนและถูกต้อง มิฉะนั้นจะไม่ให้ผ่านไปเพลงอื่น ท่านเล่าว่าเป็นเพราะบิดาเป็นนักเขียนมีความชำนาญในการใช้ภาษาอย่างมาก ท่านถ่ายทอดการแต่งกลอนให้และต่อมาพ่อหวังเต๊ะก็สามารถด้นกลอนได้อย่างไม่ติดขัด

พ่อหวังเต๊ะทำการสอนให้กับนักเรียนมากมายจากหลากหลายสถาบันการศึกษา ปัจจุบันท่านได้รับตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง(ลำตัด)ปีพ.ศ.2531 และมีสุขภาพแข็งแรงยังรับงานอยู่เป็นประจำ รวมทั้งได้รับเชิญให้ไปเป็นวิทยากรอบรมปฏิบัติและการแต่งกลอนให้กับครูอาจารย์ และหน่วยงานที่สนใจหลายสถาบัน เมื่อกล่าวถึงเรื่องลำตัดแล้ว พ่อหวังเต๊ะนับได้ว่าเป็นปรมาจารย์อันดับหนึ่งในประเทศไทยเลยทีเดียว

พิธีกรรมและความเชื่อ

ด้านการไหว้ครุนั้น พ่อหวังเต๊ะไม่มีความเชื่อถือเรื่องนี้ในทางไสยศาสตร์ และกล่าวว่าพิธีกรรมต่างๆ เป็นแต่เพียงเปลือกนอก ผู้เรียนจะเก่งได้มีวิธีเดียวคือ ต้องฝึกมากๆ และต้องมีความพยายามสูง แม้แต่ผู้มีปัญญาที่หากมีความพยายามก็สามารถจดจำได้ พ่อหวังเต๊ะกล่าวว่าเมื่อฝึกนั้นต้องร้องกลับไปมา หลายๆ เที่ยว ไม่ละทิ้งตัวหนังสือแม้เพียงคำเดียว เมื่อทำเช่นนี้จะสามารถหลับตาเห็นตัวหนังสือได้โดยไม่ติดขัด (หวังดี นิมา, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2549)

จังหวัดปราจีนบุรี

พ่อคำรณ ศรีจรูญ

พ่อคำรณ ศรีจรูญ อายุ 49 ปี พ่อเพลงเพลงระบำ และเพลงหัวไม้ จังหวัดปราจีนบุรี บ้านเลขที่ 37 หมู่ 7 ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี

การถ่ายทอดความรู้

เริ่มเรียนเพลงระบำกับบิดาชื่อ พิณ ศรีจรูญ เมื่อก่อนเข้าโรงเรียน ต่อมาฝึกเพลงหัวไม้เมื่ออายุ 13 ปี วิธีการที่บิดาสอนคือใช้การร้องให้ฟังแล้วพ่อคำรณต้องร้องตามและนำไปฝึกจนกว่าจะจำได้ การสอนเป็นไปในขณะทำงาน เช่นขณะเกี่ยวข้าว บิดาจะบอกถึงวิธีการร้องและการคิดเนื้อเพลงเพื่อให้ได้ในทำนองคือการสอนวิธีด้นกลอนนั่นเอง ทำให้พ่อคำรณสามารถด้นกลอนในเพลงระบำ และเพลงหัวไม้ได้เป็นอย่างดีจนถึงปัจจุบัน บิดาของพ่อคำรณยังเล่าให้ฟังว่า ร้องเพลงได้เพราะจดจำจากพ่อเพลงแม่เพลง ไม่เคยได้เรียนอย่างจริงจังกับครู การสืบทอดเพลงหัวไม้นี้มักจะทำในหมู่ญาติ เช่น บิดาเป็นที่ถ่ายทอดให้บุตรคนใดคนหนึ่งดังเช่นกรณีพ่อคำรณที่ได้รับการสืบทอดมาจากบิดาและปัจจุบันพ่อคำรณ ได้ฝึกบุตรชายให้เริ่มเข้าร่วมร้องในงานแสดงต่างๆ เพื่อจะได้สืบทอดภูมิปัญญาในด้านเพลงระบำและเพลงหัวไม้ต่อไป

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อคำรณกล่าวถึงการเรียนร้องเพลงระบำและเพลงหัวไม้ว่าต้องทำพิธีไหว้ครูก่อน โดยใช้เครื่องสักการะ ได้แก่ เงินก้านด 112 บาท และดอกไม้้มงคลที่นิยมคือดอกบัว 9 ดอก รูป 9 ดอก เทียน 2 เล่ม เหล้า บุหรี่ และผ้าขาว (ครูระบำจะไม่มีผ้าขาว) มีการว่าคาถาทำน้ามนต์ธรณีสาร มีการไหว้โดยใช้ภาษาบาลีขึ้นต้นด้วยนะโม 3 จบ พ่อคำรณกล่าวว่าที่บ้านจะจัดให้มีการไหว้ครูประจำปี แต่จะทำทุก 4 ปี ในเดือน 4 วันพฤหัสบดี และจะไม่นิยมทำพิธีวันพระ วันก่อนเข้าพรรษา หรือหลังเข้าพรรษาเนื่องจากเชื่อว่าครูจะไม่รับเครื่องบูชาที่มีบุหรี่ยี่เหล้า

พิธีกรรมไหว้ครูเพลงหัวไม้ จังหวัดปราจีนบุรี

เครื่องบูชาในการไหว้ครูประจำปี มีบายศรี 4 หลัก บายศรีปากชาม 1 สำรับ กล้วยน้ำว่า หัวหมู 1 หัว กับข้าว 3 อย่าง ผลไม้ 5 อย่าง พ่อจารย์บอกว่าเครื่องบูชาเหล่านี้เรียกว่าเครื่องบัตร์พลี เหตุที่ทำ 4 ปีครั้งก็เพราะเชื่อว่าลูกศิษย์จะกลับมาวมกันทุก 4 ปี เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสั่งสอนต่อกันมา ครูที่กล่าวถึงคือ ครูอินทร์ พรหม ยม ชัยย์ เจ้าที่ และครูที่เคยสั่งสอนในอดีต

การไหว้ครูอีกอย่างหนึ่งคือการไหว้ครูก่อนแสดง มีเครื่องสักการะได้แก่เงิน 112 บาท เหล้า บุหรี่ น้ำ 1 ขัน มีดอกไม้มงคล เช่นดาวเรือง บานไม่รู้โรย (ไม่มีผ้าขาว) เทียน 1 คู่ รูป 9 ดอก เจ้าภาพเป็นผู้จัดเตรียมไว้ให้ตามที่พ่อจารย์บอกกล่าวไว้ล่วงหน้าก่อนเดินทางมาแสดง การทำพิธีต้องเทเหล้าลงบนพื้นดิน ณ สถานที่แสดง เป็นการบอกเจ้าที่ให้ทราบ

พ่อจารย์ มีความเชื่อว่า การไหว้ครูจะขาดมิได้ และได้เล่าประสบการณ์ให้ฟังว่า เคยมีครั้งหนึ่งที่ลืมไหว้ครู ทำให้คิดเนื้อเพลงไม่ออกการแสดงติดขัด ร้องลุ่ม และเกือบล้มเหลวในการแสดง ต้องทำพิธีขอขมา ซึ่งวิธีการขอขมานั้นต้องนำเงินที่ได้รับจากกำนลไปใส่บาตรทำบุญให้กับครู

ในเรื่องคำราการไหว้ครูต้องมีการมอบกันอย่างเป็นพิธี คือมีการมอบสมุดข่อยให้ไว้ท่องจำ แต่หากไม่มีผู้สืบทอด ต้องนำสมุดข่อยไปมอบให้กับวัด

เพลงหัวไม้ มีผู้ร้องด้วยกัน 9 คนในแต่ละครั้ง พ่อจารย์จึงได้สอนให้กับน้องๆอีก 3 คน เพื่อร่วมกันร้องเป็นคณะเวลาต้องไปแสดงตามที่ต่างๆ

พ่อจารย์กล่าวถึงเพลงระบำว่า เป็นการร้องกับลูกคู่ใช้มือปรบจังหวะใช้แสดงในงานบุญต่างๆ หรืออาจร้องได้ในงานศพหากเจ้าภาพร้องขอแต่นิยมในงานรื่นเริงเป็นส่วนใหญ่

ส่วนเพลงหัวไม้นั้น จะใช้ร้องในการประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์เช่นการตั้งศาลพระภูมิ การทำพิธีทรงเจ้าเข้าผีต่างๆ ไม่นิยมนำมาร้องเล่นกัน และไม่ใช้เพื่อการรื่นเริง การร้องเพลงหัวไม้จะเริ่มราว 6.00 น.เป็นการไหว้ครูร้องเพื่อเชิญเทพและผีต่างๆให้มาเข้าประทับในร่างทรง (จารย์ ศรีจรูญ, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดราชบุรี

พ่อหล่อ เคลือบสำริด

พ่อหล่อ เคลือบสำริด และภรรยา

พ่อหล่อ เคลือบสำริด อายุ 74 ปี พ่อเพลงเพลงปรบไก่อ จังหวัดราชบุรี อยู่บ้านเลขที่ 50 หมู่ 2 ตำบลเกาะสันทัด อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี

การถ่ายทอดความรู้

หล่อเล่าให้ฟังถึงชีวิตการเรียนดนตรีว่า ได้คลุกคลีกับเพลงปรบไก่อตั้งแต่เด็ก เนื่องจากบิดา (นายลี) และมารดา (นางเปลื้อง) เป็นพ่อเพลงและแม่เพลงปรบไก่อ แต่การเริ่มต้นเรียนเพลงปรบไก่อของพ่อหล่อเกิดจากการได้เรียนกับแม่บุญธรรม คือแม่ถ้วน เพ็ชรนาค ซึ่งเป็นพี่ของนางทวี ภรรยาของพ่อหล่อ แม่ถ้วนจะมีความชำนาญและเป็นผู้รับจัดแสดงเพลงทรงเครื่องด้วย

พ่อหล้อมีแรงบันดาลใจในการเรียนเพลงพื้นบ้านเพราะเดิมทีเพลงปรบไก่อถือว่าเป็นเพลงแก้บนของหมู่บ้าน ชาวบ้านนิยมทำการบน และขอพรต่าง ๆ ที่ศาลหลวงพ่อโคกกระด้าย ไม่ว่าจะเป็นเป็นเรื่องการสอบการเกณฑ์ทหาร หรือโรคภัยไข้เจ็บ โดยจะบนด้วยการเล่นเพลงปรบไก่อ เมื่อเรื่องขึ้นบนประสบความสำเร็จ ชาวบ้านก็จะมาช่วยกันร้องเพลงปรบไก่อ เพื่อแก้บนใครร้องไม่ได้ก็จะมาเป็นลูกคู่ เมื่อตอนพ่อหล่ออายุ 10 ปี มักจะชอบไปดูชาวบ้านร้องเพลงปรบไก่อแก้บน ช่วงแรกๆ พ่อได้ยินก็ไม่ชอบเพราะภาษาที่ใช้ร้องมักจะมีคำหยาบ แต่ถึงพ่อหล่อจะไม่ชอบอย่างไร ก็อดใจที่จะไปดูไม่ได้ เมื่อมีการร้องเพลงปรบไก่อแก้บนครั้งใดก็ต้องไปดูทุกครั้ง จนในที่สุด พ่อหล่อได้มาเรียนเพลงปรบไก่อกับแม่ถ้วนในช่วงเวลาว่าง ตอนแรกยังร้องไม่ได้ จึงได้แต่รำก่อน จน

¹ สุกัญญา ภัทรราชย์ พูดถึงเพลงปรบไก่อในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลางเล่มที่ 8 หน้า 3500 ว่า “เนื่องจากเพลงปรบไก่อมีเนื้อหาคำหยาบ เต็มไปด้วยกลอนแดง จากมหรสพพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีสมโภชช้างเผือกในปัจจุบันจึงเหลืออยู่ในการแก้บนและงานไหว้ศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำปีบางแห่ง เช่น ที่อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี เป็นต้น...”

จังหวะใช้ได้จึงเริ่มร้อง พ่อหล่อใช้เวลานานเป็นปี กว่าจะร้องได้ ระหว่างที่หัดใหม่ ๆ หากมีงานแสดงก็จะไปแสดงด้วย แต่ยังไม่ได้เป็นตัวหลัก พ่อหล่อหัดร้องรำเรื่อยมาจนมีความชำนาญ

หลังจากแม่ถ้วนเสียชีวิต คุณชายทิ เทียมเมือง ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของแม่ถ้วนก็ทำหน้าที่สืบทอดและถ่ายทอดเพลงพื้นบ้านให้กับคนรุ่นหลังต่อมา การเรียนของพ่อหล่อเป็นลักษณะการท่องจำ โดยการถ่ายทอดปากต่อปาก เพลงปรบไต่ บทแรกที่เรียน คือ บทไหว้ครู

สิบนิ้วลูกจะเสนอเสมอเศียร	จะไหว้ทั้งรูปทั้งเทียน ไหว้แล้วก็บูชา
จะไหว้เทพารักษ์จักรพรรณอยู่ทุกชั้นฟ้า	ทั้งห้วยหินหุบห้องช่วยชี้อ่องพระมรคา
ขอเชิญพ่อนาคยาดรา	มารับเอาเครื่องบูชาหน่อยเถิดในวันนี้
จะไหว้พระพุทธรูปที่ล้ำ	จะไหว้พระธรรมที่เลิศ
จะไหว้พระสงฆ์องค์ประเสริฐ	ทั้งไตรปิฎกปกเกศลูกมาแต่้น้อยน้อย

นอกจากบทไหว้ครูแล้วยังมีการไหว้ถึงศักดิ์สิทธิ์และสิ่งทีเคารพบูชาด้วย

ไหว้ครูเสร็จสรรพลูกจะคำนับไหว้ใหม่	จะไหว้พระพรหมเจ้าที่แม่ธรณีลูกก็ไหว้
จะไหว้ครูพ่อบ้านแหลมช่วยมาต่อแค้นเพลงให้	จะไหว้คุณพ่อเขาสะเคาเสด็จมาเข้าคลใจ

เพลงปรบไต่จะมีการร้องส่งอยู่ 3 บท คือ นางกระจง โนราห์และกาที หลังจากร้องส่งแล้วก็จะเป็นการรำ การร้องเพลงปรบไต่ เป็นลักษณะการร้องแกกกันระหว่าง ชาย-หญิง คู่เพลงของพ่อหล่อคือ แม่ทวิ ภรรยาของพ่อหล่อนั่นเอง ส่วนเนื้อหาจะเป็นตอนสั้น ๆ ไม่เป็นเรื่องราว นอกจากจะมีพ่อเพลงแม่เพลงแล้ว จะต้องมียุคคู่ซึ่งจะทำหน้าที่ปรบมือให้จังหวะ เนื่องจากเพลงปรบไต่จะไม่มีวงดนตรีมารับ

ขั้นตอนการแสดงเพลงปรบไต่ มีดังนี้

1. ไหว้ครู-การร้องไหว้ครู นิยมให้ ผู้ชายร้องก่อน แต่ก็ไม่ได้กำหนดตายตัว อาจจะเป็นผู้หญิง ร้องก่อนก็ได้ หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องก็ได้
2. เข้าเพลงปรบไต่
3. เพลงลา จะเป็นการร้องรำอย่างอ่อนช้อย

การแต่งกายจะนุ่งโจงกระเบน เสื้อสีสวยงามเหมือนการแสดงลำตัด

นอกจากเพลงปรบไต่แล้ว พ่อหล่อยังสามารถร้องเพลงทรงเครื่องได้อีกด้วย เพลงทรงเครื่องแตกต่างจากเพลงปรบไต่ คือ การแสดงจะเป็นเรื่องราวเหมือนลิเกมีตัวละครซึ่งต้องร้องและรำตามบทบาท และจะมีวงปี่พาทย์มาบรรเลงในการแสดงด้วย สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างเพลง

ทรงเครื่องกับลิเก คือ ขั้นตอนการแสดงลิเก จะเริ่มด้วยการโหมโรงต่อด้วยการออกแขกแล้วจึงแสดงเรื่องราว ส่วนลำดับขั้นตอนการแสดงเพลงทรงเครื่อง มีดังนี้

1. ปี่พาทย์โหมโรง
2. เพลงประ คือ การร้องเพลงน้อยแก่กันระหว่างชายกับหญิง
3. แสดงเรื่องราว

เรื่องที่ยกมามาศึกษาแสดงเพลงทรงเครื่อง ได้แก่ ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง พระอภัยมณี ฯลฯ การแสดงจะใช้เวลานานและตัวละครเยอะ

ลูกศิษย์ของพ่อหล่อส่วนใหญ่จะเป็นเด็กในหมู่บ้านเดียวกันที่มาหัดเล่น และไปแสดงเป็นลูกคู่ให้กับพ่อหล่อ จะมาเรียนครั้งละประมาณ 10 คน นอกจากนี้ก็มีอาจารย์จากโรงเรียนวัดเพลง โสภณศิริราชมาหัดเรียน แล้วจึงไปสอนเด็กนักเรียนในโรงเรียนอีกทอดหนึ่ง ลักษณะการสอน พ่อหล่อจะใช้วิธีแสดงให้ดู แล้วให้เด็กทำตามแล้วก็ต้องจำให้ได้ นอกจากการถ่ายทอดให้กับบุคคลอื่นแล้ว พ่อหล่อยังได้ถ่ายทอดเพลงปรบไต่ให้กับหลาน ส่วนลูกของพ่อหล่อยังสามารถร้องเป็นลูกคู่ได้

อาชีพหลักของพ่อหล่อ คือ อาชีพรับจ้างเฝ้าสถานีอนามัย ส่วนการร้องเพลงพื้นบ้านนั้นเป็นเพียงอาชีพเสริม เพราะไม่ได้มีงานมาตลอด รายได้จากการสอนก็ไม่ได้กำหนดแล้วแต่ผู้เรียนจะให้ ส่วนงานที่มีผู้มาติดต่อหรืองานราชการ ก็จะขึ้นอยู่กับสถานที่ที่ไปว่าใกล้หรือไกลแค่ไหน โดยรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 1000-3000 บาท การร้องแก่กันก็พอมีรายได้บ้าง แต่บางครั้งก็ถือว่าเป็นการช่วยเหลือกัน รายได้สูงที่สุดคือ 7000 บาท ในตอนที่ไปแสดงที่ศูนย์สังคีต

พ่อหล่อยกย่องว่าเนื้อหาของเพลงปรบไต่ที่ร้องในปัจจุบันยังคงเหมือนเดิม แต่ถ้ามีคำบางคำที่เป็นคำหยาบ พ่อหล่อจะเปลี่ยนให้เป็นคำสุภาพ

สำหรับการแต่งเนื้อเพลงขึ้นใหม่นั้น พ่อหล่อไม่ได้แต่งแต่อาจารย์ช่อมราชซึ่งเป็นอาจารย์โรงเรียนมัธยมวัดเพลง โสภณฯ เคยแต่งเนื้อใหม่ให้สุภาพสละสลวยเพื่อใช้สอนเด็กที่โรงเรียน

การแต่งกายเมื่อมีการแสดงออกงานต่างๆ ยังคงแต่งตัวเหมือนอดีต แต่ลักษณะการนั่งแสดงในอดีตตอนร้องไหว้ครู จะนั่งกับพื้น ปัจจุบันก็จะให้นั่งกับเก้าอี้แทน

ปัจจุบันยังมีเพลงปรบไต่ให้เห็นอยู่ แต่ที่แถวบ้านพ่อหล่อไม่มีการร้องแก่กันระหว่างชายหญิงแล้ว เนื่องจากคู่ของพ่อหล่อคือแม่ทิว ไม่สามารถไปร้องได้เพราะป่วยกระเสาะกระแสะ พ่อหล่อจึงต้องร้องคนเดียว

ส่วนเพลงทรงเครื่องนั้นไม่มีแสดงแล้วเพราะการแสดงต้องใช้คนมาก ต้องมีการแต่งตัวแต่งหน้า รวมทั้งวัยที่สูงขึ้นของพ่อหล่อ แม่ทิวก็ไม่เอื้ออำนวยที่จะไปแสดงได้ ส่วนคนรุ่นหลังก็ไม่มีใครเล่นได้แล้ว ปัจจุบันเด็กที่สนใจจะหัดเรียนเพลงพื้นบ้านก็คือ เด็กระดับประถมและระดับมัธยม แต่ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐบาล ในการจ้างบุคลากรไปสอน และเด็กส่วนมากจะสนใจเรื่องการเรียนหนังสือมากกว่าที่จะมาหัดเรียนเพลงพื้นบ้าน งานที่ได้ไปแสดงส่วน

ใหญ่จะเป็นงานของหน่วยราชการ จังหวัด อำเภอ ที่ต้องการจะจัดงานแสดงเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เพลงพื้นบ้าน ส่วนงานร้องแก้บนก็ยังคงมืออยู่บ้าง แต่ก็ไม่บ่อยเหมือนเมื่อก่อน

พิธีกรรมและความเชื่อ

ในสมัยที่พ่อหล่อเป็นลูกศิษย์นั้นได้ทำการไหว้ครูโดยการนำดอกไม้ รูป 1 แหนบ หรือ 3 ดอก เทียน 1 เล่ม ไม้พวน พร้อมทั้งมี เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง และเงิน 12 บาท มอบให้ครู จากนั้นครูก็จะประสิทธิ์ประสาทพรเป็นภาษาไทยธรรมดาให้แก่ศิษย์ ดังนั้นเมื่อมีเด็กมาเรียนเพลง ปรบไม้กับพ่อหล่อ เด็กจะต้องทำการไหว้ครูเช่นกัน ของและเงินที่ใช้ในการไหว้ยังคงเหมือนกันทุกประการ

สำหรับการจัดงานไหว้ครูนั้นจะจัดก็ต่อเมื่อมีนักเรียนมาเรียน ที่บ้านพ่อหล่อจะมีการฉลอง และไหว้ครูประจำปีในวันสงกรานต์ คือ วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี

การร้องเพลงปรบไม้ของพ่อหล่อนั้นไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องความเชื่อไสยศาสตร์ และไม่มีการกำหนดกฎข้อห้ามการปฏิบัติคนเลย (หล่อ เคลือบสำริด, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2549)

จังหวัดลพบุรี

พ่อสมจิต เทียนศรี

พ่อสมจิต เทียนศรี อายุ 68 ปี ศิลปินรำโทน จังหวัดลพบุรี อยู่บ้านเลขที่ 28/1 หมู่ 6 ตำบล บางคั้ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

การถ่ายทอดความรู้

พ่อสมจิตเริ่มเรียนรำโทนเมื่ออายุราว 12 ปี โดยเรียนรู้ด้วยตนเอง คือลักจำจากผู้ใหญ่ที่ เล่นกันในหมู่บ้านและบิคารมารดา คือ นายหอมและนางตะเคียน เทียนศรี ก็สามารรำโทนได้ พ่อ สมจิตเริ่มตีโทนร่ามระนา ก่อนตามแบบการแสดงลำตัด แต่รำโทนจะตีจังหวะเดียวคือ โ้ะะ พรีเม พรีเม ซึ่งง่ายกว่าลำตัด พ่อสมจิตเริ่มเรียนโดยจดจำเนื้อร้อง และอาศัยซ้อมบ่อยๆ จึงสามารถร้องได้แม่นยำ

ปัจจุบันพ่อสมจิตมีลูกศิษย์ 2 คนที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ที่จริงแล้วมีหลายคนได้แก่ นางทับทิม สัมฤทธิ์เปี่ยม นางจำเริญ ศรีไพร นางจำรุณ วงศ์เนตร นางทองคำ เทียนศรี นางสุ่ม เทียนศรี นางเสงี่ยม เสือเพชร นางสมจิต เสือเพชร วิธีการสอนลูกศิษย์คือ สอนแบบท่องจำไม่ใช้โน้ต ลูกศิษย์ส่วนใหญ่จะมาขอเรียนที่บ้าน

ความปรารถนาของพ่อสมจิตขณะนี้คือ ความต้องการอยากให้เยาวชนได้เรียนรู้การแสดงรำไท่นี่ต่อๆกันไป ปัจจุบันพ่อสมจิตจึงได้ทำการสอนรำไท่ให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี โรงเรียนบ้านหมี่วิทยาลัย และโรงเรียนบ้านชีวิทยาลัย ซึ่งได้รับความสนใจจากผู้เข้าเรียนเป็นอย่างยิ่ง

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อสมจิตกล่าวว่าไม่เคยทำพิธีไหว้ครูตอนเรียนขั้นต้น แต่เมื่อเริ่มออกแสดงก็ต้องประกอบพิธีไหว้ครูเพื่อให้เกิดความมั่นใจตามคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ โดยเครื่องบูชาประกอบด้วย รูป เทียนเงิน 12 บาท ดอกไม้ เมื่อทำพิธีไม่ต้องใช้คาถาใดๆ แต่ระลึกถึงครูได้แก่ บิดา มารดา ครูเพศลูกกรรมเป็นต้น เจ้าภาพจะเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดเครื่องบูชาครูให้ พ่อสมจิตมีความเชื่อว่าหากไม่ไหว้ครูอาจทำให้เกิดสิ่งที่ไม่ดีผลาญได้ขณะแสดง ส่วนลูกศิษย์นั้นก่อนเรียนต้องนำเครื่องบูชาครูมาได้แก่ ดอกไม้ รูป เทียน และเงิน 12 บาท มาเพื่อบูชาเจ้าของดินดำราที่สร้างงานเพลงขึ้น พ่อสมจิตจัดทำพิธีไหว้ครูประจำปีประมาณเดือน 6 คือเดือนพฤษภาคม เครื่องบูชาครูมี ขนมห่มแดง ห่มขาว ขาวศรี ขนมหทับทิม มีการแสดงในพิธีไหว้ครูเพื่อให้ศิษย์มาพบปะกัน(สมจิต เทียนศรี, สัมภาษณ์, 1 กรกฎาคม 2549)

พ่อกรี เพชรชัย

พ่อกรี เพชรชัยมีสมญานามว่า “ลูกรามัญ” อายุ 75 ปี ศิลปินบรรเลงกลองยาว จังหวัดลพบุรี อยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 1 ตำบลบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

การถ่ายทอดความรู้

พ่อกรี เริ่มเรียนดนตรีไทยเมื่ออายุได้ 18 ปี เรียนตีฉิ่งและกลองยาวกับครูชื่อนายทองคำ เคนสว่าง ต่อมาก็ได้เรียนซอด้วง เพลงพม่าห้าท่อนเป็นเพลงแรก เรียนโดยการท่องจำไม่ใช่โน้ต ครูจะปฏิบัติให้คุณแล้วสี่ชอตตาม ท่องจนขึ้นใจและสามารถตีได้ถูกจังหวะแล้วครูจึงต่อเพลงใหม่ให้

ปัจจุบันพ่อกรีมีลูกศิษย์ 8 คน โดยเฉพาะลูกชายนั้นเป็นผู้มีฝีมือในการตีกลองยาวมากชื่อนายทวี ประกอบอาชีพก่อสร้าง และลูกศิษย์ของพ่อกรีจะมาเรียนที่บ้านโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ พ่อกรีกล่าวว่าเหตุที่ไม่คิดค่าเรียนเพราะรักลูกศิษย์ อยากถ่ายทอดวิชาความรู้ให้เพื่อเวลาประกวดยังคงจะได้สู้กับเขาได้

พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนเรียนนั้นพ่อกรีต้องไหว้ครูโดยนำ รูป เทียน เงินก้านล 12 บาท ดอกไม้ มามอบให้แก่ครูและเมื่อเป็นคนตรีแล้วพ่อกรีก้จัดพิธีไหว้ครูประจำปีที่บ้าน โดยมีความเชื่อตามผู้ใหญ่ที่ได้ตั้งสอนต่อๆ กันมาคือต้องมีการระลึกคุณครูและตอบแทนครูทุกปี พิธีไหว้ครูประจำปีจะจัดวันพฤหัสบดี เดือน 9

พ่อกรีกล่าวถึงกาลาในการไหว้ครูไว้ดังนี้

“ข้าพเจ้าทั้งหลายขอกราบไหว้ครูบูชา ไหว้ครู ไหว้ตา ไหว้ยาย ไหว้ปู่ย่า ไหว้บิดา มารดา ไหว้ครูบาอาจารย์ที่ได้ศึกษาดำรงของท่านมีคุณอนันต์จากบัญชา ลูกขอไหว้วอนขอยกซ้าย-ขวา น้อมเศียรวันทาเจตนาจากใจ ครูร้อง ครูเล่น ครูเดิน รำไทย ครูสอนทั่วไปด้วยใจเมตตา ครูระนาด ครูฆ้อง ครูกลองรำมะนา คีต สี ปี่ชวา มีค่าเท่ากัน ครูเอก ครูทุ้มแก่หนุ่มที่สำคัญ ตะโพนฆรรพเทวัญสารพันนานา

ครูสอนให้รู้ทั้งक्रम โนราห์ ครูหมอล ครูยา ครูคาถาเวทมนต์ ครูสวดอุปัชฌาย์ ครูมาเบื้องบน ครูศี ครูคน ครูคนแนะนำ क्रमมนุษย์ ครูยักษ์ ครูพักลักจำ ครูแนะนำทั้งสามโลกา ครูอยู่บนสวรรค์ทุกชั้นเทวดา ในมนุษย์สุดคณา เสด็จลงมาเป็นประธาน หรือครูได้หล้า หรือป่าหิมพานต์ถึงกรุงบาดาลป้องกันจัญไร

พวกข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมเกล้าถวาย ผิดบ้างพลั้ง ไปก็ขอภัยทุกๆ กัน”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ่อกรีกล่าวถึงบทถวายข้าวว่ามี 2 อย่าง คือ ถวายข้าวแบบมหานิกาย และ แบบธรรมยุต ซึ่งจะไม่เหมือนกัน ตัวอย่างบทถวายข้าวมหานิกายคือ

“นะโม (3 จบ) อิมัง สุปะพะยัญชนะนะสัมปันนัง สาสิณัง โภชนะนัง อุทะกัง ะรัง อิทัง สุปะวังวะลัง อิทริวียง อุชุปะชังวะรัง อิทังพุทัง วิมุทังวะนัง ครูอาจารย์วียง อนุรักษานตุ อะโลชนะนะสุเคนะจะ

มหานิกายถวายมอญ อิมัง สุปะพะยัญชนะนะสัมปันนัง โภชนะนัง อุทะกัง ะรัง ปฏิคันทาตุ อัมหากัง คีตะรัตตัง หิตายะ สุขายะ (ทั้งมอญและไทย) “

พ่อกรีกกล่าวว่าหลังจากพิธีไหว้ครู ลูกศิษย์จะร่วมกันบรรเลงเพลงเถา และเพลงดับต่างๆ มีการไหว้ครูก่อนการแสดงโดยใช้ รูป เทียน เงิน 12 บาท ดอกไม้ เหล้า 1 ขวด (กรี เพชรชัย, สัมภาษณ์, 1 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดสมุทรปราการ

พ่อมงคล สมประสงค์

พ่อมงคล สมประสงค์ (ผู้ใหญ่อั้ง) อายุ 57 ปี ศิลปินบรรเลงดนตรีมอญ จังหวัดสมุทรปราการ อยู่บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ 7 ตำบลบางพิง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ การถ่ายทอดความรู้

พ่อมงคลเล่าว่าเริ่มเรียนดนตรีเมื่ออายุประมาณ 15-16 ปี ที่บ้านพ่อมงคลไม่มีใครเป็นดนตรีเลย สาเหตุที่ไปหัดเพราะแถวบ้านมีการแห่เจ้าพ่อทุกปี โดยมีการเล่นดนตรีนำหน้าขบวนแห่ ช่วงหลังคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้บรรเลงทยอยเสียชีวิตกันขาดคนช่วยบรรเลงดนตรีพ่อมงคลจึงได้เรียนอย่างจริงจังและได้ออกแสดงงานต่างๆ ในเวลาต่อมา เครื่องดนตรีชิ้นแรกที่พ่อมงคลหัดคือ ขลุ่ย โดยต่อเพลงทะแยมมอญเป็นเพลงแรก ครูที่สอนชื่อนายชา (จ๋านามสกุลไม่ได้) เป็นคนบางพิง และเล่นดนตรีอยู่เดิม พ่อมงคลเล่าว่าตอนที่เริ่มไปเรียน ไม่ต้องนำดอกไม้รูปเทียนไปไหว้ครู ใช้วิธีการเข้าไปคุยโดยตรง ซึ่งครูก็สอนและต่อเพลงให้ การเรียนนั้นเรียนแบบท่องจำโดยไม่ได้ใช้โน้ต ต่อจากนั้นพ่อมงคลได้ไปคลุกคลีร่วมวงกับพวกบางกระดี่ ซึ่งมาแสดงแถวบ้านตอนสงกรานต์ วงนี้มีนายแคล้ว เทียมาลัย เป็นหัวหน้าวง ซึ่งเก่ง จะเข้ และ การขับร้อง พ่อมงคลจึงได้เรียนรู้วิธีการเล่นและทำนองเพลงจากนายแคล้ว เมื่อได้ทำนองเพลงแล้วก็สามารถจับเสียงของซอสามสายได้ ในช่วงแรกที่จะหัดขอได้ขอคำแนะนำจากครูเป็ลื่อง (จ๋านามสกุลไม่ได้) ซึ่งเป็นครูสอนดนตรีไทยว่าสายใดเป็นเสียงอะไร หลังจากนั้นก็มีหัดสีซอเองโดยอาศัยทำนองของขลุ่ยเป็นหลัก

นอกจากเล่นเครื่องดนตรีดังกล่าวได้แล้ว พ่อมงคลยังประดิษฐ์เครื่องดนตรีเล่นเองด้วย ปรากฏว่าทั้ง จะเข้มอญ ที่ตัวเป็นกระพุ้งแบบจะเข้ไทยแต่มีหัวเป็นจะเข้ และอีกตัวที่เลียนแบบ จะเข้จริงมีขา กะลัด เขี้ยว รวมทั้งซอสามสาย และขลุ่ยอีก 1 เล้า ที่พ่อมงคลนำมาแสดงในงาน พระยารามัญ ได้ถูกทางศูนย์วัฒนธรรมอำเภอพระประแดงขอซื้อไปหมด

พ่อมงคลยังได้อธิบายให้ฟังอีกว่าทะเลมอญ² คือการโต้เพลงด้วยคำกลอน มีการด้นกลอน กันสดๆ นักร้องประกอบด้วยชายหญิง ซึ่งใช้คู่ก็ได้ตามต้องการ หรือจะเป็น ชาย 1 คน หญิง 1 คน ก็แสดงได้ พร้อมทั้งมีการรำตามบท ซึ่งการรำของมอญจะเน้นหัวไหล่ กับแขนและการย่อตัว ขึ้นตอนการแสดงเริ่มด้วยการ โหมโรงเพลงสีนวลมอญ บางทีก็คั่นเวลาด้วยการบรรเลงเพลงไทย ระหว่างที่ผู้แสดงหนุ่มสาวแต่งตัว เมื่อทุกอย่างพร้อมผู้ร้อง (รำด้วย) จะร้องบทไหว้ครู ขอขมาลา ไทยเจ้าที่เจ้าทางแล้วจึงเริ่มแสดง ทะเขมมอญแสดงได้ทั้งงานมงคลและอวมงคล ใช้ทำนองเดิมขึ้น พื้นแต่เปลี่ยนเนื้อร้องให้เหมาะสมกับงานที่ไปแสดงเช่น งานบวช เนื้อหาที่เกี่ยวกับธัมมะ ธัมโม บางครั้งก็สอดแทรกบทเกี่ยวพาราตีนิคหน่อย เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงมี ขลุ่ย(กะโล้ด) ซอ สามสาย (โกรแจ็กป้วย: โกร=ซอ แจ็ก=เชือก ป้วย=สาม) กลอง(เป็ง) 1 ใบ ฉิ่ง (คะเค) เอกลักษณ์ ของวงพ่อมงคลคือ มีขลุ่ยเป็นเครื่องดนตรีนำวง ปัจจุบันการแสดงทะเลมอญมีการประยุกต์เป็น เพลงลูกทุ่ง เช่น เพลงเด็กปี่

ตั้งแต่เล่นดนตรีมาจนถึงปัจจุบัน พ่อมงคลไม่มีลูกศิษย์ เคยมีเด็กแถวๆ บ้านมาเรียนด้วยไม่นานก็เลิกร้างไป ส่วนใหญ่เป็นการไปร่วมวงแสดงกับคณะอื่น เนื่องจากพ่อมงคลเรียนดนตรีมา โดยไม่เคยใช้โน้ต จึงอยู่ในลักษณะที่เล่นได้แต่ถ่ายทอดเป็นตัวโน้ตไม่ได้จึงไม่สะดวกในการ ถ่ายทอดแบบสมัยใหม่คือต้องมีการเขียนโน้ต

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อมงคลกล่าวว่าก่อนการแสดงทะเลมอญต้องมีพิธีไหว้ครู ทั้งนี้เจ้าภาพจะเป็นผู้จัดพาน ไหว้ครู(พานกำนล) อันประกอบด้วย ดอกไม้ (สีอะไรก็ได้) รูป 5 ดอก เทียน 1 เล่ม เหล้า บุหรี่ เงิน 6 บาทมาให้ ขั้นตอนการไหว้ครูเริ่มจากพ่อมงคล จดรูปเทียนบูชา พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ พระคุณบิดามารดา และครูอาจารย์ที่เป็นทั้งครู เทพ เทวดา ครูมนุษย์ที่ได้ล่วงลับไปแล้วอีกทั้งครูที่

² คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวถึงในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรปราการ หน้า 105-106 ว่า “ทะเลมอญ เป็นศิลปะแขนงหนึ่งของชาวไทยมอญ เป็นการร้องเพลงที่มีวงดนตรีประกอบ ลักษณะการแสดงคล้ายกับการแสดงลำตัดของไทย มีผู้แสดงสองฝ่าย คือชายกับหญิง มีผู้แสดงอย่างน้อยสองคู่ เนื้อหาเชิงเกี่ยวพาราตีนิคระหว่างหนุ่มสาว ก่อนการแสดงจะเริ่ม พิธีกร ไปเรียนเชิญผู้ที่มีความสามารถในการแสดงทะเลมอญต่างถิ่นเข้าร่วมแสดง เมื่อถึงเวลาฝ่ายชายเป็นต้นเสียง ในการร้องเพลงประจำวง ใช้ทำนองเพลงตามสมัยนิยม เช่น วงหงส์ฟ้า รามัญ ใช้ทำนองเพลงสุรพล สมบัติเจริญ แต่มีเนื้อร้องเป็น ภาษามอญ ต่อจากนั้นร้องเพลงไหว้ครู ผู้แสดงที่เหลือเป็นลูกคู่คอยร้องรับ คมมีให้จังหวะไปจนจบ จากนั้นเป็นการร้องเพลง เนื้อหาของเพลงมีลักษณะเกี่ยวกับ ฝ่ายชายเริ่มเกี่ยวกับฝ่ายหญิงก่อน จากนั้นฝ่ายหญิงร้องโต้ฝ่ายชาย จะร้องโต้ตอบกันทีละคู่จนครบ ทุกคู่ ในระหว่างที่ร้องจะมีการรำประกอบกันเป็นช่วงๆ ไปตลอดการแสดง”

ยังมีชีวิตอยู่ ต่อจากนั้นจึงทำนํ้ามนต์chnerีสาร³ เพื่อความเป็นสิริมงคล การทำนํ้ามนต์chnerีสารเริ่มจากท่องนะโม 3 จบ ตามด้วย “สิโรเม พุทธา วิญจะ นะรัต รัมมะ เทวตา ปะนะเม ะเณนะ ปัญจะ เพชฌกู ภัญจะ สรรพะ ธรรมา” จบแล้วจึงตามด้วยโองการพินทุนาถัง ขณะท่องโองการchnerีสารก็หยดเทียนลงนํ้าในขัน เพื่อทำนํ้ามนต์ แล้วนำนํ้ามนต์นี้ประพรมเครื่องดนตรี และให้พวกนักร้องนักดนตรีดื่ม ส่วนพานไหว้ครูที่ตั้งอยู่หน้าวงเครื่องดนตรีที่เล่น เมื่อจบการแสดงจะนำกลับบ้าน เฉพาะเงินกำนลอย่างเดียว โดยจะเก็บรวบรวมไว้ซื้ออาหารคาวหวานเพื่อทำบุญ อุทิศส่วนกุศลให้กับครูบาอาจารย์ในวันเข้าพรรษา

คาถาที่กล่าวมาในข้างต้น พ่อมงคลได้รับการถ่ายทอดมาจากบิดาซึ่งได้รับการสืบทอดมาจากปู่อีกชั้นหนึ่ง การไหว้ครูก่อนการแสดงนี้พ่อมงคลให้ความเห็นว่าเป็นการสร้างกำลังใจสำหรับทุกคนในวง บางครั้งที่ไม่จัดพิธีก็ไม่เกิดเหตุการณ์อย่างใด สำหรับการไหว้ครูประจำปีก็ไม่เคยจัดทำ (มงคล สมประสงค์, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2549)

พ่อวิเชียร นาวาศิษฐ์

พ่อวิเชียร นาวาศิษฐ์ อายุ 73 ปี ศิลปินบรรเลงดนตรีไทยและมอญ จังหวัดสมุทรปราการ อยู่บ้านเลขที่ 56 หมู่ 13 ตำบลทรงคะนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

การถ่ายทอดความรู้

³ เสฐียรโกเศศ กล่าวถึงในหนังสือ “การศึกษาเรื่องประเพณีไทย” หน้า 166 ว่า “...โองการchnerีสาร สำหรับทำนํ้ามนต์กันเสนียดจัญไร จะใช้ประพรมหรืออาบรดด้วยนํ้ามนต์ธรรมดาไม่ได้ เพราะเสนียดจัญไรลงชนิดกล้าแข็งมาก จึงต้องใช้นํ้ามนต์chnerีสาร จึงจะขับไล่ไสส่ง ให้มันหลุดพ้นไปได้ เช่น เขี้ยขึ้นบนเรือน แร้งจับหลังคาหมาขึ้นบนเรือนเยี่ยมหน้าค่าง และอะไรอื่นๆ อีกมากมายตลอดจนทำพิธีเบิกโลงผี ผู้ทำก็ต้องเอานํ้ามนต์chnerีสารล้างหน้า...”

พ่อวิเชียรเริ่มเรียนดนตรีเมื่ออายุ 16 ปี โดยเรียนฆ้องวงใหญ่ก่อน แล้วหัดเรียนขลุ่ยมอญ ปี
มอญโดยหัดจากบิดาซึ่งมีวงดนตรีอยู่ที่บ้าน พ่อวิเชียรได้ติดตามวงดนตรีมอญของพี่ชายไปและได้
ลักจ้ำบหรือและทำนองการเล่นตะแอมมอญ และสามารถขับร้องได้ เนื่องจากพี่ชายสามารถเป่าขลุ่ย
และร้องตะแอมมอญจึงได้จำจากพี่ชาย นอกจากนั้นพ่อวิเชียรยังเล่นเปิงมางคอกได้โดยจำวิธีบรรเลง
แล้วนำมาฝึกเอง ครูของพ่อวิเชียรคือ ครูเดือน เกตระชนม์ ซึ่งเป็นครูคนแรกจับมือฆ้องวงใหญ่ให้
โดยเริ่มจากเพลงสาธุการ และมีครูอีก 1 ท่านมาช่วยต่อให้จนจบเพลงโหมโรงเย็น ต่อมาครูได้ต่อ
เพลงมอญชื่อเพลงข้างโค้ง หรือเพลงประจำวัดและเพลงมอญอีกหลายเพลงให้

พ่อวิเชียรเคยสอนลูกศิษย์ราว 20 คน แต่ปัจจุบันนี้ไม่ได้สอนให้ใครแล้วเพราะไม่มีความ
อดทนพอ เนื่องจากเริ่มชราแล้ว พ่อวิเชียรเป็นหัวหน้าคณะวิเชียรศิลป์ ซึ่งรับงานแสดงทั้งปีพาทย์
ไทย มอญ พ่อวิเชียรอธิบายถึงซอสามสายมอญว่า มีลักษณะคล้ายไวโอลิน ส่วนเปิงมาง 1 โใบเรียก
ปั้งคั้น ฉิ่งเรียก ตะเค การขับร้องตะแอมมอญ จะมีหญิงชายร้องสลับกันนิยมเล่นในงานมงคล หรือพิธี
ฉลองธาตุ เพลงที่นิยมเล่นได้แก่เพลง โป้ดเซ่ ซึ่งเป็นเพลงของผู้หญิง และเพลง เจ๊กมั่ว ซึ่งเป็นเพลง
ของผู้ชาย พ่อวิเชียรเล่าถึงการเรียนดนตรีสมัยก่อนว่า ครูจะเข้มงวดมาก ลูกศิษย์มักจะไปอยู่บ้านครู
เพื่อเรียนดนตรี ตนเองได้ไปอยู่บ้านครูหลังเลิกเรียนถึง 6 โมงเย็นทุกวัน ทำให้ได้ความรู้เพิ่มขึ้นจาก
เดิมมาก เพราะครูเดือนเป็นลูกศิษย์ของหลวงประดิษฐไพเราะ

พ่อวิเชียรมีโอกาสได้รับเชิญไปสอนที่โรงเรียนประถมศึกษาในวันเสาร์- อาทิตย์ ทุกสัปดาห์
เป็นเวลา 45 ปี วิธีการสอนนั้น พ่อวิเชียรใช้น้ดเพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจได้เร็วขึ้น

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อวิเชียรกล่าวถึงพิธีการไหว้ครูว่าก่อนเรียนต้องทำพิธีมอบตัวเป็นศิษย์โดยนำเครื่องบูชา
ครูได้แก่ ขัน 1 โใบ พวงมาลัย เงิน 12 บาท ดอกไม้ รูป 5 ดอก เทียน 1 เล่ม ผ้าแดง 1 ผืน ไม้ไผ่บุหรี
และเหล้า มามอบให้กับครู ครูจะเป็นผู้ทำพิธี แต่หากเป็นพิธีไหว้ครูใหญ่ของวงดนตรีต้องมี บุหรี
เหล้า หัวหมู และบายศรี ตามแบบการไหว้ครูดนตรีไทย

สำหรับผู้หัดใหม่ต้องใช้ผ้าแดงเพราะจะทำให้เป็นผู้กล้าหาญอดทน เหมือนสีแดง
(วิเชียร นาวาดิษฐ์, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2549)

ในการสัมภาษณ์ศิลปินทั้งสองท่านได้แก่พ่อมงคล และพ่อวิเชียร นั้น ผู้วิจัยได้พบกับ
อาจารย์ฉวีวรรณ ควรแสง ปัจจุบันอายุ 74 ปี เจ้าของโรงเรียนอำนวยการวิทย์ซึ่งก่อตั้งโดยคุณพ่อ คือ
นายคล้าย พงศ์เวช ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน อาจารย์ฉวีวรรณมีบทบาทในการ
ช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญ โดยทำหน้าที่เป็นประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอพระประแดง ร่วมจัด
งานวัฒนธรรมมอญที่ อำเภอพระประแดงประจำปี ได้แก่งานทำบุญขึ้นปีใหม่ในช่วงสงกรานต์
อาจารย์ฉวีวรรณเป็นผู้ประสานงานด้านวัฒนธรรมของชาวมอญในจังหวัดสมุทรปราการ เป็นผู้ที่ได้
ขอซื้อเครื่องดนตรีของพ่อมงคลมาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ภายในบริเวณโรงเรียนอำนวยการวิทย์ และได้
ประสานงานให้ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์ศิลปินคนตรีมอญทั้งสองท่าน คือ พ่อมงคล สม

ประสงค์ (ผู้ใหญ่อั้ง) และ พ่อวิเชียร นาวาวิชญ์ในข้างต้น พิพิธภัณฑสถานแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของ
ชาวอยุธยาตั้งกล่าวเปิดแสดงให้นักเรียนและผู้สนใจได้เข้าชมโดยไม่คิดค่าเข้าชมอีกด้วย (ฉวีวรรณ
ควรแสง, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดสมุทรสงคราม

พ่อฉายา แยมดวง

พ่อฉายา แยมดวง อายุ 72 ปี พ่อเพลงเพลงน้อย เพลงอีแซว จังหวัดสมุทรสงคราม เคยมี
อาชีพ รับราชการกรมสรรพาวุธบางนา ปัจจุบันเกษียณราชการแล้ว อยู่บ้านเลขที่ 63/7 หมู่ 7 ตำบล
คลองเขิน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

การถ่ายทอดความรู้

พ่อฉายาเริ่มคลุกคลีกับวงการดนตรีพื้นบ้านเมื่ออายุ 60 ปี แต่ได้เคยหัดร้องเพลงพื้นบ้าน
เมื่อสมัยเด็ก ขณะไปขึ้นศาลเพื่อทำน้ำศาลสด ได้ยินพ่อเพลงแม่เพลงแถวบ้านร้องเพลงน้อย เพลงอี
แซวเล่นกัน เกิดความชอบจึงได้ลักจำทั้งทำนองและเนื้อเพลง แล้วนำมาร้องได้เองจนสามารถแต่ง
บทร้องเองได้ เมื่อต่อมาอายุมากขึ้นเข้าเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุและเนื่องจากทางราชการอำเภอ
เมืองสมุทรสงครามต้องการให้ฟื้นฟู เพลงน้อย เพลงอีแซว จึงได้อาสาเป็นผู้ฝึกให้กับสมาชิก 4-5
คน ในขณะโดยตนเองเป็นผู้นำทีมไปแสดงในงานหลังจากซ้อมกันไม่นานเพราะมีความชำนาญ
เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว พ่อฉายาสามารถด้นกลอนได้เป็นอย่างดีโดยใช้ปฏิภาณของตนเอง

พิธีกรรมและความเชื่อ

ในเรื่องการไหว้ครุนั้น พ่อฉายากล่าวว่าไม่เคยเข้าร่วมพิธีมาก่อน เพราะเรียนมาแบบไม่มีครุ
แต่เมื่อถึงเวลาวงปีพาทย์แถวบ้านประกอบพิธีไหว้ครุประจำปีก็จะไปร่วมในพิธีด้วย ส่วนการสอน
ให้ลูกวงนั้นก็พอจะจดเนื้อให้ไปท่องแล้วกลับมาซ้อมร่วมกัน ไม่ต้องทำพิธีไหว้ครุในการฝึกและไม่มี
พิธีไหว้ครุก่อนแสดง พ่อฉายาให้เหตุผลว่า คณะที่ตั้งขึ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออาสาช่วยงานราชการ
ไม่ได้ประกอบอาชีพเป็นพ่อเพลงแม่เพลง หรือรับงานเพื่อแลกกับเงินแต่อย่างใดจึงไม่มีการทำพิธี
ใดๆ (ฉายา แยมดวง, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดสมุทรสาคร

พ่อก๊อด พังบ้านเกาะ

พ่อก๊อด พังบ้านเกาะ ศิลปินบรรเลงดนตรีมอญ จังหวัดสมุทรสาคร อยู่บ้านเลขที่ 2/8 หมู่ 3 ตำบลเจ็ดริ้ว อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร อายุ 74 ปี เริ่มเรียนดนตรีตั้งแต่อายุ 15- 16 ปี

การถ่ายทอดความรู้

พ่อก๊อดเล่าเรื่องชีวิตการเรียนดนตรีว่า เรียนกับพี่ป้าน้ำอาซึ่งเป็นแม่เพลงพ่อเพลงพื้นบ้านกันเกือบทุกคน เมื่อตอนเด็กๆ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เป็นนักดนตรี น้ำเชิร ร้องอำแพง เป็นครูคนแรก ทำงานมีเชื้อมอญ บรรพบุรุษได้อพยพมาเมืองไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

เพลงแรกที่เรียนคือ ทะแยมอญ เริ่มเรียนโกรเจ๊กป๊วยคือ ซอสามสายมอญ ลักษณะคล้ายไวโอลิน เรียนแบบท่องจำ เมื่อออกงานครั้งแรกนั้นพ่อก๊อดหัดตีเครื่องกำกับจังหวะคือ ฉิ่ง เมื่อมาเรียนซอสามสายจึงทำให้จดจำได้เร็ว น้ำจึงมีความพึงพอใจในตัวพ่อก๊อดมาก พ่อก๊อดได้รับเชิญไปแสดงในงานอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ โดยได้รับค่าตอบแทนไม่มาก แต่พ่อก๊อดมีความสุขในการได้ไปแสดงให้ลูกหลานดู เพื่อช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมของมอญที่เป็นเชื้อสายของตระกูลไว้ พ่อก๊อดกล่าวว่า ภาษาที่ใช้ในการร้องทะแยมอญนั้น เป็นภาษามอญ จะแสดงกับวงมโหรีซึ่งมีเครื่องดนตรีคือ จะเข้มอญ ซอด้วง ซอสามสายมอญ ขลุ่ย และกลอง 1 ลูก บางครั้งวงนี้ก็ไปร่วมบรรเลงกับวงปี่พาทย์มอญด้วย พ่อก๊อดกล่าวว่าไม่มีเวลาสอนให้ใครเนื่องจากคนรับหน้าที่เป็นพิธีกรให้กับวัดใกล้บ้าน และถูกเชิญไปช่วยงานอยู่เสมอ

พิธีกรรมและความเชื่อ

การไหว้ครุนั้นพ่อก๊อดกล่าวว่าต้องไปเข้าพิธีไหว้ครุเมื่อเป็นแล้ว เครื่องสักการะประกอบด้วยหัวหมู กล้วย ขนมห่มแดง ดัมขาว เงิน 12 บาท ดอกไม้ ธูป เทียน แต่พ่อก๊อดไม่ได้เป็นผู้ทำพิธี จะมีผู้เป็นประธานในพิธีมาอ่านโองการ ผู้อ่านโองการจะนุ่งขาวห่มขาว หากมีผู้ต้องการมาเรียนกับพ่อก๊อด พ่อจะบอกให้ไปซื้อเครื่องสักการะครุ ซึ่งมีขายอยู่ในตลาดมามอบให้คนส่วนมากพิธีไหว้ครุจะทำวันพฤหัสบดี พ่อก๊อดไม่จัดพิธีไหว้ครุประจำปีที่บ้าน แต่มีการไหว้ครุก่อน

แสดง โดยเจ้าภาพเป็นผู้จัดเตรียมเครื่องสักการะครูให้ มีอุปกรณ์ คือ บูหรี เหล้า ดอกไม้ รูป เทียน และเงิน 12 บาท ในด้านข้อห้ามนั้น พ่อก็อดไม่มีความเชื่อใด ๆ สามารถทำได้ทุกอย่างไม่มีกรห้ามทำอะไรทั้งนั้น(ก๊อด ฟังบ้านเกาะ, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดสระบุรี

ศิลปินรำโทนจังหวัดสระบุรี

แม่วงศ์เดือน ยะกุล

แม่วงศ์เดือน ยะกุล อายุ 67 ปี ศิลปินรำโทน จังหวัดสระบุรี อยู่บ้านเลขที่ 2 หมู่ 4 ตำบลคันดาล อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี
การถ่ายทอดความรู้

แม่วงศ์เดือนเริ่มเรียนรำโทนเมื่อสมัยเด็กมากไม่สามารถระบุระยะเวลาได้ เพราะตั้งแต่จำความได้ก็ได้อินได้ฟังการเล่นรำโทนจากชาวบ้านข้างเคียงแล้ว การเรียนนั้นก็เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่เคยมีครูฝึกสอน แม่วงศ์เดือนใช้การจดจำจากผู้ใหญ่ แล้วนำมาฝึกฝนจนสามารถเล่นได้ ผู้ใหญ่ที่กล่าวถึงได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ป้า พี่ๆ เช่น พี่พันธ์ ทับทิมเดือน และอีกหลายคนเสียชีวิตไปแล้ว การรำโตนั้นสามารถเรียนได้ง่ายเพราะเป็นเพียงเพลงสั้นๆ ร้องวนไปวนมา ง่ายต่อการจดจำ วิธีการเรียนต่างคนต่างจดจำกันเอง อาศัยครูพักลักจำต่อกันไป เนื่องจากการรำโทนเป็นการรำที่

เน้นความสนุกสนาน มีการเกี่ยวพาราสีกัน นิยมเล่นในงานสงกรานต์ งานสงฆ์พระ วันปีใหม่
การรำประกอบพิธีแห่นาค การรำโขนจึงมีส่วนทำให้คนมีความสามัคคีกัน ใครรำได้ก็ออกมาร่วม
รำกันทั้งผู้ใหญ่และเด็กไม่จำกัดอายุและเพศ เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการรำโขนคือ กลองโขน
ซึ่งนิยมซื้อมาจากจังหวัดอ่างทอง

แม่่วงเดือนได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรอบรมการรำโขนให้กับสถาบันการศึกษาหลายแห่ง
วิธีการสอนผู้เรียนคือหัดตีโขนให้ถูกจังหวะก่อนแล้วจึงร้องและรำ โอกาสที่แสดงนอกจากงาน
ประเพณีไทยแล้ว ยังมีการแสดงเพื่อประกอบพิธีทรงเจ้าที่ศาลเจ้าของหมู่บ้าน ชื่อศาลปู่ฟ้าแลบ มี
การแสดงประจำปี ปีละ 1 ครั้ง แม่่วงเดือนกล่าวพร้อมตั้งความหวังว่าการรำโขนนั้นจะสามารถ
ถ่ายทอดไปถึงเยาวชนรุ่นหลังเพื่อช่วยกันรักษาวัฒนธรรมนี้ไว้คู่กับจังหวัดสระบุรีสืบไป แม่่วง
เดือนเคยได้รับรางวัลผู้มีผลงานดีเด่นในด้านการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่่วงเดือนกล่าวว่า การรำโขนเป็นการละเล่นเพื่อความบันเทิงของคนในชุมชน ไม่มีการ
เรียนกันอย่างจริงจัง ต่างคนต่างลักจำกันต่อๆมา จึงไม่มีการประกอบพิธีไหว้ครูใดๆ (วงเดือน ๒๖
กมล, สัมภาษณ์, 1 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดสิงห์บุรี

แม่สว่าง ทองโต

แม่สว่าง ทองโตอายุ 76 ปี ศิลปินเพลงพื้นบ้านจังหวัดสิงห์บุรี อยู่บ้านเลขที่ 28/2 หมู่ 10
ตำบลท่าข้าม อำเภอบางระจัน จังหวัด สิงห์บุรี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
การถ่ายทอดความรู้

แม่สว่างเล่าว่าเริ่มเรียนดนตรีกับบิดาชื่อนายปลูก ซึ่งเป็นพ่อเพลงฉ่อย กับคุณอาทองเขียน ซึ่งเป็นทั้งเป็นลูกและพ่อเพลงสามารถร้องได้ทั้งเพลงทรงเครื่องและเพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงเดินกำรำเคียว วิธีการเรียนนั้นใช้ร้องตามผู้สอน แล้วนำมาท่องจำ ได้มีโอกาสในการแสดงครั้งแรกกับบิดา เมื่ออายุ 17 -18 ปี เพลงที่ได้รับการถ่ายทอดมาได้แก่เพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงกล่อมลูก เพลงเดินกำรำเคียว และยังมีอีกหลายเพลงที่ได้จดจำมาจากบิดา เช่นเพลงเรือ เป็นต้น

แม่สว่าง ได้รับเกียรติให้เป็นตัวแทนของจังหวัดสิงห์บุรี ไปแสดงการร้องเพลงกล่อมลูก เพลงฉ่อย และเพลงอีแซว นอกจากนี้แม่สว่างยังร้องเพลงเรือได้ซึ่งจดจำมาจากบิดาและป้าซึ่งเป็นพ่อเพลง แม่เพลง และจากลูกกับอาของแม่สว่างที่เป็นนักดนตรีอาชีพมีความสามารถในการแสดง ลูก และเพลงทรงเครื่อง สามารถว่ากลอนสดได้ ปัจจุบันนี้พ่อเพลงแม่เพลงที่เล่นเพลงเรือได้นั้นหาไม่พบแล้ว

แม่สว่างมีผลงานการแสดงมากมาย ทั้งยังได้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดเพลงพื้นบ้าน บ่อยครั้ง แต่เมื่อแม่สว่างให้กำเนิดบุตรคนแรกก็เลิกแสดงเพราะต้องเลี้ยงดูบุตร ปัจจุบันแม่สว่าง ไม่ได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับใคร และไม่มีลูกหลานรับทอดความรู้นี้

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่สว่างกล่าวถึงเรื่องพิธีการไหว้ครูว่าก่อนเรียนนั้น ไม่ได้ทำพิธีไหว้ครู เพราะไม่มีใครบอกให้ทำ แต่มีการทำพิธีไหว้ครูประจำปีในช่วงเดือน 5 วันพฤหัสบดีก็ได้ ซึ่งบิดาเป็นผู้จัดทำพิธีทุกปี แม่สว่างกล่าวว่าตนเองจะทำพิธีไหว้ครูก่อนแสดงโดยจุดธูปเทียนบอกครูอาจารย์ ระลึกถึงคุณบิดา มารดา เป็นการปฏิบัติตามขนบที่ผู้ใหญ่บอกกล่าวไว้ (สว่าง ทองโต, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดสุพรรณบุรี

อาจารย์ชำเลื่อง มณีวงษ์

อาจารย์ชำเลื่อง มณีวงษ์ (ขวามือ)

อาจารย์ชาเลียง มณีวงษ์ อายุ 55 ปี เป็นหัวหน้าคณะเพลงอีแซวลูกสุพรรณบรรหาร 1 จังหวัดสุพรรณบุรี อยู่บ้านเลขที่ 413 หมู่ 3 ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอคอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี

การถ่ายทอดความรู้

อาจารย์ชาเลียงเริ่มเรียนดนตรีเมื่ออายุ 8 - 9 ปี กับคุณตาชื่อ นายวัน มีชนะ เป็นหมอทำขวัญนาคนเป็นผู้สอนขับร้องเพลงไทยให้ เพลงแรกที่เรียนคือ เพลงช้างประสานงา และเมื่ออยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เริ่มเรียนกับนายชาชื่อนายอรุณ เกิดวัน ช่วยสอนเชิอร์ร้าง และป้าอัน จันทรสว่าง (เป็นเพื่อนรุ่นเดียวกับแม่บัวผัน จันทรศรี ศิลปินแห่งชาติซึ่งเป็นครูของแม่ขวัญจิต ศรีประจันต์) ช่วยสอนเพลงฉ่อย เพลงอีแซวให้ วิธีการเรียน ใช้การต่อคำต่อคำ จากครู อาจารย์ชาเลียงใช้เวลาเรียนสั้นมาก บางครั้งเรียนคอนเข้าออกงานคอนเย็น เพราะเคยได้ยินได้ลักจำญาติคือคุณตา และนายชาขมาตั้งแต่เด็กจึงจดจำได้เร็ว และร้องได้ทั้งเพลงฉ่อย เพลงอีแซว เดินกำรำเคียว เพลงสงฟาง เพลงชักกระดาน เพลงขอทาน ทำขวัญนาคน (เคยเข้าประกวดเพลงอีแซวได้รางวัลที่ 1 เมื่อปี พ.ศ.2525 ที่ศาลากลางจังหวัดสุพรรณบุรี)

ลูกศิษย์ของอาจารย์ชาเลียงมีหลายคนที่ประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียง เช่นนางสาวรัตนา ศักดิ์แสง อายุ 17 ปี ไปประกวดได้รางวัลชนะเลิศ และมีบริษัทมาติดต่อเพื่อทำเพลงแล้ว รวมทั้งเคยรับรางวัลชนะเลิศรายการคุณพระช่วย ได้เป็นแชมป์ถึง 8 สมัย วิธีการสอน อาจารย์ชา จะสอนคำต่อคำ แต่มีการบันทึกโน้ตเก็บไว้ และได้บันทึก V.C.D. เก็บไว้ด้วยเพราะเห็นว่า การสอนโดยการท่องจำนั้นดี และเหมาะกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เพราะไม่มีคณะใดสามารถอ่านโน้ตสากลได้ ปัจจุบันมีสถาบันหลายแห่งมาเก็บข้อมูลไปแล้วบันทึกเป็นโน้ตเก็บไว้ เป็นแก่งานวิจัยเท่านั้นยังไม่เคยพบเห็นว่าใครนำโน้ตเหล่านั้นไปสอนกัน อาจารย์ชาเลียงเล่าว่าครั้งหนึ่งมีการประชุมเสวนาที่กล่าวกันว่าดนตรีพื้นบ้านของสุพรรณบุรีนี้สามารถสอนให้คนที่ไม่เป็นร้องเป็นได้ภายในสามหรือสี่วัน อาจารย์ชาเลียงไม่เห็นด้วยในเรื่องนี้ เนื่องจากการเรียนดนตรีพื้นบ้านต้องใช้การฝึกฝนมาก โดยเฉพาะหากต้องใช้ปฏิภาณในการโต้ตอบแล้ว บางคนก็ไม่สามารถปฏิบัติได้ตลอดชีวิตเพราะการโต้ตอบไม่ใช่เรื่องง่าย ปัจจุบันนี้มีอาจารย์หลายท่าน สอนกันอย่างไม่ถูกค้องตามแบบฉบับ ถ้ามีโอกาสก็จะปรับแก้ไขให้ตามที่ได้เคยเรียนมาจากครูอาวุโสหลายท่าน สมัยที่อาจารย์ชาเลียงเรียนเมื่อบรรจุเข้ารับราชการใหม่ๆ ได้แะไปหาป้าอันนำดอกไม้ ธูปเทียน ไปขอสมัครเป็นศิษย์ เรียนไหว้ครู ออกตัว และเพลงประ ในรูปแบบเพลงอีแซว แต่เมื่ออาจารย์ชา สอนลูกศิษย์เองนั้นจะแต่งบทร้องขึ้นเอง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสมัยปัจจุบัน เช่น บทเรื่องมือถือ โดยใช้ปฏิภาณกวีของคนในการค้นห้ที่ที่ไม่เคยเรียนค้นกับผู้อื่น

พิธีกรรมและความเชื่อ

อาจารย์ชาเลียงอธิบายเรื่องการไหว้ครูครั้งแรกว่าได้นำขันครู ได้แก่ ดอกไม้ ธูปเทียน บุหรี่ เหล้า เงิน 12 บาท นำไปมอบให้ป้าอัน ป้าอันกล่าวธรรมด่าว่ารับอาจารย์ชาเลียงเป็นลูกศิษย์ ไม่มี การกล่าวคาถาแต่อย่างใด เมื่อรับขันให้พรแล้ว ก็ถือว่าเสร็จพิธี อาจารย์ชาเลียงกล่าวว่า แม่เพลงบาง

ท่านจะทำพิธีไหว้ครูโดยกล่าวคาถาเป็นภาษาบาลียาวมาก ยกตัวอย่างเช่น ป้าทรัพย์ซึ่งเป็นแม่เพลงรุ่นป้าอัน จะเข้มงวดในพิธีกรรมโดยกล่าวคาถาหลายคาถา ปัจจุบันป้าอันอายุราว 87 ปี ยังร้องเพลงได้อยู่เช่นกัน

อาจารย์ชำเลื่องกล่าวเพิ่มเติมว่าดอกไม้ในชั้นครูนั้นต้องเป็นดอกไม้ 5 สี หมายถึง การประดับประดาเพื่อความไพเราะมีสีสันหลากหลาย มะเขือ หมายถึงทำให้สมองแตกฉานเนียนแหลม อาจารย์ชำเลื่องได้กล่าวคาถาไหว้ครูซึ่งได้มาจากคุณตาวันไว้สั้นๆ ดังนี้

นะ โม นมัสการวันภิกขุวาปมาทียามิ ครูอุปปาจารย์านัง สัม โภทานันสละระนังคัจฉามิ

คุณตาบอกว่าคาถานี้เป็นการเชิญครูอาจารย์มาช่วยอำนวยพร อาจารย์ชำเลื่องเล่าต่อว่าวันที่คุณตาเสียชีวิต ได้ยกหนังสือรวมคาถาทั้งหมดมาให้ แต่อาจารย์ชำ ได้ทิ้งไปแล้วเพราะไม่ได้รับสืบทอดโดยตรง

การไหว้ครูตามความเข้าใจของอาจารย์ชำเลื่องมี 2 ลักษณะ คือ ไหว้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์ และไหว้ครูก่อนแสดง เครื่องบูชาครูสำหรับแสดงมีชั้นดอกไม้ 5 สี หมาก 1 คำ เหล้า บุหรี่ เงิน 12 บาท การไหว้ครูก่อนแสดง มีวัตถุประสงค์เพื่อระลึกถึงพระคุณครูที่ได้ฝึกสอนต่อๆ กันมา อาจารย์ชำเลื่องจะนึกถึงคุณตา ที่นอกจากจะสอนให้แล้วยังช่วยให้ได้มีอาชีพเสริมในขณะรับราชการโดยติดตามไปช่วยแสดงกับคุณตาทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีประสบการณ์มาจนถึงทุกวันนี้

เรื่องข้อห้ามนั้นผู้ใหญ่ที่บอกต่อกันมามีความเชื่อว่า เวทีแสดงไม่ควรหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เพราะจะทำให้ร้องไม่ออก การทำขวัญนาจะห้ามหันหน้าไปทางทิศต่างๆ ดังนี้ อาทิตย์ ห้ามพายัพ จันทร์อาดับห้ามบูรพา อังคาร ห้ามอีสานทิศา พุธนั้นหน้าห้ามอุดร พฤหัสห้ามห้วนอน ศุกร์ห้ามประจิม เสาร์ห้ามอาคเนย์ ข้อห้ามหันหน้าไปทางทิศต่างๆนี้คุณตาเป็นผู้สอนให้ อาจารย์ชำกล่าวว่าท่านเป็นคนรุ่นใหม่ ไม่เชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เช่นการเสกเป่ามนต์ต่างๆ (ชำเลื่อง มณีวงษ์, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2549)

แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ (ชื่อจริง นางเกลียว เสร์จกกิจ)

แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ (ซ้ายมือ)

แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 9 หมู่ 1 ตำบลสนามชัย อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (เพลงพื้นบ้าน – อีสาว) พ.ศ.2539 เป็นบุตรของนายอึ้ง และนางปลัด เสร็จกิจ

การถ่ายทอดความรู้

แม่ขวัญจิต เริ่มเรียนร้องเพลงเมื่ออายุ 15 ปี กับครูไสว สุวรรณประทีป ครูบัวผัน จันทร์ศรี ซึ่งต่อมาครูบัวผันได้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (เพลงพื้นบ้าน) พ.ศ.2533 และเสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ.2548 นอกจากนี้ยังได้เรียนกับครูกล้าย จันทร์แดง ครูโปรย เสร็จกิจซึ่งเป็นญาติทางบิดาและยังมีคุณแม่ทุเรียนซึ่งเป็นชาวนา แต่ชำนาญทางเพลงอีสาว เพลงฉ่อย เพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าว แม่ขวัญจิตเล่าว่าเรียนชั้นแรก เริ่มด้วยกลอนไหว้ครู แล้วจึงหัดบทแต่งตัว ร้องว่าจะไปเที่ยวทำไร่ เริ่มตั้งแต่เพลงลงกะไค (บันได) ต่อด้วยบทประ

เพลงอีสาว นั้นคุณแม่ฯ มีความเห็นว่าไม่ยากในขณะที่หลายๆ คนบอกว่ายาก เพราะจังหวะเร็ว วิธีการเรียนนั้นแม่ขวัญจิต เล่าว่า สมัยก่อนยังไม่มีไฟฟ้า ครูจะจุดตะเกียงแล้วจดบทให้มาท่องจำ ครูร้องให้ฟังแล้วก็จดจำมา แม่ขวัญจิตมีแรงบันดาลใจในการเรียนมาจากการได้เคยเห็นศิลปินเพลงอีสาว เพลงฉ่อยร้องรำกัน และแต่งตัวสวยงาม โดยเฉพาะลิเก แม่ขวัญจิตจะชอบเป็นพิเศษมีความรู้สึกอยากรำ และแต่งตัวสวยๆ

เมื่อขณะแม่ขวัญจิตกำลังจะจบชั้นประถมศึกษาปีที่4 ครูมีหลักสูตรพิเศษสอนเด็กเรียนเพลงอีสาว จึงเกิดความรู้สึกชอบและอยากไปหัดด้วย แต่ครูเลือกคนที่เด็กกว่า เมื่อถูกปฏิเสธแม่ขวัญจิตจึงขออนุญาตครูติดตามกลุ่มนักเรียนไปสังเกตการณ์ขณะที่ครูสอนเด็กๆ และแอบจำจนร้องได้ เมื่อเด็กลืมเพลงแม่ขวัญจิตก็ช่วยแก้ไข หรือบอกบทที่ถูกให้ ต่อมามีโอกาสหัดกับแม่บัวผันอยู่เกือบ 1 ปี และได้้ออกแสดงแทนตอนแม่บัวผันป่วย จึงเป็นครั้งแรกที่ได้้ออกแสดงในงาน

แม่ขวัญจิตตั้งคณะเมื่อ พ.ศ.2505 แต่ในปี พ.ศ.2509 ได้ย้ายมาอยู่คณะลิเกได้เรียนทำขวัญนาค แต่ครูกล้าย จันทร์แดง กล่าวว่า ผู้หญิงไม่ควรหัดทำขวัญนาค เพราะเวลาทำงานส่วนมากจะเป็นช่วงหัวค่ำไปถึงดึก ครูเป็นห่วงว่าจะไม่เหมาะสม แต่แม่ขวัญจิตขออนุญาตครูเรียนทำขวัญนาค และออกแสดงในงานต่างๆ นอกจากนั้นยังมีโอกาสได้ฝึกหัดเพลงต่างๆ เช่น เพลงอีสาว เพลงฉ่อย เพลงเรือ

ในด้านเพลงอีสาวนั้น แม่ขวัญจิตกล่าวว่าเวลาสอนเด็กต้องอธิบายความหมายให้เข้าใจ เนื่องจากปกตินั้นเพลงอีสาวจะมีคำสองแง่สองง่าม ไม่สุภาพ แม่ขวัญจิตต้องแต่งบทให้ใหม่พร้อมทั้งอธิบายถึงบทโบราณให้เด็กเข้าใจ

การสอนเพลงเกี่ยวข้าว นั้น แม่ขวัญจิตให้ความเห็นว่าปัจจุบันวิถีชีวิตแบบโบราณ คือการทำนาเกี่ยวข้าว เป็นสิ่งที่ไกลตัวเด็กรุ่นใหม่แล้ว เพราะไม่มีการทำนาแบบเดิมหลงเหลืออยู่ เพลงที่ร้องกันจะเป็นการร้องประกอบกิจกรรมในการทำนา การเกี่ยวข้าว เช่นเพลงชักกระดาน จะร้องเมื่อ

เวลาลากกระดานเพื่อให้ข้าวที่อยู่ในกองอยู่ในที่ที่ต้องการ เพลงสงค่อลำพวน จะใช้ในกิจกรรม หลังจากเกี่ยวข้าวแล้ว แม่ขวัญจิตอธิบายไว้ดังนี้

“หมายถึง ข้าวที่เราเกี่ยวมาแล้วนำมามัดเป็นพ่อนๆ เอาทางด้านลงเอารวงขึ้น ตั้งให้แน่นมากๆ เลยเบียดกันแน่นๆ แล้วเอาควายมาขำ พอขำมากๆ เมล็ดข้าวจะร่วงหลุดจากฟาง พอเมล็ดข้าวร่วงหมด ฟางก็จะลอยขึ้นฟูขึ้น เราก็จะเอาออกซะทีหนึ่ง คนก็จะมาส่งออกก็จะกวาดเฉยๆ ไม่ได้ จะนำไม้ไผ่ที่มี กิ่งติดไว้ 1 กิ่ง ไม้ไผ่จะถูกตัดพอเหมาะมือให้กิ่งงอพอดี เกี่ยวฟางแล้วก็ เขย่าๆ แล้วก็นำออกไปข้างนอก ตะกุกให้ฟางที่อยู่จมให้เมล็ดข้าวขึ้นมา แล้วก็ให้ควายขำต่อ ขำกันไปแล้วก็จะส่งฟางออกอีก ส่งฟางเสร็จแล้วจะมี เศษฟางหักปนอยู่ เราก็จะต้องเอากันลายเนี่ย กรีดขึ้นมากกว่าคามากองรวม แล้วส่งให้ข้าวที่เมล็ดหนักตกลงไป ส่วนที่เบาที่จะทิ้งไปพอข้าวสะอาดก็ จะกวาดข้าวให้สวยเชียว เป็นบริเวณใหญ่มาก ไม้มีความกว้างประมาณ 20 เซนติเมตร จะยาวเท่าไรก็ได้ แล้วจะมีเชือกผูกสองข้างผูกยาวๆ ให้คนหนึ่ง ลากถือเชือกไว้ แล้วอีกสองคนก็กดข้าวที่มันบานอยู่ให้ไปรวมตรงหนึ่งตรง ใด ให้ไปเป็นกองเดียว ให้กองพอดีไม่ให้เรียกรวด ตอนนี่เขาเรียกชักกระดาน ...ชักเถิดแม่ชัก ชักเอาไว้ตรงเสาเกียดทำบุญอะไร...จะได้คู่กับหนูแม่เนื้อ ละเอียดก็เป็นเนื้อเพลงชักกระดาน”

ลูกศิษย์ของแม่ขวัญจิตที่แสดงอยู่ด้วยกันมี ชาย 3 หญิง 3 มากินอยู่ที่บ้านฝึกซ้อมด้วยกัน ไม่ คิดค่าสอน มีลูกศิษย์ของแม่บัวผันมาอยู่ด้วยหลังจากแม่บัวผันเสียชีวิตแล้ว

แม่ขวัญจิตกล่าวว่าเมื่อปีพ.ศ.2519 นั้น คณะแม่บัวผันรับงานน้อยมาก คณะเดียวไม่สามารถ ไปงานได้ทันความต้องการเพราะในจังหวัดเดียวกันนี้คณะแม่บัวผันเป็นคณะที่มีชื่อเสียงมากใน เรื่องเพลงอีแซว นอกนั้นก็ยังมีคณะครูตั้งเวียน คณะแม่ลำจวน สวนแดง และศิลปินอิสระอีกหลายคน พิธีกรรมและความเชื่อ

หลังจากแม่ขวัญจิตโตขึ้นอายุราว 15 - 16 ปี ได้ทำพิธีไหว้ครูตามคำแนะนำของแม่บัวผัน เครื่องสักการะประกอบด้วย ดอกไม้หลายสี รูป และเทียน 1 เล่ม หมากข่า (แทนบุหรี) เงิน 6 บาท หนามพรม ครอบอกให้น้ำเอาหนามพรมมาเจาะใบพลูซึ่งขณะนั้นก็ไม่ทราบว่าจะทำทำไม แต่คุณแม่ฯ ตันนิษฐานในตอนหลังว่าคงหมายถึงการแสดงถึงกลางแห่งความสำเร็จในการเรียน ประดุจการมอง ทะลุผ่านใบพลู พิธีกรรมคือ ครูรับไหว้แล้วให้พร พร้อมทั้งบอกให้เอาหนามเจาะใบพลูให้ทะลุแล้ว ถามว่าเจาะทะลุหรือไม่ แม่ขวัญจิตตอบไปว่าทะลุทั้งที่ไม่แน่ใจว่าจะทะลุหรือเปล่า

แม่ขวัญจิตได้ทำพิธีไหว้ครูให้กับลูกหลานราว 10 กว่าคนโดยใช้วิธีเดียวกันกับที่แม่บัวผันเคยให้ปฏิบัติ ในด้านพิธีการไหว้ครู คุณแม่ฯ จะเลือกประมาณเดือนหกปลายเมษายน หรือต้น พฤษภาคม แม่ขวัญจิตเคยไปครอบครัวกับครูมนตรี ตราโมท เพราะมีโอกาสไปคลุกคลีกับครูที่กรมศิลปากร

หิ้งบูชาพระพิฆเนศในพิธีไหว้ครูบ้านแม่ขวัญจิต

เวลาไปแสดงตามงานต่างๆ เจ้าภาพจะเป็นผู้จัดหาเครื่องบูชาครุมาให้ แม่ขวัญจิตจะเรียกพาน 2 พาน คือ สำหรับบูชาครูร้อง 1 ครูตะโพน 1 พานหนึ่งมีเทียน 2 เล่ม เงิน 12 บาท ดอกไม้หลายสี รูปเทียน หมาก บูหรี สุรา เมื่อการแสดงจบลงจะแจกจ่ายเครื่องบูชาให้สมาชิกในวง สำหรับเงินนั้นจะเก็บไว้สำหรับทำบุญทอดผ้าป่าทุกปี

เรื่องข้อห้ามนั้นได้รับการสั่งสอนจากผู้ใหญ่ว่าห้ามลอคี้ได้ราวตากผ้า หรือไม้ค้ำคันท้าย แม่ขวัญจิตได้รับคำอธิบายจากหลวงพ่อบุญที่วัดว่าน่าจะกลัวว่าของขลังจะเสื่อมสำหรับผู้มีของ เช่น พระ (เพลงอีแซวไม่ควรร้องในงานแต่งงานเพราะเชื่อว่าจะเกิดความอับมงคลกับงาน อาจเป็นเพราะการประคารมกัน รวมถึงบทเพลงที่มีภาษาที่ไม่สุภาพก็เป็นได้)

แม่ขวัญจิตมีความเชื่อว่าตนเองมีจิตได้สำนึกที่สามารถบอกเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคต เช่น หากว่านอนไม่หลับ 3 คืนติดกัน ก็จะเกิดเหตุร้ายซึ่งครั้งหนึ่งเกิดอุบัติเหตุกับญาติสนิท (เกลียว เสร้งกิจ, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2549)

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
แม่ทองห่อ โพร้จันทร์

แม่ทองหล่อ โพร้จันทร์ อายุ 96 ปี ศิลปินเพลงพื้นบ้านอยุธยา บ้านเลขที่ 126 หมู่ 6 ตำบลนครหลวง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การถ่ายทอดความรู้

เริ่มเรียนร้องเพลงพื้นบ้านคือ เพลงเรือ เพลงประ เมื่ออายุ 10 กว่าปีกับมารดาชื่อขนุน และคุณย่านวล ไม่ทราบนามสกุลก่อนเรียนต้องทำพิธีไหว้ครูก่อน เรียนอยู่หลายปีจึงได้ออกแสดงในงานแสดงเพลงเรือที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วิธีการเรียนเรียนโดยการท่องจำ แม่ทองหล่อเขียนหนังสือไม่คล่องแต่สามารถค้นกลอนได้เองโดยไม่ต้องเรียน กล่าวคือ ใช้ไหวพริบปฏิภาณของคนแม่ทองหล่อได้ถ่ายทอดให้ลูกศิษย์หลายคน หนึ่งในบรรดาลูกศิษย์ของแม่ทองหล่อในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้แก่ อาจารย์ขอมรา สุขกล้า ซึ่งมีบทบาทในการเป็นผู้ทำวิจัยด้านเพลงพื้นบ้านในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยเฉพาะด้านเพลงเรือ อาจารย์ฯ มีผลงานการสำรวจข้อมูลด้านเพลงเรือซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการสืบค้นเป็นอย่างยิ่ง สำหรับพ่อเพลงที่เคยร้องคู่กันคือ นายม้อย ไชบัว ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว

พิธีกรรมและความเชื่อ

ในด้านพิธีไหว้ครูก่อนแสดงนั้นแม่ทองหล่อกล่าวว่าจะใช้ดอกไม้รูปเทียน และระลึกถึงคุณบิดามารดากับครู ใช้การขมมือไหว้แล้วระลึกถึงโดยไม่มีคาถาใดๆ แม่ทองหล่อกล่าวว่า ไม่มีข้อห้ามใดๆ ในการปฏิบัติตนเป็นศิลปินร้องเพลงเรือ เนื่องจากไม่เคยมีครูคนใดเคยบอกกล่าวไว้ (ทองหล่อ โพร้จันทร์, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดอ่างทอง

พ่อมังกร บุญเสริม

พ่อมังกร บุญเสริม อายุ 67 ปี พ่อเพลงพื้นบ้าน จังหวัดอ่างทอง อยู่บ้านเลขที่ 51 หมู่ 1 ตำบลบางสะเค็ด อำเภอบ้านแพรก จังหวัดอ่างทอง

การถ่ายทอดความรู้

พ่อมังกรเริ่มเรียนร้องเพลงสืบต่อมาจากชายและลุง ชื่อแดง และสาคร คมคาย ทั้งสองเป็นแม่เพลงพ่อเพลงเรือ ใช้วิธีการติดตามมารดา ชาย และลุงไปงาน มารดาคือแม่โถม ก็เป็นแม่เพลงเรือ พ่อมังกรมีโอกาสติดตามไปจนสามารถจดจำกลอนเพลง และวิธีการร้องได้ เมื่อพอจำได้ก็ออกงานทันที ไม่เคยมานั่งเรียนกับครูคนใด ที่บ้านโถมจะนิยมเพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าว ส่วนรำโถมยังมีอยู่ที่อำเภอสามโก้

ปัจจุบันสอนที่โรงเรียนวัดสระแก้ว ตำแหน่งครูภูมิปัญญาท้องถิ่น สอนประจำตั้งแต่เช้าจรดเย็น มีเงินเดือน 4,700 บาท พ่อมังกรได้แต่งบทร้องขึ้นมาใหม่หลายบทตามแต่โอกาสในการแสดง นักเรียนที่มาเรียนก็เรียนร้องโดยการท่องจำจากการที่พ่อมังกรเขียนบทให้บนกระดาน นักเรียนจดแล้วร้องตาม นำไปท่องจนจำได้ แล้วจึงกลับมาร้องร่วมกัน นักเรียนไม่ต้องทำพิธีไหว้ครูในการเรียนเพลงเรือ

พิธีกรรมและความเชื่อ

ด้านพิธีกรรมนั้นพ่อมังกรกล่าวว่าการเรียนนั้นไม่เคยทำพิธีไหว้ครูก่อน ไม่มีการไหว้ครูประจำปี โดยมากจะไปร่วมไหว้ครูที่บ้านที่มีการไหว้ครู โขนระนาด ก็นำขันดอกไม้ ธูป เทียน เงิน 12 บาท ศำขาวไปร่วมด้วย (มังกร บุญเสริม, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2549)

พ่อสนม ลาราย

พ่อสนม ลาราย (ซ้ายมือ คนที่ 2)

พ่อสนม ลาราย อายุ 64 ปี พ่อเพลงพื้นบ้านจังหวัดอ่างทอง อยู่บ้านเลขที่ 116 หมู่ 3 ตำบลวังน้ำเย็น อำเภอสว่างหา จังหวัดอ่างทอง จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

การถ่ายทอดความรู้

บิดาเป็นพ่อเพลง ชื่อพ่อเต๊ะ มีความชำนาญด้านร้องเพลงอีแซว เริ่มเรียนเมื่ออายุ 14 ปี กับ คุณตา ชื่ออายุ สุวรรณ เรียนทำขวัญนาคเป็นอันดับแรก เรียนได้ 8-9 เดือนก็ออกงานได้โดยได้ ออกแสดงกับคุณตามาตลอดมีทั้งงานทำขวัญนาค งานแต่งงาน ดอนเช่นแห้วห่อ¹ เพื่อเช่นผีและ สอนบ่าวสาว แต่งงานแต่งงานจะไม่ใช้เพลงอีแซว วิธีการเรียนของพ่อสนมคือ ฟังแล้วจดจำทั้งเนื้อ ร้องและทำนอง พ่อสนมเป็นพ่อเพลงคู่กับแม่สำราญ สุขคำ

พ่อสนมได้รับเชิญไปแนะนำ เพลงพื้นบ้านให้กับนักเรียนโรงเรียนวัดหมื่นเกล้าโรงเรียนวัด จันทรมณี วิธีการสอนเด็กพ่อสนมจะร้องให้ฟังแล้วเด็กจะจดจำไม่มีการใช้เทปหรืออุปกรณ์อื่นๆมา ช่วย

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อสนมมีความเชื่อว่ก่อนการเรียนต้องไหว้ครู โดยนำเครื่องบูชาครูคือ เหล้า 1 ขวด บุหรี่ (ใบตองยาเส้นแบบโบราณ) 3 มวน เงิน 6 บาทต้องมีดอกไม้ รูป 3 ดอก เทียน 1 เล่ม (ดอกไม้ต้อง เป็นดอกไม้ 3 สี) ขนมห่มแดง ดัมขาว เครื่องปลาปลาข่า ไก่หนึ่ง 1 ตัว นำมามอบให้กับคุณตาซึ่งเป็น ผู้สอนการไหว้ครูประจำปีจะจัดเดือน 5 ขึ้น 9 ค่ำ วันใดก็ได้แต่ ถ้าตรงกับวันหยุดหีสบตีจะดีมาก ข้อห้ามคือเหล้า บุหรี่ เครื่องเสพติดทุกชนิด พ่อสนมได้บอกคาถาที่ใช้ในการไหว้ครูดังนี้

“ศรีศรีวันนี้เป็นวันดี เป็นวันศรีศุภมงคล ข้าพเจ้าจะขอย่อยนประคิษฐาน
ขึ้นทันใด ขออำนาจอวยพรยกกรขึ้นไหว้ท่านพ่อท่านแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ผู้ใหญ่ ญาติ
กาฝูงผีพวกผู้ดี เชิญใจ ผีเรื่อน ผีพ่อแม่ ผีหอบลูกใหม่ ได้จัดแจงแต่งไว้ ทั้งส้มสุก
ลูกไม้ ขนมหลายกองเกวียน ศรีโลเม พุทธเทวันจะ นะลาเท ธรรมเทวดา วิศณุ
กรรมเทวะ สัพพะกัมมาประสิทธิเม สติธิกิจจัง สติธิกัมมัง สติธิกริยะสัพพะพะ
โต สติธิลาโภชัย โยนิจจัง สติธิกัมมัง ประสิทธิเม สัพพะพุทธานุภาเวนะ สัพพะ
ธรรมานุภาเวนะ สรรพสิ่งมานุภาเวนะ พุทธังกัมมะสทธิ ัมมังกัมมะสทธิ
สังฆังกัมมะสทธิ”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กล่าวไว้ในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิ ปัญญา จังหวัดอ่างทอง หน้า 193 ว่า “...พิธีเช่นแห้วห่อที่ยังนิยมกระทำกันในประเพณีแต่งงานของคนอ่างทอง โดยให้ผู้ที่มีความชำนาญมาทำพิธีบอกเล่าผีบ้าน ผีเรื่อน ผีบรรพบุรุษ สั่งสอนการปฏิบัติตนของคู่บ่าวสาว อาหาร ที่ใช้ในพิธีเช่นแห้วห่อส่วนมากจะมีตามที่ทำพิธีกล่าวเป็นบทกลอนว่า “ส้มซ่า ส้มข่า พวันจีน ลูกอินทผลัม ขนมห ม่มลูกใหญ่ ทั้งกล้วยไข่ กล้วยน้ำ มะพร้าวอ่อน อ้อยลำ เหล้าขาว หมูหัน ห่อหมก ทอดมัน มีทั้งจันอับ งามเจียน” อาหารอาจมีมากกว่านี้หรือไม่ครบคานนี้ก็ได้แล้วแต่ฤดูกาลและผู้กระทำพิธี ซึ่งแต่ละคนอาจใช้อาหารในพิธี แตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อย...”

ท่อนมเชื่อว่าถ้าไม่ไหวครุความคิดจะไม่เล่นคิดอะไรไม่ออก (สนม ลาราย, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2549)

เป็นเพลงแรกก่อนไหว

แม่สำราญ สุขคำ

แม่สำราญ สุขคำ อายุ 67 ปี สืบพื้นบ้านจังหวัดอ่างทอง อยู่บ้านเลขที่ 21 หมู่ 1 ตำบล แสงหา อำเภอสว่างหา จังหวัดอ่างทอง จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

การถ่ายทอดความรู้

การเริ่มเรียนดนตรีนั้นแม่สำราญเรียนกับพ่อสรวง สุขคำ เสียชีวิตแล้ว คุณแม่แดงอ่อน สุขคำอายุ 89 ปี เดิมเป็นลูก ปู่ ย่า ตา ยาย ปู่ผัน ย่างอม สุขคำ สามารถร้องเพลงเรือ เพลงน้อย เพลงอีแซวได้ คุณป้าซึ่งเป็นพี่สาวของบิดาชื่อคุณป้าผิน สุขคำ ป้าผาด สุขคำ ก็เป็นแม่เพลงด้วย แม่สำราญเริ่มเรียนลูกอายุ 15 ปี กับบิดา และครูอีก 3 ท่าน ได้แก่ ครูเลียบ ครูกลิ่น ครูเปล่ง ส่วนเพลงน้อยเพลงอีแซว เรียนกับบิดา เมื่ออายุได้ 30 ปี แต่ตอนเรียนลูกใช้เวลาหลายปีจึงออกงานได้ เพลงน้อย อีแซว นั้นเรียนไม่นานเพราะใช้ความรู้จากประสบการณ์ ที่ติดตามไปงาน เรียนปีกว่าก็ออกงานได้ แม่สำราญสามารถแต่งบทได้ พี่น้องคือ แม่สำเนียง แม่ทุเรียน ก็สามารถร้องได้ พ่อเพลงคู่กันคือ นายบาง สุขคำ เป็นพี่ชายเป็นหมอทำขวัญ

แม่สำราญรับศิษย์มาฝึกที่บ้าน กินอยู่หลับนอนโดยไม่คิดค่าสอน ปัจจุบันนี้ถูกศิษย์ของแม่สำราญอยู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ต่างๆมากมาย แม่สำราญเป็นวิทยากร ที่โรงเรียนในชุมชนสว่างหาและโรงเรียนอื่นๆ

พิธีกรรมและความเชื่อ

การไหว้ครูเรียกการจับข้อมือ ต้องมีเหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง เงิน 12 บาท รูป 1 แหนบ เทียน 1 เล่ม ดอกไม้อะไรก็ได้ 1 กำ ไม่ต้องใส่ขันใส่สูงหรือภาชนะอะไรก็ได้ ต้องมาร่วมกันขมนม

เทวดาเป็นอันดับแรก เชิญบิดามารดา เชิญครู 108 พระองค์ มีอยู่ทั้ง 4 ทิศ แม่สำราญไม่สามารถระบุชื่อครูได้ เพียงแต่ได้รับสืบทอดมา ที่จำได้มีพระฤาษีนารอท นารายณ์ ฤาษีดาวัว ตาไฟ ต้องตั้งสักเค เป็นศาลาแรกก่อนไหว้ครู (พระนเรศวร พระพิฆเนศ จะรวมอยู่ด้วยในการรำลึกถึง) เมื่อถูกศิษย์ส่งพานไหว้ แม่สำราญจะพูดว่าให้พวกเขา มีสติปัญญาดี ให้มีมานะ มีความอดทน ให้มีทักษะในการเรียนรู้ ให้มีความซื่อสัตย์ เคารพครู แม่สำราญจะเน้นมากในการให้ผู้เรียนมีความเคารพ และซื่อสัตย์ ต่อครูอาจารย์ไม่ว่าครูจะเป็นขอทาน ยากจน อย่างไร ก็ต้องเคารพเพื่อความเป็นสิริมงคลของศิษย์เอง

แม่สำราญทำพิธีไหว้ครูเดือน 4 เดือน 6 หรือ เดือน 9 วันพฤหัสบดี ข้างขึ้นของเดือนแล้วแต่จะพร้อมเดือนใด จะเริ่มพิธี 9.09 น. ความที่ผู้ใหญ่ปฏิบัติกันมา เครื่องสังเวยในการไหว้ครู มีบายศรีปากชาม 1 คู่ มีหัวหมูชั๊ชชวา ไช้ดัม เป็ด ไก่ ชั๊ชชวา ขนมหัดแดง ดัมขาว เหล้าบู่หรี ทั้งชั๊ชชวา ข้าวปากหม้อ ข้างซ้ายวางของดิบ ด้านขวาเป็นอาหารสุก ส่วนผลไม้ใช้อะไรก็ได้ ห้ามใช้ ละมุด หรือมังคุด เพราะจะมุดหรือคุดไม่เจริญตามคำบอกเล่า ส่วนข้อห้ามในการกินนั้นแม่สำราญจะไม่รับประทาน ปลา รำ เพราะเสียงจะแหบ จะทำให้หลอดเสียงไม่สดใส และในการแสดงนั้นห้ามหันหน้าเวทีไปทางทิศตะวันตก เพราะจะทำให้เป็นกาลกิณี เพราะเชื่อว่าคำว่า “ตก” จะทำให้ทุกอย่างตกต่ำไม่ดี

ก่อนขึ้นเวทีนั้นแม่สำราญจะทำน้มนามันธรรณีสาร มีขันน้มนันต์ เหล้า บู่หรี ก้านมะยม เทียนรูป เงิน 12 บาท ดอกไม้ ก่อนแสดงต้องไหว้เจ้าที่ป้องกันความไม่ดีมาเบียดเบียนและพรมน้มนันต์ให้กับทุกคนเพื่อเป็นสิริมงคล

แม่สำราญเคยมีประสบการณ์ในการแสดงโดยไม่ได้ประกอบพิธีไหว้ครูที่สวนสยามเพราะเจ้าภาพไม่สนใจไม่เตรียมอุปกรณ์ให้ จึงเกิดไฟดับขณะเริ่มร้อง แม่สำราญต้องบอกกล่าวขอขมาจึงสามารถแสดงได้ไฟก็ติดสว่างขึ้นมาหลังจากขอขมาแล้ว (สำราญ สุขคำ, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2549)

แม่อรมณี บุญเสริม

แม่อรมณี บุญเสริม อายุ 65 ปี ศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอ่างทอง อยู่บ้านเลขที่ 51 หมู่ 1 ตำบลบางสะเด็ด อำเภอบ้านแพรก จังหวัดอ่างทอง

การถ่ายทอดความรู้

แม่อรมณี เริ่มเข้ามาอยู่ในวงการดนตรีโดยการติดตามชายและแม่โงมไปดูตามงานบุญต่างๆ ลูกซ้อสาคร คมคาย ก็เป็นพ่อเพลง เมื่อเวลามีงานผ้าป่าเดือน 12 ก็เล่นเพลงกันที่หมู่บ้านมีการประกวดก็ได้เข้าร่วมประกวดด้วย เริ่มร้องเพลงตั้งแต่จบ ป.4 โดยจำเนื้อร้องจากพ่อเพลงแม่

เพลง ร้องคอนเกี่ยวข้าว คอนบ้ายคนนั่งกินเหล้าเดินกำรำเคียวกันก็จึงได้ลักจ๋ามาเล่น แม่อารมณ์ เล่าว่าพ่อมังกรซึ่งเป็นสามีได้แต่งบทขึ้นเพื่อให้ตนร้องบ้างที่เล่นจริงๆนั้นราวอายุ 25 ปี

แม่อารมณ์เล่าถึงประสบการณ์การแสดงว่า เมื่อเวลาสมเด็จพระเทพฯ เสด็จที่จังหวัดก็ได้มีโอกาสร้องถวายที่อำเภอฯ เริ่มร้องจริงจังเมื่อทางหมู่บ้านเริ่มหันมาสนใจพัฒนาเพลงพื้นบ้านเพื่อแสดงให้นักเรียนและผู้มาเยี่ยมชมเขียนหมู่บ้านชม จึงรวมตัวกันจัดแสดงเพลงที่ได้อยู่เดิม แม่อารมณ์อธิบายว่าเพลงเรือ นั้นจะเล่นกันเดือน 12 มีสำเภาลอยอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก ชาวบ้านก็รวมตัวคอนหน้าน้ำเพื่อแสดงกัน ปี พ.ศ. 2523 สามีคือพ่อมังกร เป็นผู้ใหญ่บ้านได้จัดพื้นที่ให้มีการแสดงตั้งแต่นั้นมาจึงมีการแสดงต่อเนื่อง เพื่อแสดงให้แขกของหมู่บ้านดู แม่อารมณ์ได้กล่าวว่าการเรียนที่ผ่านมามีไม่เคยเรียนกับครู ใช้การจดจำจากผู้หลักผู้ใหญ่

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่อารมณ์กล่าวว่าไม่จำเป็นต้องทำพิธีไหว้ครูแต่อย่างใด เพียงแต่ร้องบทไหว้ครูเพื่อรำลึกถึงผู้ที่ทำให้เราได้ร้องเป็น คือครูพักลักจำทุกๆคน ไม่มีการจัดเครื่องบูชาครูแต่อย่างใด (อารมณ์ บุญเสริม, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2549)

จังหวัดอุทัยธานี

แม่สมจิตร ทิพย์ศิริ

แม่สมจิตร ทิพย์ศิริ อายุ 42 ปี ศิลปินพื้นบ้านท่าโพ จังหวัดอุทัยธานี อยู่บ้านเลขที่ 7/1

ตำบลท่าโพ อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี

การถ่ายทอดความรู้

แม่สมจิตรได้รับการถ่ายทอดเพลงท่าโพมาจากแม่เสมอ ทศนิยานนท์ ปัจจุบันได้ร่วมแสดงอยู่ในคณะพ่อเพลงแม่เพลงท่าโพและร่วมเป็นวิทยากรในการอบรมด้วย

แม่สมจิตรกล่าวว่าทีมงานชุดอนุรักษ์จะร่วมกันทำงานเช่น การแต่งเนื้อร้องขึ้นใหม่ให้เหมาะกับการแสดงในโอกาสต่างๆ เช่น 60 ปี ครองราชย์ของในหลวง พิธีบุญตามประเพณีต่างๆ

สมาชิกของกลุ่มมีทั้งหมด 22 คน มีทั้งชายและหญิง ได้รับเกียรติจากทางจังหวัดให้เป็นตัวแทนจังหวัดอุทัยธานีในการรับแขกเมืองหลายครั้ง

แม่สมจิตรกล่าวว่าการเรียนเพลงพื้นบ้านทำโป่โดยมากจะเป็นไปโดยการลักจำ เล่นตามแบบที่ผู้ใหญ่แสดงต่อๆ กันมา แล้วถ่ายทอดกันปากต่อปาก การแสดงนั้นนอกเหนือจากการร้องแล้วยังมีการตีกลองให้จังหวะและมีการรำประกอบ

พิธีกรรมและความเชื่อ

ในด้านพิธีกรรมการไหว้ครูนั้นแม่สมจิตรกล่าวว่าการแสดงทุกครั้งต้องมีการประกอบพิธีไหว้ครูโดยสมาชิกทุกคนร่วมกันระลึกถึงคุณผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้เคยสร้างงานเพลง ได้เคยสั่งสอนไว้ทั้งที่ได้ล่วงลับไปแล้วที่ยังอยู่ในปัจจุบัน โดยใช้เครื่องบูชาครูเช่นเดียวกับพ่อชำนาญ สุขสุวรรณ แต่จำนวนเงิน 6 สลึงเปลี่ยนเป็น 6 บาท ส่วนเครื่องกำนลนั้นเจ้าภาพจะเป็นผู้จัดเตรียมไว้ให้

คณะอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านทำโป่ ได้มีโอกาสแสดงในงานต่างๆ และยังได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าโพ และทางจังหวัดอุทัยธานีในการให้การอบรมแก่เยาวชนอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันนี้ (สมจิตร ทิพย์ศิริ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2549)

แม่เสมอ ทศนียานนท์

แม่เสมอ ทศนียานนท์ อายุ 84 ปี ศิลปินพื้นบ้านทำโป่ จังหวัดอุทัยธานี การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อยู่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 3 ตำบลท่าโพ อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี เป็นภรรยาของพ่อบุญช่วย ทศนียานนท์

การถ่ายทอดความรู้

แม่เสมอ ได้เรียนเพลงพื้นบ้านกับครูสำเร็จ รวงทอง อายุ 80 กว่าปี เรียนโดยการท่องจำ ร้องตามครู เพลงที่เรียนคือ เพลงโลม เพลงราว เพลงซึกเข่อ เพลงบวชนาค และเพลงกรุ่น และต่อมาแม่เสมอได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนในชุมชนหลายรุ่น ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าโพ แต่ครั้งที่สอนจะมีเด็กในหมู่บ้านหลายคนมาร่วมเรียน รวมทั้งเยาวชนจากสถาบันการศึกษาภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยนเรศวร ก็มาขอให้จัดอบรมให้ ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลท่าโพคือ คุณภารดี วัชรพรรณ ได้จัดงบประมาณไว้จ้างครูที่มีประสบการณ์ เรียกว่า ชูคอนุรักษ์ ไปเป็นวิทยากรสอน

พิธีกรรมและความเชื่อ

แม่เสมอกล่าวว่าไม่มีพิธีการไหว้ครูก่อนการเรียน มีเพียงการไหว้ครูก่อนการแสดงเท่านั้น เครื่องบูชาครูมีตามที่เจ้าภาพจัดหาให้ (เสมอ ทศนียานนท์, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2549)

พ่อชำนาญ สุขสุวรรณ

พ่อชำนานู สุขสุวรรณ อายุ 72 ปี สืบปิ่นพื้นบ้านท่าโพ จังหวัดอุทัยธานี อยู่บ้านเลขที่ 31 หมู่ 4 ตำบลท่าโพ อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

การถ่ายทอดความรู้

พ่อชำนานูเริ่มเรียนดนตรีด้วยตนเองโดยลักจำจากคณะดนตรี ที่บรรเลงในการเล่นลิเกบ้าง การแสดงของคนเฒ่าคนแก่บ้าง แล้วลองมาฝึกหัดเอาเอง สามารถบรรเลงกลองได้โดยทดลองเข้าไปร่วมตีในวง ปู่ย่าตายาย ของพ่อชำนานูเป็นคนตรีพื้นบ้านจึงทำให้พ่อชำนานูเกิดแรงบันดาลใจที่จะเรียนรู้และต่อมาก็กลายเป็นนักดนตรีไปโดยปริยาย

พ่อชำนานูได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรหลายโรงเรียน เช่น โรงเรียนหนองขาหย่างวิทยา และโรงเรียนในตัวเมืองแทบทุกโรงเรียน มีลูกศิษย์จำนวนมาก วิธีการสอนนั้นพ่อชำนานูจะจดเนื้อเพลงขึ้นกระดานแล้วร้องนำให้เด็กร้องตาม โดยมากแล้วการไปสอนจะไปเป็นทีมเพราะต้องแสดงการร้องเพลงพื้นบ้านเต็มรูปแบบให้นักเรียนดูด้วย เพลงพื้นบ้านท่าโพที่สอนได้แก่เพลงซักเข่อ เพลงฮิดเลเล เพลงบวชนาค เพลงเกี่ยวข้าว เพลงพืชมูลฐานและเพลงกรุ่นเป็นต้น ซึ่งปรากฏว่าเป็นที่สนใจของนักเรียนเป็นอย่างยิ่ง

พิธีกรรมและความเชื่อ

ทุกครั้งก่อนแสดงพ่อชำนานูต้องทำพิธีไหว้ครูโดยมีเครื่องกำนลเป็น ดอกไม้ รูป เทียนเงินกำนล 6 สลึง เหล้า 1 ขวด บุหรี่ ซึ่งเจ้าภาพเป็นผู้เตรียมให้ พิธีการไหว้ครูคือเริ่มจากการจุดธูป 3 ดอก แล้วระลึกถึงปู่ย่าตายาย ครูเพชรฉลูกรรม เจ้าที่เจ้าทาง และครูที่เคยลักจำมา (ชำนานู สุขสุวรรณ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2549)

พ่อบุญช่วย ทัศนียานนท์

พ่อนุญช่วย ทศนียานนท์ ปัจจุบันอายุ 80 ปี ศิลปินพื้นบ้านท่าโพ จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อยู่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 3 ตำบลท่าโพ อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี

การถ่ายทอดความรู้

พ่อนุญช่วยได้เริ่มเรียนดนตรีพื้นบ้านโดยการจดจำจากการแสดงของผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน หลังจากจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้ว พ่อนุญช่วยก็เริ่มสนใจเพลงพื้นบ้านท่าโพ จากการได้พบเห็นผู้ใหญ่เล่นกันในวันตรุษสงกรานต์ รู้สึกชอบเพราะมีความไพเราะ และสนุกสนาน เพลงที่เล่นในสมัยนั้นได้แก่ เพลงกรุ่น เพลงฮิลเลเล และเพลงอื่นๆ อีกมากมาย พ่อนุญช่วยได้รับเชิญไปสอนที่โรงเรียนอุทัยวิทยาคม โรงเรียนวัดหลวงราชवास โรงเรียนวัดธรรมโสพิศ วิธีการสอนเริ่มด้วยการจดเนื้อเพลงบนกระดานแล้วให้นักเรียนร้องตามและ ต้องท่องให้ได้ นักเรียนที่เรียนโดยมากอยู่ในระดับมัธยมที่ อำเภอหนองขาหย่างนั้นนอกจากมีเพลงพื้นบ้านท่าโพซึ่งเป็นของท้องถิ่นแล้ว ยังมีเพลงฉ่อย ซึ่งครูสุชิน (ไม่ทราบนามสกุล) เป็นครูที่มาช่วยสอนปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว พ่อนุญช่วยมีประสบการณ์การแสดง เคยออกรายการโทรทัศน์ ช่อง 5 โดยนำทีมไปแสดง 11 คน เพลงที่แสดงคือ เพลงกรุ่น เพลงฮิลเลเล และเพลงบวชนาค

พิธีกรรมและความเชื่อ

พ่อนุญช่วยกล่าวว่าก่อนแสดงต้องมีการไหว้ครุไม้ ดอกไม้ รูป 3 ดอก เทียน 1 เล่ม เงินกำนล 12 บาท ต้องอธิษฐานถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ครูพักลักจำทั้งหลายเพื่อเป็นสิริมงคลตามคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ (พ่อนุญช่วย ทศนียานนท์, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2549)

จากการสัมภาษณ์ศิลปินดนตรีพื้นบ้านภาคกลางในด้านการถ่ายทอดความรู้พบว่า ศิลปินส่วนใหญ่ได้สืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีจากบุคคลในครอบครัว ได้เรียนรู้โดยการลักจำแล้วปฏิบัติตาม จนมีโอกาส แสดงร่วมกับพ่อเพลง แม่เพลงที่เป็นบิดามารดา หรือญาติของตน เมื่อปฏิบัติจนชำนาญก็สามารถถ่ายทอดความรู้ต่อไปยังศิลปินรุ่นเยาว์ ในด้านการถ่ายทอดความรู้นั้นมีทั้งการ

ถ่ายทอดที่เป็นไปตามแบบโบราณในกลุ่มนักดนตรีอาวุโส หรือโดยการใช้สื่อการสอนหรือสื่อเทคโนโลยีช่วยในศิลปินที่มีสถานภาพเป็นอาจารย์สอนตามโรงเรียนในระบบ

จากการสัมภาษณ์ศิลปินดนตรีพื้นบ้านภาคกลางในด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดพบว่า การไหว้ครูก่อนเรียนหรือที่เรียกว่าการมอบตัวเป็นศิษย์นั้นมีศิลปินส่วนน้อยที่ยึดถือปฏิบัติ อาจเนื่องมาจากการเรียนเพลงพื้นบ้านภาคกลางไม่เน้นเรื่องประเพณีพิธีกรรมการไหว้ครูแรกเข้าเพราะการเรียนเพลงพื้นบ้านเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ คือเป็นการเลียนแบบกันและกัน การร้องเพลงพื้นบ้านที่ร้องในวิถีชีวิตประจำวันเช่นเพลงกล่อมลูก หรือเพลงที่เกี่ยวกับการสันตนาการหลังการประกอบกิจเช่นเพลงเกี่ยวข้าว ผู้ร้องเพลงเหล่านี้มักเรียนรู้โดยการจดจำจากการได้ยินได้ฟังผู้อื่น เมื่อจดจำได้แล้วก็ร้องไปพร้อมๆกับผู้มีความชำนาญ โดยไม่มีการเรียนอย่างจริงจัง

ศิลปินที่ไม่เคยประกอบพิธีไหว้ครูก่อนเรียนมักจะเป็นศิลปินที่ร้องเพลงพื้นบ้านอย่างง่าย กล่าวคือมีทำนองที่เรียบง่าย หนึ่งหรือสองทำนองที่สามารถจดจำได้ง่ายเช่น ศิลปินเพลงร้อยพรรษาของจังหวัดกาญจนบุรี ศิลปินเพลงพื้นบ้านท่าโพ จังหวัดอุทัยธานีซึ่งให้ความเห็นตรงกันว่า ไม่เคยมีประสบการณ์เรียนโดยตรงกับครูจึงไม่เคยทำพิธีไหว้ครู ศิลปินร้องและเล่นตะแบมอญ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงเรือ เพลงพวงมาลัย ส่วนมากไม่เคยผ่านการไหว้ครูแรกเข้า ส่วนศิลปินที่ยึดถือการไหว้ครูเพื่อการมอบตัวเป็นศิษย์ที่พบจากการสัมภาษณ์มีศิลปินเพลงพื้นบ้านบางประเภทเช่นศิลปินเพลงปรบไถ่ เพลงฉ่อย เพลงอีแซว หรือเพลงพื้นบ้านอื่นๆเช่นเพลงเรือเพลงระบำที่ครูเป็นผู้กำหนดให้ต้องทำพิธีไหว้ครูก่อนเรียน เป็นต้น แต่การที่ศิลปินจะเคยเข้าพิธีการไหว้ครูก่อนเรียนหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าศิลปินมีครูที่ให้การแนะนำให้ปฏิบัติหรือไม่ หากครูผู้สอนไม่มีความเคร่งครัด หรือไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ ศิษย์ก็จะไม่ให้ความสำคัญกับพิธีนี้ ศิลปินที่พบว่ามีความเข้มงวดในการกำหนดทำพิธีไหว้ครูก่อนเรียน ได้แก่ ศิลปินเพลงหัวไม้ เพลงระบำของจังหวัดปราจีนบุรี ศิลปินเพลงระบำพื้นบ้าน จังหวัดฉะเชิงเทรา ศิลปินเพลงปรบไถ่ของจังหวัดนครปฐม เป็นต้น

พิธีกรรมไหว้ครูอีกอย่างหนึ่งที่พบได้แก่พิธีกรรมไหว้ครูก่อนแสดง ซึ่งพิธีไหว้ครูก่อนแสดงนี้ศิลปินส่วนมากยึดถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติ สังเกตได้ว่าขั้นตอนของพิธีกรรมมีการบูชาอย่างพุทธคือมีการบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นการเริ่มต้น ก่อนที่จะบอกเล่าครูอาจารย์เสร็จแล้วจึงทำการแสดง มีศิลปินบางท่านใช้วิธีร่วมไหว้ครูกับคณะกลองยาวที่ร่วมแสดงด้วยซึ่งถือเป็นการไหว้ครูก่อนการแสดงของคนโดยไม่ต้องจัดพิธีขึ้นต่างหาก พิธีไหว้ครูก่อนแสดงนั้นมีการปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย แม้ศิลปินผู้นั้นจะไม่เคยผ่านพิธีการไหว้ครูแรกเรียนก็ตาม ศิลปินมีความเชื่อว่าการไหว้ครูจะทำให้เกิดความเป็นมงคล การแสดงจะประสบความสำเร็จเป็นที่ถูกใจเจ้าภาพและผู้ชม และเชื่อว่าหากไม่ไหว้ครูก่อนแสดงจะเกิดการดัดจริตในการแสดง และอาจเกิดความผิดพลาดหรือเจ็บป่วยได้ ตามความเชื่อว่าจะทำให้ครูไม่พอใจและอาจถูกลงโทษทำให้เกิดสิ่งที่ไม่ดีขึ้นได้ ในพิธีกรรมไหว้ครูก่อนการแสดงนั้นพบว่าศิลปินบางท่านมีการพิธีไหว้เจ้าที่ เพื่อเป็นการขออนุญาตเข้าแสดงในพื้นที่นั้นด้วยเชื่อว่าการบอกกล่าวเจ้าที่จะทำให้ไม่เกิดอุปสรรคใดๆในการแสดง

บางท่านทำนํ้ามนต์ธรรณีสาร เพื่อไล่เสนียดจัญไร นอกจากการไหว้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์และการไหว้ครูก่อนแสดงแล้ว ยังพบว่าศิลปินหลายท่านมีการประกอบพิธีไหว้ครูประจำปีซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ โดยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ครู หรือเชิญครูที่เชื่อว่าเป็นเทวดาหรือครูผู้ล่วงลับไปแล้วมาร่วมรับประทานอาหารเครื่องคาวหวานต่างๆ ศิลปินส่วนมากมักจะเลือกกำหนดวันในการไหว้ครูในวันอังคารหรือพฤหัสบดี โดยการกำหนดในวันพฤหัสบดีนั้นเชื่อว่าเป็นวันครู หรือกำหนดในวันอังคารเพราะเชื่อว่าเป็นวันที่มีกำลังแรงตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา แต่ก็มีการกำหนดวันอื่นๆเช่นวันปีใหม่ไทยคือวันที่ 13 เมษายน เป็นต้น ส่วนเดือนที่นิยมจัดพิธีไหว้ครูได้แก่เดือน 6 และเดือน 9 แต่ก็มีศิลปินบางท่านกำหนดในเดือน 4 หรือเดือนอื่นๆ ที่เป็นข้างขึ้น เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็ดีจากการสัมภาษณ์พบว่าศิลปินบางท่านที่ไม่มีการจัดพิธีไหว้ครูทั้งก่อนเรียนและก่อนแสดงก็จะมีเพียงการระลึกถึงครู-อาจารย์ก่อนแสดงเพื่อความเป็นสิริมงคลทุกครั้ง

เครื่องบูชาครูที่พบในพิธีไหว้ครูนั้นมีหลากหลายเช่นดอกไม้ รูป 9 ดอก เหล้า 1 ขวด เงิน กานัล 6 สลึง (มีการกำหนดต่างกันเช่น 6, 12, 24, 66บาท) บุหรี่ เหล้า หากเป็นการไหว้ครูก่อนแสดงบางแห่งจะมีหัวหมู ขาหมู ของคาว ของหวาน เช่นขนมต้มขาวต้มแดงและ ผลไม้ต่างๆเพิ่มเติม

ศิลปินหลายท่านเล่าถึงปรากฏการณ์ในเรื่องความเชื่อที่ว่าหากไม่ไหว้ครูก่อนแสดงแล้วจะเกิดสิ่งที่ไม่ดีขึ้น โดยเป็นสิ่งที่ตนได้พบเห็นหรือเกิดขึ้นกับตนเองว่าได้เกิดขึ้นจริง เช่นการลืมไหว้ครูแล้วเกิดไม่สบาย การแสดงติดขัด หรือบางท่านพบเห็นวิญญาณของครูมาหาเป็นต้น ทั้งนี้เป็นเหตุให้ศิลปินต่างเชื่อถือและยึดมั่นในการไหว้ครูก่อนแสดงสืบต่อกันมา

ส่วนในด้านข้อห้ามที่เป็นความเชื่อสืบต่อกันมาพบว่ามีแตกต่างกันไปเช่นการห้ามลอดราวตากผ้า การห้ามลอดไม้ค้ำกล้วย หากลอดจะทำให้ความรู้เสื่อม และ ห้ามใช้ละมุด หรือมังคุดเป็นเครื่องบูชาครูเพราะจะทำให้หูดหรือคุดไม่เจริญตามความหมายของคำ ที่ผู้ใหญ่บอกเล่าต่อกันมา ส่วนข้อห้ามในการรับประทานได้แก่การห้ามรับประทาน ปลา ร้า หรือมะเฟืองเพราะเชื่อว่าจะทำให้เสียงแหบ ทำให้หลอดเสียงไม่แข็งแรง และในการแสดงนั้นห้ามหันหน้าทิวไปทางทิศตะวันตก เพราะจะทำให้เป็นกาลกิณี เพราะเชื่อว่าคำว่า “ตก” จะทำให้ทุกอย่างตกต่ำไม่ดี เป็นต้น ซึ่งข้อห้ามเหล่านี้เป็นความรู้ที่ศิลปินได้รับสืบทอดมาจากคำบอกเล่าของครูหรือผู้อาวุโส แล้วจึงยึดถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

ข้อสรุปจากการสัมภาษณ์แสดงให้เห็นว่าทั้งวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีพื้นเมืองภาคกลางและการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องนั้น มีการสืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งโดยการเรียนรู้แบบมุขปาฐะ สำหรับศิลปินรุ่นเก่าั้นการถ่ายทอดยังคงแบบดั้งเดิมไว้โดยไม่มีการใช้สื่อการสอนหรือเครื่องอำนวยความสะดวกเป็นเครื่องประกอบดั่งเช่นศิลปินรุ่นใหม่ อาจเป็นเพราะศิลปินรุ่นใหม่ผ่านการศึกษามีการใช้สื่อการสอนเป็นเรื่องที่กระทำกันโดยทั่วไปตามการศึกษาในระบบ ดังนั้นจึงใช้ประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียนโดยใช้สื่อการสอนมาประยุกต์เพื่อความสะดวกในการเรียนการสอนดนตรีพื้นบ้าน เหตุผลอีกประการหนึ่งคือเมื่อดนตรีพื้นบ้าน

เข้าไปอยู่ในระบบการศึกษาในโรงเรียนแล้ว การเรียนการสอนมักจะเป็นไปโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสอนนักเรียนจำนวนมากซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่การเรียนการสอนเป็นไปแบบตัวต่อตัว ครูหนึ่งคนมักจะสอนลูกศิษย์จำนวน 1-2 คนเท่านั้น การศึกษาแบบสมัยก่อนจึงเป็นไปได้โดยที่ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ซึ่งในสมัยปัจจุบันนี้อาจทำได้ด้วยมีจำนวนผู้เรียนในชั้นเรียนเป็นจำนวนมาก แม้การใช้สื่อการสอนและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยอำนวยความสะดวกมีประโยชน์ในการสอนคนเป็นจำนวนมากดังที่กล่าวมาแล้วก็มีข้อเสียในด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูและศิษย์ที่นับวันจะยิ่งห่างไกลกัน ดังนั้นรายละเอียดที่เป็นสาระสำคัญอันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอาจจะมีโอกาสถูกละเลยไปได้ ส่วนในด้านพิธีกรรมนั้นสังเกตได้ว่าวิธีการปฏิบัติหรือขั้นตอนในการประกอบพิธีการไหว้ครูของภาคกลางเป็นไปภายใต้อิทธิพลความเชื่อที่สืบทอดมาจากพุทธศาสนา พิจารณาได้จากคาถาหรือคำกล่าวในการประกอบพิธีย่อมมีคำสัพการะพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ก่อนเสมอ และพิธีกรรมจะเป็นไปด้วยความเรียบง่ายมีเครื่องบูชาครูซึ่งมีจำนวนแสดงนัยแห่งความสำคัญตามความเชื่อ เช่น การใช้ขันห้า และมีเครื่องบูชาเป็นเลขห้า สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากความรู้เรื่องขันห้า ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และการประพรมน้ำมนต์เพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่ศิษย์และผู้มาร่วมงานก็เป็นไปตามอย่างการประพรมน้ำมนต์หลังจากการสวดให้พรของพระภิกษุสงฆ์ในพิธีทางศาสนาเป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

บทวิเคราะห์ผล

จากการศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ศิลปินดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้และภาคกลางในด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดสามารถสรุปได้ว่า การถ่ายทอดความรู้ดนตรีพื้นบ้านนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ การถ่ายทอดแบบซึมซับ การถ่ายทอดแบบเลียนแบบ และการถ่ายทอดแบบบ่มเพาะ ซึ่งการถ่ายทอดแบบซึมซับนั้นมักเกิดขึ้นกับศิลปินที่เกิดมาในครอบครัวที่เป็นนักดนตรีอาชีพ ได้ยินได้ฟังดนตรีมาตั้งแต่วัยเยาว์แล้วเกิดความคุ้นเคยประกอบด้วยมีใจรัก แม้ไม่มีการเรียนใดๆเกิดขึ้นศิลปินก็สามารถเล่นดนตรีได้ด้วยตนเอง และกลายเป็นนักดนตรีอาชีพด้วยการสนับสนุนของครอบครัวในเวลาต่อมา ส่วนการถ่ายทอดแบบเลียนแบบนั้นมักเกิดขึ้นกับศิลปินที่มีใจรักดนตรีเป็นพื้น เมื่อมีโอกาสได้พบเห็นศิลปินที่ตนชื่นชอบแสดงดนตรีก็พยายามลักจำและเลียนแบบศิลปินผู้นั้น จนสามารถปฏิบัติได้แล้วจึงหาประสบการณ์ทางดนตรีต่อไปจนมีความชำนาญกลายเป็นศิลปินที่มีชื่อเสียง การถ่ายทอดในสองลักษณะที่กล่าวมานี้ส่วนมากพบในภาคกลางเพราะดนตรีพื้นบ้านภาคกลางนั้นเป็นดนตรีที่คู่กับวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคม มากกว่าการผูกพันกับความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ การถ่ายทอดจึงเป็นไปแบบเรียบง่าย มีการถ่ายทอดต่อกันไปโดยไม่มีพิธีกรรมมาเป็นเครื่องกำหนด ส่วนการถ่ายทอดแบบบ่มเพาะนั้นเป็นการถ่ายทอดที่เกิดขึ้นอย่างตั้งใจทั้งผู้ถ่ายทอดและผู้รับ ครูจะทำการถ่ายทอดให้แก่ศิษย์แบบมุขปาฐะ และให้ความสนใจในรายละเอียดของความรู้ที่ตนได้รับสืบทอดมาจากครูอีกทอดหนึ่ง การถ่ายทอดในลักษณะหลังนี้พบมากในภาคอีสานใต้โดยเฉพาะแหล่งที่ได้รับอิทธิพลความเชื่ออย่างเขมร ลักษณะของดนตรีอีสานใต้มีความซับซ้อนและมีคติความเชื่อในเรื่องผี เข้ามามีอิทธิพลต่อภาพลักษณ์ของดนตรี ทำให้ผู้ที่สนใจเรียนดนตรีไม่สามารถเข้าถึงดนตรีได้โดยไม่ผ่านพิธีกรรม ดังนั้นศิลปินดนตรีอีสานใต้ดังกล่าวส่วนมากจะได้เรียนกับครูเพราะครูจะเป็นผู้มีบทบาทในการเป็นผู้นำศิษย์เข้าสู่พิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคล และแคล้วคลาดจากการผิดต่อผีซึ่งมีความเชื่อของคนในสังคมสืบต่อกันมา การถ่ายทอดในลักษณะบ่มเพาะนี้จึงเกิดขึ้นกับศิลปินดนตรีอีสานใต้มากกว่าศิลปินดนตรีพื้นบ้านภาคกลาง แต่อย่างไรก็ดีการถ่ายทอดในลักษณะบ่มเพาะนี้ก็ยังมีปรากฏให้เห็นในการถ่ายทอดความรู้ดนตรีพื้นบ้านภาคกลางบางส่วน ทั้งนี้แล้วแต่ว่าลักษณะของดนตรีมีความซับซ้อนมากน้อยอย่างไร

การถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบันนี้มีลักษณะที่เปลี่ยนไปจากเดิม โดยเฉพาะในกลุ่มศิลปินรุ่นใหม่ซึ่งสอนในระบบโรงเรียนที่มีนักเรียนจำนวนมากในชั้นเรียน มักจะใช้โน้ตเป็นเครื่องช่วยจำให้แก่ผู้เรียน มีการใช้สื่อเทคโนโลยีเข้ามาเป็นเครื่องช่วยอำนวยความสะดวก มีการผลิตบทเรียนสำเร็จรูปในรูปแบบวีดิทัศน์ หรือ ซีดีเพื่อแจกจ่ายไปยังผู้ที่สนใจเรียน ซึ่งการสอนทั้งแบบมุขปาฐะและแบบสมัยใหม่นี้มีข้อดีและข้อเสียต่างกัน กล่าวคือข้อดีของการสอนแบบมุขปาฐะนั้น ทำให้เกิดการ

บ่มเพาะที่ทำให้เกิดการสืบต่อของภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่สามารถรักษาเอกลักษณ์ที่เป็นรายละเอียดขององค์ความรู้ได้มากกว่าการเรียนจากสื่อเทคโนโลยีซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อนหรือการตกหล่นของความรู้นั้นได้เพราะขาดผู้แนะนำอย่างใกล้ชิด ในขณะที่การเรียนแบบเดิมนั้นไม่สามารถตอบสนองจำนวนผู้เรียนที่เป็นกลุ่มใหญ่ได้เท่ากับการเรียนแบบสมัยใหม่ทำให้การสืบทอดเป็นไปได้ช้าเพราะมีอุปสรรคในการเข้าหาครูที่มีอยู่เพียงจำนวนน้อยนั้น จึงเป็นข้อคิดว่าจะทำอย่างไรการถ่ายทอดจึงจะสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพพร้อมกับสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนกลุ่มใหญ่ได้ ทั้งนี้คงเป็นเรื่องที่รัฐบาลและผู้ที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ที่มีประสิทธิภาพได้อย่างทั่วถึง

จากการสัมภาษณ์ศิลปินดนตรีพื้นบ้านภาคอีสานใต้และภาคกลางในด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดพบว่า พิธีกรรมที่สำคัญในการถ่ายทอดความรู้ได้แก่พิธีการไหว้ครู ซึ่งการไหว้ครูดนตรีพื้นบ้านของทั้งสองภาคนั้นสามารถสรุปได้เป็น 3 ลักษณะได้แก่

1. การไหว้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์ คือ การไหว้ครูเพื่อแสดงการยอมรับว่าตนนั้นเป็นผู้มีความไม่รู้ และได้นำเครื่องบูชามาคารวะแก่ครู เพื่อการแสดงความอ่อนน้อมแสดงความพร้อมที่จะรับถ่ายทอดความรู้จากครูที่ตนนำเครื่องบูชามอบให้ สำหรับครู เมื่อได้รับเครื่องบูชาไว้ก็เป็นการแสดงการยอมรับที่จะถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ผู้มอบนั้น และครูก็จะบอกกล่าวไปยังครูของคนที่อีกต่อหนึ่งว่าบัดนี้ได้มีผู้มาขอความรู้จากตน ซึ่งความรู้นี้ก็เป็ความรู้ที่ได้มาจากครู ดังนั้นครูที่รับเครื่องบูชาครูไว้จะอธิษฐานถึงครูเพื่อขออนุญาตในการส่งต่อความรู้ที่ได้รับมานั้นไปยังศิษย์ใหม่ของตนอีกทอดหนึ่ง

2. การไหว้ครูก่อนการแสดง คือการแสดงความรำลึกถึงครูเจ้าของวิชาเพื่อขออนุญาตในการนำวิชาความรู้นั้นมานำเสนอต่อผู้ชม และยังเป็น การขอพรเพื่อให้อำนาจของครูเบื้องบนมาดลบันดาลให้การแสดงประสบความสำเร็จ การไหว้ครูก่อนแสดงอาจเป็นการประกอบพิธีไหว้ครูอย่างเป็นทางการคือมีเครื่องบูชาครูหรือศิลปินบางท่านอาจใช้เพลงร้องพื้นบ้านขับร้องโดยเนื้อร้องกล่าวแสดงการคารวะต่อครูแทนการประกอบพิธีไหว้ครู หรืออาจใช้ทั้งสองอย่างก็ได้ทั้งนี้สุดแต่ความต้องการและความเชื่อของศิลปิน

3. การไหว้ครูประจำปี คือการแสดงความกตัญญูต่อครูที่ประสิทธิประสาทความรู้ให้และศิลปินได้ใช้ความรู้นี้ในการประกอบอาชีพ เพื่อหาเลี้ยงครอบครัว เป็นการแสดงการตอบแทนที่ครูได้ให้ความรู้และให้โอกาสในการทำมาหากินมาตลอดปี โดยจะมีการจัดเครื่องไหว้ครูชุดใหญ่เพื่อเป็นเครื่องบรรณาการแก่ครู

จากการสัมภาษณ์ศิลปินดนตรีพื้นบ้านภาคกลางพบว่าพิธีการไหว้ครูก่อนเรียนหรือที่เรียกว่าการมอบตัวเป็นศิษย์นั้น มีศิลปินส่วนน้อยที่มีประสบการณ์การไหว้ครูลักษณะนี้ อาจเนื่องมาจากการเรียนเพลงพื้นบ้านภาคกลางไม่เน้นเรื่องประเพณีพิธีกรรมการไหว้ครูแรกเข้า เพราะการเรียนเพลงพื้นบ้านเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ คือเป็นการเลียนแบบกันและกัน การร้อง

เพลงพื้นบ้านที่ร้องในวิถีชีวิตประจำวันเช่นเพลงกล่อมลูกก็ดี หรือเพลงที่เกี่ยวกับการสันตนาการ หลังการประกอบกิจเช่นเพลงเกี่ยวข้าวก็ดี ผู้ร้องเพลงเหล่านี้มักเรียนรู้โดยการจดจำจากการได้ยินได้ ฟังผู้อื่น เมื่อจดจำได้แล้วก็ร้องไปพร้อมๆกับผู้มีความชำนาญ โดยไม่มีการเรียนอย่างจริงจัง

ศิลปินที่ไม่เคยประกอบพิธีไหว้ครูก่อนเรียนมักจะเป็นศิลปินที่ร้องเพลงพื้นบ้านอย่างง่าย กล่าวคือมีทำนองที่เรียบง่าย หนึ่งหรือสองทำนองซึ่งง่ายต่อการจดจำเช่น ศิลปินเพลงร้อยพรรษา ของจังหวัดกาญจนบุรี ศิลปินเพลงพื้นบ้านท่าโพ จังหวัดอุทัยธานีซึ่งให้ความเห็นตรงกันว่า ไม่เคยมีประสบการณ์เรียนโดยตรงกับครูจึงไม่เคยทำพิธีไหว้ครู ศิลปินร้องและเล่นตะแบมอญ เพลงเจ้าขาว เพลงระบำบ้านไทร เพลงเกี่ยวข้าว เพลงพวงมาลัย ส่วนมากไม่เคยผ่านการไหว้ครูแรกเข้า ส่วนศิลปินที่ยึดถือการไหว้ครูเพื่อการมอบตัวเป็นศิษย์ที่พบจากการสัมภาษณ์มีศิลปินเพลงพื้นบ้านบางประเภทเช่นศิลปินเพลงปรบไถ่ เพลงฉ่อย เพลงอีแซว หรือเพลงพื้นบ้านอื่นๆเช่นเพลงเรือเพลงระบำที่ครูเป็นผู้กำหนดให้ต้องทำพิธีไหว้ครูก่อนเรียน เป็นต้น แต่การที่ศิลปินจะเคยเข้าพิธีการไหว้ครูก่อนเรียนหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าศิลปินมีครูที่ให้การแนะนำให้ปฏิบัติหรือไม่ หากครูผู้สอนไม่มีความเคร่งครัด หรือไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ ศิษย์ก็จะไม่ให้ความสำคัญกับพิธีนี้ ศิลปินที่พบว่ามีความเข้มงวดในการกำหนดทำพิธีไหว้ครูก่อนเรียน ได้แก่ ศิลปินเพลงปรบไถ่ จังหวัดนครปฐม ศิลปินเพลงหัวไม้ เพลงระบำจังหวัดปราจีนบุรี ศิลปิน เพลงระบำพื้นบ้าน จังหวัดฉะเชิงเทรา ศิลปินเพลงฉ่อย เพลงอีแซวจังหวัดอ่างทอง เป็นต้น

พิธีกรรมไหว้ครูอีกอย่างหนึ่งที่พบได้แก่พิธีกรรมไหว้ครูก่อนแสดง ซึ่งพิธีไหว้ครูก่อนแสดงนี้ศิลปินส่วนมากยึดถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติ สังเกตได้ว่าขั้นตอนของพิธีกรรมมีการบูชาอย่างพุทธคือมีการบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นการเริ่มต้น ก่อนที่จะบอกเล่าครูอาจารย์เสร็จแล้วจึงทำการแสดง มีศิลปินบางท่านใช้ชีวิตร่วมไหว้ครูกับคณะกลองยาวที่ร่วมแสดงด้วยซึ่งถือเป็นการไหว้ครูก่อนการแสดงของตนโดยไม่ต้องจัดพิธีขึ้นต่างหาก พิธีไหว้ครูก่อนแสดงนั้นมีการปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย แม้ศิลปินผู้นั้นจะไม่เคยผ่านพิธีการไหว้ครูแรกเรียนก็ตาม ศิลปินมีความเชื่อว่าการไหว้ครูจะทำให้เกิดความเป็นมงคล การแสดงจะประสบความสำเร็จเป็นที่ถูกใจเจ้าภาพและผู้ชม และเชื่อว่าหากไม่ไหว้ครูก่อนแสดงจะเกิดการคิดขัดในการแสดง และอาจเกิดความผิดพลาดหรือเจ็บป่วยได้ ตามความเชื่อจะทำให้ครูไม่พอใจและอาจถูกลงโทษทำให้เกิดสิ่งที่ไม่ดีขึ้นได้ ในพิธีกรรมไหว้ครูก่อนการแสดงนั้นพบว่าศิลปินบางท่านมีการไหว้เจ้าที่ เพื่อเป็นการขออนุญาตเข้าแสดงในพื้นที่นั้นด้วยเชื่อว่าการบอกกล่าวเจ้าที่จะทำให้ไม่เกิดอุปสรรคใดๆในการแสดง บางท่านทำนํ้ามนต์ธรรณิสาร เพื่อไล่เสนียดจัญไร

นอกจากการไหว้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์และการไหว้ครูก่อนแสดงแล้วพบว่าศิลปินหลายท่านมีการประกอบพิธีไหว้ครูประจำปีซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณครู โดยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ครู หรือเชิญครูที่เชื่อว่าเป็นเทวดา หรือครูผู้ล่วงลับไปแล้วมาร่วมรับประทานอาหารเครื่องคาวหวานต่างๆ ศิลปินส่วนมากมักจะเลือกกำหนดวันในการไหว้ครูในวัน

อังคารหรือพฤหัสบดี โดยการกำหนดในวันพฤหัสบดีนั้นเชื่อว่าเป็นวันครู หรือกำหนดในวันอังคาร เพราะเชื่อว่าเป็นวันที่มีกำลังแรงตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา แต่ก็มีกำหนดวันอื่นๆเช่นวันปีใหม่ไทยคือวันที่ 13 เมษายน เป็นต้น ส่วนเดือนที่นิยมจัดพิธีไหว้ครูได้แก่เดือน 6 และเดือน 9 แต่ก็มีศิลปินบางท่านกำหนดในเดือน 4 หรือเดือนอื่นๆ ที่เป็นข้างขึ้น เป็นต้น อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์พบว่าศิลปินบางท่านที่ไม่มีการจัดพิธีไหว้ครูทั้งก่อนเรียนและก่อนแสดงก็จะมีภาระถึงครู-อาจารย์ก่อนแสดงเพื่อความเป็นสิริมงคลทุกครั้ง

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมพบว่าศิลปินมีขั้นตอนที่ใกล้เคียงกันคือการเริ่มต้นด้วยการบูชาพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ และจบลงด้วยการให้พรแก่ศิษย์ อาจมีการประพรมน้ำมนตร์เพื่อความเป็นสิริมงคล ส่วนการไหว้ครูก่อนแสดงพบว่าศิลปินบางท่านมีการประกอบพิธีโดยใช้คาถาที่เป็นภาษาบาลี และมีการใช้คาถาทำน้ำมนตร์ธรรมสาร เพื่อเป็นการขับไล่เสนียดจัญไรในสถานที่แสดงนั้น พิธีไหว้ครูประจำปีนั้นจะมีผู้อ่านโองการคือผู้ที่เป็นประธานในพิธี เป็นผู้กล่าวนำ จะเริ่มด้วยการบูชาพระรัตนตรัยเช่นกัน แล้วต่อด้วยการอัญเชิญเทพยดา และเทพสังคีตอาจารย์ เพื่อมารับเครื่องสังเวทย์ได้แก่อาหารคาว หวาน เหล้า สุรา ต่างๆ เมื่อเสร็จพิธีจึงมีการประพรมน้ำมนตร์ เป็นการให้พรแก่ผู้มาร่วมงาน

เครื่องบูชาครูที่พบในพิธีไหว้ครูนั้นมีหลากหลายเช่นดอกไม้ รูป 9 ดอก เหล้า 1 ขวด เงิน ก่านล 6 สลึง (มีการกำหนดต่างกันเช่น 6,12, 24, 66 บาท เป็นต้น) บุหรี่ เหล้า หากเป็นการไหว้ครูก่อนแสดงบางแห่งจะมีหัวหมู ไก่ต้ม ของคาว ของหวาน เช่นขนมต้มขาวต้มแดงและ ผลไม้ต่างๆ เพิ่มเติม สิ่งที่พบว่ามีลักษณะคล้ายกันในเรื่องเครื่องบูชาครูคือการเรียกเครื่องบูชาครูว่าขันห้า มีความสอดคล้องกับการเรียกเครื่องบูชาครูของศิลปินภาคอีสานเหนือซึ่งเรียกว่าขันห้าเช่นกัน นอกจากนี้ยังพบการเรียกเครื่องบูชาครูในพิธีไหว้ครูก่อนเรียนว่า “ฮ้อ” ซึ่งก็พ้องกับ “คายฮ้อ” ของศิลปินภาคอีสานเหนือด้วย การประกอบพิธีไหว้ครูของศิลปินมีการใช้ภาษาบาลี ควบคู่ไปกับคำกล่าวภาษาพูดธรรมดา แต่สังเกตได้ว่าคำกล่าวในพิธีไหว้ครูมักจะเริ่มต้นด้วยการบูชาพระรัตนตรัยเสมอ แล้วจึงกล่าวคำบูชาคุณบิดา มารดา ครูอาจารย์ ตามลำดับ สันนิษฐานว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะศิลปินที่ประกอบพิธีไหว้ครูล้วนแล้วแต่เป็นชาวพุทธ ดังนั้นคติความเชื่อของพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อพิธีการไหว้ครูดังกล่าว และด้วยความเชื่อว่าพระรัตนตรัยเป็นสิ่งสูงสุด จึงจัดลำดับในการบูชาไว้ในลำดับต้นเสมอ และยังพบว่ามีศิลปินบางท่านใช้การระลึกถึงพระคุณครูโดยการอธิษฐาน มิได้ประกอบพิธีไหว้ครูแต่อย่างไร นอกจากนั้นศิลปินที่ไม่มีความเชื่อในเรื่องพิธีการไหว้ครู มีความเห็นว่าผู้ที่จะเป็นศิลปินที่ดีได้นั้นต้องมีความขยัน อดทน และหมั่นฝึกซ้อมอยู่เสมอ หากศิลปินขาดคุณสมบัติดังกล่าวจะไหว้ครูอย่างไรก็ไม่สามารเป็นศิลปินที่ดีได้

ศิลปินหลายท่านเล่าถึงปรากฏการณ์ในเรื่องความเชื่อที่ว่าหากไม่ไหว้ครูก่อนแสดงแล้วจะเกิดสิ่งที่ไม่ดีขึ้น โดยเป็นสิ่งที่ตนได้พบเห็นหรือเกิดขึ้นกับตนเองว่าได้เกิดขึ้นจริง เช่นการลืมไหว้

ครูแล้วเกิดไม่สบาย การแสดงติดขัด หรือบางท่านพบเห็นวิญญาณของครูมา เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเหตุให้ศิลปินต่างเชื่อถือและยึดมั่นในการไหว้ครูก่อนแสดงสืบต่อกันมา

ส่วนในด้านข้อห้ามที่เป็นความเชื่อสืบต่อกันมาพบว่ามีแตกต่างกันไปเช่นการห้ามลอดราวตากผ้า การห้ามลอดไม้ค้ำกล้วย หากลอดจะทำให้ความรู้เสื่อม และ ห้ามใช้ละมุด หรือมังคุด เป็นเครื่องบูชาครูเพราะจะทำให้เกิดการมุดหรือคุดคือการไม่เจริญ ตามความหมายของคำ และตามที่ผู้ใหญ่บอกเล่าต่อกันมา ส่วนข้อห้ามในการรับประทานได้แก่การห้ามรับประทาน ปลายี่หร่า หรือมะเฟืองเพราะเชื่อว่าจะทำให้เสียงแหบ ทำให้หลอดเสียงไม่แข็งแรง และในการแสดงนั้นห้ามหันหน้าเวทีไปทางทิศตะวันตก จะทำให้เป็นกาลกนิเพราะเชื่อว่าคำว่า “ตก” จะทำให้ทุกอย่างตกต่ำไม่ดี เป็นต้น ซึ่งข้อห้ามเหล่านี้เป็นความรู้ที่ศิลปินได้รับสืบทอดมาจากคำบอกเล่าของครูหรือผู้อาวุโสแล้วจึงยึดถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

จากการสัมภาษณ์ศิลปินในด้านพิธีไหว้ครูของศิลปินภาคอีสานได้พบว่ามีพิธีกรรมที่มีความเคร่งครัดมากกว่าการไหว้ครูดนตรีของภาคกลาง โดยเฉพาะดนตรีที่อยู่ในเขตจังหวัดสระแก้ว สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษเนื่องจากดนตรีของอีสานได้เป็นดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ มากกว่าความบันเทิง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อของชาวอีสานได้ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับเอาวัฒนธรรมอย่างเขมรเข้ามาเกี่ยวข้องข้องในการดำรงชีวิต ซึ่งวัฒนธรรมตามความเชื่อของเขมรมีเรื่องการทรงเจ้าและดนตรีประเภทเจริญ กัณฑ์กริม ก็มีบทบาทต่อพิธีกรรมเหล่านั้นเป็นอย่างมาก เช่นมีการเจริญเพื่อรักษาโรคซึ่งเชื่อว่าจะเกิดมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ การเข้าทรงแม่มด เช่นพิธีมะมั่วด ก็มีวงดนตรีประจำพิธีเรียกว่าวงมะมั่วด เป็นต้น ดังนั้นความเชื่อที่ว่าดนตรีเป็นสื่อในการติดต่อกับวิญญาณ จึงทำให้ดนตรีมีความศักดิ์สิทธิ์ไปในตัว รวมทั้งทำให้การไหว้ครูทั้งสามลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นมีความสำคัญ และศิลปินถือปฏิบัติ และมีความเชื่อที่ว่าผู้ที่ฝ่าฝืนมักจะเกิดสิ่งอัปมงคลขึ้น

ข้อสังเกตในพิธีไหว้ครูก่อนแสดงนั้นพบว่าศิลปินในวงมโหรีเขมรให้ความสำคัญกับการบำรุงครูโดยการใช้สุรา รดรินลงไปบนเครื่องดนตรี ทุกครั้งที่การแสดงแต่ละเพลงสิ้นสุดลง เพื่อเป็นการตอบแทนที่ครูทำให้การแสดงประสบความสำเร็จ การที่ศิลปินใช้สุราเป็นเครื่องบูชาครูนั้นสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของศิลปินดนตรีอีสานได้ที่มีความผูกพันกับสุราในวิถีชีวิตประจำวัน การตอบแทนครูด้วยสุราอาจเป็นความเชื่อของศิลปินที่ว่าครูเทวดานั้นต้องการดื่มสุราเช่นเดียวกับมนุษย์ การดื่มสุราทำให้มีจิตใจที่กระฉ่อน ดังนั้น เมื่อครูได้รับสุรา ก็จะทำการแสดงนั้นมีความสุขสนุกสนานเป็นที่พอใจของผู้ชม

อย่างไรก็ดีศิลปินหมอลำบางท่านได้ยกเลิกการใช้สุราเป็นเครื่องกำนลในพิธีไหว้ครู ด้วยเห็นว่าจะเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่เยาวชน จึงมีการเปลี่ยนแปลงสุราเป็นน้ำอัดลมแทน เพื่อลบสัญลักษณ์ที่ตนคิดว่าไม่เหมาะสมออกจากพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น แสดงให้เห็นว่าแม้การถ่ายทอดวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงกระบวนการคิดเพื่อสิ่งที่ศิลปินเห็นว่าเป็นประโยชน์นำมาปรับใช้ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปฏิบัติในวัฒนธรรม และหากความเห็นนั้น

ได้รับการยอมรับ สิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะได้รับการยอมรับจากสังคมไปโดยปริยาย ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ในเรื่องเครื่องบูชาครูนี้คือจำนวนเงินที่เปลี่ยนไปจากของเดิมที่กำหนดไว้ เช่น 6 สติง เป็น 6 บาท หรือ 36 บาทนั้นเป็นการปรับเปลี่ยนตามสภาวะที่เปลี่ยนไปของเศรษฐกิจซึ่งเป็นที่ยอมรับในหมู่ศิลปินทั้งหลาย ทั้งนี้อาจเนื่องด้วย การถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีอีสานได้ และภาคกลางในส่วนที่เป็นการเรียนแบบบ่มเพาะ คือการเรียนแบบตัวต่อตัวซึ่งครูมีความคาดหวังในความสำเร็จของศิษย์ด้วยหวังให้เป็นตัวแทนสืบทอดวิชาความรู้ต่อไป ดังนั้นจึงไม่มีการคิดค่าตอบแทนในการสอนแต่อย่างใด ดังนั้น การตั้งค่าของเงินกำนลที่มีจำนวนสูงขึ้นเล็กน้อยจึงไม่มีผลต่อการที่จะมีผู้ใดมาติดต่อด้าน หรือมีความเคลือบแคลงใจ เพราะการเรียนนั้นไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอยู่แล้ว

เครื่องบูชาครูที่พบในการไหว้ครูทั้งสามลักษณะสามารถประมวลได้มี (ขัน) กล้วยดอกไม้ รูปเทียน เหล้า หมาก พลู บุหรี่ ข้าวและกับข้าว ผลไม้ ผ้าขาว ไก่ต้ม ขนม ข้าวต้ม กล้วย น้ำส้ม ข้าวสาร ไข่ เงินกำนล ได้แก่ เงิน จำนวนที่แตกต่างกันไป ที่พบว่ามีส่วนแตกต่างจากเครื่องบูชาของศิลปินภาคกลางได้แก่ การนำใบตองมาทำกรวยและใส่ยอดใบไม้ข้างในเป็นบายศรี หรือการทำจวมตามแบบประเพณีเขมร แต่ขั้นตอนที่มีลักษณะคล้ายกันคือการใช้ศาลาเพื่อบูชาพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นการขึ้นต้น ศาลาที่ใช้ปรากฏทั้งภาษาบาลี และภาษาบาลีผสมไทย เมื่อมีการอัญเชิญครูแล้วบางแห่งก็จะมีพิธีการพรมน้ำมนต์ แก่ผู้ร่วมพิธีแล้วมีการสังสรรค์กันระหว่างศิษย์ มีการบรรเลงร่วมกันเพื่อเป็นการถวายครู การที่ศิลปินมีความเชื่อว่าถ้าไม่ได้ไหว้ครูจะเล่นเพลงแบบหลงลืม และถ้าทำให้ครูไม่พอใจจะไม่สบาย และจะต้องแก้โดยการขอขมาครูนั้นเป็น กุศโลบายอย่างดีในการสืบสานวัฒนธรรมการไหว้ครูให้คงอยู่ทำให้ศิลปินมีความระมัดระวังในการปฏิบัติให้ถูกต้องตามแบบแผนประเพณีที่ได้รับสืบทอดมา การปลูกฝังให้ศิลปินมีความกตัญญูต่อครูนั้นเป็นการปลูกสำนึกความเป็นคนไทยที่มีความกตัญญูเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมให้เกิดแก่ศิลปินดนตรีพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี

ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสามารถแสดงได้เป็นแผนภูมิดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความรู้และความ
เชื่อของศิลปิน
ดนตรีพื้นบ้าน

การถ่ายทอดและ
พิธีกรรม

รูปแบบวัฒนธรรม
ของสังคม

จากแผนภูมิแสดงให้เห็นได้ว่า รูปแบบวัฒนธรรมของสังคมมีบทบาทต่อวิธีการถ่ายทอดความรู้และยังเป็นตัวกำหนดความเชื่อของศิลปิน กล่าวคือเมื่อศิลปินอยู่ในสังคมใด สังคมนั้นก็จะหล่อหลอมให้ศิลปินมีความเชื่อในเรื่องที่เป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น และเมื่อศิลปินเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดระเบียบปฏิบัติในการถ่ายทอดความรู้และพิธีกรรม ศิลปินก็จะนำความเชื่อนั้นมาเป็นกรอบความคิดในการสร้างชิ้นตอน และกำหนดข้อปฏิบัติ รวมถึงกำหนดอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมให้สอดคล้องกับความเชื่อของตน ดังนั้นพิธีกรรมจึงเป็นภาพสะท้อนแนวคิดที่เป็นรูปแบบวัฒนธรรมของคนในสังคม

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้เป็นตัวช่วยกำกับให้การถ่ายทอดความรู้มีความสมบูรณ์ ทำให้ภูมิปัญญาที่อยู่ในวัฒนธรรมนั้นได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดต่อไปได้อย่างไม่บิดเบือน ดังจะสังเกตได้ว่าพิธีกรรมการไหว้ครูของภาคอีสานได้และภาคกลางนั้นมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันไปจากเดิมมากนัก ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงได้แก่การกำหนดค่าของเงินก่านลซึ่งก็เป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงของค่าครองชีพ โดยมีการเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และในส่วนที่ลดลงเพื่อเป็นการช่วยเหลือให้เด็กที่มีฐานะยากจนมีโอกาสได้เรียน สะท้อนให้เห็นถึงความเมตตาที่ครูมีต่อศิษย์ซึ่งต้องใช้การตัดสินใจในการปฏิบัตินอกกฎ และไม่ปฏิบัติตามที่ตนได้ปฏิบัติมา แต่ศิลปินที่ยังคงจำนวนเงินก่านลไว้เท่าเดิมนั้นแสดงให้เห็นถึงการยึดถือมั่นในขนบปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมา จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้ว ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการอนุรักษ์หรือเปลี่ยนแปลงประเพณีหรือพิธีกรรมนั้นก็คือนักศิลปินนั่นเอง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุป และเสนอแนะ

จากการศึกษาทางเอกสารและจากข้อมูลที่สัมภาษณ์ศิลปินซึ่งให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีพื้นเมืองนั้นทั้งภาคอีสานใต้และภาคกลาง ยังคงมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะมุขปาฐะเป็นส่วนมาก บางส่วนของผู้ที่ก้าวเข้ามาสู่วิถีชีวิตศิลปินนั้นสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นนักดนตรีซึ่งมักจะได้รับการสนับสนุนและได้รับโอกาสจากครอบครัวให้ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ในการที่สมาชิกออกแสดงในงานต่างๆ ศิลปินกลุ่มนี้จะดำเนินรอยศิลปินตามอย่างศิลปินในครอบครัวได้อย่างรวดเร็ว ขณะที่ศิลปินอีกกลุ่มหนึ่งที่เติบโตในวงการศิลปินมาด้วยความรักในวิชาชีพนี้ มีการขวนขวายเพื่อที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองบ้าง ขอคำแนะนำจากศิลปินที่ตนรู้จักบ้างจนกลายเป็นศิลปินที่มีชื่อเสียงในที่สุด ซึ่งข้อสังเกตในวิธีการถ่ายทอดความรู้ของศิลปินทั้งสองกลุ่มพบว่าศิลปินที่ได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรตามสถาบันการศึกษาในระบบจะมีการใช้ชีวิตสอนแบบใหม่ โดยใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น โน้ตเพลง คอมพิวเตอร์ หรือเครื่องบันทึกเสียง เพื่อช่วยให้ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนจำนวนมากขึ้น แต่ศิลปินที่ไม่มีบทบาทในการสอนก็จะยังยึดรูปแบบการถ่ายทอดความรู้แบบเดิม ซึ่งการสอนแบบมุขปาฐะมีส่วนในการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู และมีส่วนอย่างยิ่งในการสืบทอดทักษะอันสำคัญอย่างละเอียด แม้ว่าการถ่ายทอดในลักษณะนั้นจะต้องใช้เวลานานเพราะศิษย์กับครูต้องใช้เวลาพบปะกันและถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัว นอกจากภูมิความรู้ด้านดนตรีแล้ว การพบปะแบบตัวต่อตัวยังเอื้ออำนวยให้ครูได้มีโอกาสถ่ายทอดทัศนคติในการดำรงชีวิตที่ดี การปฏิบัติตนในระบบที่มีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน เป็นเรื่องเสริมที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของศิษย์ ในขณะที่การสอนแบบสมัยใหม่ไม่สามารถสอนได้เพราะครูและศิษย์ขาดความใกล้ชิดกัน ดังนั้นความครบถ้วนและครอบคลุมในด้านองค์ความรู้ รวมทั้งการปลูกฝังทัศนคติที่ดีย่อมเกิดขึ้นได้ยาก

พิธีกรรมว่าด้วยเรื่องการถ่ายทอดดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้มีการอนุรักษ์และสืบทอดอย่างเข้มแข็งด้วยอิทธิพลความเชื่อตามคติเขมรในเรื่องผี หรือคุณไสยต่างๆ และปัจจัยสำคัญก็คือ ดนตรีอีสานใต้มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องดังกล่าวศิลปินดนตรีอีสานใต้จึงปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาอย่างเคร่งครัดเพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ดีที่อาจเกิดขึ้นจากการไม่ปฏิบัติตาม อันมีตัวอย่างของผู้ที่ฝ่าฝืนซึ่งมีอันเป็นไปเป็นเรื่องที่เล่าสืบทอดกันมา การไหว้ครูดนตรีในกลุ่มอิทธิพลเขมรนี้ต่างจากพิธีกรรมการไหว้ครูของภาคกลางซึ่งพิธีไหว้ครูดนตรีพื้นบ้านของภาคกลางมีความเคร่งครัดน้อยกว่า อาจเนื่องมาจากว่า เพลงพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนเป็นส่วนใหญ่ เพลงพื้นบ้านที่เกี่ยวกับพิธีกรรมมีเป็นส่วนน้อย เครื่องบูชาครูในพิธีกรรมก็จึงมีจำนวนน้อยกว่าและวิธีการประกอบพิธีจะเป็นแบบเรียบง่าย ข้อที่น่าสังเกตคือพิธีกรรมไหว้ครูของทั้งสองภาคนี้มีข้อที่

เหมือนกันในเรื่องการบูชาพระรัตนตรัยก่อนการไหว้ครูทั้งปวง ซึ่งน่าจะเป็นเพราะว่าทั้งชาวไทย-เขมรและชาวไทยต่างก็นับถือศาสนาพุทธ ความเชื่อในพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการประกอบพิธีกรรมของศิลปินดนตรีพื้นบ้านทั้งสองภาค

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยในแนวกว้างยังไม่ครอบคลุมถึงดนตรีพื้นบ้านทุกประเภทในท้องถิ่นต่างๆ ของแต่ละจังหวัด ดังนั้นผู้ที่สนใจจึงควรให้การสนับสนุน หรือเร่งดำเนินการให้เกิดการวิจัยโดยกว้างขวาง เพื่อให้ครอบคลุมองค์ความรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านในระดับย่อยลงไป เช่น ดนตรีของชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จะทำให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ข้อสังเกต

อุปสรรคที่พบในการดำเนินการวิจัยชิ้นนี้คือ การถอดข้อความจากคำให้สัมภาษณ์มาเป็นภาษาเขียน ซึ่งศิลปินหลายท่านโดยเฉพาะในกลุ่มดนตรีวัฒนธรรมเขมรใช้ภาษาท้องถิ่นซึ่งผู้วิจัยต้องนำมาเปรียบเทียบกับสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสานและเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ซึ่งพบว่าการสะกดไม่ตรงกัน ดังนั้นผู้อ่านอาจพบว่าคำที่สะกดซึ่งเป็นศัพท์เฉพาะ เช่น ชื่อเพลงต่างๆ อาจไม่ตรงกับงานวิจัยชิ้นอื่น ทั้งนี้งานวิจัยชิ้นนี้จะยึดตามสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสานเป็นหลัก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ. การแสดงและการละเล่นพื้นเมืองของไทยในภาคกลาง.

กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๒๕.

ก๊อด พึ่งบ้านเกาะ. ศิลปินจังหวัดสมุทรสาคร. สัมภาษณ์, ๕ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

กรี เพชรชัย. ศิลปินจังหวัดลพบุรี. สัมภาษณ์, ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

กำปิ่น ข่อยนอก. ศิลปินอาวุโสจังหวัดนครราชสีมา. สัมภาษณ์, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

เกรียงศักดิ์ ประทุมรัมย์. ศิลปินจังหวัดบุรีรัมย์. สัมภาษณ์, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

คำรณ ศรีเจริญ. ศิลปินจังหวัดปราจีนบุรี. สัมภาษณ์, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ๒๕๔๒. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยนาท. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา(กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒)

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ๒๕๔๒. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา(กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒)

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ๒๕๔๒. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครราชสีมา. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา(กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒)

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ๒๕๔๒. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดบุรีรัมย์. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา(กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒)

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ๒๕๔๒. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา(กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒)

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ๒๕๔๒. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ. กรุงเทพมหานคร: องค์การ

- เจียบ สุริแสง. ศิลปินจังหวัดฉะเชิงเทรา. สัมภาษณ์, ๒๑ มิถุนายน ๒๕๔๕.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. คดีชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.พ.
จิรภัทร์ เหลี่ยมคุณ. เอกสารประกอบสารคดีชุดการละเล่นพื้นเมือง : การละเล่นมะฆาด. ม.ป.ท.,
ม.ป.พ.
- จรัส ปิยะสิงห์. ศิลปินจังหวัดนครราชสีมา. สัมภาษณ์, ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- ฉลาด ส่งเสริม. ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์, ๘ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- เฉลิม คงแถม. ศิลปินจังหวัดชัยนาท. สัมภาษณ์, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- เช็น สุพรรณ. ศิลปินจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- คณะเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี. ประวัติและผลงาน
ของนายหวังดี นิมา. จัดทำขึ้นโดยกลุ่มจัดทำสารคดีชีวประวัติ ร่ำรวย ภายร้อง
ตามทำนอง หวังดี. เอกสารอัดสำเนา.
- คำเรียบ สุทัศน์รัมย์. ศิลปินอาวุโสจังหวัดสุรินทร์. สัมภาษณ์, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- ชำนาญ สุขสุวรรณ. ศิลปินจังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- เคื้อะ พรหมวัน. ศิลปินจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- ถาวร สิบงกช และคณะ. เพลงโคราช: การศึกษาในเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร: ที.
พี.พรินท์ จำกัด, ๒๕๓๖ (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๘๐ ปี วิทยาลัยครุนครราชสีมา)
- ทรงชัย วรรณกุล. นักวิชาการจังหวัดสระบุรี. สัมภาษณ์, ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- ทองมาก จันทะลือ. ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์, ๘ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- ทองห่อ โพธิ์จันทร์. ศิลปินจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- ทับทิม เทียนศรี. ศิลปินจังหวัดลพบุรี. สัมภาษณ์, ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- ธงชัย สามสี. ศิลปินจังหวัดสุรินทร์. สัมภาษณ์, ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- ธนาคารกรุงเทพ จำกัด. การละเล่นพื้นบ้านศูนย์สังคีตศิลป์ (พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๔).
กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๕. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๗ ปี
ศูนย์สังคีตศิลป์ พ.ศ.๒๕๒๕)
- บุญช่วย ทศนียานนท์. ศิลปินจังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- บุญถึง ปานะโปย. ศิลปินจังหวัดบุรีรัมย์. สัมภาษณ์, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- โบราณ จันทร์กลิ่น. ศิลปินอาวุโส จังหวัดสุรินทร์. สัมภาษณ์, ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- ประเทือง คล้ายสุวรรณ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๑.
- แปลก สนธิรักษ์. เทศกาลสงกรานต์. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: องค์การคำครุสภา,
๒๕๓๑.
- เพชร สุริแสง. ศิลปินจังหวัดฉะเชิงเทรา. สัมภาษณ์, ๒๑ มิถุนายน ๒๕๔๕.
- ฝั่ง จันตรา. ครูภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

พรทิพย์ ชังชาดา. เอกสารประกอบการสอน วิชา ท ๐๓๕ วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔, ม.ป.ท., ๒๕๔๕.

พลอย ราชประโคน. ศิลปินอาวุโสจังหวัดสุรินทร์. สัมภาษณ์, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

พูน สามสี. ศิลปินอาวุโส จังหวัดสุรินทร์. สัมภาษณ์, ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

เพ็ญศรี คู้กและคณะ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ภูมิจิต เรืองเดช. ก้นตรีม (เพลงพื้นบ้านอีสานใต้). ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอีสานได้-บุรีรัมย์, ๒๕๒๕.

มงคล สมประสงค์. ศิลปินจังหวัดสมุทรปราการ. สัมภาษณ์, ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

มนตรี ตราโมท. การละเล่นของไทย. ม.ป.ท., ม.ป.พ.

มะลิ มูลศรี. ศิลปินจังหวัดนครนายก. สัมภาษณ์, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

มะลิ วงศ์จ่าง. ศิลปินจังหวัดนครพนม. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

มังกร บุญเสริม. ศิลปินจังหวัดอ่างทอง. สัมภาษณ์, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

เย็น สุพรรณ. ศิลปินจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

ราชภัฏนครราชสีมา, สถาบัน. ของดีโคราช เล่มที่ ๔ สาขาการกีฬาและนันทนาการ. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล, ๒๕๓๘.

ราชภัฏอุบลราชธานี, สถาบัน. ชีวิตและผลงานนายทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติสาขา ศิลปะการแสดง จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, ม.ป.พ.

ถัด สุพรรณ. ศิลปินจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

วงเดือน ชะกุล. ศิลปินจังหวัดสระบุรี. สัมภาษณ์, ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

วิทยาลัยครูนครราชสีมา. หนังสืออ่านประกอบการเรียนวัฒนธรรมพื้นบ้าน: ของดีโคราชเล่มที่ ๒ เที้ยวโคราช. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๓.

วิทยาลัยครูสุรินทร์. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องเพลงพื้นบ้านและการละเล่น พื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์ ระหว่างวันที่ ๑๘-๒๑ มกราคม ๒๕๒๖. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๗.

วิเชียร นาวาดิษฐ์. ศิลปินจังหวัดสมุทรปราการ. สัมภาษณ์, ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

วันดี ใจอ่อน. ศิลปินจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

ศิริ ผาสุก และคณะ. สุรินทร์ : มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: เอส แอนด์ จี กราฟฟิค, ๒๕๓๖.

สมจิตร ทิพย์ศิริ. ศิลปินจังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

สมจิตร เทียนศรี. ศิลปินจังหวัดลพบุรี. สัมภาษณ์, ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.

- สัมจิน กระแสกุศล. ศิลปินจังหวัดนครราชสีมา. สัมภาษณ์, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- สรัน พงษ์วัน. ศิลปินจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- สว่าง ทองโต. ศิลปินจังหวัดสิงห์บุรี. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- สนิท ไพรบึง. ศิลปินจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- สุกัญญา สุฉฉายา. เพลงปฏิพากย์: บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.
- สุกัญญา สุฉฉายา. เพลงพื้นบ้านศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- สุคิด ฉาวร. ศิลปินจังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- สุพรรณิ เหลือบุญชู. การศึกษาคีตลักษณ์และการวิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้. สาขาวิชา
ดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕.
- สุรศักดิ์ สิงห์บุญลย์. ศิลปินจังหวัดนครนายก. สัมภาษณ์, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- สุรีย์ สะเกาทอง. ศิลปินจังหวัดนครนายก. สัมภาษณ์, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- ตำราญ สุขคำ. ศิลปินจังหวัดอ่างทอง. สัมภาษณ์, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- หวังดี นิมา. ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์, ๒๘ มิถุนายน ๒๕๔๕.
- เหลื่อง นักเจริญ. ศิลปินจังหวัดฉะเชิงเทรา. สัมภาษณ์, ๒๑ มิถุนายน ๒๕๔๕.
- ใหญ่ วิเศษพลกรัง. ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๕.
- อารมณ บุญเสริม. ศิลปินจังหวัดอ่างทอง. สัมภาษณ์, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๕.
- เอนก นาวิกมูล. ชีวิตไทย. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์คำ, ๒๕๔๖.
- อัญญา สมทรงและคณะ. เรื่องเล่าไทยชวน. องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์
จังหวัดสระบุรีจัดพิมพ์, ๒๕๔๘.

รายชื่อและที่อยู่ผู้ให้สัมภาษณ์

1. กวี เพชรชัย

เลขที่ 19 ม.1 ต.บางขันหมาก อ.เมือง จ.ลพบุรี 15000

2. กว่าง เกตุพงษ์

เลขที่ 13 ม.2 บ้านปางกลาง ต.ตาพระยา อ.ตาพระยา จ.สระแก้ว 27180

3. ก๊อต พิงบ้านเกาะ

เลขที่ 2/8 ม.3 ต.เจ็ดริ้ว อ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร 74120

4. กำปิ่น ช่อยนอก

เลขที่ 334 ถนนจิระ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครราชสีมา 30000

5. กุหลาบ เครืออยู่

เลขที่ 16 ม.8 ต.สระกะเทียม อ.เมือง จ.นครปฐม 73000

6. เกรียงศักดิ์ ประจักษ์

เลขที่ 86 ม.6 บ้านโคกโพธิ์ ต.สะเดา อ.พลับพลาชัย จ.บุรีรัมย์ 31250

7. เกลิยว เสร็จกิจ (ขวัญจิต ศรีประจันต์)

เลขที่ 9 ม.1 ต.สนามชัย อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี 72000

8. คำรณ ศรีจำรูญ

เลขที่ 37 ม.7 ต.บางแตน อ.บ้านสร้าง จ.ปราจีนบุรี 25150

9. เจียบ สุริแสง

เลขที่ 79 ม.2 ต.หัวลำโพง อ.แปลงยาว จ.ฉะเชิงเทรา 24190

10. จำปี เห็นประเสริฐ

เลขที่ 95/1 ม.2 ต.พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี 71140

11. จำรัส ปิยะศิลป์

เลขที่ 139 ท้าวสุระชอย 3 อ.เมือง จ.นครราชสีมา 30000

12. เจริญใจ สุนทรวาทีน

เลขที่ 61 ซอยแสนสบาย 3 ถนนพระราม 4 แขวงคลองตัน เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร 10110

13. ฉลาด สั่งเสริม

เลขที่ 454-456 บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมืองอุบล จ.อุบลราชธานี 34000

14. ฉวีวรรณ ควรแสง

เลขที่ 304 โรงเรียนอานวยวิทย์ ถนนศรีเขื่อนขันธุ์ ต.ตลาด อ.พระปะแดง จ.สมุทรปราการ 10130

15. ฉายา เข้มดวง

- เลขที่ 63/7 ม.7 ต.คลองเขิน อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม 75000
16. เฉลิม คงแถม
เลขที่ 93 ม.3 ต.ห้วยกลด อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท 17140
17. ชำนาญ สุขสุวรรณ
เลขที่ 31 ม.4 ต.ท่าโพธิ์ อ.หนองขาหย่าง จ.อุทัยธานี 61130
18. ชำเลียง มณีวงษ์
เลขที่ 413 ม.3 ต.คอนเจดีย์ อ.คอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี 72170
19. ช่อม เย็นอุดม
เลขที่ 1 ม.2 บ้านปางกลาง ต.ตาพระยา อ.ตาพระยา จ.สระแก้ว 27180
20. เข้ม สุพรรณ
เลขที่ 9 ม.13 ต.ตำโรงปล้น อ.ไพริบึง จ.ศรีสะเกษ 33180
21. เต๋อะ พงษ์วัน
เลขที่ 56 ม.13 ต.ตำโรงปล้น อ.ไพริบึง จ.ศรีสะเกษ 33180
22. ทรงวุฒิ ทรณวิเศษ
ที่อยู่ชมรมผู้สูงอายุวัดศาลาลอย วัดศาลาลอย ต.โพธิ์กลาง อ.เมือง จ.นครราชสีมา 30000
23. ทองปอน ภูมิรินทร์
เลขที่ 163 ม.5 ต.พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี 71140
24. ทองมาก จันทะลือ
เลขที่ 156 ม. 5 บ้านแมก ต.เมืองศรีไค อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี 34190
25. ทองเลื่อน คุณพันธ์
เลขที่ 77 ม.2 ต.พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี 71140
26. ทองห่อ โพธิ์จันทร์
เลขที่ 126 ม.6 ต.นครหลวง อ.นครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา 13260
27. ธงชัย สามสี
เลขที่ 5 ม.8 บ้านดงมัน ต.คอโค อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000
28. บุญช่วย ทศนียานนท์
เลขที่ 13 ม.3 ต.ท่าโพธิ์ อ.หนองขาหย่าง จ.อุทัยธานี 61130
29. บุญถึง ปานะโปรย
เลขที่ 130 ม.8 ต.ประโคนชัย อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ 31140
30. บุญนาค เห็นประเสริฐ
เลขที่ 180 ม.2 ต.พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี 71140

31. โบราณ จันทร์กลิ่น
เลขที่ 75/2 ม.8 บ้านดงมัน ต.คอโค อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000
32. ผึ้ง จันทร์ครา
เลขที่ 65 ม.16 ต.ตำโรงตาเจ็น อ.ขุนันท์ จ.ศรีสะเกษ 33140
33. เศษ สุริแสง
เลขที่ 79 ม.2 ต.หัวตำโรง อ.แปลงยาว จ.ฉะเชิงเทรา 24190
34. พลอย ราชประโคน
เลขที่ 107 ม.1 ต.ป่าซัน อ.พลับพลาชัย จ.บุรีรัมย์ 31250
35. พูน สามสี
เลขที่ 29/1 ม.8 บ้านดงมัน ต.คอโค อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000
36. มงคล สมประสงค์
เลขที่ 3/1 ม.7 ต.บางทึง อ.พระปะแดง จ.สมุทรปราการ 10130
37. มะลิ นุศลศรี
เลขที่ 47 ม.8 ต.บางตุกเตือ อ.องครักษ์ จ.นครนายก 26120
38. มะลิ วงศ์จำนงค์
เลขที่ 78 ม.1 ต.เกาะเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี 11120
39. มังกร บุญเสริม
เลขที่ 51 ม.1 ต.บางสะเด็ด อ.ป่าโมก จ.อ่างทอง 14130
40. ยิน สุพรรณ
เลขที่ 34 ม.15 ต.ตำโรงพลัน อ.ไพรบึง จ.ศรีสะเกษ 33180
41. รัตน์ สุพรรณ
เลขที่ 90 ม.1 ต.ตำโรงพลัน อ.ไพรบึง จ.ศรีสะเกษ 33180
42. ละมอม สมุธิราช
เลขที่ 107 ม.1 ต.ป่าซัน อ.พลับพลาชัย จ.บุรีรัมย์ 31250
43. ลูกพลู ศรีทอง
เลขที่ 139/1 ม.5 ต.พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี 71140
44. วงเดือน ชะกุล
เลขที่ 2 ม.4 ต.ต้นตาล อ.เสาไห้ จ.สระบุรี 18160
45. วันดี ใจอ่อน
เลขที่ 73 ม.3 ต.โพธิ์วงค์ อ.ขุนหาญ จ.ศรีสะเกษ 33150
46. วิเชียร นาวาดิษฐ์
เลขที่ 56 ม.13 ต.ทรงคะนอง อ.พระปะแดง จ.สมุทรปราการ 10130

47. เวียง หาญอาสา
เลขที่ 139/1 ม.5 ต.พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี 71140 30260
48. สนม ลาราย
เลขที่ 116 ม.3 ต.วังน้ำเย็น อ.แสวงหา จ.อ่างทอง 14150
49. สนิท ไพรบึง
เลขที่ 165 ม.1 ต.ตำโรงปล้น อ.ไพรบึง จ.ศรีสะเกษ 33180
50. สมจิต เทียมศรี
เลขที่ 28/1 ม.6 ต.บางพึ่ง อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี 15180
51. สมจิตร ทิพย์ศิริ
เลขที่ 7/1 ต.ท่าโพธิ์ อ.หนองขาหย่าง จ.อุทัยธานี 61130
52. สัมจีน กระแสร์กุล
เลขที่ 124 ถนนเดชอุดม ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครราชสีมา 30000
53. สรัน พงษ์วัน
เลขที่ 24 ม.1 ต.ตำโรงปล้น อ.ไพรบึง จ.ศรีสะเกษ 33180
54. สว่าง ทองโต
เลขที่ 28/2 ม.10 ต.ท่าข้าม อ.บางระจัน จ. สิงห์บุรี 16130
55. ตำราญ สุขคำ
เลขที่ 21 ม.1 ต.แสวงหา อ.แสวงหา จ.อ่างทอง 14150
56. สุคิด ถาวร
เลขที่ 101 ม.13 ต.หัวเสือ อ.ชูนันท์ จ.ศรีสะเกษ 33140
57. สุรศักดิ์ สิงหวิบูลย์
เลขที่ 170 ม. 1 ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จ.นครนายก 26130
58. สุรีย์ สะเกาทอง
เลขที่ 38 ม.1 ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จ.นครนายก 26130
59. เสมอ ทัศนียานนท์
เลขที่ 13 ม.3 ต.ท่าโพธิ์ อ.หนองขาหย่าง จ.อุทัยธานี 61130
60. หล่อ เคลือบสำริด
เลขที่ 50 ม.2 ต.เกาะสันตัด อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี 70170
61. หวังดี นิมา (หวังเต๊ะ)
เลขที่ 19/4 ม.3 จ.สุพรรณบุรีสายใหม่ ต.หน้าไม้ อ.ลาดหลุมแก้ว จ.ปทุมธานี 12140
62. เหลือง นักเจริญ
เลขที่ 85/1 ต.หัวสำโรง อ.แปลงยาว จ.ฉะเชิงเทรา 24190

นางเกลียว เสร็จกิจ (ขวัญจิต ศรีประจันต์)

ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง

(เพลงพื้นบ้าน-อีสาน) ปีพุทธศักราช 2539

นางเกลียว เสร็จกิจ (ขวัญจิต ศรีประจันต์) เกิดเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2490 ที่ตำบลวังน้ำซับ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรของนายอึ้ง นางปลัด มีพี่น้องทั้งหมด 3 คน สมรสกับนายเสวี ธนาพร มีบุตร 3 คน ชาย 1 คน หญิง 2 คน

นางเกลียว เสร็จกิจ สนใจเพลงพื้นบ้านมาตั้งแต่อายุ 15 ปี และแม่เชื้อสายทางพ่อจะมีญาติเป็นพ่อเพลงที่มีชื่อเสียงของสุพรรณบุรี แต่พ่อก็ไม่สนับสนุนให้เป็นแม่เพลงพื้นบ้าน ด้วยเกรงว่าความสาวรุ่นจะทำให้เกิดปัญหาเรื่องชู้สาวตามมา แต่กลับสนับสนุนลูกสาวอีกคนหนึ่งที่อยู่น้อยให้ไปฝึกหัดเพลงพื้นบ้านกับพ่อเพลงไสว วงศ์งาม แทน

ความสนใจเพลงพื้นบ้าน ทำให้นางเกลียวติดตามดูการร้องเพลงอีสานของแม่เพลงบัวผัน จันทร์ศรี (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2533) เป็นประจำและต่อมาได้มีโอกาสไปดูแม่เพลงที่อยู่กับครูไสว และได้เรียนรู้การเล่นเพลงอีสานแบบครูพักลักจำจนท่องเนื้อเพลงได้หลากหลายทั้งลีลาเพลงแนวผู้ชายของครูไสวและเพลงแนวผู้หญิงของครูบัวผัน

นางเกลียว เป็นคนที่ชอบอ่านหนังสือและวรรณคดีเก่า ๆ ของไทย อ่านแล้วก็ำเนื้อหา นั้นมาแต่งเป็นเพลงอีสาน ร้องเล่นจนเกิดความแตกฉาน ซึ่งต่อมาได้ขอครูไสวแสดงบ้างแม้ในระยะแรก ๆ ครูไสวจะยังไม่อนุญาต แต่ในเวลาต่อมาเมื่อได้เห็นความอดทน ความตั้งใจจริงจึงอนุญาตให้แสดงความสามารถ และด้วยพลังเสียงที่กังวาลมีไหวพริบปฏิภาณ เกลียวฉลาดในการว่าเพลงทำให้เป็นที่ชื่นชอบของนักฟังเพลงอีสานยิ่งนัก

นางเกลียว ได้ตระเวนเล่นเพลงอีสานอยู่กับวงพื้นบ้านอีกหลายวง เรียนรู้และเพิ่มพูนประสบการณ์จากพ่อเพลง แม่เพลงอีกหลายคนและเริ่มแสดงเพลงอีสานในต่างจังหวัด และในกรุงเทพมหานครในงานสังคีตศาลา หรืองานสงกรานต์ที่ท้องสนามหลวงเป็นประจำ ทำให้มีความแตกฉานในเรื่องเพลงอีสานมากยิ่งขึ้น สามารถเขียนเพลงเองเพื่อใช้ในการแสดงและได้ตอบเพลงสด ๆ กับพ่อเพลงได้อย่างคมคายเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม หลังจากเล่นเพลงอีสานมีชื่อเสียงแล้ว นางเกลียว ได้สมัครเป็นนักร้องลูกทุ่ง โดยเริ่มอยู่กับวงดนตรีลูกทุ่งคณะจรัส สุวคนธ์ (น้อย) วงไวพจน์ เพชรสุพรรณ ทำให้เริ่มมีชื่อเสียงจากเพลงลูกทุ่งได้แก่ เพลงเบื้อสมบัติ ลาน้องไป เวียดนาม ลาโคราช ขวัญใจโซเฟอร์ เกลียดคนหน้าตา ขวัญใจคนจน แม่ครัวตัวอย่าง แหลมตะลุมพุก จากนั้นได้แต่งเพลงเองได้แก่ กับข้าวเพชรฆาต น้ำตาดอกคำใต้ สาวสุพรรณ ซึ่งเป็นเพลงที่สร้างชื่อเสียงให้เป็นอย่างมาก และต่อมาได้ตั้งวงดนตรีของตนเองชื่อวง ขวัญจิต ศรีประจันต์ เป็นวงดนตรีที่นำระบบแสง สี เสียง ที่นำดีดาคดีใจมาใช้ประกอบการแสดง นำเพลงอีสานมาผสมผสานกับการแสดงเผยแพร่สู่ผู้ฟังทั่วประเทศจนเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี

พ.ศ. 2516 นางเกลียว ยุติวงคนตรีถูกทู่แล้วกลับไปฟื้นฟูเพลงอีแซวที่จังหวัดสุพรรณบุรี อุทิศชีวิตในการอนุรักษ์ฟื้นฟูเผยแพร่ และถ่ายทอดเพลงอีแซวให้กับลูกศิษย์และผู้สนใจมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน ใช้ความรู้ความสามารถช่วยเหลือสถาบันการศึกษาและหน่วยราชการในการเป็นวิทยากรสาธิต รับแขกบ้านแขกเมืองด้วยการแสดงพื้นบ้านติดต่อกันมาอย่างยาวนาน

นางเกลียว เสร็จกิจ มีเกียรติประวัติมากมายโดยสรุป ดังนี้

พ.ศ. 2510 ได้บันทึกแผ่นเสียงเพลงแรก ชื่อเพลง เมื่อสมบัติ งานเพลงของ จิว พิจิตร จากนั้นมีผลงานบันทึกแผ่นเสียง เท่าที่มีข้อมูลเพลงในพิพิธภัณฑสถานเพลงลูกทุ่ง ดังนี้ กับข้าว เพชฌฆาต เศรษฐีเมืองสุพรรณ กั้นนั้นนะชิ รุ่ยวาย ผัวบ้า ๆ แหลมตะกุ่มพุก ทำบุญบ้าน สาวสุพรรณ แม่ครัวตัวอย่าง น้ำตาดอกคำใต้ นางครวญ 1 นางครวญ 2 สุดแค้นแสนรัก อ้อมอก เจ้าพระยา รักมฤตยู อายบาปอายบุญ ปาณาติปาตาสี่ลข้อ 1 (2 ตอนจบ) อทินนาทานสี่ลข้อ 2 (2 ตอนจบ) ทำบุญวันเกิด ปิดทองลูกนิมิต ปิดทองพระ แห่ผ้าป่า แห่กรฐิน ทำบุญสร้างวัด เห็นนาคโกนหัว รถทัวร์บอญญ บวชนแห่หรือจ๊กโก้ อีแซงานบวช ส่งนาคเข้าโบสถ์ แฟนหนังเร่ คุณิการกุศล รับบุญทางอากาศ สตรีการกุศล แฟนนาคคนจน แม่ครัวตัวแสบ ส่งตัวเข้าหอ บ้านเช่าสาวโสด เด็กเส้น เจ้าพระยาเนา เสียงครวญจากชาวประชา ชวนน้องกลับอีสาน อ่างทอง - อุทัย สอนน้อง

พ.ศ. 2532 ได้รับการประกาศเกียรติคุณให้เป็น ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขา ศิลปะ (เพลงพื้นบ้าน) จาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พ.ศ. 2534 ได้รับประกาศเกียรติคุณเป็นนักร้องดีเด่นกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทย ครั้งที่ 2 จากเพลงกับข้าวเพชฌฆาตรับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งจัดงานโดย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

เคยแสดงภาพยนตร์หลายเรื่อง อาทิ น้องนางบ้านนา จำปาสี่ต้น กลัวเมีย บุษงหน้าฝน อยากดัง เคยร้องเพลงประกอบภาพยนตร์ที่เป็นเพลงเด่น ๆ หลายเพลง อาทิ คิดถึงคนอยากดัง รักซังกิโตะ ผัวหาย ฯลฯ

ผลงานประเภทเพลงอีแซว เพลงฉ่อย เพลงเรือ และแหล่ต่าง ๆ ที่นางเกลียวแต่งเองและ ได้ร้องบันทึกเสียงไว้เป็นชุดแล้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เป็นต้นมาทั้งนี้ไม่นับผลงานที่ทาส่ง ส่วนราชการที่เก็บรวบรวมไม่ได้อีกมากมายและที่อุทิศตัวช่วยเหลือชาติบ้านเมืองมาเป็นเวลา

ประมาณ 20 ปี รวบรวมได้พอสังเขป ดังนี้

1. ชุดปัญหาหัวใจ
2. ชุดน้ำตาหมอนวด
3. ชุดผัวนานาชาติ
4. ชุดอานิสงส์บรรพชา
5. ชุดอานิสงส์ทอดกรฐิน
6. ชุดอานิสงส์ทอดผ้าป่า
7. ชุดพระคุณพ่อแม่
8. ชุดไหว้ครู
9. ชุดขุนช้างหลงหอ
10. ชุดประตูทอง

11. ชุดไถนา
12. ชุดเกี่ยวข้าวนาใน
13. ชุดลอยเรือ
14. ชุดประวัติเมืองสุพรรณ
15. ชุดประเพณีไทย
16. ชุดประวัติสงคราม
17. ชุดประวัติลอยกระทง
18. ชุดประวัติครูไทย
19. ชุดต่อต้านสิ่งเสพติด
20. ชุดหินร่องเกล้า
21. ชุดขุนสา (คอยหินแตก)
22. ชุดพระมาลัยโปรคนรก
23. ชุดประเพณีแต่งงาน
24. ชุดแม่ไม้มวยไทย
25. ชุดพักรบ
26. ชุดอีแซวประยุกต์
27. ชุดสามัคคีคือพลัง
28. ชุดเพลงเรือชายฝากรัก
29. ชุดลำตัดอิทธิฤทธิ์หอย
30. ชุดน้ำตาหอย
31. ชุดเพลงเดินกำรำเคียวเกี่ยวมดตะนอย
32. ชุดเพลงอีแซวคนผ่าหอย (ร่วมหวังเต๊ะ)
33. ชุดเพลงล่อยมีเมียควาย (ร่วมหวังเต๊ะ)
34. ชุดลำตัดทำดีไว้ (ร่วมหวังเต๊ะ)
35. ชุดเมฆล่อแก้ว (ร่วมไวพจน์)
36. ชุดพระอภัยมณี (ร่วมไวพจน์)
37. ชุดทศกัณฐ์ลงสวน (ร่วมไวพจน์)
38. ชุดไอ้บุญตกเบ็ด (ร่วมไวพจน์)
39. ชุดชาละวันลงถ้ำ (ร่วมไวพจน์)
40. ชุดสร้อยฟ้าศรีมาลา (ร่วมไวพจน์)
41. ชุดกินรีเล่นน้ำ (ร่วมไวพจน์)
42. ชุดบั้งระเบิด (ร่วมไวพจน์)
43. ชุดจันทโครพ (ร่วมไวพจน์)
44. ชุดลิ้มแก้ปะทะอีแซว (ร่วมไวพจน์)

ผลงานที่ร่วมกับไวพจน์ เพชรสุพรรณ ส่วนใหญ่เป็นงานประพันธ์ของฉลอง การะเกด ส่วนงานที่ร่วมกับหวังเต๊ะ จะเป็นบทประพันธ์ของครูหวังเต๊ะ

งานเหล่านี้มีการบันทึกเทปไว้แล้วเป็นผลงานของ นางเกลียว เสร็จกิจ เองก็มีดังนี้

1. แหลมขันธ์ดินแดง
2. แหลมกัญหา - ชาลี
3. แหลมประวัตินาคน
4. แหลมทำขวัญนาคน
5. แหลมถาม - ตอบพิธีแต่งงานหมาก
6. แหลมถาม - ตอบเรื่องการแต่งงาน
7. แหลมประวัติหลวงพ่อกูรพันล้าน - งานของจิว พิจิตร
8. แหลมประวัติชวน หลีกภัย
9. แหลมประวัติศาสตร์ คารา - ลูกทุ่งไทย
10. แหลมโลกของฝั่ง

ตลอดชีวิตช่วงเป็นนักร้องลูกทุ่งและการร่วมงานเทศน์มหาชาติทรงเครื่องนั้น ได้ร่วมงานกุศลสร้างความเจริญให้กับวัดทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นกำลังสำคัญในการหาทุนสร้างสะพานข้ามแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี

ภาคเหนือ โดยเฉพาะเขตจังหวัดพิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ และแพร่ เป็นย่านที่นางเกลียวร่วมทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างแข็งขัน

ภาคอีสาน เขตจังหวัดสกลนคร นครพนม และนครราชสีมา เข้ามาในเขตภาคกลางแทบทุกจังหวัด ปรากฏชื่อนางเกลียว ในฐานะผู้สนับสนุนเป็นจำนวนมาก

ภาคใต้ ชุมพร สงขลา สุราษฎร์ธานี ก็ตระเวนไปสร้างสาธารณูปโภคไว้มากมายจนกระทั่งเกิดเป็นเนืองอกที่คอ มีอาการเสียวหายแทบไปจึงต้องหยุดตระเวนเล่นมหาชาติทรงเครื่อง กระนั้นก็มีส่วนถึงขั้นสร้างวัดขึ้นมาวัดหนึ่งคือ วัดเนื้อร้อน

ด้านการศึกษา

เสียสละเวลาไปสั่งสอนอบรมเพลงพื้นบ้าน ไปสาธิต ไปบรรยายให้ความรู้ตั้งแต่โรงเรียนจนถึงชั้นระดับมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะในเขตจังหวัดนครปฐม กาญจนบุรี อยุธยา อ่างทอง และเขตจังหวัดสุพรรณบุรีนั้นแทบทุกโรงเรียนที่เคียว มหาวิทยาลัยทุกแห่งทั่วประเทศที่มีวิชาเอกภาษาไทยก็ไปบรรยาย และเป็นที่ยี่ปรึกษาด้านการทำวิทยานิพนธ์จนมีนักศึกษาจบปริญญาตั้งแต่ปริญญาตรีจนกระทั่งปริญญาเอกมากมาย

การให้ความช่วยเหลือและให้ความรู้ เป็นคณะกรรมการต่างๆ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นางเกลียว ได้ให้ความร่วมมือและร่วมงานมาโดยตลอด เช่นกันตั้งแต่ยุคสมัยส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

กรมตำรวจ นางเกลียว ให้ความร่วมมือบันทึกเทปเพลงอีสานพิเศษร่วมงานวันตำรวจและงานสำคัญส่งให้สถานีวิทยุ สวพ. 4 เป็นประจำ

กองทัพบก ตั้งแต่มีรายการกองทัพบกพบประชาชนหรือรายการอีสานเขียว การรณรงค์อะไรที่ต้องใช้ศิลปะด้านเพลงพื้นบ้าน จะเป็นผู้ดำเนินการให้ทุกครั้ง

หน่วยงานที่นางเกลียว เสร็จกิจ อุทิศตัวช่วยเหลืออย่างเข้มแข็งที่สุด และไม่เคียดคือ ป.ป.ส.-หน่วยปราบปรามยาเสพติดให้โทษ จะร่วมรณรงค์เรื่องนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520

กระทรวงสาธารณสุข รณรงค์เรื่องโรคเอดส์ โรคเอช ต้องกินเกลือไอโอดีน นางเกลียว เสร็จกิจ เป็นผู้ที่มีความประพฤติกี่ มีความซื่อสัตย์สุจริต เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมทั้งในครอบครัวและสังคม มีความกตัญญู อีกทั้งมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จนเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวสุพรรณบุรี นับได้ว่านางเกลียว เสร็จกิจ เป็นบุคคลที่ควรแก่การยกย่องให้เป็นแบบอย่างที่ดีงามของสังคม ทั้งในด้านการสร้างสรรค์ผลงานทางวัฒนธรรมตลอดจนด้านความประพฤติและคุณธรรม

จากประวัติชีวิตและผลงานดังกล่าว คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติให้นางเกลียว เสร็จกิจ เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (เพลงพื้นบ้าน-อีสาน) เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2539

นายหวังดี นิมา (หวังเต๊ะ)

ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง

(เพลงพื้นบ้าน) พุทธศักราช 2531

นายหวังดี นิมา หรือที่รู้จักกันในชื่อ หวังเต๊ะ นักลำตัดชื่อดัง เกิดเมื่อวันศุกร์ เดือนยี่ ปีมะแม ตรงกับเดือนมีนาคม พุทธศักราช 2468 ที่บ้านตำบลหน้าไม้ อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี บิดาชื่อนายเต๊ะ นิมา หรือนายหวังเต๊ะ นับถือศาสนาอิสลาม มารดาชื่อลำไย เสียชีวิตในปี พ.ศ. 2485 นายหวังเต๊ะมีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน 5 คน เขาเป็นลูกคนที่สอง บิดาของหวังเต๊ะ เป็นนักเล่นลำตัดชื่อดังของท้องถิ่นลาดหลุมแก้ว ส่วนแม่เล่นละครชาตรีหวังเต๊ะจึงสามารถเรียนรู้ท่ารำจากผู้เป็นแม่ และได้รับการถ่ายทอดการเล่นลำตัดจากพ่อในทุกกระบวนการ ตั้งแต่ ถีลา ท่าที การแต่งเพลง มีโอกาสติดตามบิดาไปตามที่ต่าง ๆ เมื่อไปเล่นลำตัด จนสามารถเรียนรู้และสามารถร่วมแสดงลำตัดกับบิดาได้เมื่ออายุเพียง 13 ปี

นอกจากหวังเต๊ะ จะได้รับการถ่ายทอดความรู้ในลำตัดและท่ารำร่ำมาจกทั้งพ่อและแม่แล้ว เขายังมีครูอีกหลายท่าน เช่น ครูแก้ว ผมโป่ง ครูฉอม ท่าเกษม ครูจง สายสมอ ครูชะโออด ท่าไข่ ฯลฯ ครูเหล่านี้ได้ประสาทความรู้การเล่นเพลงต่าง ๆ ให้หวังเต๊ะ ทำให้หวังเต๊ะมีความสามารถและชำนาญในเพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงฉ่อย เพลงพวงมาลัย เพลงขอทาน ฯลฯ นอกเหนือจากมีความชำนาญในลำตัด

ชีวิตช่วงวัยหนุ่ม หวังเต๊ะ เคยประกอบอาชีพเป็นช่างเครื่องที่บริษัทเดินเรือ อิสต์เอเชียติก ในช่วงปี พ.ศ. 2485 - 2488 แต่ด้วยความมีใจรักในการเล่นลำตัดมากกว่าที่จะประกอบอาชีพอื่น เขาจึงกลับมาเล่นลำตัด และได้ตั้งคณะของตนขึ้นมา เมื่อมีอายุได้ 26 ปี โดยนำชื่อบิดมาตั้งเป็นชื่อคณะลำตัดของตน คือลำตัดคณะหวังเต๊ะ

ในด้านชีวิตครอบครัว หวังเต๊ะได้สมรสกับภรรยาคนแรก เมื่อปี พ.ศ. 2492 ชื่อนางชื่น รักษาราชวิตร เป็นหลานสาวขุนรักษา รักษาราชวิตร มีบุตร 3 คน ภรรยาคนที่สองชื่อนางประยูร ชมเปี่ยม มีบุตร 2 คน ภรรยาคนที่สามชื่อนางศรีนวล ขำอาจ ปัจจุบันอายุ 42 ปี มีบุตร 1 คน ภรรยาทั้งสามของท่านมีความปรองดองกัน ส่วนลูกทั้งหกก็เคารพกันตามลำดับอาวุโส ชีวิตของหวังเต๊ะในด้านครอบครัวจึงเป็นชีวิตที่มีครอบครัวที่อบอุ่น ส่งผลให้การทำงานมีความราบรื่นและก้าวหน้า เพราะเขาจะทำงานด้วยจิตใจที่เบิกบานเนื่องจากมีสุขภาพจิตที่ดี เนื้อหาของงานออกมาในลักษณะที่ไม่เครียด มีสาระ สนุกสนานและสร้างความขบขันในเรื่องต่าง ๆ เป็นอย่างดี

หวังเต๊ะ เป็นลำตัดคณะแรกที่แสดงออกทางโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม และออกอากาศทางวิทยุที่สถานีวิทยุ 1 ปณ. ทำให้ได้รับการติดตามชมอย่างแพร่หลายแต่ก็มีอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่งที่มีการแสดงลำตัดมีที่ท่าว่าจะสูญไป หวังเต๊ะจึงพยายามคิดแปลงการแสดง ด้วย

วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้คนดูไม่เบื่อหน่าย เช่น นำบทเพลงมาเรียบเรียงให้เข้ากับยุคสมัย ด้วยความสามารถของหวังเต๋ะที่มีบทบาททั้งอนุรักษ์และเผยแพร่พัฒนาลำตัด จึงเป็นการแสดงที่ยังคงคตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

ครูหวังเต๋ะเป็นศิลปินผู้สร้างสรรค์ที่สามารถสืบศิลปะเพลงพื้นบ้านให้ยืนยงอย่างภาคภูมิใจ ท่านมีความเป็นเลิศในด้านปฏิภาณ และมีสุนทรียภาพในเชิงภาษา ไม่แพ้ใคร

ในช่วงอายุ 13 - 14 ปี ครูหวังเต๋ะได้ฉายแววความเป็นศิลปินผู้สามารถ ตอนไปร่วมแสดงลำตัดกับพ่อ พ่อชอบแต่งเพลงร้องเล่น ตอนไหน พ่อจะหนีบสมุดไปด้วยทุกครั้งกลายเป็นประกายจุดความคิดให้ ครูหวังเต๋ะ มีความมุมานะและพยายามแต่งเพลง และฝึกว่าเพลงไปพร้อมกัน ทำให้ต้องศึกษาค้นหาข้อมูลตลอดเวลาไม่เคยหยุดนิ่ง กล่าวกันว่า การเขียนเพลงของครูหวังเต๋ะนั้น ไม่ต้องใช้สมุดก็ได้ ใช้ซองบุหรี่ ซองยากันยุง ถุงกระดาษ ใช้ได้ทั้งนั้น ท่านแสวงหาทำให้การแสดงลำตัดของท่าน กระฉุน เร้าใจ กระชับ เหมาะกับยุคสมัย ทำให้ผู้ชมได้รับความเพลิดเพลินไม่เบื่อหน่าย และมีอารมณ์ร่วมตลอดเวลาการแสดง

ที่สืบกว่าปีบนเวทีการแสดงลำตัดทำให้ ครูหวังเต๋ะสามารถเก็บเกี่ยวประสบการณ์ในรูปแบบลักษณะของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นวัฒนธรรมของชาวบ้านที่รวมทั้งภูมิรู้และภูมิธรรมเข้ามาไว้ในตนเอง และได้ถ่ายทอดเชิงลีลาการแสดง ในการบรรยายให้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรี โท ในสถาบันการศึกษาชั้นนำ จนทำให้ผู้ที่รับฟังการบรรยายเกิดความรู้ความเข้าใจเกิดความซาบซึ้งในแม่แบบของการเล่นเพลงพื้นฐานของไทย มีผลทำให้วัฒนธรรมแขนงนี้ ดำรงอยู่และแพร่หลายต่อไป

ครูหวังเต๋ะเป็นศิลปินผู้มีคุณธรรมใช้ศิลปะการแสดงเป็นสัมมาชีพอย่างซื่อสัตย์ ศิลปะการแสดงลำตัด มีสิ่งที่สำคัญคือ การใช้คารมคำกลอนเรื่องเพลงมาร้องตอบโต้กัน โดยแต่ละฝ่ายพยายามจะหาจุดด้อยของความคิด พฤติกรรม หรือรูปร่างหน้าตาของฝ่ายตรงข้ามมาว่ากันแรง ๆ หนัก ๆ รวมทั้งชอบพูดเรื่องเพศ กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้ชี้ลงไปว่า “การเล่นเพลงลำตัดนั้นทำหน้าที่ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ ที่ในส่วนลึกของจิตได้สำนึกของผู้ชมและผู้แสดง (Sub-consciousness) เท่ากับเป็นการสอนเพศศึกษาอีกแง่มุมหนึ่ง” ในประเด็นนี้ครูหวังเต๋ะค่อนข้างจะโกรธและหัวเสียทุกครั้งที่มีการแสดงลำตัดคณะอื่น และเป็นเหตุผลหนึ่งที่ไม่ชอบลำตัดคณะอื่น เพราะว่าผู้แสดงชอบนำเรื่องเพศ และทำกิริยาบัดสีมาแสดงให้ผู้ชมดู เป็นการแสดงที่ไม่เป็นศิลปะ เป็นสาเหตุทำให้ลำตัดด้อยค่าในที่สุด

การแสดงของครูหวังเต๋ะ เน้นการใช้คำกลอนที่คมคาย จะไม่นำคำพูดที่เกี่ยวกับเพศมาแสดง เพราะถือว่ากำเนิดเดิมของลำตัดมาจากการสวดทางศาสนา ผู้แสดงจะเป็นชายล้วน แต่ต่อมา มีสตรีเข้ามาร่วมแสดงด้วย การตอบโต้กันระหว่างหญิงกับชายมีทั้งเกี่ยวพาราสีได้ถามก่อนขอคนในปัญหาต่าง ๆ มีทั้งไพเราะและเผ็ดร้อนหลายรส ล้วนแต่ทำให้ผู้ชมถูกอกถูกใจ

ในสภาพของสังคมปัจจุบัน เพลงการละเล่นพื้นบ้านลดความสำคัญลงเพราะมีการบันทึกแผ่นเสียงและแถบเสียง เป็นผลทำให้เพลงพื้นบ้านขาดการฝึกฝนสืบต่อการร้องเป็นสภาพ เพลงหาย คือการสูญหายทั้งทำนองและคนร้อง เหลืออยู่บ้างซึ่งส่วนใหญ่อายุไม่ต่ำกว่า 60 ปี หากไม่มีการอนุรักษ์อาจจะมีสภาวะเป็นเพลงหายไปเป็นที่สุด

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมด สมแล้วที่ยกย่อง หวังเต๊ะเป็นแบบอย่างของการอนุรักษ์ ส่งเสริมเผยแพร่การละเล่นลำตัด เป็นผู้ที่มิหลงงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคกลาง และศิลปินแห่งชาติ ในฐานะผู้สืบศิลป์อย่างน่าภาคภูมิใจของชาวปทุมธานี

เกียรติประวัติทางวิชาการ “ครูหวังเต๊ะ”

- เป็นอาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร
- เป็นอาจารย์พิเศษที่โรงเรียนวัดสิงห์
- เป็นอาจารย์พิเศษที่วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาสงครณ์ฯ
- เป็นอาจารย์พิเศษที่โรงเรียนบัวแก้วเกษร
- แต่งบทร้องและฝึกซ้อมการแสดงแก่คณะรัฐมนตรีในงานวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2526
- แต่งบทร้องและฝึกซ้อมการแสดงแก่คณะกรรมการสภาสตรีแห่งชาติ
- เป็นวิทยากรจัดการแสดง บรรยาย สาธิต ตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ
- จัดการแสดงร่วมงานการกุศลต่าง ๆ
- บันทึกเทปเสียงบรรยายลักษณะและกลวิธีในการร้องเพลงพื้นบ้าน (ลำตัด) โดยมอบให้แก่สถาบันการศึกษา
- ให้ความรู้เรื่องเพลงพื้นบ้านแก่ผู้สนใจอย่างเต็มที่
- เป็นที่ปรึกษาและวิทยากรแก่คณะนักศึกษาระดับปริญญาตรี และปริญญาโท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2502 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จากโรงเรียนวัดสุปัฏนารามวรวิหาร
 นายฉลาด ส่งเสริม (ป.ฉลาดน้อย)
 ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง
 (หมอลำ) ปีพุทธศักราช 2548

นายฉลาด ส่งเสริม (ป.ฉลาดน้อย) ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดง (หมอลำ) พุทธศักราช 2548 ปัจจุบันอายุ 58 ปี เกิดเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2490 ที่บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสมเด็จ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร

นายฉลาด ส่งเสริม เป็นหมอลำเรื่องต่อกลอน ที่มีความโดดเด่นเป็นที่รู้จักในด้านน้ำเสียงที่ ก้องกังวาลแจ่มใส คำร้องมีการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ เป็นแบบฉบับเฉพาะตัว ยกที่คนอื่นจะ ลอกเลียนแบบได้ โดยเฉพาะความสามารถแต่งกลอนลำทำนองเมืองอุบล จะนำเอาสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติตามท้องถิ่น เช่น ดิน ลม ฟ้า อากาศ ต้นไม้ มาแต่งเป็นกลอนลำ กลอนลำแต่ละกลอนจะมี คติสอนใจผู้ฟังอยู่เสมอ ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง และสามารถร้องหมอลำได้ หลายประเภท ทั้งลำยาว ลำเพลิน ลำเรื่อง ลำต่อกลอน ผลงานเด่น ได้แก่ นางนกระยางขาว ท้าวกำ กาคำ พระเวสสันดรชาดก องค์กรีมาลสำนึกบาป พุทธประวัติคอนสิทธัดจะกุมารออกบวช นาง นกกระจอกน้อย ผาแดงนางไอ่ ลูกเขยไทยสะใภ้ลาว เพลงรักบุญบั้งไฟ เป็นต้น ได้รับรางวัลทองคำ ผิงเพชร ในการประกวดหมอลำเรื่องต่อกลอน เรื่อง “ นางนกระยางขาว ” จากกรมประชาสัมพันธ์ ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นสุดยอดศิลปินอีสาน ในวาระ 40 ปี มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ประวัติชีวิตและผลงาน

นายฉลาด ส่งเสริม (ป.ฉลาดน้อย) ปัจจุบันอายุ 58 ปี เกิดเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2490 ที่บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี สมรสกับนาง สมบูรณ์ ส่งเสริม มีบุตร 3 คน คือ นายอดิชาติ ส่งเสริม นางสาววาสนา ส่งเสริม และเด็กหญิงจาร์ วรณ ส่งเสริม

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2500 จบการศึกษาชั้นประถมปีที่ 4 โรงเรียนวิจิตรราษฎร์สามัคคี ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี และบิดาได้นำไปฝากพระครูเจียม วัดบูรพาพิสัย บ้าน หนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อบวชเรียนพระธรรมวินัยบาลี ไวยากรณ์ อักษรขอม และฝึกเทศน์เสียงตามบุญมหาชาติเกือบทุกหมู่บ้านในตำบลหนองบ่อ

พ.ศ. 2502 จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสมเด็จ วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร ตำบล
ในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

พ.ศ. 2503 บิดาได้นำไปฝากเจ้าอาวาสวัดบูรพาพิสัย เพื่อเข้าเรียนนักรธรรมโท

พ.ศ. 2504 ศึกษาชั้นมัธยมศึกษาชั้นเอก และในขณะที่เดียวกันยังเทศน์เสียงในงานบุญมหาชาติใน
อำเภอเมืองอุบลราชธานีด้วยน้ำเสียงไพเราะ

พ.ศ. 2505 ขณะที่เป็นสามเณร ได้ฝึกร้องหมอลำตามเสียงทางวิทยุ ว.ป.ก. 6 ในแนวเสียง
ของหมอลำทองคำ เพ็งดี และหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน โดยเฉพาะลำต๋องนิทานนางแดงอ่อน

พ.ศ. 2506 ลาสิกขาบทจากสามเณร บิดาได้พาไปฝากเป็นศิษย์อาจารย์สุวรรณ ตั้งทอง ให้
ฝึกลำกลอน (ลำทางสั้น) และลำคู่ ฝึกได้ 4 เดือน ไม่เกิดความชำนาญ เพราะต้องท่องกลอนยาวซึ่ง
ยาวมากจึงหยุดพักระยะหนึ่ง แล้วหันไปร้องหมอลำหมู่บ้านหนองบ่อ กับคณะ ก.สำราญศิลป์ โดย
มีอาจารย์กิ่ง ธิมา เป็นผู้ฝึกสอน

ประวัติการทำงาน

นายฉลาด ส่งเสริม เมื่อเยาว์วัยอยู่ในท้องถิ่นที่แวดล้อมด้วยธรรมชาติ ความงดงามของ
ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวชนบทควบคู่การเล่น การแสดง ความบันเทิง ตามเทศกาลงาน
ประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะการเล่นหนังตะลุง (หนังบักดี) ลิเกลาว (หมอลำหมู่ หมอลำกลอน) ชอบ
ที่จะจดจำมาแสดงท่าทางเลียนแบบการร้อง การเดิน หนังตะลุง หมอลำหมู่ หมอลำกลอน ประกอบ
กับบิดาเคยบวชเป็นนักเทศน์เสียงดีมาก่อน จึงฝังใจอยากมีเสียงที่กังวานไพเราะ และเป็นนักเทศน์
เสียงดีเจริญรอยตามบิดาผู้ให้กำเนิด

พ.ศ. 2507 หลังจากลาสิกขาบทแล้ว ได้หันเหชีวิตไปประกอบอาชีพศิลปินพ.ศ. 2514 ด้รับ
การติดต่อให้ไปร่วมแสดงเป็นพระเอกกับคณะอุบลพัฒนา โดยมีอังกนงค์ คุณไชย เป็นนางเอก
บันทึกเสียงลำเป็นครั้งแรก เรื่องนางประกายแก้ว นางนกกกระยางขาว ท้าวกำกาคำ จนได้รับความนิยม

พ.ศ. 2518 ลาออกจากคณะอุบลพัฒนากลับภูมิลำเนาเดิมเพื่อดูแลบิดามารดา จากนั้นตั้ง
คณะหมอลำ ของตนเอง ชื่อ “ คณะเพชรอุบล ” รับแสดงหมอลำทั่วทุกภาคในประเทศไทย แสดง
เป็นพระเอกหมอลำ มีนางเอกโฉมไสว แสนทวีสุข เป็นคู่ลำ มีชื่อเสียงและรุ่งเรืองที่สุด จนถึงพ.ศ.
2530 หยุดพักวง เพื่อรอจังหวะการผลิตผลงานใหม่

พ.ศ. 2530 หนีไปประกอบอาชีพวิ่งรถสองแถวเล็กในสหกรณ์รถยนต์บริการอุบล จำกัด ที่อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

พ.ศ. 2535 ได้รับคัดเลือกให้เป็นประธานกรรมการ สหกรณ์รถยนต์บริการอุบลราชธานี

พ.ศ. 2542 ได้รับเลือกให้เป็นประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองอุบลราชธานี ดูแลงานวัฒนธรรม ส่งเสริมและผลักดันให้เยาวชนเกิดความรักและสนใจในวัฒนธรรม

พ.ศ. 2544- 2545 ดำรงตำแหน่ง “ ที่ปรึกษาสภาวัฒนธรรม ” ดำเนินการสืบค้นวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น การละเล่น วรรณกรรมของดีของเก่า ทุกตำบลในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี ตามโครงการวัฒนธรรมสัญจร

การสร้างสรรคผลงานเผยแพร่ต่อสาธารณชน

ผลงานการแสดง

นายฉลาด ส่งเสริม มีผลงานทั้งทางสถานีวิทยุ โทรทัศน์ สื่อสารมวลชนแขนงต่าง ๆ เป็นผู้รับงานแสดง จัดการแสดง รวมทั้งร่วมงานกุศลต่าง ๆ นับถึงปัจจุบันเป็นเวลา 40 ปี ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ เริ่ม ประกอบอาชีพหมอลำ ได้รับความนิยมน้อย่างแพร่หลายจากประชาชนทั่วทุกภาคทั้งในประเทศและต่างประเทศ

พ.ศ. 2518 บันทึกเทปออกอากาศ เรื่อง “ สายแนนนาแก่น ” ได้รับความนิยมนอกจากประชาชนโดยทั่วไป

พ.ศ. 2519 ผลิตผลงานลำเรื่องต่อกลอนให้บริษัทสินราชบุตร เรื่อง “ ขากให้พื้นตายโตตาย ” (สี่โคตรพระตะบอง) “ ท้าวบัวโสมบัวสอง ” (ขุนช้างขุนแผน) “ พระเวสสันดร ” (ท้าวกำพร้าว้าปลาหลด) เป็นต้น

พ.ศ. 2520 ผลิตผลงานบันทึกแผ่นเสียงให้กับบริษัทเสียงสยาม ห้างแผ่นเสียงทองคำ กรุงเทพฯ เรื่อง “ ผาแดงนางไอ่ ” “ นกกระจอกน้อย ” (ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่) เป็นต้น

พ.ศ. 2521 บันทึกแผ่นเสียงให้กับอาจารย์ทศิส อาจารย์ค้อย อินทรนนท์ นักแต่งเพลงชื่อดังในสุดสะแนน ชุดลำยาว (หรือลำล่อง) เดือนสาวภาค 1 เดือนสาวภาค 2 ลำยาวตามน้องทั่วอีสาน ลำยาว อวยพรปีใหม่ ลำยาวหมอลำน้ำมันแพง

- คณะเพชรอุบล แสดงผลงานกลอนลำออกอากาศตามสถานีวิทยุต่าง ๆ เช่น ว.ป.ก. 6 อุบลราชธานี จ.ส. 4 โยธรร จ.ส. 6 ศรีสะเกษ ในแถบภาคอีสาน เป็นที่ชื่นชอบของประชาชนในเนื้อหาสาระที่แฝงไปด้วยคติธรรม ทำให้มีงานต่อเนื่องตลอดปี

พ.ศ. 2546 - ผลงานลำเรื่องคอกกล

พ.ศ. 2525 อังคนางค์ คุณไชย ออกจากคณะอุบลพัฒนา มาอยู่คณะเพชรอุบล จึงเปลี่ยนชื่อเป็นคณะ ป.ฉลาดน้อย อังคนางค์ คุณไชย ได้ผลิตผลงานบันทึกเสียงร่วมกัน เช่น เด็ยเกี้ยวแรกพบ เด็ยคำสาบาน เด็ยรักน้องเต็มทน เด็ยฮักน้องอีหลี ทำให้ได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วประเทศ

พ.ศ. 2526 อังคนางค์ คุณไชย แยกตัวออกไปตั้งวงใหม่ ป. ฉลาดน้อย จึงกลับมาบริหารคณะเพชรอุบล อีกครั้ง

พ.ศ. 2532 คณะเพชรอุบลโดย ป.ฉลาดน้อย สร้างผลงานบันทึกแผ่นเสียงหมอลำเพลินอีกครั้ง ในชุด สาวรอบสอง สาวโมมลิศ วอนแฟน ๆ และชุดเอาน้องคัก ๆ

พ.ศ. 2533 ป. ฉลาดน้อย นำคณะกำแพงเพชร เข้าประกวดหมอลำเรื่องต่อกลอน ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จังหวัดมหาสารคาม ได้รับโล่รางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พ.ศ. 2535 ป. ฉลาดน้อย ผลิตผลงานลำเรื่องต่อกลอน เรื่อง คู่กรรม โดยนำมาจากนวนิยายที่แสดงทางโทรทัศน์

พ.ศ. 2540 ดำเนินการผลิตเทปร่วมกับยอดขุนพลลำเพลิน ทองมี มาลัย และขุนพลลำซิ่งประสาน เวียงสิมา ในชุดลำเพลิน ชมรมแห่กษัตริย์ ลำซิ่งตระกูลเมาลำเพลินเจ้าพ่อสี่ไห

พ.ศ. 2543 เดินทางไปเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ รัฐอะคาโกมา ฟอร์ดสมิท แคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา รัฐอะแลสกา ประเทศจอร์เจีย

- ผลิตเทปประชาสัมพันธ์รณรงค์ประชาธิปไตย ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา ผลิตวีซีดี ลำเรื่องต่อกลอนชุด นางนกกระยางขาว ซึ่งได้แพร่ภาพทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 11 ทุกวันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ เป็นการฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมอีสานพ.ศ. 2544 ผลิตผลงานลำยาว (ลำล่อง) ชุดลำยาวน้ำตาพ่อฮ้าง ตามน้องทั่วอีสาน ลำยาวตามน้องทั่วกรุงเทพฯ อวยพรปีใหม่ อีกทั้งต่อกลอนลำในการถ่ายทอดมิวสิควีดีโอเรื่อง ท้าวกำกาดำ

พ.ศ. 2545 ร่วมแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน ในงาน “กินข้าวแดง แงงบัวบาน สืบสานวัฒนธรรม” เพื่อจัดหาทุนเข้าสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองอุบลราชธานี

- แสดงในงานทอดกฐินสามัคคี และลอยกระทง ณ วัดพุทธาราม นครเบอร์ลิน สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน

พ.ศ. 2546 - ผลิตผลงานลำเรื่องต๋อกลอนชุด พระเวสสันดรชาดก องคุลิมาล สิทธานตะกุมาร เผยแพร่ในรูปแบบวีซีดี เพื่อให้ประชาชนยึดมั่นในธรรมะ มีคุณธรรม และจริยธรรม

- ร่วมแสดงหมอลำในนาฏกรรมประกอบแสงเสียง เรื่อง “ เจ้าคำผางผู้สร้างเมืองอุบลราชธานี ” ณ โรงละครสถาบันวิจัยศิลปะอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

พ.ศ. 2547 - ผลิตผลงานลำเรื่องต๋อกลอนชุด ปลาบู่ทอง นางนกกะจอกน้อย ผาแดงนางไอ่ เผยแพร่ในรูปแบบของวีซีดี เพื่อสื่อให้เห็นถึงคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน

พ.ศ. 2548 - ผลิตผลงานลำเรื่องต๋อกลอนชุด “ ดาวลูกไก่ ” เผยแพร่ในรูปแบบของวีซีดี เพื่อสื่อให้เห็นถึงคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน สอนให้ทุกคนเสียสละและกตัญญูต่ออนุภคารี

- ผลิตผลงานสุดขอดีคำเพลิน ชุด “ เป็นสาวรอบสอง ” เผยแพร่ในรูปแบบของวีซีดี และเทปคลาสเซ็ท เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและลดปัญหาสังคม อันเป็นผลให้เยาวชนหันเข้าหาศาสนาพหุ

- ผลิตผลงานภาพยนตร์ ชุด “ เพลงรักบุญบังไฟ ” เผยแพร่ในรูปแบบของวีซีดี เพื่อสืบสานบุญประเพณีตามฮีต 12 คอง 14 ให้ยืนยาว และผู้มั่นในจิตวิญญาณของคนอีสาน

ผลงานวิชาการ

- เป็นผู้วางแนวคิดในการแต่งกลอนลำประกอบการแสดงลำเรื่องต๋อกลอนทุกเรื่องที่แสดง
- เป็นผู้คิดค้นทำนองลำ “ ทำนองเมืองอุบล ” ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของจังหวัดอุบลราชธานี โดยเฉพาะสำนวนการร้องที่นำเอาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมาเป็นเนื้อหาประกอบ เช่น การบรรยายถึงลักษณะภูมิอากาศ ฟ้า ลม ฝน น้ำ ซึ่งนักแสดงทั้งหลายโดยเฉพาะนักแสดงตลกชอบนำคำร้องและทำนองลำเมืองอุบลไปล้อเลียน จากทำนองกลอนลำคิดค้นนี้ประชาชนชื่นชอบจนพากันเรียกว่า ทำนอง ป.ฉลาดน้อย
- เขียนกลอนลำ ลำเรื่องต๋อกลอน เช่น อยากให้เพิ่นตาย โดตาย (สี่โคตรพระตะบอง) ท้าวบังโฮมบังฮอง (ขุนช้างขุนแผน) พระเวสสันดร (ท้าวกำพร้าว้าปลาหลด) สุทนมโนราห์ ขูลุนางอ้ว จำปาสี่ต้น น้ำตาสาวลาว ผู้บัวไทย นางนกกะจอกขาว น้ำตาสาวจีน .
- แต่งกลอนลำส่งเสริมรณรงค์การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา

• ฝึกสอนหมอลำให้กับหมอลำรุ่นหลัง จนมีลูกศิษย์หมอลำที่มีชื่อเสียงมากมาย เช่น ป.ประยูร วิไลศรี คณะขวัญอุบล ป.ประหัด นามศรี คณะศรีอุบล นิคมน้อย อุทะศรี คณะเพชรอุบล ลำเนา ภูไหญ่ คณะก้องอุบล ขวัญฟ้า คุณประยูร คณะอุดมมิตรนิคม เป็นต้น

• ประดิษฐ์ทำรำ และบทร้องชุด นางนกระยางขาว ท้าวกำกาคำ น้ำตาสาวจีน โดยเฉพาะทำรำนางนกระยางขาวยังคงใช้เป็นท่าแม่แบบในการแสดง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือ “ กางแขนเหมือนนกกลาบิน ซอยทำถูกรั่ว สนุกสนาน ”

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

พ.ศ. 2515 ได้รับโล่รางวัลทองคำฝั่งเพชร ในการประกวดหมอลำเรื่องต่อกลอน เรื่อง “ นางนกระยางขาว ” ของกรมประชาสัมพันธ์ ณ สถานีโทรทัศน์ ช่อง 4 จังหวัดขอนแก่น

พ.ศ. 2533 ได้รับโล่รางวัล ตัวประกอบฝ่ายชายยอดเยี่ยม ในการประกวดหมอลำเรื่องต่อกลอน จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พ.ศ. 2534 ได้รับเกียรติบัตร จากกระทรวงสาธารณสุข ในนามสื่อมวลชนและศิลปินท้องถิ่นส่งเสริมโครงการรณรงค์อีสานไม่กินปลาดิบ 17 จังหวัด ในภาคอีสาน และเกียรติบัตรจากจังหวัดอุบลราชธานี ในนามศิลปินผู้สนับสนุนการผลิตเทปเพลงหมอลำอุบลราชธานี 200 ปี

พ.ศ. 2538 ได้รับเกียรติบัตรจากจังหวัดศรีสะเกษ เป็นผู้สนับสนุนโครงการคาราวานอีสานไม่กินปลาดิบ

พ.ศ. 2542 ได้รับเกียรติบัตรกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในงานศิลปกรรมนักเรียน การประกวดแข่งขันวิชาการ วิชาศิลปะเกียรติ เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ

พ.ศ. 2544 ได้รับโล่เชิดชูเกียรติคุณ เป็นศิลปินดีเด่นของจังหวัดอุบลราชธานี สาขา ศิลปะการแสดง ประจำปี 2544

พ.ศ. 2545 ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณยอดเยี่ยมหมอลำ ที่คงคุณภาพผลงานและสามารถแก้จนประสบความสำเร็จ จากรายการเกมแค้น ทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5

พ.ศ. 2547 ได้รับเชิดชูเกียรติสุดยอดศิลปินพื้นบ้านอีสาน ประเภทลำเรื่องต่อกลอน ในโอกาสฉลอง 40 ปี มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- ได้รับโล่เชิดชูเกียรติผู้สร้างสรรค์ผลงานดีเด่นในด้านศิลปวัฒนธรรม สาขา ศิลปะการแสดง ของสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณผู้ส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย จากหนังสือพิมพ์ สื่อสารธุรกิจ

- ได้รับเข็มเชิดชูเกียรติ ของมูลนิธิธัญธุมราชานุสรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ จากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามบรมราชกุมาร

การทำคุณประโยชน์เพื่อสังคม

นายฉลาด ส่งเสริม ได้ทำคุณประโยชน์เพื่อสังคมด้วยการช่วยเหลือหน่วยราชการและองค์กรเอกชนในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- บันทึกเสียงลำยาวในม้วนเทปประชาสัมพันธ์โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จำนวน 3 กลอน ได้แก่ ประวัติโรงเรียน ถวายพระพรในหลวง เทิดพระเกียรติ

- เป็นกรรมการจัดงานสืบสานมรดกอีสาน งานบุญออกพรรษา อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

- เป็นกรรมการสภาวัฒนธรรมอีสานเพื่อสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาของดีของเก่าในท้องถิ่นตามโครงการวัฒนธรรมสัญจรของสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองอุบลราชธานี

- เป็นผู้ปรับปรุงทำนองเพลงของคนตรีให้กับเนื้อร้องขบวนรำแห่เทียนพรรษาประจำปี 2544 ของโรงเรียนเบญจมมหาราช

- เป็นวิทยากรฝึกซ้อมพื้นบ้านหมอลำเพื่อร่วมแสดงในขบวนแห่เทียนออกพรรษา ของโรงเรียนศรีปฐมวิทยาคาร อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

- เป็นศิลปินรับเชิญแสดงหมอลำในงานนิทรรศการศิลปะเด็กร่วมสมัยไร้พรมแดน ของชมรมศิลปะกับชีวิตอุบล พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี

- เป็นวิทยากรให้ความรู้เรื่องภูมิปัญญาไทยภาคอีสาน ในรายวิชาศิลปะ 410 ให้กับนักเรียนโรงเรียนเบญจมมหาราช อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

- เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชานาฏศิลป์พื้นเมือง/ดนตรีเพื่อการละครเพลง และการขับร้อง ให้กับนักศึกษาโปรแกรมวิชานาฏศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

- เป็นวิทยากรและศิลปินรับเชิญแสดงหมอลำในงาน “ วันหมอลำแคนคืนลำ ” ของสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

- เป็นกรรมการในการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้โดยการนำเอาวัฒนธรรมและอัตลักษณ์มาเป็นกระบวนการ ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทของสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี

- เป็นศิลปินรับเชิญร่วมแสดงนาฏกรรมประกอบแสงเสียง เรื่อง “ คำผาผู้ก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี ” ของสถาบันศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

- เป็นวิทยากรงานวันภาษาไทยแห่งชาติ “ สืบสานภูมิปัญญาไทยใส่ใจวรรณกรรมท้องถิ่น ชื่นชมศิลปินพื้นบ้าน ” ของโรงเรียนคำเขื่อนแก้วขลุ่ยปลั่ง อำเภอกำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร

- ร่วมแสดงลำยาวจรรโลงพุทธศาสนาในเทศกาล “ งานนมัสการพระธาตุอานนท์ ประจำปี 2548 ณ วัดมหาธาตุ (พระอารามหลวง) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

- เป็นศิลปินรับเชิญร่วมแสดงเรื่อง “ พระเวสสันดรชาดก ” เนื่องในงานประเพณีบุญผะเหวด จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี 2548

ปัจจุบัน นายฉลาด ส่งเสริม ใช้ชีวิตเรียบง่ายกับครอบครัว ยังสร้างผลงานทั้งทางด้านการแต่งกลอนลำ การแสดงหมอลำ เพื่ออนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่อย่างต่อเนื่อง บำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณกุศล โดยอาศัยพรสวรรค์พิเศษของตนผสมผสานกับภาระหน้าที่ของสังคมก่อให้เกิดเป็นงานศิลปะเพื่อชุมชน

-พ.ศ. 2500 ขณะเกิดการประชุม

-พ.ศ.

-พ.ศ.

นายทองมาก จันทะลือ
ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง

(นาฏศิลป์ไทย) สาขาย่อย: หมอลำ

ปีพุทธศักราช 2529

นายทองมาก จันทะลือ เป็นศิลปินหมอลำที่มีหมอลำผลงานการแสดงดีเด่น เป็นที่รู้จักและยอมรับกันทั่วไปในภาคอีสาน ได้ศึกษาการเล่นหมอลำจากครูหมอลำหลายท่านด้วยความอุตสาหะและใฝ่รู้ จนสามารถชนะเลิศการประกวดหมอลำหลายครั้ง ในการแสดงหมอลำแต่ละครั้ง ได้พยายามสอดแทรกวิชาเกษตรกรรม และรณรงค์การรู้หนังสือสนับสนุนนโยบายของรัฐไปด้วย จนได้รับรางวัลดีเด่นการผลิผลงานเพื่อเยาวชนประเภทสื่อชาวบ้าน ได้อุทิศตนเพื่องานสังคมมาโดยตลอด เป็นวิทยากรพิเศษบรรยายเกี่ยวกับถ่ายทอดวิชาการเล่นหมอลำ ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานให้แก่ลูกศิษย์มากกว่า 300 คนะ ทั้งภาคอีสาน นับว่านายทองมาก จันทะลือ เป็นศิลปินหมอลำที่สมควรยกย่องไว้ในฐานะศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ประจำปีพุทธศักราช 2529

การศึกษา

จบประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านชีท่าม่วง วัดประจักษ์จำน้อย

การทำงาน

- นักจัดการการวิทยุ สำนักงานหมอลำบ้านพักทันใจ
- หัวหน้าวงหมอลำ สำนักงานหมอลำภูทาบบริการ
- พ.ศ. 2512 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี

รางวัล & เกียรติคุณ

- พ.ศ. 2500 ชนะเลิศการประกวดหมอลำชั้นเอก
- พ.ศ. 2500 ชนะเลิศการประกวดหมอลำที่อำเภอมุกดาหาร
- พ.ศ. 2502 ชนะเลิศการประกวดหมอลำชั้นหนึ่ง
- พ.ศ. 2510 ชนะเลิศการประกวดหมอลำคู่
- พ.ศ. 2524 รางวัลดีเด่นการผลิผลงานเพื่อเยาวชนประเภทสื่อชาวบ้าน
- พ.ศ. 2529 รางวัลศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี 2529

นายใหญ่ วิเศษพลกรัง (พ่อใหญ่ เมืองคง)

นายใหญ่ วิเศษพลกรัง เกิดวันจันทร์ที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2463 ที่บ้านสี่มุม ตำบลพลกรัง อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครราชสีมา สมรสกับนางจอย รักกลาง หมอเพลงบ้านหลุมข้าว อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา การศึกษาเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดตะคร้อ สอบได้ระดับที่ 1-2 เป็นประจำ ครูให้ไปช่วยสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เริ่มหัดเพลงโคราชจนกระทั่งอายุได้ 21 ปี จึงบวชบวชอยู่ 8 เดือน สึกออกมาเล่นเพลงโคราชต่อ เมื่ออายุ 16 ปี บิดาได้จ้างครูบ้านมะขามเฒ่า ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมืองฯ มาสอน อายุ 18 ปี ออกเล่นเพลงอาชีพเพื่อให้มีความรอบรู้ และหาความรู้เพิ่มเติมจาก ครูบุตร ศรีนอก ครูเพลงบ้านหนองบัวกระจ่าย และได้เรียนวิชาเข้ากรรมหรือคาถามูตโต กับ ครูทองอยู่ พวกขุนทด มีความเชื่อว่า ผู้เจริญคาถามูตโตจะมีอำนาจ 3 ประการ คือ

แสดงก มีสติปัญญาเฉียบแหลม ไม่คิดขัดในการว่าเพลง

เกิดโชคลาภ ได้รางวัลจากผู้ฟัง

มีเสน่ห์ เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ฟัง งดงามด้วยวรรณศิลป์

พ่อใหญ่เป็นหมอเพลงที่เสียงดี มีปฏิภาณไหวพริบ ได้ตอบได้เฉียบคม อย่างที่หมอเพลงโคราช เรียกว่า หอกสี่คม ได้แก่

คมที่ 1 หมายถึง ความรอบรู้ธรรมะ

คมที่ 2 หมายถึง ความรอบรู้ด้านประวัติศาสตร์

คมที่ 3 หมายถึง ความรอบรู้ด้านนิทาน

คมที่ 4 หมายถึง ความรอบรู้ด้านปฏิภาณไหวพริบ

ในปีกาญจนาภิเษก 2539 ท่านได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (เพลงโคราช) ซึ่งเป็นศักดิ์ศรีของศิลปินเพลงโคราช และเป็นความภาคภูมิใจของชาวนครราชสีมาด้วย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายพูน สามลี

นายพูน สามลี เกิดเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2485 อายุ 64 ปี อยู่ที่บ้านคางมัน ค.คอโค อ.เมือง จ. สุรินทร์ นายพูนเริ่มต้นการแสดงการร้องเพลงในวงกันตรึมเมื่ออายุ 13 ปี และได้แสดงติดต่อกันมา จนถึงปัจจุบัน ทำให้มีความเชี่ยวชาญในการแสดงเป็นอย่างสูง และจากการที่เป็นผู้มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ใหม่ๆ อยู่เสมอ จึงได้ริเริ่มฝึกซ้อมให้ชาวบ้านขับร้องเจริญนอรแกว และเจริญทรุษ จนมีชื่อเสียงในปัจจุบัน มีความสามารถเด่นพิเศษทั้งการเล่นวงกันตรึมและวงมโหรี ริเริ่มให้มีการจัดการ แสดงเพลงและพิธีกรรมของชาวเขมรถิ่นไทยเผยแพร่ในหลายจังหวัด สามารถร้องเจริญ (การ ได้ตอบชิงไหวพริบเป็นภาษาเขมรได้หลายประเภท อาทิ เจริญนอรแกว เจริญบังนา เจริญชันดูจ เป็นต้น) เป็นผู้นุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านดั้งเดิมของกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย เคยได้รับรางวัลชนะเลิศการแสดงกันตรึม ในงานอนุรักษ์มรดกไทยและงานแสดงทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย